ELEMENTA METAPHYSICÆ

MATHEMATICUM IN MOREM ADORNATA

A B

ANTONIO GENUENSI

In Regia Neapolitana Academia Ethices Professore.

EDITIO NOVISSIMA

Ad postremam Neapolitanam sedulo exacta,

AUCTORIS emendationibus atque additamentis ornatior.

TOMUS QUARTUS,

Principia Legis Naturalis & Officiorum humanorum continens.

VENETIIS, MDCCLXII.

APUD BARTHOLOMÆUM OCCHI.

Superiorum Facultate, ac Privilegio.

VIRO PERILLUSTRI,

Atque Ornatissimo

NICOLAO VIVIANO

ANTONIUS GENUENSIS

S. P. D.

UARTA *hæc pars* , NICOLAE VIVIANE , *finem faciet Metaphysicarum lucubrationum , qua ego in parte ea de re , quam tu ex omnibus maxime probas , disserui . Placere enim tibi admodum sensi , & ex vitæ ratione a te ab ineunte ætate suscepta , & ex multis sermonibus nostris , hoc debere esse præcipuum philosophorum officium , hanc diligentiam ; ut omnibus rebus posthabitis , totos se in optimo vitæ statu exquirendo collocent , & , quatenus possunt , sibi & aliis probent : eos vero , qui in iis rebus occupantur , quas ab omni vitæ humanæ usu remotas nullius scire interest , & iners esse Telluris pondus , & plurimum aliis nocere posse ; quos exemplo suo ad inanes acroaseis pertrahant . Ex multis autem partibus , multisque a causis optimus hic vitæ status existit , sed a nulla æque , quam a virtute . Quare veterum doctissimi omnem in eo curam operamque posuerunt , ut virtutem ad beate vivendum seipsa esse contentam suis persuaderent . Quod etsi difficile est probatu propter tam varia , & tam multa tormenta fortunæ ; tale tamen est , ut elaborandum sit omnibus , quo facilius probetur . Quid enim est omnium , quæ in philosophia tractantur , quod gravius , magnificentiusque dici possit ? Quid porro ad effrænes atque stultas cupiditates comprimendas*

 vali-

validius ? Quid tandem ad pacate , ac propterea beate inter mortales vivendum accommodatius ? Nam ego sic semper habui , idque Tu , ut es in tota vetustate peritissimus , ex humana historia sæpe animadvertisti , ita esse natura comparatum , ut insipientiam , vitia , & scelera miseria inseparabilis comitetur : sapientiam vero & virtutem beatitudo . Equidem eos casus , in quibus me fortuna non leviter exercuit , mecum ipse considerans , constantius huic sententiæ adhærere incipio : nam quum nullius rei mihi conscius essem , quamobrem animo angendum mihi esset , meque a tempestate actum in philosophiæ portum recepissem , magna ego , ac talia , quæ a nulla alia mortalium rerum sperarem , solatia a virtute petii , & exoravi . Quare factum est , ut me vehementer puderet præteritæ ætatis , quam ego in sterili rerum contemplatione pene totam consumseram , totumque me deinceps in id studium converterem , quod , ut noster ait Venusinus ,

Æque pauperibus prodest , locupletibus æque ,
Æque neglectum pueris , senibusque nocebit .

Sed Te in primis auctore ac exemplari sum usus . Nam & Tu sæpe gravis monitor fuisti , & cohortatus es pluries , ut quoniam ego hanc inter nostros philosophiam haud pridem excolendam suscepissem , non voce tantum ad eam adolescentes impellerem , sed scriptis maxime ; & Te in illo Bartholomæi nostri Interii (viri ornatissimi , & de gente nostra plurimum promeriti) Musarum domicilio , ita de virtute & pietate sæpe differentem audivimus , ut existimaremus , nihil esse , quapropter ætas nostra veteribus Aristides , & Coruncanos invideret . Ac vero difficile dictu est , quid in Te prius , aut magis admiraremur , vim ne sententiarum , qua Tu nos totos concutiebas , an Atticam illam eloquentiam , qua non permulcebas modo animos jucundissime , sed quacumque velles pertrahebas , an illud denique incoctum , *ut ille inquit ,* generoso pectus honesto , *quo sentiebamus , ea , quæ disputabas , non , ut in philosophorum plurimis , oratione tantum contineri , sed totam & mentem , & animum*

mum occupare, esseque in naturam conversa, ut ne si velles quidem aliud sentire, aut loqui posses. Nam Tu ita quum virtutis, aut nomen audiebatur, aut spectabatur imago, totus concitabare, ut facile esset animadvertere, in Te virtutem non in cortice hærere, sed totum pervadere. Quare effecisti, ut non intelligeremus tantum, sed ipsi oculis nostris videremus id, quod Socrates dicere solebat, Virtutem, si sine velo se nobis ostenderet, incredibiles in nobis amoris flammas excitaturam. Itaque ego quum alias, tum hoc præsertim exemplo vehementer iis subirascor, qui aut imprudenter, aut, quod similius vero, per summum scelus dicere solent, virtutem nihil esse, totumque id esse nomen inane, quo otiosorum Scholæ Doctorum personant. Vituperare quisquam socialis vitæ parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? & tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam venerari deberet, etiamsi minus consequi potuisset? Sed, ut opinor, hic error, & hæc indoctorum scelestorumque animis offusa caligo est, quod nec tam longe retro respicere possunt, ut eos, a quibus vita hominum instructa primis sit, fuisse a virtute armatos discant: nec, præsentium rerum aut inscii, aut incuriosi, intelligere, eas, quibus brutis plurimum & feris nationibus antecellimus, commoditates, ab una virtute esse & procurari. Quid enim non modo nos, sed omnino vita hominum sine ea esse potuisset? Ea urbes peperit: ea dissipatos homines in societatem vitæ convocavit: ea illos inter se primo domiciliis, deinde conjugiis, tum literarum & vocum communione junxit: ea inventrix legum, ea magistra morum fuit. Sed in eo isti sibi videntur triumphare, quod nullam esse in nobis virtutem rentur, quæ non a nostri amore & utilitate proficiscatur: qua re fit, inquiunt, ut virtutem mentiri possimus, habere nequeamus. Quos quum sine indignatione audiri nequeant, Tu etiam, ut es humanissimus, ridebis tamen, qui infinita iis ex veteri memoria exempla afferre possis eorum, qui pro virtute omnibus fortunæ telis sese objicere non dubitarunt. Quamquam quam isti virtutem sibi confinxerunt, commentitia est: nam eam nos virtu-

tem prædicamus, quæ quum ſingulorum, tum totius hominum generis delicias & felicitatem facere poſſit, quæ ſi a ſingulorum utilitate & felicitate ſejuncta ſit, nec ulla eſt, nec ſi ſit, virtus eſſe poteſt, quæ nec ſingulis, nec toti hominum generi utilis ullo modo eſt. Quomodo ſi ſinguli homines pro aliis ſeſe interficiant, deſerta ſit hominibus Tellus neceſſe eſt; ita ſi ſe, vitam, fortunasque ſuas, beatitudinem denique quisque contemnat, quo ſe aliis virtute probet, nemo omnium hominum non modo felix, ſed ne erit quidem: ita fiet, ut, ea invecta virtute, delendum ſit hominum genus. Itaque Tu ita ſæpe diſputaſti, ut nobis perſuaderes, divina providentia comparatum eſſe, ut ſibi primum hominum ſinguli, deinde aliis propter ſe natura ipſa conciliarentur, & ut eſſent, & ut bene beateque eſſent, idque eſſe in Natura pulcherrimum, & quo virtutis ut neceſſitas, ita magnæ utilitates côntinerentur, ut hominum nemo non ſolum bene beateque eſſe, ſed ne eſſe quidem poſſet, niſi ita vitæ ſuæ rationes inſtitueret, ut una ipſe cum aliis eſſe, ac bene beateque eſſe vellet. Quod qua ratione faciendum ſit, Tu quidem probe noſti: ſed patieris tamen, me, qui Tibi uni omnium optimo judici inſtituti mei rationes reddendas ſuſcepi, paullo altius repetere, præſertim quum hæc non ut vellem, in hoc, quem tibi mitto, libello explicata & digeſta, ſed ut erant aut ex tempore dictata, aut carptim ſcripta Bibliopolæ edenda dederim, retexturus, novaque via & ratione exornaturus, ſi vita ſuppetat.

Quum ego hominem contemplor, quinque in eo principes & natura ipſa inſitas propenſiones ineſſe ſentio, quarum quidem tres cum omnibus animantibus nobis communes ſunt, duæ vero propriæ. Habet nempe a Natura & ut ſit, & ut bene ſit, & ut genus ſuum ſervet propagando, & ut poſtremo beatus; eſtque gloriæ, qua ceteris ſui generis emineat, & ab omnibus diſtinguatur, percupidiſſimus. Sunt eæ non tam cum natura ipſa conjunctæ & copulatæ, quam commixtæ, ac tota fuſæ, ut tum demum perſentiri a nobis, noſque concitare & per-

trahere desinant, quum & ipsi esse desinimus (a). Itaque non in eo est a philosophia ponenda opera, ut eas stirpitus eradicet, quod quoniam fieri nequit, non potest nisi stulte pertentari; sed in hoc potius, ut ita componat, ut, quo sunt a natura datæ, toti hominum generi sint utiles. Id quum fit, virtus existit, non ea quidem, quam Stoici velut nulla cum ceteris hominibus cognatione juncti deprædicant. sed hæc, quæ ex ejus, qua præditi sumus naturæ moderatione esse potest, quæque sola esse hominibus utilis queat, quia ea sola efficere potest & ut esse propagarique possint, & ut bene, idest sine maximis doloribus, & ut beate, idest cum maximis voluptatibus, & tan-

(a) Me non latet esse quosdam, eosque magni nominis philosophos, quibus placet, hominem ita generari, nascique, ut nullam in partem natura ipsa propendeat, esseque has, quæ prædicantur, propensiones nobis connatas, ingenii nostri commenta, ex iis conficta, non quæ sunt in natura πρῶτα, sed quæ vitæ consuetudine accessere. Nam, ajunt, quum sine ullis rerum notionibus gignamur, id quod est consectarium, nullas rerum ullarum cum natura nostra relationes id temporis percipimus; ac inde porro, ut nullam in partem natura ipsa inclinemus. Atque isti ita disputant, ut magis quæstionis ignari esse videantur, quam naturæ humanæ. Nam quum quæritur, sint ne naturales in homine propensiones, non id quæritur, persentiscamus ne eas statim atque procreati sumus, quod esse nequit; sed hoc, simus ne ita natura comparati, ut statim ac nostri existentiam ac naturam animadvertere possimus, dolorem ac voluntatem persentire, rerum, quæ nos ambiunt inter sese ac nobiscum relationes videre, ita naturaliter modificemur, ut & esse, & bene beateque esse, ac cetera ejusmodi velimus? Id quum constet ex tota hominum historia, qui in dubium vocat, in hominum physiologia hospes sit necesse est.

& tandem ut cum vera gloria, idest cum iis ornamentis, quibus tantum sine ulla simulatione concelebrentur. Qua ex re intelligitur, quanto ii opere a vera ratione aberrant, quamque supervacaneum laborem in se suscipiunt, qui homines ad beatitudinem efformaturi, humanæ naturæ non solum inscii, sed negligentes, ea pertrahere nituntur, qua illa tota ire vetat, quaque si eat, non minus stare possit, quam quæ adverso flumine devehuntur naviculæ. Ac ego quidem persuasum semper habui, dixique sæpius, ut, quoniam ab omni naturæ nostræ imbecillitate, dicam etiam dehonestamento, ac undequaque perfecta & absoluta virtus haberi nequit, nisi a Deo, qui rerum universitatem potentissime moderatur & procurat, ab eo petendam, sperandamque. Sed quum ne Deus quidem providentia sua rerum naturas evertat, sitque illud in earum gubernatione pulcherrimum, ut aliæ aliis nexæ iis legibus regantur, quarum nullæ aliæ queant esse illarum naturis magis consentaneæ; par est ut hoc exemplar ii imitentur & sequantur philosophi, ac legumlatores qui suis præceptis aut legibus quidquam se naturæ humanæ beandæ afferre posse confidunt; alioquin via lapsi, quo feruntur concitatius, eo hominum generi nocentiores esse possunt. Sed eo, unde digressa est, redeat oratio nostra.

Prima, quæ ut in brutis animantibus, ita in homine persentitur magis, quam animadvertitur, propensio est, ut sint. Quum ex tota rerum natura, omnibusque ejus qualitatibus, tum vero ex nulla magis, quam ex hac, Dei ego sapientiam & providentiam intelligo: Nam qui rerum universitatem & ut esset, & ut pulcherrima esset, procreavit, sapientissimus ille omnium artifex & moderator, hunc rebus singulis impetum & quasi sensum indidit, ut illæ tota natura sua, ac vi naturæ suæ æquali, idest maxima, ut essent conarentur, utque nulla causa posset ab iis ut ne esse vellent impetrare, nisi quæ ut ne essent quoque, eadem opera efficere quivisset. Inde vero hæc in omni animante animadvertere licet: principio ut nihil prius, nec quasi ex libertate, sed ex ipsius naturæ necessitate quadam, ament,

quam

quam ut sint: deinde ut nihil eadem naturæ vi nec prius nec magis metuant, quam ut ne sint: tum ut nullam ob rem aliam totam naturæ vim adhibere sint perpetuo parata, quam ut ea omnia a se removeant, quibus ut ne sint effici potest: tandem ut eadem vi incrediblies labores & dolores ultro subeant, & fortissime tolerent, si ita eis sit persuasum, non aliter vitam servari posse. Quibus ex rebus fit ut & nulli magis cum natura pugnent, quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii & naturæ vires præpostere adhibent; & nulli de ea magis promereantur, quam qui & docent, neminem, ut in fornice, ita in hominum genere, esse posse, nisi quo naturæ impetu fertur, ut sit, eodem conetur ut sint ceteri, & ipsi doctrinis ac præceptis suis sic consentanee vivunt, ut intelligere possimus, humanæ naturæ consentanee esse velle. Est hæc prima eaque maxima, quæ in hominibus esse potest, virtus, ut principio ita singuli sibi persuadeant, & ut esse velint a natura omnes habere, & neminem esse posse, ubi alter, ut ne alter sit, cupit: deinde ut sic se viresque suas moderentur, in eoque omnes intendant, quo non ipsi tantum, sed ceteri quoque omnes sint. Ex quo aliud etiam conficitur, nullam naturæ humanæ majorem esse perversitatem, nullum scelestius vitium, sed ne ullam quidem fœdiorem amentiam, magisque cum ipsa nostri natura & utilitate pugnantem, quam ita esse comparatos, ut nobis tantum veluti si soli in Tellure simus, studeamus, amemusque esse etiam cum totius humani generis eversione. Sed videtur, inquiunt, a nostra utilitate tota ea proficisci virtus; quo fit, inquiunt, ut ne virtus quidem sit. Quasi vero velle & studere quisquam possit ut alter sit, qui non modo nolit, sed ne sentiat quidem se esse! Itaque ita isti disputant, ut aut omnem omnino ab homine extirpatam virtutem velint, aut eo impudentes regrediantur, ut agnoscant, nullam esse posse non modo humanam, sed nec divinitus inditam, quæ a propria felicitate sit sejuncta: nam eæ in primis, quibus divinitus ornamur, virtutes, ad nostri & veram felicitatem promerendam nobis præcipue traduntur. Nullius autem

vir-

virtutis hominem capacem dicere, nescio utrum sit toti hominum historiæ adversari: certe impium est, & ad omnem Dei beneficentiam & providentiam tollendam comparatum. Concludamus hoc nunc, homines ad hanc virtutem, etiamsi ad id nulla nec divina, nec humana lege adigeantur, a sua ipsorum natura impelli, esseque non modo impios & sceleftos, qui contra quam natura fert adnituntur, sed prorsus amentes. Præterea & illud animadvertamus, virtutem cum natura conguere semper, idest eam perficere, & ad finem, quo tota tendit, ducere, eorumque, quæ huic repugnent, accessione fieri pejorem.

Altera autem item cuique animanti insita, quæque non magis, quam prior illa, ab eo separari potest, propensio est, ut bene sint, idest sine dolore, sine ægritudine. Postquam animans est; ejusque vita in tuto posita, nihil natura ipsa magis aversatur, nihil metuit horretque magis, quam dolorem, aut quia non naturæ consentientem, aut quia ejus destruentem, aut potius quia naturæ vox quædam est, qua admoneatur, se iis agitari causis, quæ ei interitum afferre possint. Philosophi in primis docti & acuti hinc animantium inflexiones omnes repetunt, ut eo se scilicet semper inclinent, quo dolor aut ægritudo fert: quia totus dolor, ut subtiliores alii disputant, nihil esse aliud videtur, quam voluntas ab eo statu aversa, in quo non secundum naturam sumus. Est quidem hæc altera naturæ animalis propensio priori illa posterior, ut ei tum demum locus sit, quum illa, ut dixi, in tuto est: sed est tamen cum illa copulata, & eousque tota natura perfusa, ut non minus quam illa sit necessaria. Hinc fit ut naturalis sit & minime liber doloris metus, horror, aversatio: tum ut qua vi maxima rapimur ad vitam conservandum, eadem feramur ad aversandos dolores, nec eis cedamus, nisi quum vitæ conservandæ necessarios arbitramur. Itaque & secundum naturam est, sine dolore esse, & virtus item maxima ac naturæ pulcherrime consentiens, adloborare, ut sine dolore simus. Atque ut nulli sunt de genere humano magis promerentes, majoribusque laudibus digni, quam qui ea in re ingenium dotesque suas intendunt om-

nes,

nes, ut minor sit (nam ut ne ulla sit, quoniam fieri nequit, ne expeti quidem debet) inter homines laborum & dolorum copia; ita nulli magis execrabiles, quam ii, qui in id se esse natos sibi persuasere, ut omnibus modis laboribus & ærumnis non necessariis vitæ humanæ tranquillitatem perturbent: dicam etiam nulli magis stulti, quando res humanæ nos docent, hominum fuisse neminem, qui alios miseros efficere voluerit, quin se se fecerit miserrimum. Nam ita natura & sapienter comparatum est, ut in tota rerum universitate nulla sit, quæ homini aut majorem miseriam creare possit, quam homo, si adversetur, aut majorem felicitatem, si suis omnibus partibus alter cum altero conspiret amice. Quamobrem quum duo sint fontes, unde hominum dolores & ægritudines promanant, natura, & hominis ipsius ingenium; est facile animadvertere, ubi homines hominibus amice copulentur, & mentis corporisque vires jungant, hos quidem, qui plures sunt & majores, omnes disterminari: illos vero non modo in pauciores conferri, sed imminui plurimum, essque non tantum minus tolerabiles, sed quandoque etiam desiderabiles, quo aut naturæ virgulæ constantius adhæreamus, aut ne assidue perceptæ voluptates minus delectent: nam sunt naturales voluptates fere semper naturalis doloris consequentes, eoque gratiores, quo illi acriores. Quare & hæc virtus secundum naturam est; ut qui bene esse velit, ipseque sine dolore, & ægritudine, non solum nulli injustum dolorem inferat, sed aut natos, aut illatos auferat, si possit; sin minus, levet & demulceat. Quid quod eo vel nec cogitantes a natura rapimur? Nam omnes ad alterius miseriam misericordia commovemur. Quumque affectus sint quasi naturæ vectes, quibus, ut paulo post dicemus, naturales propensiones sustinentur, ac in naturæ defensionem armantur; nihil esse potest magis perspicuum, quam a natura ipsa nos incitari, non solum ut ne quempiam lædamus, sed ut pro virili alii aliis opitulemur, quæ nobis hunc omnium pulcherrimum indidit affectum. Quare ego non tam naturam, quam hominum voluntatem sæpe accusare soleo, quæ

quod

quod nobis est providentissime a Deo tributum, aut extirpare conatur, ne ullo modo sit, aut comprimere, quo minus in nostri felicitatem exseratur, aut corrumpere, quo in nostram convertatur pernicem. Qua de re ego te disserentem audire malim, mi Viviane, quam quidquam dicere, quod tu pro penitissima, qua harum rerum notitia polles, minus probes. Dicam tamen ut possum. Qui nihil reliqui efficimus, quo naturam pravis studiis perversaque voluntate aut comprimamus, ne, quo tendit, perducat; aut corrumpamus, ut alio trahat: non solum injuria, sed inscitissime & stultissime de ejus malignitate conquerimur, atque eo tandem evadimus, ut aut inique existimemus, nullo modo per eam licere esse bonos quo vitiis & sceleribus nostris qui honesti esse nolimus, honestas, si diis placet, causas prætendamus; aut impie suspicemur, non esse Deo curæ felicitatem nostram, esse ultioni. Qui si rogemur, qui alios, quum nostra interest, esse velimus justos & bonos, quum tota, ut prædicamus, natura prohibeantur; animadvertere possimus, nos esse mendacissimos, quum contra quod communi naturæ sensu persentiscimus adversus naturæ capacitatem disputamus, nec tam esse pravos, quam esse velle, futuros optimos, si quantum in vitiis operæ locamus, tantum poneremus in natura, [quæ Adamitica labe paulo quidem est obstipa, non vero inhabilis] ad virtutem flectenda, præsertim ea, qua par est credere pollere omnes, Dei ope.

Jam tertia totius naturæ animatis communis & naturalis propensio est ea, qua ad suum genus conservandum impelluntnr, qua quidquid in terra gignitur, aliturque, ita pervadi & animari videtur, ut, quæcumque sit, non modo animantes, sed stirpes & plantas agitet, quarum rerum nulla est, quæ ubi ad præfinitum sibi a natura tempus pervenit, non invitari se & allici ad sibi similem procreandam non sentiat, tantoque impetu animantes inflammet concitetque, ut impedita furere faciat, compressa extabescere. Sine qua quid esset, nisi deserta & horrida Tellus? Ut intelligere possimus, tantos naturæ genitricis motus, tam multarum

re-

rerum atque tantarum ordines, in quibus nihil unquam tam immensa vetustas mentitia sit, ab aliqua mente infinitæ intelligentiæ & providentiæ gubernari. Nam seu dicas, esse vim aliquam vitalem & animantem per omnem mundum pertinentem, seu anima sui generis singulas mundi res animari & cieri; quum videas omnium in tanta generationum vicissitudine constantiam, statuas necesse est, præesse mundo Numen præstantissimæ Mentis, a quo hæc fiant & conserventur. Itaque Zeno animantem esse mundum concludebat hac e re nostra nata similitudine. Si ex oliva modulante canentes tibiæ nascerentur, num dubitares, quin esset in oliva tibicinis quædam scientia? Quid si Platani fidiculas ferant numerose sonantes? idem scilicet censeres in Platanis inesse musicam. Cur igitur mundus non animans sapiensque judicetur, quum ex se procreet animantes atque sapientes? *Ac recte ille quidem, si vim hanc mundum animantem, atque numerose progredientem, & gignentem, non ipsam per se & natura sua constare, sed ab ejus architectrice & moderatrice Mente, cujus & sequitur leges, inditam perfusamque, quemadmodum par erat, censuisset. Nam ut est per se perspicuum, nihil horum sine ratione, modoque fieri; ita tantæ mentis vestigia, in rebus præsertim corporeis & brutis, non intrinsecus & a natura sua proficisci, sed a Deo toti rerum universitati præsidente, dubitare non possumus. Sed cœpi secus agere, atque initio constitueram: suscepi enim tibi, mi Viviane, instituti operis rationem reddere, a quo sæpe me pietatis causa longius rapit. Quamquam qui ego id a re nostra alienum esse dico? A Deo enim tota hominis institutio inchoanda est, ejusque numine & vi perficienda. Quod ergo ad eam propensionem, de qua disseruimus, spectat, tu non dubitas, quin vehementissima ea sit, ac secundam priores illas duas vix maximæ. Sed ei locus non est, nisi quum duæ illæ in tuto sunt: itaque ne persentitur quidem, quum aut de vita periclitatur animans, aut magno aliquo dolore angitur. Quum vita in tuto est, nullusque premit dolor, si quempiam corripiat, maxima agit*

vi,

vi, quousque aut priores illæ non obstiterint, ipsæ per se illam quasi e regione irrumpentes, aut inde deductæ rationes non compresserint. Quæ si omnia desint, inania puta cetera impedimenta, nec alio habe loco, quam quo aranearum telas majora habent animantia. Quin eo evadit aliquando roboris & furoris, ut nec mortis metu, nec incredibilibus cruciatibus queat coerceri. Qua ex re illud animadvertere possimus, esse insitas hujusmodi naturæ animali vires & propensiones adeo non solum pervivaces, sed brutas, quum frænum ruperint, ut nulla nec vi, nec arte cobiberi possint, totamque humanam vitam proturbent. Ex quo fit illud, ut magnæ sit quum privatæ, tum publicæ præsertim generis humani utilitatis modum illis imponere. Quod quum item virtute fiat, quantopere sit virtus ad bene beateque vivendum necessaria, nemo est, qui ipse per se non intelligat. Sed ea de re deinceps.

Duæ, quæ sunt reliquæ hominum naturales propensiones, ita humanæ naturæ sunt propriæ, ut nullam in illis bruta animantia partem habere videantur; quarum altera est, felicitatis, idest maximæ voluptatis appetitus, altera gloriæ cupiditas, qua omni ope inter ceteros nostri generis eminere, ac distingui enitimur. Nam pecorum natura præteriti immemor, absentium incuriosa, futuri improvida, præsenti tantum indigentia ac dolore commovetur, nec aut veterum memoria titillatur, aut incenditur absentium libidine, aut futuri metu, vel spe concitatur. Itaque sic naturæ congruenter vivunt, ut nec cura præsentium dolorem augere norint, nec aut imaginatione absentium, aut novarum meditatione voluptatum præsentes turbare, atque in voluptatis ipsius fruitione majorum desiderio excruciari. Ergo ubi nec corpus ægrum est, nec quidquam periculi imminet, nec aut venter, aut venus stimulat, humi resoluta, mollioris strati ignara, eoque minus anxia, non solum pacata & quieta sunt, sed otiosa & somnolenta, ut nulla sit inter ea ex superfluis invidentia, nullum odium, nulla contentio, nulla bella, quæ homines misere affligant, atque in mutuam perniciem armant. Sed

nos;

nos, naturæ propensionibus abutentes, ac alio inflectentes, quam quo natura tendunt; ne in summis quidem voluptatibus plene unquam nobis satisfacimus; pervigil enim animus aut præteritas revocat, aut novas semper excogitat, eoque præsentibus minus tangitur, quo majores & jucundiores. quibus caret, sibi confingit. Summam hic appetit, eam nempe qua ita tota occupatur natura, ut nihil reliquum aut metui, aut appetitui faciat; nec animadvertit, eo esse in loco positum, ubi si fuerit adeptus, totus repente otiosus, atque iners fit necesse est, qui nullo ad quidquam præterea agendum calcari prematur. Inde aut invidia macrescit, aut odio furit, nihilque est nec tam difficile & arduum, nec tam sanctum, quo ejus reprimi cupiditas possit. Jam bruta animantia ut nihil supra singularem naturam noverunt, ita nec gloriæ, nec imperii sunt cupida. Quare nec ob ingenium, nec ob vires ulla est inter ea eminentiæ ambitio, quæ homines, cetera futuros contentos, noctu diuque vexat & extimulat, non quieturos, nisi humana divinaque omnia commiscuerint, ruinis simillimos, quæ super id, quæ oppressere, sfranguntur. Adeon, miserrima est ambitio, honorumque contentio? Qui, inquis, hæc cum superiori oratione congruunt? Videris, inquis, naturæ malignitatem, quo penitius retegis, accusare, eoque homines a virtute, quam supra defendendam suscepisti, absterrere, quos virtutem cum tantis naturæ, vitiis adipisci unquam posse, quis sibi persuaserit nempe mirifice consentiunt, mi Viviane, nec ego a consectanda ac consequenda virtute ullos animum idcirco despondere velim, quod hominum vitia in quæ incaute trahi nos sinimus, tam studiose depingam: non tam enim naturæ, quam voluntatis ea sunt, quia sunt illæ propensiones humanæ naturæ pernecessariæ, quando constat sine iis vix esse in nobis reliqui, quo brutis præcellamus, ut si iis homines docte prudenterque uti sciverint, idest intra modum suum continere, esse possunt illi in eo ipso boni & beati, quo se malos & miseros fieri arbitrantur. Nam principio, nisi felicitatis, seu summæ & undequaque perfectæ & seturæ voluptatis

amo-

amore tangantur, præsenti statu contenti, eique, ut ostracæ scopulis, affixi, humi proni & ventri obedientes vivent. Quumque natura imbecilli, nudi, omnium indigi, & ignari, segreges denique, nec nisi solis parentibus, ut belluæ, conjuncti, procreentur, nihil invenire, nihil melius commodiusque efficere, nihil nec arte, nec industria perpolire, nihil postremo, nisi perpetuo pecudes esse, nec scient, nec studebunt. Tum ne a Telluris quidem consortio, non magis quam stipites, separare se, & æterna consectari bona unquam poterunt, ad quæ illo felicitatis amore incenduntur, & stimulantur. Itaque & hic miseri sint necesse erit, & numquam ejus, qua superi perfruuntur, quæque unice plena & vera est, beatitudinis participes. Porro honorum illa & gloriæ cupiditas, qua ne barbari quidem & immanes homines vacui sunt, effusas olim Tellure gentes ac solivagas cœgit ut inter se coirent, civitates, jura, ordines, imperia conderent, quorum si quis extrinsecus accersita hominum improbitate vitia accusare velit, is per me accuset; sunt enim quædam & gravia: sed insitam utilitatem & præstantiam ego defendam semper. Nam quæ est hominum vita, quos nec civitas mansuefacit, nec ordines jungunt, nec jura & imperia coercent? Quare omnia, quæ sunt a perturbata beatitudinis & gloriæ cupiditate mala, quæ sunt certe maxima & gravissima, prava hominum induxit libido; libidinem autem ignorantia & imperitia: hanc neglecta ingenii & naturæ cultura. Itaque in his omnibus multa est voluntatum nostrarum malignitas, nulla naturæ. Malignitatem autem dico, mi Viviane, non defectum: nam veteri labe multis haud dubium deficimur. Sed ut nos in omnem vitæ pravitatem fœditatemque ipsa impellat natura, cui nulla ope repugnare valeamus, quam nulla arte regere, utque idcirco, quod est malignitatis, ad miseriam geniti esse videamur, in quo isti naturam criminantur, quo sua honestiora vitia esse videantur, id ego non modo impium, sed stultum quoque esse ajo.

Sed ut hæc sint, inquiunt, magni certe sunt & perpetui

petui naturæ nostræ accusatores affectus , quos nec avellere possumus , nisi naturam radicitus extirpemus , nec ullo modo coercere , quando constat eos natura ipsa ex opinatis bonis vel malis contra omnem rationem erumpere ; & si iis obsecundare voluerimus , næ nos stulti fuerimus , qui ei rei modum ponere velimus , quæ suapte natura infinitatem spectat , quæque minus coercita perpetuo adolescit . Quum autem maxima vitæ humanæ pars aut amore , aut odio , aut spe , aut metu , aut cupiditate , aut aliis animi perturbationibus magis , quam ratione regatur , ac in id non libertatis imperio , sed naturæ ipsius vi rapiatur ; fateamur necesse est , naturam in nobis peccare , non rationem . Quid , inquiunt , quod ne fieri quidem potest , ut quum imperfecta & manca in nobis sit ratio , perfecta esse natura intelligatur ? Nam nostra omnis vis & natura in animo & corpore sita est : animi vero in ratione & imperio : at quum hæc depravata sint , necesse est ipsa sit corrupta & depravata natura . Sed quam imperite hæc disputantur ? Nam nulla est totius humanæ naturæ pars (veterum Philosophorum descriptionem sequamur) tam structa sapienter , quam hæc rationis expers , in qua isti ponunt motus turbidos tum iræ , tum cupiditatis , contrarios , ut ajunt , inimicosque rationi , id quod ego alio quidem in loco demonstravi , sed hic paucis retractabo . Quum homo totius universi pars una sit , cum toto suo congruat oportet , quoniam est illud tum in tota sui immensitate , tum in singulis partibus ordinatissimæ rationis & disciplinæ . Quare finitæ vis & naturæ esse debet : nam quod undequaque infinitum est , & absolutum , ipsum per se unum & totum est , nec ullius alterius rei pars esse potest . Ita fit ut nequeat ipse ad plenam beatitudinem sibi esse sufficiens . Ergo ut perfici , & beari , ita deterior , quam natura est , & infelicior extrinsecus fieri potest . Ex quo fit ut & cupiditatis , & iræ , ac metus particeps esse debeat , sine quibus nihil extrinsecus sequetur unquam , nihil refugiet , aversabiturque . Necessarium igitur est , ut hominis natura ex opinatis bonis , & ex opinatis malis agitetur , quo se ita componat , & cum ceteris universi partibus

tibus harmonice consentiat , qua ex æquilibritate magna ejus existit vitæ tranquillitas & beatitudo . Agitetur autem non leviter titilletur : neque enim nisi vehemens commotio nos inflectere potest , ut naturalem quandam nostri segnitiem , & quasi pondus superare possimus , eosque capere situs , qui nobis conservandis & perficiendis apti sint . Has commotiones affectus appellavimus . Quamobrem affectus sunt appetitus vehementiores , *quibus aut res naturæ nostræ consentaneas alacres consectemur , aut pernicissime adversas fugiamus . Itaque* Stoici , *qui mihi videntur in hac quæstione versari acutissime , partes affectuum volunt ex duobus opinatis bonis nasci , & ex duobus opinatis malis : ita esse quatuor : ex bonis cupiditatem , & lætitiam , ut sit lætitia præsentium bonorum , cupiditas futurorum : ex malis metum , & ægritudinem nasci censent : metum futuris , ægritudinem præsentibus : quæ enim venientia metuuntur , eadem afficiunt ægritudine instantia . Lætitia autem & cupiditas in bonorum opinione versantur , quum cupiditas ad id , quod videtur bonum , illecta & inflammata rapiatur : lætitia ut adepta jam aliquid concupitum , efferatur & gestiat . Sed singulis affectibus partes ejusdem generis plures subjiciuntur , quas ego enumerandas hoc in loco non suscepi . Sunt igitur affectus naturæ quidem stimuli , & , ut ita dicam , machinæ moralis vectes , quos qui auferat , totam ille homini vim , qua quum est usus , agamus aliquid , aut fugiamus , abstulerit , eumque trunco , aut crudo lateri similiorem , quam animantem , effecerit . Quare in eo* Stoicorum *solitum acumen & judicium desideraverim , quod illi hæc sola ratione sine ulla perturbatione , idest sine ulla naturæ animalis commotione , ac constanter prudenterque fieri posse opinantur : ex quo illud efficiunt , nec necessarios esse hujusmodi in homine motus aversos , ut illi putant , a ratione , & naturæ esse morbos , qui in sapiente , qui cuncta ex ratione placide atque constanter agere debet , locum habere non debeant . Nam ratio si nihil naturæ nostræ cupit aut metuit , tranquilla est & placida , seque contenta , ut contra rationem sit , ullum eo tempore in nobis*

bis ciere motum : quum ergo nos concitat, cupit profecto aliquid, aut metuit : cupit autem quod deest bonum; metuit quod providet malum. Qui autem aut illud cupiat, aut hoc metuat, nisi persentiscat? nec vero persentiscere potest, nisi a natura moneatur. At natura dolore loquitur, qui sine affectu esse nequit. Ita fit, ut affectus sint veluti voces quædam naturæ aliquo deficientis, vel quidquam sibi metuentis, sine quibus ratio nequeat in nostri subsidium excitari. Porro semel dolore excitato non quiescit, nisi quieta & tuta natura. Qua vero voce id significaret rationi natura, nisi voluptate & lætitia? ergo & hanc quoque sentiamus necesse est. Quod si homini naturam doloris & voluptatis patientem nemo denegare potest, quin & rationis usum omnem auferat; consequentes vero sint doloris & voluptatis affectus; efficitur ut affectibus extimulari debeat humana natura, quo ratio nobis utilis esse possit. Itaque in tota ea disputatione labuntur Stoici.

Ita ne tu, inquis, disputas, quasi numquam extra virgulam turbidi, inconstantes, aversi denique ab omni ratione prosiliant affectus? Non id ego dico, mi Viviane: prosiliunt enimvero ii sæpenumero; neque in eo, quod omnes patimur, Stoicorum oratione egemus. Sed constituamus hoc in loco id, quod ad Dei erga nos benignitatem adserendam in primis est necessarium, non ita nos procreasse, ut mali & scelerati essemus, nec esse affectus a natura humanæ malignitate, sed esse ei necessarios, esseque quasi vectes, quibus aut sustineatur fortiter adversus ea, quibus destrui potest, vel a fine suo revocari; aut, quum est opus, agatur vehementer ad ea prosequenda, sine quibus aut non esse, aut non bene beateque esse possit; ac deinceps inquiramus in id diligenter, qua re fiat, ut tantæ sint in maxima hominum parte, ac tam stultæ a naturaque ipsa desciscentes affectuum perturbationes. Quod nisi fecerimus, ne illud quidem intelligi poterit, quibus regulis, quave arte ad naturam possint affectus componi : neque enim tales sunt, qui nullo modo infrænari possint, quum multi vehementes sæpe cohibeant, quemadmodum ex tota con-

stat hominum historia , nec raro ipsi impotentissimos experti & moderati simus . Quare videamus , quid illos tam sæpe a natura aversos efficiat , quidque curatu , aut factu sit opus , ut ad rationem exigantur , neque plebejam Terentiani Parmenonis disciplinam vereamur ,

.... quæ res in se neque consilium, neque modum
Habet ullum, eam consilio regere non potes.
..... Incerta hæc si tu postules
Ratione certa facere, nihilo plus agas,
Quam si des operam, ut cum ratione insanias.

Nam quid ille stultus , si ita se res haberet , monendo Phædriam enecaret ,

Proin tu, dum est tempus, etiam atque etiam cogita?

Superius demonstravimus , affectus esse nobis a natura tributos , ut ita iis componemur , ut cum rebus , quibus circumdamur , pulchre consentiremus , qua ex harmonia vitæ nostræ fieret tranquillitas & felicitas : ei quoque ut prospiceret & ratio data est . Itaque fit ut tum affectus cum ratione consentiant , quum naturæ congruunt , idest quum & ex veris bonis , aut malis nascuntur , & iis æquales sunt , & consentanei . Ab ea regula quum excedunt , tum perturbationes sunt , non solum non-utiles , sed plurimum noxiæ : nam quoniam aut nullæ sunt extra nos res , a quibus proficiscantur , aut iis non congruunt ; ex falsa bonorum aut malorum opinione excitantur : falsis vero malis natura nostra inutiliter affligatur , nec falsis bonis perficitur . Duabus igitur ex causis affectus pravi esse possunt , aut quia ex confictis bonis , vel malis progignuntur ; aut quia veris minime pares , ut quum aut id , quod nusquam gentium est , cupio , vel metuo ; aut quod est , magis aut minus vehementer cupio , metuove , quam id cupere , aut metuere par est . Utrumque item ex duplici fit causa , ignoratione , & errore : hæc vero ex negligentia , & prava educatione . Nam qui & studiosi sunt earum rerum , sine quarum

cogni-

cognitione nemo bene vivere potest, & rite ac sapienter educati, ii & recte uti sciunt, nec facile decipiuntur; quia quum aliquid ignorant (nihil enim ignorare supra hominis conditionem est,) judicium actionemque cohibere, atque mature deliberare didicerunt, ac, sicubi statim facto est opus, eam viam rationemque sectari, quae similior vero esse videatur. Postremo si de recta labantur, quum initarum a se rationum pœnitere se nequeat, non valde illi, ut stulti, sese afflictabunt, quin sapientiores suo periculo facti, gaudebunt etiam. Huc ergo ego regulas omnes affectus secundum naturam regendi confero, ut & addiscamus, quae vere sint res eae, quibus circumdamur, quibusque utendum est perpetuo, ac quatenus nobis bonae vel malae; & ut a primis vitae nostrae annis assuescamus iis vivere consentanee; quarum regularum prior mentis, altera animi virtutem continet. Qua ex re illud efficitur, ut, quod saepe diximus, bene beateque vivere non nisi cum virtute possimus. Quumque & illa rerum cognitio comprehensioque, & hic rebus apte convenienterque vivendi habitus, studio & disciplina pluribus contigerit, illud quoque velim intelligatur, non ita nos esse procreatos, ut virtutis capaces esse nequeamus. Sed quoniam ab illa cognitione rerum, earumque nobiscum consensione, aut pugna, est praeclara vitae disciplina inchoanda, quae si falsa fuerit, aut prava, depravatus sit animus necesse est, ut ex penitissima philosophia Terentianus Simo dixisse videatur, mala mens, malus animus; *videamus quae sint illius praecipua praecepta, quibus necessaria nobis ad beate vivendum virtus continetur, atque, si Dei favor afflaverit, gigni & perfici in nobis potest.*

Sed illud omnium primum accuratius perquiramus, subesse ne possint mentis imperio & regimini quum illae propensiones, tum affectus isti & perturbationes? Id nisi constet, frustranea erit opera omnis, quae in iis moderandis, & ad certam rationem inflectendis ponetur. Possunt autem in eo tria considerari primum ut ne persentiantur; tum ut ne erumpant, quum necessarium non

est; tandem ut loco, tempori, rebus denique, a quibus inflammantur, consentiant. Eorum primum omnino fieri nequit, praesertim in primis illis propensionibus: nam sunt, ut diximus, cum natura ipsa animali commixtae, ac ita necessariae, ut nec esse, nec concipi sine iis natura possit animantium. Scilicet quum finita sit animantium natura omnis, nec ipsa per se esse & conservari possit, necesse est indigeat, quo sit, rebus omnibus, quibus circumdamur, atque ab iis interitum timeat; ut ne ex eorum circumspectu amore & desiderio, aut timore & aegritudine afficiatur, non magis fieri potest, quam ut ne sit naturae totius pars una. Quare in eo non magis adlaborandum est, quam ut ne agitabilis sit ignis, cujus in eo motu ac concitatione tota est posita natura. Duo reliqua fieri obtinerique posse, ii dubitabunt, qui sibi penitus sunt ignoti. Sed & ratio id confirmat. Namque nec erumpunt unquam, quum non est usus; nec a rerum natura discordant, nec longius, quam necessarium est, praetergrediuntur, nisi aut ignoratione, aut errore, aut quum primus ille fervor concitatioque animi inveteraverit, & tamquam in venis medullisque insederit; quae quoniam cavere possumus, si sapimus; rationis profecto regimini & imperio subjiciuntur. Idem tota nos docet hominum historia, quae frequentia ejus, quod dico, suppeditat exempla, eorum qui & naturales propensiones intra positum iis a natura modum continuerunt, & cupiditati, irae, metui, saepe etiam cum vehementissime concitarentur, moderati sunt. Sed suppeditat sapientum, ut id, quod superius animadvertimus, intelligere possimus, praeclare a Stoicis dictum, omnium perturbationum (quo nomine intelligunt aversas a recta ratione, contra naturam, animi commotiones) *fontem esse* intemperantiam, *quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic aversa a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia, quae aut sapientia est, aut ab ea efficitur, sedat appetitiones, & efficit, ut eae rectae rationi pareant, conservatque considerata*

judicia

judicia mentis: sic huic contraria & inimica intemperantia, quæ est ab inscitia & pravo habitu, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & non necessariæ ægritudines, & vani metus, & superfluæ cupiditates, & reliquæ stultæ perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis. in corpore morbi, ægrotationesque nascuntur; sic pravarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate primum spoliat animum morbisque perturbat; deinde non adhibita continuo ratio, quæ sanet, permanat in venas, & inhæret in visceribus illud malum, existitque vitium, quod avelli inveteratum non potest, quodque totam deinceps vitam fœdat, & infelicitat.

Porro hæc temperantia duabus a caussis efficitur, rerum, ut dixi, cognitione & comprehensione, & vita secundum eam tempestive acta. In hoc prudens educatio, & præcox totius honestatis studium adhibendum; illud nostri, universi, Dei investigatione continetur. Nostri cognitio in eo præcipue posita esse debet, ut quid in nobis sit necessarium, quantaque sit naturæ nostræ indigentia intelligamus, quo ei congruenter vivere possimus, ut scilicet nec valde turbemur iis, quæ præcaveri nequeunt, nec careamus necessariis, nec superfluis luxuriemus. Nam & inutiliter iis nimium agitamur, quæ evitari nequeunt, & defectu necessariorum dolemus, & rerum superfluitate aut inutili cura angimur, aut pondere opprimimur, aut e nobis quasi egressi petulantissime divagamur, incerti quo quieturi. Qua si cognitione omnes peræque ac necessarium est, præditi essemus, essetque illa perpetua meditatione in naturam ipsam conversa, putas tu, mi Viviane, aut ambitione nos contabescere posse, aut avaritia excruciari, aut ulla superflui libidine totos concitari? Putas aut otio, quum labore est opus, posse emarcescere, aut stulta necessariarum rerum effusione nos perditum ire? Sed nec senectus ipsa & mors denique admodum timebitur, quum in id nos esse genitos animadverterimus. Universi vero in eo, ut & quæ vere sint,

& quantum quæque res bonæ sint, vel malæ addiscamus, ut nec quæ nusquam gentium sunt, cupiamus, metuamusve, nec plus, aut minus, quam concupisci, metuive merentur. Cujus scientiæ defectu quot se stulte afflictare videmus? Itaque eos ridemus, ac jure quidem & merito, qui capripedes paniscos metuerint: qui porros magna religione coluerint: qui Lunæ, vel Solis defectu, velut emortuorum, misere ejulaverint: qui si mures soleas conroserint, expaverint: qui avium garritu aut volatu non privatas tantum res, sed ipsas inprimis publicas regendas crediderint: qui si aut Sol alter in Cœlo emicuerit, aut Cometes apparuerit, aut Septemtriones visi fuerit ardere, aut quidpiam aliud, quod natura fit, fuerint conspicati, toti examinati contremuerint. Jam Dei, idest supremi naturæ totius artificis & moderatoris, cognitio, ad eam, de qua disserimus, temperantiam in nobis procreandam, alendamque, præcipue est necessaria, ut nempe sciamus & eum esse, & infinitæ esse intelligentiæ, potentiæ, bonitatis, & ab eo rerum universitatem effectam esse, & sapientissime procurari, nosque ita procreatos, non ut brevi tantum præsentis vitæ curriculo spem omnem vel metum concluderemus, sed ut nunquam interituri æternitatem spectaremus: qua cognitione qui destituuntur, spem omnem metumque intra præsentis vitæ ambitum coercentes, in prosperis quidem rebus toti diffluunt, ac dissipantur, in adversis vero ægritudine & dolore enecantur; utrisque nempe pereunt miserrime, nec illud præclarum totius vitæ gubernaculum adhibere sciunt, quod Flaccus noster eleganter ait,

Sperat infaustis, metuit secundis
Bene præparatum pectus.

Quare ego nihil æque necessarium ad bene beateque vel in præsenti vita vivendum esse censeo, quam rite & præclare cum Deo agere; quin ita mihi persuasi, ne cum hominibus quidem honeste & sapienter eum victurum,

ctorum, qui hominum illum parentem & gubernatorem aut ignoret, aut non, ut par est, tota mente ac animo complectatur, atque ex divinis formulis veneretur.

Hæc, quæ disputata sunt, eo pertinent, ut eos, qui a rerum natura in nobis dolores & perturbationes sæpe progignuntur, aut caveamus, aut, ubi id fieri omnino nequit, in minorem, quoad fieri potest, numerum conferamus, eosque fortiter ferendo extenuemus, quo bene ac beate vivamus. Sed restant infinita pene dixerim mala, quæ non a Natura, sed homini sunt ab homine. Nam non a natura, sed a voluntate est humana, ut mentiamur, circumscribamus alii alios, dolis atque insidiis decipiamus, & spoliemus, totaque vita velut in perpetuo bello simus, & affligemus: ut ineptissimas etiam causas sumamus, quibus ferociamus, immanes simultates & inimicitias geramus, conseramus inter nos bella, expugnemus atque evertamus civitates: ut hominum macella & amphitheatra nobis constituamus, loca sanguinis & publicæ impietatis, ubi mandi homines cernamus jucundissime, & bestiarum laniatibus dissipari. Brevi, insidiæ, fraudes, doli, avaritia, rapinæ, vis, scelus, audacia, obscœnitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cetera, quæ tot in orbe homines mente noxia pariunt, homini sunt ab homine. Est quisquam, qui in his, ubi nulla etiam sint a natura mala, beate esse & vivere possit? Quare viro, qui ex recta ratione, non aut ex sensu, aut ex imaginatione felicitatem suam metiatur & sequatur, in eo operam ponere debet præcipuam, ut hæc, quod ad se spectat, nulla sint. Id justitia *&* amicitia *procuratur, quarum altera efficit*, ut neminem lædamus, suumque jus integrum cuique esse sinamus; *altera, ut quocumque modo possimus*, aut consolando, aut consilio, aut re, *ut Terentianus Menedemus ait, juvemus. Ac neminem quidem lædimus, quum nulli quidquam injusti doloris inferimus, ut quum nihil quod ad alterius animum, corpus, famam, bona, justam spem pertinet deterius efficere studemus: nam inde dolere homines solent. Suum vero*

jus

jus cuique tribuimus, quum quod quisque aut a natura, aut ab arte sua & industria, aut quocumque modo, quo aliorum jus violatum non sit, habet, eo uti fruique sinimus, atque si læserimus, in integrum restituimus. Omnibus tandem amici sumus, si non dubitemus cum iis, quoad scimus, ac possumus, animi, corporis, fortunæ bona communicare, qua mutua aliorum aliis bonorum accessione fit aliud in societate prope divinum, ut singuli homines tantum sciant queantque, quantum omnes conjuncti, & copulati.

Quamobrem tute ipse intelligis, mi Viviane, quas ego primas atque insitas naturæ rationalis leges habeam, nempe non plures, quam has duas: DEO, TIBI, RELIQUIS HOMINIBUS *SUA JURA* TRIBUITO: IIS ESTO *A*MICUS. *Sed qui tandem hæc jura tribuemus? nimirum si ita vitæ nostræ rationes instituerem us, ut Dei, nostri ipsorum, aliorum juribus congruenter vivamus, quod est naturæ, ut ego interpretor, convenienter vivere, sine quo* nec esse, nec bene beateque esse possumus. *Ut, ex. gr. quoniam Deus & supremus omnium imperator est, &, Gubernator, & parens; Imperatori serviamus, gubernatori simus obsequentissimi, Patrem amemus, ac vereamur necesse est, si naturæ congruenter, id quod maxime nostra interest, quod sæpe dictum est, vivere amamus. Tum quandoquidem nihil nobis natura arctius conciliat, quam nos ipsos; fit ut natura ipsa nobis amicissimi simus: amicus vero nemo sibi est, qui non, ea quorum accessione pejor fieri potest, caveat, sequaturque ea, quibus perfici, ac bene beateque esse potest. Tandem ea est nostri natura, ut nec solis nostris ac privatis bonis vivere possimus, nec, si possimus, bene ac beate possimus: ita fit ut alii aliorum communicatione bonorum egeamus; quæ esse nequit, nisi ita omnes comparati simus, ut non modo neminem lædere velimus, sed omnibus & esse velimus, atque simus amici. Si quis est omnium qui hæc & sæpe secum consideret, & in succum, ut dicitur, & sanguinem convertat, & secundum ea vitæ suæ rationes instituat, eum*

ego

ego sapientem esse dico, eamque ademptum temperamentiam, sine qua neminem esse posse beatum, praeclare Stoici docent.

Quibus ex rebus & illud conficitur, esse in natura ipsa regulas, quibus justum ab injusto, honestas a turpidine secernatur. Nam quin convenienter naturae vivere totius hominum generis felicitatem faciat, superius demonstrata dubitare nos probibent: quod vero non singulorum, sed totius hominum generis felicitati conveniens est, id suprema est totius generis humani lex; cui propterea quod congruit id est generis humani justum & honestum; ut quod cum ea pugnat, injustum & turpe. Quemadmodum quum salus publica summa sit cujusque populi lex, quod decemvirales Romanorum leges praeclare sciscunt, ea est quoque justi atque injusti, honesti & turpis cujusque populi regula. Quare ut in privatis Civitatibus nequit vera utilitas, idest civitatis felicitas, cum honestate contendere; ita ne potest quidem in magna totius Telluris Civitate. Itaque accepimus, Socratem solitum exsecrari eos, qui primum haec natura cohaerentia, opinione distraxissent. Cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, qnidquid justum & honestum esset, id utile esse censerent, nec utile quidquam, quod nec justum, nec honestum.

Nec vero Naturae tantum sunt hujusmodi leges, sed divinae, ut non utilitas modo generis humani ad eas servandas incitare nos debeat, sed in primis pietas & religio adversus Deum. Nam ita Deus totam rerum Naturam construxit, ut ea legibus immutabilibus regeretur, & contineretur. Ejus Naturae homines portio una sunt: itaque iis naturaliter subjiciuntur. Quum autem rationis sint participes, ut & eas leges intelligere, & ad supremum Dei in tota Natura imperium referre possint; oportet ut & libenter iis obsecundent, pareantque, ne si aut contemserint, aut repugnaverint, perduelles sint, magnoque obnoxii supplicio.

Sed quo haec explicemus distinctius, repetamus paullo altius. ut ita intelligamus apertius, quibus nos Naturae

turæ legibus subditi nascamur, quibus parendum omnino est, ut & esse, & beate esse possimus. Homo & res una est totius universi, & sibi copulatum, adnexumque corpus habet: idem & vegetatur, ut plantæ; & sentit vivitque, ut ceteræ animantes: jam & rationis est particeps, & generis humani pars una: postremo peculiaris alicujus Civitatis civis, aut subditus, aut imperans, aut parens, aut liber, aut alio quocumque in situ positus. Hæc, quæ re copulata sunt, cogitatione differunt, suntque ab iis secernenda, qui, quibus Naturæ legibus naturaliter homo subjiciantur, contemplantur. Nam subjicitur quidem pluribus etiam nolens: sed moralibus ut volens ipse se subjiceret oportebat. Ac quia res universi aliqua est homo, rerum legibus metaphysicis subditur naturaliter, ac volens nolens: Hæ leges ad omnes peræque pertinent res, nulla res potest simul esse & non esse: nihil esse aliud potest, quam id quod est: nulla res ex nihilo suapte natura esse potest, aut in nihilum reverti. *His igitur homo, quia res una, natura ipsa subjectus est. Jam quodcumque corporeum est,* impenetrabile est, divisibile ac corruptibile, mutabile, grave, iners &c. *Ex sunt genericæ & naturales corporum leges, quibus, quum homo corporeus sit, est natura ipsa obnoxius. Tum plantæ & nascuntur aut e seminibus, quæ augumentum extrinsecus capiunt, aut ex naturæ quibusdam archetypis & formis, quæ sese externa vi subagitatæ explicant, & nutriuntur, vegetanturque, & consenescunt, ac postremo intereunt: aeri, igni, Naturæque elementis aliis sunt subjectæ. Sunt eæ plantarum leges: iis igitur & nos subjicimur, quatenus plantarum similes sumus. Præterea animantium omnium communes leges & a natura positæ sunt, ut voluptatem & dolorem persentiscant, ut qua vi maxima queunt se conservent: ut coitu utriusque sexus genera propagent: amore prolis tangantur: metu, ira &c. concitentur. Eæ & homines quoque rapiunt, quia animantes. Postremo mentes ratiocinio omnes utuntur, antecedentia nimirum & consequentia pervident, causas & effectus internoscunt,*

rerum

rerum fines prospiciunt, media eligunt, deliberant, sui juris sunt &c. Sunt hæ animorum leges: at sunt homines quid aliud, nisi animi rationes participes, corporibus utentes? ergo & animorum legibus subditi natura sunt. Sed istiusmodi homines similes natura procreantur omnes, atque ad mutuam societatem ineundam aptissimi; ac ita ut sociati sibique amici, felices esse omnes possint; segreges atque sibi inimici, miserrimi: iidem soli ex omnibus animantibus sentiunt, quid sit ordo, ac decus in societate; quid omnibus utile, aut noxium; quid justum, aut injustum, honestum, aut turpe. Quæ hinc nascuntur leges, ad omnes pertinent homines, quarum summa est, totius generis humani felicitas. Ea sunt jura gentium, *quæ proinde ii omnes, qui nihil a se humani alienum esse putant, sancte servare, jus fasque est. Ob eandem rem, cives peculiarium civitatum, quarum suprema lex est* salus publica, *cujus & necessitatem intelligunt, & causas, earum Civitatum legibus ita sese subjicere debent, ut legibus ejus Civitatis, quæ tota Tellure comprehenditur. Inde quoque fit ut, quoniam singulos hominum status sua jura sequuntur, sintque alia imperantis, alia subditi, alia magistratuum, alia civium, alia parentum, alia liberorum, iis omnibus apte convenienterque vivant necesse est, ut integræ Naturæ (quod factu est opus, ubi bene beateque esse velint) congruenter vivant. Servabunt autem hujusmodi leges, si nihil quod cum illis pugnat moliantur; contra faciant ea omnia, sine quibus illæ, quo tendunt, ire nequeunt: tendunt vero, mi Viviane, quum ad singulorum, tum ad omnium conservationem & felicitatem. Præterea ita servabunt, non quasi fato aliquo rapiantur, sed ut qui supremo totius naturæ opifici, & moderatori pariant libentissime: nam ab illo sunt positæ: ille est earum & auctor & vindex. Quas quum & didicerint accurate, & usu ipso in naturam converterint, tum illi se probe composuisse sciant, eamque adeptos, quam supra diximus, virtutem, & temperantiam, sine qua nemo non modo beatus, sed ne esse quidem potest. Sed videor longius progressus, quam quod per epistolam licebat.*

Quare

Quare te rogo, mi Viviane, ut hæc etiam atque etiam tecum ipse consideres: velim enim tibi sic persuadeas, me nullius hominis, his præsertim in rebus, judicium pluris facere, ut si probaveris, scito me nulla re magis superbire posse: sin improbaveris, neminem esse, qui severius damnet. Ceterum cura ut valeas, & me ames, & sic habeas, te a me fraterne amari.

Neapoli anno Epochæ Christianæ 1732. pridie Kalendas Septembris.

IN-

INDEX CAPITUM.

LIBER I.

De principiis legis naturalis.

CAP. I. *Quod homo, qui nunc est, natura sua necessario est miser, quodque egeat ope entis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad beatitudinem contendere.* 4

II. *Quod existat Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, & quod Universum curet.* 11

III. *De summa Dei Bonitate, qua vult homines beatos, deque legis natura & necessitate generatim.* 17

IV. *Lex Naturæ explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur.* 24

V. *Systema legum naturalium Thomæ Hobbesii enarratur.* 33

VI. *Hobbesianum Systema perpenditur, & refellitur.* 40

VII. *Enarratur & refellitur systema Spinozæ.* 49

VIII. *Grotii doctrina super Principiis juris naturæ expenditur.* 55

IX. *Systema Pufendorffii enarratur.* 61

X. *De Principiis Legis naturalis ex Cumberlandi mente.* 66

XI. *De Heinnecii Systemate super Principiis Legis naturalis.* 71

XII. *Superius systema nova ratione adornatur, ac notiones primæ & genericæ legis naturæ moralis proponuntur.* 77

XIII. *Vvollastoni & Asley Syckes de lege Naturæ Systema.* 83

XIV. *Christiani Vvolfii atque Henrici Koehleri de principio legum naturalium uno & adæquato doctrina exhibetur.* 91

* Mo-

* Monitum volumus Lectorem, non habuisse nos in animo ultra hunc libellum progredi: constitueramus enim pleniorem tractationem de Officiis in Ethicæ elementis exhibere. Sed quoniam brevior erat libelli moles, quam ut a Bibliopola emitti interesset, extudit, ut loco saltem appendicis aliquid adderemus. Sic igitur habe; esse id potius rei, quam animo gerimus, veluti specimen quoddam, quam rem ipsam: adde oe integrum quidem & exasciatum.

LIBER II.

Quemadmodum ex legibus naturæ hominum officia ducantur. 102
CAP. I. *De natura actionum moralium, tum de conscientia & imputatione morali.* 103
II. *De Officiis erga Deum.* 114
III. *De Officiis Hominis erga seipsum, ac primum de iis quæ cum toti homini, tum corpori debet.* 124
IV. *De cultura animi.* 139
V. *De affectibus, officiisque inde manantibus.* 143
VI. *De Officiis erga alios perfectis, & absolutis.* 161
VI. *De Officiis Justitiæ hypotheticis, ac primum de Dominio, ejusque acquirendis modis originariis.* 177
VI. *De modis acquirendi Dominii derivativis.* 185
VII. *De Officiis, quæ ex dominio rerum proficiscuntur.* 195
VIII. *De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.* 201
IX. *De Officiis adversus alios, quæ imperfecta dici solent.* 217
X. *De Amicitia.* 341
XI. *De Statu hominis sociali, deque variis officiis, quæ ex variis societatum generibus proficiscuntur, ac primum virorum & uxorum, parentum & liberorum.* 243
XII. *De imperantibus, tum de Subditorum officiis.* 253
XIII. *De Officiis Magistratuum.* 256
XIV. *De Officiis quæ ex variis animi aut corporis statibus proficiscuntur, ut senum juniorum, divitum & pauperum, ægrorum & sanorum.* 258

DE

DE PRINCIPIIS
LEGIS NATURALIS
PRÆFATIO.

PRINCIPIORUM legis naturæ ſcientiam ad eam philoſophiæ partem pertinere, quæ Metaphyſica appellatur, conſtat inter omnes. Itaque quo pleniorem habeant tirones Philoſophi rerum Metaphyſicarum inſtitutionem, hunc libellum, quem ego plures ante annos in Scholæ uſum ſcripſeram, velut appendicis loco Elementis Metaphyſicæ addo. Brevior is quidem eſt, quam ut iis facere ſatis poſſit, qui paullo ſunt in hac diſciplina verſati: ſed, ſi opuſcula noſtra in eorum manus deveniant, ii meminerint, nos adoleſcentes inſtituendos ſuſcepiſſe, non doctos: eos autem ſatis inſtituiſſe arbitramur, ubi primis utilium rerum rudimentis imbuerimus. Sæpe enim dixi, quum totam philoſophiam, tum hanc præſertim ſubtiliorem, non tam lectione, quam meditatione confici. Ac mea ſemper ſententia fuit, obeſſe his in rebus plurimam lectionem, qua memoria magis oneratur, quam mens & ratio illuminatur. Quum hæc principia in ſocietatem humanam derivanda ſunt, ac vitæ negotiis accommodanda, tum vero tandem Naturæ & hominum hiſtoria perdiſcenda eſt, id quod nec fit, nec rite fieri poteſt, niſi quum non ingenii tantum vires, ſed in primis judicium plurimum adoleverit. Quare fit, quod dixi, pauca, eaque lectiſſima, facilique via & ratione, philoſophari incipientibus eſſe proponenda. Ea, qui profecerint, ipſos per ſe augere, ornare, & in publicam utilitatem derivare oportet.

Mirabuntur autem fortaſſis nonnulli, quid cauſæ ſit, cur & de natura Dei in hoc libro diſſeram, & ab ea jus naturale repetam: nam & de his in in ſuperioribus

luculenter actum est, & quosdam esse constat, qui quum jus in natura esse docere instituunt, se cum Atheis rem nullam habere velle præfantur. Sed qui ita prædicant se totius rei, ad quam explicandam aggrediuntur, ignaros profitentur. Nam & oportuit hanc tractationem, quam ego alia ratione & via quam superiora conscripseram, a suis principiis proficisci; & nullum esse in natura jus potest, nulla esse a natura ipsa constituta justitia, nihil natura honestum aut turpe, ubi aut non Deus est, aut rerum humanarum non habet procurationem. Itaque hoc quum excidisset Grotio, in Doctorum omnium virorum reprehensionem incurrit. Ac vero, nisi vocabulis nos deludere velimus, jus illud quod *cogens* dicitur, lex, quæ honesta jubeat, vetetque contraria, ac sanctione nos obliget, esse nulla potest toti hominum generi communis, nisi totius humani generis supremus sit aliquis legislator; nec vero, ubi Deum sustuleris, est alius totius hominum generis legislator. Natura enim, quæ dicitur, a Dei vi & imperio segregata, aut cujusque est singularis natura, a qua nemini quidpiam imperari potest, aut ordo ac vis rerum naturaljum, quæ nulla proprie dicta sanctione obligare potest, aut mera mentis humanæ notio, atque a rebus ipsis abstracta. Accedit, quod opinio Dei, & legis alicujus naturæ adeo apud omnes homines reciprocantur, ut alterum sine altera nemo unquam abstulerit. Insipiens ille, de quo David, Deum tollit: inde *corrupti & abominabiles facti dies ejus*. Theodorus Atheus, de quo plura Laertius, cum Deos sustulisset, id quod erat consequens, nihil natura turpe ac honestum, nihil justum aut injustum esse docuit. Exterminavit ex mundi procuratione Deum Epicurus: sed idem posuit, solam esse utilitatem justi & æqui matrem. Quocirca Cicero perfecte animadvertit, Deo, aut providentia ablatis, ne justitiam quidem ullam ac fidem inter homines esse posse. Idem vero tractationem de Legibus a Deo auspicatur. Nam novelli homines, qui juri naturæ nervos omnes inciderunt, in primis profani illi Hobbius, & Spinoza, athei fuisse

con-

convincuntur. Ac vero nisi Deum esse omnibus sit persuasum, non potest, quod per se est perspicuum, nisi sola utilitate justum ab injusto secerni. Qua doctrina ut nihil est magis vagum & incertum, ita nihil pestilentius, atque ad homines adversus homines armandos accommodatius; id quod videmus continenter contingere ubicumque aut in integris societatibus, aut privatis hominibus ea prævalet legi & rationi. Itaque constituendum est, justitiam & honestatem veram quidem utilitatem facere, sed longius repetendam, quam ab utilitate: utilitatem potius ex informatis legis naturæ notionibus, idest ex anticipata justitia & honestate definiendam. Quamobrem quamquam mea semper sententia fuit, quæ honesta, eadem vera esse utilia, nec turpia & injusta vere utilia; tamen ita hæc tradenda sunt, ut intelligatur ab honestate veram utilitatem nasci, non contra, honestatem utilitate metiri; adeoque regulam honesti & justi omni esse utilitate antiquiorem, non ab utilitate demum nasci. Unde autem ea, nisi a præstantissimo naturæ legislatore repetetur? Non ignoro esse plerosque, quibus placet legem naturæ esse eas naturæ humanæ *inclinationes*, quibus naturaliter ad objecta nobis consentanea ferimur: alios, qui ipsam rerum naturam quæ nos agat, suoque ordine instruat, alios tandem qui *rationis recta dictamina* e natura rerum in nobis informata legem naturalem appellant, viros in primis acutos & doctos. Sed quoniam lex proprie dicta nulla est sine obligatione; nec obligatio nisi ab imperante; naturæ illæ propensiones, aut ordo, aut rectæ rationis dictamina, principia esse possunt legis alicujus naturalis *cognoscitiva*, ut vocant: lex certe non sunt, nisi hoc vocabulo turpissime abuti velimus. Quibus ex rebus conficitur, a natura Dei omnem de jure naturæ disputationem suscipi oportere.

Nostræ igitur tractationis hæc erit via & ratio. Principio in naturam ipsam humanam inquiremus, ostendemusque hominem, qui nunc est, natura ipsa miserum esse, nec sine lege directrice ad beatitudinem recta un-

quam contendere posse. Tum hanc legem exigere legislatorem sapientissimum. Tertio præstantissimam hanc naturam omnia numine suo moderantem existere, atque ab ea toti hominum generi legem esse promulgatam. Quarto eorum systemata refellemus, qui quum jus naturæ explicare vellent, stirpitus evellerunt. Quinto eorum opiniones super principiis juris naturæ *cognoscitivis* perpendemus, qui maxime hodie progeri solent, simulque notiones primas legis naturæ expediemus, ac regulas paucas & genericas trademus, quibus legem illam naturæ singulis obvenientibus speciebus adaptare possimus.

CAPUT I.

Quod Homo, qui nunc est, natura sua necessario est miser, quodque egeat ope entis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad beatitudinem contendere.

§. I. Quum temporum angustiis prohibeamur, quæ super hac re sparsim commentati sumus in hunc locum conferre, oro ut hujusmodi propositiones ipsi per se latius philosophiæ tirones diducere velint, ac in se & natura sua experiri. Nam quamquam nos, quum hæc lucubraremus, naturam nostram ob oculos haberemus; existimamus tamen nihil nos ab humano alienum habere: ac propterea difficile non esse ex sua quemque natura eorum, quæ dicturi sumus, uberiores rationes haurire.

§. II. Mens hominis non est infinita: brevissima potius est, & multiplicibus erroribus subjecta, atque in eo potissimum decipi potest, & passim decipitur, quod ad cognitionem spectat boni & mali: itaque in tota humana vita passim videre est bona pro malis, mala pro bonis traduci. Non est ut hujus propositionis argumenta longius petamus; intima enim cujusque experientia patet. Communi quoque hominum omnium sensu & vita comprobatur. Quod si quis ejus rei plenius convinci velit, una pulcherrima schola humana erit historia.

§. III.

§. III. Ex perceptionibus boni vel mali naturalia in homine desideria, vel aversationes, nascuntur, & quidem necessaria, atque in ratione bonorum, vel malorum repræsentatorum. Instar axiomatis habeo, quod æque in cujusquam positum est conscientia. Videri possunt quæ ea super re edisseruimus in secunda parte, quo in loco humanæ libertatis imperium & fines explicuimus. Ne cui autem scrupulus ex vocabulis incessat, animadvertat quæso, nos desideria & aversationes a voluntatibus discriminare. Ac desideria quidem appellare primas illas naturæ nostræ commotiones atque propensiones erga bona cognita; aversationes, commotiones ac horrores a cognitis malis provenientes; voluntates vero liberas electiones, vel cessationes. Desideria & aversationes in necessariis naturæ nostræ motibus ponimus, quibus corripi solemus ante omnem consultationem & voluntatem. Hæc autem propositio quum intimo cujusque sensu, tum tota hominum vita, ac magna omnium consensione comprobatur.

§. IV. Voluntates hominis ut plurimum sequuntur desideria, aut aversationes: sed desideria & aversationes in maxima hominum parte, ac ut plurimum, solent esse motiva voluntatum determinantia, fallebanturque profecto Stoici, qui sapientem sola ratione, nulla vero animi commotione, omnes actiones suas regere docebant: aut nisi fallebantur, quod similius vero est, imperitis imponebant. Quid quod ratio ipsa non videtur nos determinare ad agendum aut cessandum, nisi voluptate aut dolore, idest præmio vel pœna propositis? Id cuique per se intimitus exploratum esse potest, si ad singulas suas actiones attendat. Ejus autem rei ratio est, quod natura nostra beatitudinem, seu animi perfectam quietem & voluptatem, continenter quærit. Itaque ubi a desiderio vel aversatione solicita est, quietem expetit, vel ad objectum desiderii sese determinando, vel ab objecto aversationis se avertendo. Quumque nulla objecta finita eam plene perficere possint, inde & illud est, ut perpetuo anxia sit, atque incostans per plurima divagetur. Cete-

rum non ita hæc propositio intelligenda est, quasi hæc motiva necessario nos determinent: nam quum objecta desideriorum nostrorum & aversationum, si summum bonum, & maximum malum excipias, finitæ sint actionis, voluntatem cogere nullo modo possunt, quæ infiniti est appetens. Itaque & si voluntas secundum ea fere semper determinetur, non tamen necessario, sed libere determinatur, magis ut experiatur, quam ut his sibi satisfaciat, nisi fortassis quum tota aut voluntate perfunditur, aut horrore turbatur, emota mente.

§. V. Actiones hominis liberæ, quum externæ, tum internæ, ad præscriptum voluntatum nascuntur, neque sine voluntatibus esse aut intelligi possunt. Externas & internas liberas memoro: quia necessariæ quum usum rationis & consultationis prævertant, a voluntate non proficiscuntur. De iis vero nihil attinet ad nos dicere: legibus enim mechanicis, non moralibus reguntur. Porro & hæc propositio ex iis est, quæ loco axiomatis haberi debent. Quæ enim actiones non sunt voluntariæ, earum ne ratio quidem principium est: quæ vero sine ulla voluntate & ratione actiones fiunt, mechanice fiunt, non libere.

§. VI. Homo potest operari erronee. Nam potest percipere bonum pro malo, malum pro bono (ex §. II.), indeque nasci desiderium mali pro bono, boni aversatio pro malo (ex §. III.): & voluntas efficiendi malum pro bono; bonum fugiendi pro malo (ex §. IV.): ex quibus operationes exsistunt erroneæ (ex §. V.), idest minime nature suæ & fini consentaneæ.

§. VII. Beatitudo posita est in statu voluntatis undique perfectæ. Axioma est, super quo nulla esse potest Philosophorum controversia. Frustra autem est destinguere inter voluptatem animi & corporis: voluptas enim non est, nisi animi: causas tantum voluntatis ita partiri possumus, ut aliæ ad animum, aliæ ad corpus referantur. Itaque veterum Philosophorum concertationes *de fine*, nisi (quod ego opinor) super causis efficientibus versatæ omnes fuerunt, ineptæ profecto fuere: nam

finis

finis hominis non poteſt alius eſſe niſi perfecta animi quies, ac plena & ſtabilis voluptas : quæ autem hanc beatitudinem efficiant cauſæ , id ſi illi inquiſivere contentioſius, operæ pretium fecerunt : eſt enim humanæ vitæ præcipuum. Quamquam admiratione dignum videri poteſt , vires alioquin acutiſſimos non intellexiſſe , certis nos atque in natura noſtra infixis miſeriæ cauſis agitari omnes, nullamque habere in nobis, aut iis ,quæ nos circumſtant, rebus opem, qua ita nos ac naturam noſtram perficere poſſimus , ut plene ſimus beati. Niſi fortaſſe id ſenſerunt quidem (ſunt enim eorum præclara quædam ſuper hac re effata) , ſed ſuſceptam ſemel diſputationem, ut erant illi ad ſeſe mutuo conficiendos animati , ex Scholarum magis , quam ex veri amore perſequi voluerunt.

§. VIII. Miſeria poſita eſt in ſtatu doloris & perturbationis. Eo major autem eſt hujuſmodi miſeria , quo dolor & perturbatio majorem habent intenſitatem & durationem; minor , quo minorem . Propoſitio eſt cujus evidentia ex ſuperiore axiomate manat. Quoniam enim beatitudo poſita eſt in ſtatu voluptatis undique perfectæ, ac quidquid a beatitudine deſciſcit, id miſerum eſt ; ſequitur, eum eſſe miſerum, qui animi dolore, ægritudine atque quacumque perturbatione agitatur. Inde fit ut quum Deus ſit beatiſſimus, omnia ex illo hæc exulare neceſſe ſit.

§. IX. Homo videtur a Natura factus ad Beatitudinem . Homo natura ſectatur voluptatem, & vehementius majorem, perfectiſſimam neceſſario, ideſt tota ſua natura & vi: idem vero averſatur dolorem, & quidem majorem magis, maximum neceſſario, ac tota ſua natura. Sunt hæc cuiquam ex intimo ſui ſenſu nota. Quum autem beatitudo ſit poſita in ſtatu voluptatis undiques perfectæ (7), miſeria in ſtatu doloris & perturbationis (8); ſequitur, hominem beatitudinem quidem neceſſario, ideſt ſua natura, conſectari; averſari vero miſeriam. At quod tota vi ac natura noſtra ſequimur, & in quod naturaliter propendemus, in id profecto a natura ſumus geni-

ti; Natura ergo videmur ad beatitudinem geniti. Certe ad eam a natura incitamur: qui autem incitemur ad id, ad quod non essemus facti?

§. X. Qui operatur erronee non potest beatitudinem aut adipisci, aut conservare, etiamsi adeptus fuerit. Nam quum malum pro bono amplectatur, bonum pro malo aversetur, qui erronee operatur; & dolor, adeoque miseria ex malo, voluptas & beatitudo ex bono nascantur; is recta miseriam petit, beatitudinem vero fugit, qui erronee operatur.

§. XI. Qua ex re hæc sequuntur consectaria. Primum, ut qui magis errat, magis etiam miseriæ sit obnoxius: minus, qui errat minus. Quum autem qui magis sapiens est, minus erret; efficitur, ut qui magis sapiens est, minus miseriæ sit subjectus. Tum, ut nisi quis sapientissimus sit, ut numquam erret, is primam hanc miseriæ causam vitare nullo modo possit.

§. XII. Homo suæ relictus sapientiæ nequit esse omni ex parte beatus, atque hæc est prima miseriæ humanæ causa, eaque cum natura ipsa humana cohærens. Nam quum homo non sit infinite sapiens (1), ac ne esse quidem *κατ' οὐσίαν*, *essentialiter* possit; errori subjectus est, ac propterea miseriæ (10). Est autem prima hæc, ut dixi, miseriæ nostra causa naturæ ipsi infixa, &, ut ita dicam, *essentialis*. Quandoquidem quum ei essentialis esse nequeat sapientia infinita; essentialis erit defectus a summa illa & absolutissima intelligentia: unde quoniam natura ei adhæret hujusmodi malum *metaphysicum*, ut Leibnitiani vocant; natura quoque hæc illi miseriæ causa adhæret, ac penitus est infixa.

§. XIII. Qui nec in se undique perfectus est, ut nihil sibi desit ad perfectam beatitudinem, nec infinitæ potentiæ est, ut possit id omne efficere, quod maxime cupit, ut & se plene perficiat, & adversa omia potentissime removeat, is hinc quoque miser necessario est, si naturæ & potentiæ suæ relinquitur. Nam is & non habet in se voluptatis plenæ causas sufficientes, & vi destituitur, qua ægritudinem, dolorem, perturbationes a se amoliri

liri

liri possit. Itaque & natura sua impar est sui desiderio, & omnimodis torquetur affectibus, qui ex natura imperfecta, nisi potentissima vi sustinetur, necessario erumpunt, & adversus undique confluentia mala imbecillas.

§. XIV. Homo & finitæ est naturæ, ut non sit sibi ad beatitudinem sufficientissimus; & imbecillis, ut possit ipse per se mala omnia propulsare: itaque quum sibi plurima deesse persentit, tum plurima cupit, quæ efficere nequit. Quocirca ex binis etiam istis causis suapte natura, nisi aliunde perficiatur, & juvetur, miser est, ac necessario miser est: nam nec potest non sentire, quæ sibi desunt, nec, quum beatitudinis, idest infiniti boni, natura sit appetens, non ea cupere necessario, quæ sibi desunt; nec tandem non ea velle propulsare, nec interim posse, quæ ei mala accidunt.

§. XV. Confectum est, si quid cerno, hominem, qualis nunc est, necessario esse miserum, & quidem ex triplici fonte. Nam nec infinite intelligens est; ut possit omnem errorem evadere: nec infinite perfectus, ut ipse sibi ad beatitudinem sufficiat: nec omnipotens, ut queat & quæ concupiscit omnia consequi, & quæ horret omnia a se distinere. Potest is quidem (idque humana sapientia personat) & dare operam ut minus sit miser: & ad naturæ exigentiam suas cupiditates adducere, quo minus torqueatur: & necessaria mala fortiter ferre, quo minus sentiat, voluntaria vero sapientia & prudentia vitare, ut ne magis etiam miser sit, quam natura est: sed ut suæ relictus naturæ, nec erret unquam, nec ullis cupiditatibus agitetur, nec mala, saltem necessaria, sentiat, id vero efficere nullo pacto potest. Quam ob rem perridiculi mihi Stoici fuisse videntur, qui eo hominem sophismatibus suis evehere conabantur, qua ire tota resistit natura. Quasi scilicet qui natura & necessario miseri sumus, ut demonstratum est, phantasia velut noctambuli, beati esse possimus. Re enim, non cogitatione hæc nobis beatitudo concilianda est.

§. XVI. Ex quibus illud consequitur, hominem, ut sit undequaque beatus, indigere ope Entis sapientissimi, per-

perfectissimi, potentissimi: nam nec finitum intellectum perfecte emendare potest, nisi infinita sapientia: nec naturam plene perficere, ut nihil ei desit, nisi natura infinite bona & perfecta: nec mala omnia potentissime amoliri, nisi infinita potentia. Quocirca si nullum sit in universo Ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, omnium animantium, quæ in terra gignuntur, miserrimus sit homo necesse est: quippe qui eas in se miseriæ causas habet, quibus ceteræ animantes destituuntur: nam eæ postquam ventri & veneri satisfecere, nullis aliis cupiditatibus perturbantur. Quumque non sint infiniti appetentes, ad naturam, non ad libidinem vivunt.

§. XVII. Atque idem porro sequitur, si quidem existat in universo Ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, sed universi nullam curam, nullam procurationem gerat, nec ullam habeat humani generis providentiam. Quamobrem Athei, qui omne Numen tollunt, & Epicurei, qui Deum quidem ponunt, sed omnem ei denegant providentiam, non possunt non esse omnium animantium miserrimi. Nam & insitam cuilibet miseriam non possunt non continenter persentiscere; & nullum ad eam levandam aut in se, aut in rebus extra se positis præsidium inesse non solum intelligunt, sed ultro fatentur. Inde vero est, ut nulla sit in hominum societate gens pestilentior: nam non possunt non sæpissime desperatione agi: ex quo sequitur, ut quidvis moliri, ac omnia perturbare, sicubi possunt, parati sint,

Indomitus veluti quadrupes ubi frena momordit,
Par levibus ventis rapitur celerique sagittæ;
Exspatiatur agris, & fossas transilit audax;
Tum si forte tubam, aut equitis crepitantia flagra
Audierit, cursum ingeminat, fugit ocior Euro,
Inque leves nebulas volucri pede spargit arenam:
Jussus restrictis tandem subsistere loris,
Non equitem sentit, non loras; sed impetu cæco
Fertur, anhelantem donec fessumque relinquat
Spiritus, ac tumidos vincat labor ipse furores.
Haud secus illecebris diraque cupidine raptus,

Pe-

Pectore sacrilego qui sanctum numen abegit,
Dissimulat quidquid verax & conscia recti
Alto corde monet natura, neque audit habenas:
Exhaustus tandem jactante libidinis æstu
Concidit, incassum suspirans viribus ægris (*a*).

CAPUT II.

Quod existat Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, & quod Universum curet.

§. I. Plurima esse genita in Universo, nec proinde æterna, eaque aut intelligentia, & potentia, aut inertia & bruta, plurima quoque quotidie corrumpi, inter explorata habemus. Itaque super ea re contentiose disputandum non est. Neque vero regeratur, quæcumque nasci & interire videntur, modificationes esse substantiarum æternarum: nam id primum ineptum est & absurdum: quippe quum natura æterna sit *immutabile esse*, quemadmodum in Ontologia demonstratum est; intelligi non potest, qui mutationi esse possit subjecta, Deinde quid illæ sint, generationes certe sunt rerum a rebus, veluti hominis ab homine, plantæ a planta, quod ad rem, ad quam tendimus, satis est.

§. II. In generatione, infinita entium genitorum & generantium series repugnat. Nam quum in hac serie nulla statuatur prima, quæ contineat rationem sufficientem cæterarum omnium rerum, tantundem est infinitas rerum series, quarum una ab alia pendeat, ponere, atque statuere effectus infinitos sine ulla ratione sufficiente, quod & ineptum est & absurdum.

§. III. Existunt in Universo generationum entium viventium, & rationalium series: id patet exemplo plantarum, brutorum, hominum. Quum autem repugnet series infinita a parte ante (2); consequitur harum serierum omnium primam esse, & independentem causam.

§. IV. Ex nihilo sine ulla externa causa, & sine ulla ra-

(1) *Poliniacus in Antilucretio lib. 1. vers. 790.*

la ratione sufficiente, nihil fieri potest; cujusque ergo effectus causa existat necesse est, in qua contineatur integra, & adæquata ejus effectus causa sufficiens.

§. V. Existit principium aliquod æternum activum universi. Est enim aliquid, quod generatur & interit, etiam intelligens & potens (1): id per infinitam generantium, & generatorum seriem fieri non potuit (2), sed per series non infinitas (3); quæ porro series ex nihilo esse non potuerunt, idest sine causa, in qua earum adæquata ratio sufficiens contineatur (4): ergo est ens aliquod æternum activum principium universi, in quo serierum omnium entium mundanorum adæquata ratio sufficiens contineatur.

§. VI. Si fingatur existere æterna materia sine motu, hæc a quiete sine causa externa ad motum nunquam transibit (4). Eodem modo si fingatur existere materia cum vi motrice sine ullo intellectu & ratione, nec quidpiam aliud, impossibile intrinsecus erit ex hujusmodi materia emergere posse rationem & intellectum. Plurimis aliis propositionibus eadem ratio adaptari potest, omniumque eadem semper erit demonstratio.

§. VII. Existit principium aliquod activum æternum, quod sit intelligens & potens. Nam in seriebus rerum mundanarum quædam sunt intelligentes & potentes (3): si nihil autem esset æternum intelligens & potens, series istæ essent sempiternæ, idest sine ulla prima, quod esse nequit (2); existit ergo ens quoddam æternum intelligens & potens, in quo sit ratio sufficiens adæquata serierum mundanarum intelligentium, nisi dicere velimus, hujusmodi series ex causis non intelligentibus provenisse, quod æque impossibile est (4. & *6.*). Quæ quidem nisi vehementer fallor, perspicue demonstrat, existere mentem æternam intelligentissimam, & potentissimam, quæ sit prima causa creatrix, & conservatrix universitatis rerum. Sed opere pretium erit hæc paulo accuratius pertractare, atque longius provehere.

§. VIII. Sine mutua quadam attractione singularum materiæ partium & magnorum globorum mutua aliorum
in

in alios gravitatione, universitatis rerum ordo consistere non potest. Enim vero sine attractione minimarum materiæ particularum, corporum unitas nec esse nec intelligi potest, quemadmodum Philosophi demonstrarunt: nec sine mutua magnorum globorum gravitatione mundanus ordo aut nasci, aut stare potest. Quæ res quoniam explorata est, atque a Physicis demonstrata, longiorem orationem nostram non exigit.

§. IX. Vis attractrix particularum materiæ minimarum, nec infinita est, nec necessaria & unum in modum determinata, ut nullius alterius modificationis capax sit. Nam vis hæc attractrix decrescit in ratione duplicata distantiarum, quemadmodum est a Newtono demonstratum, & varie modificatur pro varietate particularum: quæ autem talia sunt, nec infinita esse possunt, nec necessaria suapte natura, idest unum in modum determinata.

§. X. Si vis attractrix, & vis gravitatis essent æternæ, independentes, eæ & infinitæ essent, & necessariæ: nam infinitas & necessitas attributa sunt essentialia Entis æterni, quæmadmodum Metaphysici demonstrant; ex qua re conficitur, eas vires a causa aliqua pendere: nam nec infinitæ sunt, nec ita necessariæ, ut nullius alterius modificationis sint capaces (10).

§. XI. Vires hujusmodi provenire nequeunt ab anima mundana una individua & æterna atque naturæ ipsius necessitate operante quemadmodum Pantheistæ opinantur: ita enim & infinitæ essent, & unum in modum determinatæ, ut ex superioribus patet: quæ quum sint falsa, ab hujusmodi principio esse nequeunt.

§. XII. Quum ergo vires istæ non sint æternæ, necessariæ, & essentiales materiæ, nec proveniant ab anima mundana, nec ex nihilo esse possunt, aut ex serie causarum infinita, ut ex superioribus constat: reliquum est, ut proveniant ab ente aliquo æterno & intelligente, quod libertate, non vero ulla naturæ suæ necessitate eas creat & conservat.

§. XIII. Axioma est Philosophorum omnium, eorundem effectuum eandem esse causam.

§. XIV. Causa æterna intelligens & libera, qua vires illæ creantur & conservantur, eadem causa est universi, & quidem unica. Enim vero quum universum hoc spectabile duabus illis viribus contineatur (8); eæ vero vires a causa æterna intelligente & libera proveniant (12): eadem illa causa erit universi. Quum vero vires illæ ita universum conforment, ut in eundem finem, atque ordinem conspirent, ut patet vel ex mediocri rerum naturalium contemplatione; & eorundem effectuum eadem sit causa (13); conficitur unam hanc intelligentem & liberam æternam causam, unicam esse universi causam.

§. XV. Est autem hæc causa non solum ad originem, verum etiam ad conservationem universi necessaria. Nam nec sine illa prima universi stamina, & primæ conformatrices universi vires intelligi, & esse possunt, nec sine illa conservari; quum & finitæ sint, & modificationum variarum capaces, adeoque perturbationis. Super qua re lectu dignissima sunt, quæ Newtonus scribit in Scholio generali principiorum mathematicorum Philosophiæ Naturalis, quæque sæpe adnotat in Scholiis Opticæ.

§. XVI. Hoc Ens æternum, quod causa est universi creatrix, & conservatrix, & intelligentissimum est, & potentissimum, & optimum. Nam hoc Ens conservat hunc præclarum pulcherrimumque universi ordinem (15): qui constat ex structura partium infinitarum numero & varietate, finibusque peculiaribus infinitis: conservari vero is ordo nequit nisi summa intelligentia & potentia; Intelligentissimum igitur est & potentissimum. Præterea quum hoc Ens æternum sit, nequit non esse perfectissimum: nam quæ existentiæ & essentiæ suæ nullas habent causas, nec habere possunt suæ limitationis: quæ vero talia sunt, infinite perfecta sunt. Vide ut hoc argumentum prosequitur Wolfius in Theologia Naturali.

§. XVII. Constat ergo existere Ens quoddam intelligentissimum, & optimum, cujus numine rerum hæc universitas creata sit, & conservetur. Quum autem unum hujusmodi ens sufficiens sit, quippe in quo contineri potest

teſt ratio ſufficiens omnium poſſibilium; & unum demonſtrent ordo, & unitas univerſi; non dubitamus unum illud eſſe, non plura. Hoc autem ens *Deum* appellare ſolemus ex adſpectu præcipue proprietatis, nimirum intelligentiæ: ergo exiſtit Deus, & quidem unicus.

Schol. In divina Natura adſerenda argumenta diverſorum generum protulerunt Philoſophi. Præter ea, quæ ex intima metaphyſica deſumuntur, quæque paulo ſubli- miora ſunt, quam ut omnes homines intelligere poſſint, præclara ſunt & perſpicua, quæ ex rerum naturalium ordine atque ſtructura deducuntur. Sunt ea numero prorſus infinita: nam nulla res eſt, quæ ſi attente contemplati fuerimus, characterem æternæ hujus mentis non præſeferrat, ſeu vaſtiſſimos univerſi globos, eorumque ſitum, diſtantias, ac perennes, & adcuratas motiones; ſeu naturam luminis; ſeu partes Telluris noſtræ, aeris atmoſphæram & vires,totius globi terraquei ſitum, aquam, montes, plantas, bruta, homines intueri velimus: ex quarum rerum ſingulis Derham exactiſſima argumenta exiſtentiæ divinæ Mentis conrivat in Theologia phyſica & aſtronomica. Sed præſtat pauca obſervare de unius oculi ſtructura, quæ adeo mirabilis eſt, ut ea ſolum omnibus numeris abſolutam demonſtrationem exiſtentiæ Dei præſtare poſſit iis, qui majora mundi corpora animo complecti nequeunt. Finis oculi una eſt viſio. Neque enim cum Lucretio delirare ullus poteſt, oculos non eſſe factos videndi gratia, ſed factos fortuito, eorum hinc uſum eſſe detectum. Jam vero ad eum finem ita partes omnes oculi conſpirant, ut manifeſtum ſit ab induſtri aliquo artifice eſſe compoſitas & conformatas. Nempe ut viſio perficiatur neceſſe eſt, ut externarum rerum imagines in oculi fundo depingantur. Depinguntur autem radiorum focis exacte in retinam incurrentibus. At foci hujuſmodi nullo modo in retinam cadere poſſunt, niſi dum ex objectis reflectuntur divergentes, ope aliqua convergentes evadant. Eam in rem conformata eſt tunica cornea, atque ita diſpoſiti humores forma extrinſecus convexa, ut radii lucis oculum penetrantes refringantur refra-

fractione ad perpendiculum, atque ita convergentes evadant. Præterea quoniam aut nimia copia lucis, aut nimis parva quantitas impediunt, quominus imagines clare & distincte depingantur, idcirco musculis instructus est oculus, quibus pupilla dilatari, aut constringi possit. Tun quoniam omnium delicatissima pars sunt oculi, propugnacula addita sunt extrinsecus, palpebræ, & supercilia, ne læderentur. Præterea eo loco iocati sunt, in quo maxime erat necessarium, quo corpus totum moderarentur. Infinita alia hujusmodi adnotant Derham, & Niewentitius, quæ demonstrant aperte non sine cura supremæ mentis fieri. Concludamus Ciceronis verbis: "
" Quod si omnes mundi partes ita constitutæ sunt, ut
" neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad spe-
" ciem pulchriores: videamus, utrum ea fortuita sint,
" an eo statu, quo cohærere nullo modo potuerint, ni-
" si sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo me-
" liora sunt ea, quæ arte perfecta sunt: nec ars efficit
" quidquam sine ratione; ne natura quidem rationis ex-
" pers est habenda. Qui igitur convenit, signum aut ta-
" bulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse ar-
" tem: cumque procul cursum navigii videris, non du-
" bitare, quin id ratione atque arte moveatur: aut cum
" solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplere,
" intelligere declarari horas arte, non casu: mundum
" autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, &
" cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem
" putare? Quod si in Scythiam, aut in Britanniam,
" sphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris
" noster effecit Posidonius, cujus singulæ conversiones
" idem efficiunt in Sole, & in Luna, & in quinque
" Stellis errantibus, quod efficitur in cœlo singulis die-
" bus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin
" ea sphæra sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de
" mundo, ex quo & oriuntur & fiunt omnia, casune
" ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione ac
" mente divina: & Archimedem arbitrantur plus valuis-
" se in imitandis sphæræ conversionibus, quam naturam

„ in efficiendis; præsertim cum multis partibus sint illa
„ perfecta, quam hæc simulata sollertius.

CAPUT III.

De summa Dei Bonitate, qua vult omnes homines beatos, deque legis natura & necessitate generatim.

§. I. NAtura intelligentissima, potentissima, optima, idest Deus, quam esse aliquam superius confecimus, sibi est ad perfectam beatitudinem sufficientissima: neque ulla re externa aut perfici potest, aut turbari. Nam quum sit infinite perfecta, nullius externi boni indigere potest ad beatitudinem. Quumque ejus sapientia sit infinita, potentia vero & voluntas æquales; nec errore perturbari potest, nec desiderio angi. Itaque nihil ei deesse potest ad perfectam beatitudinem.

§. II. Qua ex re consequitur, ut natura hæc beatissima nec invideat ulli, nec malefica sit. Nam invidere & irasci imbecillitas sunt naturæ boni alicujus indigentis: nullius vero boni indiget Deus. Præterea alteri malefacere, quin sit ei quocumque modo bonum, aut ex invidentia proficiscitur, aut ex ira, & odio; at nulli invidet Natura beatissima, nulli irascitur; ne malefacit igitur quidem. Itaque clarum esse debet quam absurdum sit Manicheorum systema, qui super Deum bonum malum alterum induxerunt, qui quum æque sit sapientissimus, potentissimus, & perfectissimus, in eo tamen suam ponat integram felicitatem, ut aliis malefaciat. Pugnant enim hæc cum Natura æterna & beatissima.

Schol. Sed quæret quispiam, si ita se res habeat, qua ex causa tot mala homines perpetuo afflictant? Scilicet, quemadmodum argumentatur apud Lactantium Epicurus, aut Deus potest auferre mala, nec vult: aut vult, nec potest: aut neutrum. Si primum, invidus est, & malignus; si alterum, imbecillis: si tertium, & invidus, & imbecillis. Hæc argumenta effecerunt, ut recentibus temporibus existimaverint quidam defensores uni-

tatis Dei, impares non esse ad ea super re cum Manicheis disputandum. Petrus scilicet Baelius, quum Manicheorum argumenta ornasset, atque longe lateque provexisset in Dictionario Historico Critico Articulis *Manicheus*, & *Pauliciani*, confidenter pronunciat, solvi non ratione, sed solo christianæ religionis systemate posse. Sed aut ego fallor, aut sunt illa inepta sophismata (*a*). Quod ut intelligatur observandum est cum Leibnitio, tria esse malorum genera, quæ in natura humana reperiuntur, metaphysicum, physicum, & morale. Metaphysicum est defectus a summa perfectione, idque necessario naturis creatis inhæret, quas facere infinite perfectas non potest Deus. Morale vero, idest peccatum, ex metaphysico originem trahit; neque enim ob alias causas peccant homines, nisi quia finita ratione abutuntur. Physica tandem mala, si attente expendantur, realia sunt bona; siquidem iis homo aut punitur, ut ad bonam frugem convertatur; aut præparatur ad virtutem, qua vel continetur beatitudo, vel ad beatitudinem itur. Sed cur inquit, Baelius, moralia mala Deus pro summa sua sapientia & potentia non impedivit? Nempe impedire, atque emendare perpetuo studet, quantum natura sinit humana, quod inferius ostendemus. Vide dicta in III. parte Elementorum.

§. III. Deus nequit velle hominum miseriam quin ipsi sibi conscifcant, ac mereantur. Nam quum sit natura beatissima, nequit ulli malefacere, quin mereatur (2); nullum vero majus malum creaturis rationalibus inferri potest, quam miseria; non potest igitur salva sua bonitate creaturarum rationalium miseriam velle, quin illam mereantur. Quod si opponatur, ita fieri, ut intelligi nequeat, qui cum hoc theoremate doctrina pœnarum infernalium concilietur, quippe quæ æternæ sunt: respon-

(a) *Quidam ut huic argumento respondeant, omnia mala pernegant. Nulla esse mala Euclides Megaricus docuit apud Laertium. Stoici sola peccata in malis habent, ut sola honesta in bonis. Vide Cic. disp. Tusculan.* v. *S. Basilius Hom.* 2. *in Hexemeron sola item peccata inter mala numerat: cetera nugas esse, nec in malis censenda. Vide Pope* Essai sur l'Homme.

respondent Theologi, pœnas hujusmodi sempiternum durare, quia semper perdurat damnatorum pertinacia, & protervitas, quæ illam pœnam meretur.

§. IV. Deus vult voluntate antecedente hominum beatitudinem. Efficit enim homines beatitudinis & miseriæ capaces, & ita quidem, ut natura ipsa beatitudinem appetant, aversentur miseriam. Quod si nolit esse beatos, nolitque iis media beatitudinis præstare, quum ipsi suapte natura beati esse nequeant, quinimo ut nunc sunt ad miseriam internis & externis naturæ cuasis impellantur; vult eos miseros, quod velle nequit (3). Nec sola ratione id discimus, sed tota Religionis revelatæ œconomia: passim enim in divinis scripturis testatur se velle omnes homines beatos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.

§. V. Ex natura Dei sequitur etiam, Deum velle perficere hominis intellectum, voluntatem, & potentiam. Nam quum ex natura Dei sequatur, ut velit hominem beatum; nec is esse ullo modo beatus possit, nisi emendatis auctisque intellectu, voluntate, & potentia, ex quarum facultatum imperfectione hominis necessario provenit miseria; nisi facultates illas perficere velit, atque emendare, vult eum esse miserum, quod Naturæ Divinæ adversatur (3).

§. VI. Deus nequit communicare homini suam infinitam intelligentiam & potentiam, ita ut illa sit homini essentialis. Dogma scilicet est eorum omnium qui de Deo philosophantur, efficere creaturam non posse, quæ intensitate & extensione perfectionum sibi sit æqualis. Quod & pluribus aliis argumentis confirmari potest, & iis potissimum, quibus aperte demonstratur, Naturam divinam esse non posse nisi unicam. Præterquamquod pugnantia inter se sunt, quemadmodum perspecte observat Wolfius, Naturam undequaque perfectissimam, eandemque depedentem: limitatum enim sit necesse est quidquid non suapte existit natura, sed ab altero.

§. VII. Quoniam ergo homo nequit ipse habere *essentialiter* infinitam intelligentiam, naturam, & poten-

tiam; consequitur eum esse non posse natura beatum, sed participatione tantum alterius rationis, bonitatis, & potentiæ. Nempe potest Dei supremam rationem sibi quomodocumque revelatam rationi suæ addere, aut substituere, & divina bonitate ac potentia adjuvari.

§. VIII. Deus potest facillime hominem perfecte beatum efficere tribus mediis. I. Communicatione supremæ rationis ne erret. II. Ope eum adjuvando, ut quod rectum & bonum intelligit opera perficiat. III. Bonitatis suæ diffusione. Nempe quum sit intelligentissimus, potentissimus, optimus; intelligitur pespicue, id nullo negotio efficere posse.

Sch. Quærit hic fortassis quispiam, ecquid causæ sit, cur non & in hac quoque vita plene beatos efficiat Deus homines? Nempe ejus beatitudinis, cujus sunt illi capaces, dum hic agunt, omnibus media suppeditat: nam & rationem, qua bona & mala discernere possint, natura ipsa omnibus impertitur; & cum ratione prima quædam justi & honesti semina: & impetum ad se conservandum, ac suam felicitatem perquirendam indit. Accedit eodem lex altera supernaturali modo promulgata, ac quacumque patet Tellus diffusa, cujus summa est mutua hominum caritas, qua maxima, quæ in terris haberi potest, beatitudo continetur. Sed quominus plene hic beatos efficiat, naturæ totius ratio & positus ordo vetat: neque enim hujusmodi Naturæ, cujus pulchritudo in rerum perpetuo ac ordinatissimo cursu posita est, partes esse possent. Itaque immortales & beati ad alterum immutabilem & intelligibilem mundum pertinere tantum possunt, non ad hunc corporeum, ac harmonice defluentem. Quocirca, quod Dei benignitatem decet, legibus. in primis naturæ, quæ omnes peræque spectent, homines, dum in terris degunt, ita moderari, ut qualemcumque, cujus hic capaces sumus, beatitudinem adipisci possint, id illud efficere porro demonstrandum est.

§. IX. Lex est intellectus & voluntatis finitæ norma ab eo promulgata, qui & sapientissimus sit, ut recte regere

gere possit; & potentissimus, ut adigere ad observationem valeat; & qui jus habeat in eos, quibus dat.

§. X. Et quidem Lex ferri nequit, nisi ab eo, cujus ratio præstantior sit. Nam quum debeat regere intellectum, & voluntatem, omni erroris suspicione carere debet; quod esse non potest, nisi promulgetur a ratione sapientissima. Itaque perfecte dictum est a Democrito, *imperare sapientioris esse*. Præclara super ea re observat Aristoteles in Politicis. Inde vir doctus eam distinctionem hominum repetit, ut sint alii *natura servi*, alii *natura dominantes*. Nempe qui stupidi sunt, & lateres crudi, quum ratione directrice destituantur, servire tantum possunt, non etiam imperare; quum contra ii, qui præstante sunt ratione præditi, & se, & alios regere possint. Oportet etiam, ut Legislator potentiam habeat impellendi subditos ad obsequium legis, alioquin lex doctrina potius erit, & consilium, quam lex. Sed & oportet ut Jus in eos habeat, quos legibus regere studet, ut legislatio sit justa.

§. XI. DEUS habet omnes characteres perfectissimi, & veri legislatoris. Nam & est intelligentissimus, idest infinita ratione præditus, qui idcirco intelligit perfectissime, & creaturarum rationalium defectus, & vias atque rationes omnes, quibus regi eas oportet. Deinde est potentissimus, ut possit ad leges observandas adigere creaturas rationales propositis pœnis vel præmiis. Tandem quum sit omnium creator & conservator, jus habet absolutum in omnia, ut idcirco nemo sit, qui queri possit, sibi libertatem naturalem diminutam. Nempe quælibet creatura natura ipsa sub Dei imperio nascitur, atque est. Itaque solus Deus supremi naturæ legislatoris characteres habet, quum solus sit sapientissimus, potentissimus, optimus.

§. XII. Quæ quum sint, videamus porro, qua ratione Deus ope legislationis & gratiæ homines ad veram beatitudinem ducere possit. Atque principio legislatione, & gratia homines plene beatos afficere potest. Nam quum divina legislatio sit communicatio supremæ rationis divinæ brevi hominis rationi; gratia vero communicatio

 po-

potentiæ, & bonitatis divinæ; legislatione & gratia fontes omnes humanæ miseriæ purgare potest.

§. XIII. Vires quæ sunt in natura, quarum reddere rationem per antecedentes non possumus, sed quarum ratio sufficiens aut in natura est, aut in Deo, leges naturæ mechanicas appellamus. Ejusmodi sunt vis attractrix in materia universalis, vires centripetæ, & centrifugæ Planetarum, quibus universi ordo continetur. Si quæ sunt ejus generis in natura humana, leges naturæ humanæ mechanicas habemus.

§. XIV. Finis est id, ad quod cætera ordinantur, seu cujus gratia res & est, & operatur. Hominis finis esse alius nequit, nisi perfecta beatitudo; nam ejus gratia & est, & omnia necessario operatur, ita scilicet, ut citius nolit esse, quam non esse beatus. Quare hic in hominibus ad beatitudinem impetus lex est naturæ humanæ mechanica (14).

§. XV. Homo a natura ipsa monetur, ut se regat aliqua lege Entis intelligentissimi, & potentissimi. Est enim hominis finis beatitudo (ex superiori) ad quam natura ipsa fertur. Quum verbo beatitudinem hanc consequi nequeat, nisi perfectione intellectus, appetitus, naturæ, & potentiæ (ex superioribus), quæ perficere nequit, nisi ope Entis intelligentissimi, & potentissimi; consequitur a natura ipsa moneri, ut se lege entis hujusmodi regat. Naturalis hæc est in omnibus hominibus cognitio, idest talis, ad quam natura ipsa impellitur, si vel minimam super natura sua, & origine contemplationem instituerit. Est autem hæc doctrina prima quædam fax, qua homines omnes regantur in perquisitione *legis naturalis*.

§. XVI. Homo etiam qualis nunc est, naturæ lumine conjicere potest existere summam hanc legem, ejusque generalissima capita saltem intelligere. Eam propositionem sic demonstro. Nam Homo naturali sua ratione hæc intelligere potest: esse supremam quandam mentem intelligentissimam, & potentissimam: ab eo omnia esse facta, & gubernari; adeoque hominem ipsum, qui universitatis rerum pars est. Agnoscere præterea summam illam

lam mentem, nec invidere cuiquam posse, nec irasci, nec malefacere, adeoque velle non posse, hominum miseriam, sed velle beatitudinem. Jam ea beatitudo ut obtineatur, exigitur omnium primum emendatio intellectus, quæ fieri nequit, nisi communicatione summæ divinæ rationis, quæ æterna est, & naturalis lex; ergo naturali sua ratione intelligere potest existere supremam legem creatarum atque finitarum mentium directricem. Itaque qui legem omnem naturalem pernegant, ii negare quoque debent cognosci ab homine ea omnia, quæ superius demonstrata sunt.

§. XVII. Et quidem præcipua, & generalissima Capita naturalis hujus legis homines omnes intelligere possunt, qualia sunt, nos non esse nostri domines, sed custodes & amicos, adeoque maxima cumcura debere nos conservare, nihilque efficere posse adversus nostri conservationem, ex quo capite officia erga nos ipses manant. Præterea cæteros homines esse natura nobis æquales, adeoque quemadmodum nihil contra naturam nostram moliri possumus, ita nihil adversus cæteros: ex quo capite officia adversus alios derivantur. Tandem Deum esse nostri creatorem, gubernatorem, benefactorem, adeoque debere nos illi servitutem, invocationem, gratiarum actionem, quæ sunt prima capita, ex quibus officia erga Deum sequuntur.

§. XVIII. Accedit eodem auctoritas divinarum scripturarum. Ex iis patet luculenter, Deum, quotiescumque veteres illos mortales ad justitiam & honestatem adhortabatur, ad justi & honesti naturales notiones revocasse, velut conscientiæ a natura ipsa informatas. Gen. IV. v. 17. Cainum exhortans. *Nonne*, inquit, *si bene egeris recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit?* Homicidium, quod Cainus meditabatur, velut natura vetitum, ac proinde malum supponit: patientiam vero & mitem animum natura bonum. Eædem divinæ Scripturæ in Ethnicis, de quibus sæpe loquuntur, justi & honesti notitiam inesse docent. Pharao Ægypti Rex indignatur Abrahamo, quod non indicasset Saram uxorem

esse, quo factum esset, ut ipse in uxorem duceret: id quod testatur, natura ipsa edoctum, non liceri alteri uxorem eripere. Infinita sunt hujusmodi similia. Pleraque etiam addi possent novi Testamenti loca, quæ diserte id docent. Sed id necessarium non est.

§. XIX. Ex quibus consequitur manifeste, Deum providisse hominum naturæ promulgatione sapientissimæ legis, qua duceretur ad beatitudinem. Nempe eam non via tantum rationis, sed revelationis quoque, idque copiosius manifestavit. Interim qualemcumque opem hominibus lex ad beatitudinem præstet, nisi etiam vires humanæ naturæ augeantur, & substineantur, sola lex per se satis non est ad hominem plene perficiendum. Atque hæc consideratio hominem ducere facile in cognitionem divinæ gratiæ; ut idcirco ii, qui eam pernegarunt Naturalistæ, rationi quoque adversari comperiantur.

CAPUT IV.

Lex Naturæ explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur.

§. I. ESse in natura legem, quæ sit actionum hominis liberarum norma, in qua erga creaturas rationales summa Dei bonitas ostenditur, superius demonstratum est. Sed sunt illa accuratius uberiusque retractanda, priusquam in hujus legis primas notiones, ac *principia*, ut vocant, *cognoscitiva*, inquiramus: supervacaneum enim est legis hujus naturalis partes explicare velle, nisi illa ita contra profanam gentem adstruatur, ut nulli deinceps exceptioni sit obnoxia. Juvat præterea id plurimum vitæ honeste, atque idcirco tranquille agendæ: nam ii profecto honestatem & rectius, quum oportet, intuentur, & costantius sequuntur, qui prima virtutis principia ac veluti semina penitus in animo habent infixa, ut sint, nec ne, ulla hominum officia, nullo pacto addubitare queant. Itaque a legis ipsius vi & natura iterum exordiemur.

§. II. Est legis vocabulum ambiguum: nam aut eo signifi-

gnificatur norma quælibet actionum in ratione posita, veluti arte, exemplari, & ut Græci Philosophi dicunt, *Idea:* aut superioris alicujus imperantis voluntas, qua velit sibi subditos uti in actionibus suis regendis. Si cum priori notione accipiatur, & homini cuilibet sua ratio, & ratio Dei Deo erit lex, eritque extra dubium omne positum, entia rationalia, Deum, Angelos, homines nihil moraliter agere, nisi ratione duce: nam Deus, & mentes aliæ, ut nihil agunt libere, nisi voluntate, ita nihil moraliter sine ratione; est enim voluntas, ut alibi dictum est, ultima mentis ex ratione determinatio. Quamquam est infinitum inter Deum, & creaturas rationales discrimen quum in aliis, tum præsertim, quod ad hanc rem spectat. Nam Dei ratio summa est, & absolutissima, ut idcirco non egeat alterius ratione, ut recte & sapienter agat: contra vero quum aliæ creaturæ rationales finita sint ratione præditæ, nisi illa suprema Dei ratione regantur, idest æterna lege, & immutabili longe ab eo fine, quem natura sua spectant & appetunt, aberrare possunt.

§. III. Si cum altera notione, quæ ejus vocabuli propria est, dum de Legibus differitur, legis vocabulum accipiatur, erunt ejus proprietates essentiales omnino quatuor. 1. Ut sit ratio summa: 2. Ut sit ratio ejus, qui jure imperat: 3. Qui ea subditos obligare velit: 4. Et possit. Principio enim nisi lex sit summa ratio, indigebit ipsa ratione qua regatur, neque idcirco esse poterit aliorum norma. Deinde nisi is, cujus ratio lex est, jure imperet, jure quoque ei non paretur, ut si adigere velit ad obsequium, sit injustus. Præterea nisi velit obligare, exhortatio potius & consilium erit, quam lex. Tandem nisi possit ad obsequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus sequitur, solam æternam Dei rationem ejus voluntate & potentia suffultam veri nominis legem esse, & quidem perfectissimam: cæteras vero quantum de illa participant, quod est a Cicerone observatum. Sequitur quoque falli eos, qui legis naturalis nomine intelligunt dictata humanæ rationis velut a Dei ratione & imperio præcisa: sunt enim hæc scita & pronun-

nunciata rationis humanæ nec summa, nec talia, quæ homini lex esse possint. Informantur quandoque etiam a nostris utilitatibus, ut nihil sit facilius, quam esse erronea. Lex autem & extra omnem erroris aleam constituta sit necesse est, & vim subditos obligandi habere debet. Quocirca probare nequeo Ricchardum Cumberlandum, qui hæc tantum rationis naturalis scita pro legibus naturæ habet (*a*).

§. IV. Hoc autem modo explicata quæstione, paucis ejus nunc historiam enarremus. Nihil esse natura justum aut injustum, honestum, aut turpe, bonum aut malum morale, sed omnia hæc consuetudinibus, & legibus humanis originem debere, plures quum apud veteres, tum præsertim recenti memoria professi sunt. Nam Plato (*b*), & Aristoteles (*c*), & Laeritus (*d*), & Plutarchus (*e*) quosdam ejus opinionis Auctores commemoraverunt. In primis celebre est dictum illud Calliclis in Gorgia Platonis, qui quæ Philosophi de justitia veluti ex naturæ fontibus differunt, vocat *speciosa præter naturam adinventa, & hominum deliramenta*. Aristippi Cyrenaici vox erat, *nihil esse in natura justum, vel bonum, vel turpe: verum omnia lege & consuetudine definiri* (*f*). Eadem fuit Democritorum & Epicureorum doctrina, ex quorum mente illud scribit Horatius,

Nec natura potest justo secernere iniquum:
Sola est utilitas justi prope mater & æqui.
Lib. I. Sat. III.

Id quod erat systemati suo mundano conforme. Scilicet sublata providentia nec Religio ulla esse potest; ex quo porro sequitur, ut & fides, & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia tollatur, quemadmodum perspecte observatum est Ciceroni (*g*).

§. V. Nihil hoc in loco dicam de Scepticis, nam quum eorum Schola, nihil comprehendi posse doceret, non liquere

(a) *De legibus naturæ adversus Hobbium cap.* 1. §. 1.
(b) *Lib.* 10. *de Legibus*. (c) *Lib.* 1. *ad Nicomachum cap.* 1. *& alibi*. (d) *Lib.* 2. *Segm.* 16. (e) *In vita Alexandri Macedonis*. (f) *Laert. Lib.* 2. *Segm.* 143. (g) *Lib.* 1. *de Nat. Deorum cap.* 1.

quere prædicabant, justum ne esset aliquid natura, nec non. Videri potest Sextus Empiricus Hypothiposeon Pyrrhonicarum Lib. III. Cap. 22. Imprimis autem celeberrimus fuit Carneades novæ Academiæ conditor, qui in sophisticæ artis obstentationem, quum Legatus ab Atheniensibus Romam missus esset, apud Senatum uno die pro justitia disertissime disseruit: altero vero contraria disputatione justitiam evertit, quo factum est ut Cato Censorius, qui utrique disputationi interfuerat, velut hominem perniciałem cito dimittendum curaverit. Nec vero ab eadem sententia alieni fuere, qui Principes nullis teneri legibus per nefariam adulationem docuerunt, quod cum Alexandro Magno fecisse Anaxarchum, scribit Plutarchus. Celebratum est Euphemi dictum apud Thucydidem (a). *Regi, aut Civitati imperium habenti nihil injustum: quod utile.* Et Taciti aliud Lib. XV. Annalium, *in summa fortuna id æquius, quod validius.* Recentiori memoria, diversa licet via & ratione, in eadem re docenda concurrerunt Thomas Hobbesius, & Benedictus de Spinoza, quorum ille in Libris de Cive & Leviathane, hic in Tractatu Politico, qui imperfectus inter opera ejus posthuma extat, jus naturali cujusque potentia metiuntur, ut tantum cuique liceat, quantum viribus suis pollet.

§. VI. Sunt vero alii, qui licet & Deum esse ponant, & ab eo sancte administrari omnia concedant, negant tamen natura ipsa quidpiam esse ac necessarium justum & honestum. Qui item in duplici sunt classe: nam quidam non negant in æterna Dei ratione primas justitiæ, & sanctitatis notiones contineri, quæ sint leges æternæ, normæ quum primis voluntatis Dei liberæ, tum etiam cetærorum spirituum: sed inficiantur, ejusmodi leges ratione naturali intelligi posse: adeoque, quod est consectarium, legibus aut revelatis, aut humanis justum & injustum definiendum esse docent. Quod tantundem est, atque fateri rotunde, nullam esse naturæ legem, idest talem, quæ ratione homini naturali promulgetur, at-

que

(a) *Lib. VI.*

que inter homines omnes propagetur; ac proinde nationes Telluris diversas præsertim diversarum Religionum, nulla communi lege teneri, nec sibi mutuo justitiam ullam debere. Ego in hac opinione fuisse censeo Lactantium, virum alioquin disertum, nec indoctum. Alii vero post Okamum celeberrimum illum Nominalium Sectæ conditorem, non pauci e Schola, & Renatus ipse Cartesius (a), voluntatem Dei velut præcisam ejus ratione fontem universi juris esse dicunt, ut quod Deo placuit, id continuo sit justum. Hoc ego in erratis pono, non quod non sit justum & sanctum quodcumque Deo placuit; nihil enim ei placere potest, quod naturæ ac sapientiæ suæ non sit consentaneum; nec est illius naturæ quidquam consentaneum, quod non sit justum & sanctum: sed quod ante omnem Dei voluntatem (liceat hoc in loco ad mentis nostræ brevitatem accomodate loqui), in ipsa ejus natura & intellectu, ratio inest justi & sancti. Itaque inde Dei voluntas, ut ita dicam, informatur, ut nihil velit, nisi quod justum sit & sanctum.

§. VII. Jam sunt alii, qui quum perspicuum esse videant, totam rerum naturam Dei numine præclare ac sapienter gubernari; libenter ii quum ceteras res, tum præcipue homines lege totam rerum universitatem pervadente teneri profitentur: hanc legem & æternam, & immutabilem revera esse dubitari, inquiunt, non potest. Sed quum legis partes sint duæ, decretum, & sanctio, præcipua legis naturalis decreta insita esse in hominibus ajunt: de sanctione vero nihil esse certi, si a revelatione discedamus. Atque ita efficiunt, ut totam legis naturalis vim enervent. Quam enim vim habere lex potest, nisi sanctione pœnali instructa promulgetur?

§. VIII. Plurimis hos errores confutarunt & olim Platonici atque Stoici, & nuper viri doctissimi Hugo Grotius in Prolegomenis ad libros de Jure belli & pacis; Cudworthus in libello de æternis justi & honesti no-

(a) *Resp. ad object. sextas. Vide ut hunc hominis errorem redarguit Cudworthus* de æternis justi & honesti notionibus cap. 3.

notionibus systemati intellectuali addito; Richardus Kumberlandus de Legibus naturæ adversus Hobbium, Pufendorffius lib. II. de Jure naturæ & gentium; Hubberus de Civitate, aliique pene infiniti. Nos paucis. Ac principio eos, qui negant posse naturam justo secernere iniquum, uno argumento refutabimus. Deum esse, idest mentem æternam, intelligentissimam, optimam, atque ab eo quum cætera, tum, præsertim homines gubernari, ex superioribus patet. Exigit autem gubernatio, ut legibus naturæ singulorum adaptatis regantur, quibus finem suum consequantur; ergo providentiæ divinæ interest, hominem ad finem suum agere legibus, quæ humanæ naturæ aptantur. Constant jam homines duplici vita, animali, & rationali, quarum nec prior sine legibus mechanicis consistere potest & ad finem suum tendere, nec posterior sine legibus moralibus, idest sine legibus, quæ rationem humanam augeant, forment, regant, ac voluntatem impellant; utrisque ergo legibus homines Deus gubernet necesse est. Et priores quidem idest mechanicæ, quum non in rationem nostram agere debeant, notæ nobis sint an ignotæ, nihil omnino refert: at posteriores ubi ignorantur sunt inutiles; oportet ergo ut eas per rationem promulget. Regitur autem ratio in iis, quæ vitam hominis moralem spectant, legibus ex fine hominis desumptis; ergo hinc petenda ratio legum naturalium exploratrix atque interpretatrix, quia æe alium finem habere nequeunt præterquam ultimum hominis finem. Est porro ultimus hominis finis beatitudo: ex hac ergo ratio petenda est legum naturalium exploratrix, atque interpretatrix: nempe Deum vetare quæcumque hominem infeliciorem efficere possunt, præcipere vero, quæ conservare sunt apta, & beatum facere. Vide Tullium lib. I. de Legibus. Ita refelluntur ii, qui non natura, sed opinione constitutum esse jus docent.

§. VII. Facillime quoque refelluntur, qui secundo loco sunt memorati. Et ii quidem, qui negant esse in ratione naturali vim, qua prima saltem legis naturæ capita

pita

pita intelligantur (nam in ceteris non pugno) superiori argumento facile confutantur: constat enim ex eo, esse in natura humana dictamina quædam rationis, quibus plæraque Dei imperia intelligamus: tum etiam productis legis naturalis *principiis cognoscitivis*, ut vocant, quod nos inferius efficiemus. Ac vero qui ita censent, iis eos omnes, ad quos revelatio aut facta non est, aut fando nunquam pervenit, nulla lege, nulloque justi & honesti criterio naturali uti, fateri coguntur, ac proinde ne peccate quidem ullo modo: ex quo sequitur ut injuste iis crucientur malis, quæ sunt in natura, quæ, ut dictum est, hac ratione cum Dei bonitate componuntur, si sint remedia, quibus aberrans hominum voluntas ad leges justi & honesti revocatur. Qua ex re intelligitur, hanc opinionem cum Dei bonitate & providentia pugnare, quæ ut non patitur, vitam hominis animalem nullis regi legibus mechanicis, ita pati non decet, ejusdem vitam rationalem ac moralem, quæ multo est præstantior, sine legibus moralibus traduci. Quum autem lex ignota perinde sit atque nulla; tantundem est docere nullam esse in natura regulam justi ab injusto discernendi, atque fateri, esse quidem, sed omnibus mortalibus ignotam. Quid, inquit aliquis, si ut in hunc statum devenirent homines primorum scelere commeriti sunt? Non video id sequi: boni enim & sapientis principis non est, ut vetera scelera deleantur, regulam justi ab injusto discernendi adimere, sanctionem & miseriam relinquere. Accedit, quod recta ratio omnibus constat, saltem in præcipuis, ubi recte homo utatur: nam sic ego existimo, humanam rationem non tam natura, quam educatione & vitæ commercio esse in hominibus depravatam. Quid ergo causæ esse dicemus, quamobrem ea nihil in vita morali valeat?

§. VIII. Ex natura igitur divinæ providentiæ & bonitatis consequitur manifesto, non solum esse debere in natura leges humanæ vitæ directrices, verum etiam principium earum cognoscendarum manifestum & certum, saltem quod ad prima pertinet capita. Nam ut omnes

ho.

homines in singulis officiis plene instituantur, id e sola ratione fieri difficillimum esse intelligo, quum ob alias causas, tum ob hanc præsertim, quod non omnes tantæ animi capacitatis & intentionis esse possint, potissimum a curis vitæ animalis distracti. Oportet itaque ut dictum est, esse in natura principium legum vitæ directricum cognoscitivum. Quum autem id principium esse debeat toti hominum generi commune; nec toti hominum generi communis sit revelatio; sola superest ratio, cujus via hujusmodi leges hominibus omnibus promulgatæ sint. Et conficitur quidem humana ratio duobus, facultate ratiocinandi, & notionibus, seu principiis quibusdam, queis omnis ratiocinatio inædificetur. Oportet ergo & facultatem circa bona aut mala, justa aut injusta ratiocinandi, & notiones quasdam scientiæ moralis genericas, seu e natura ipsa humana erumpentes, seu ex natura rerum proficiscentes, seu undecumque delabentes, omnibus esse hominibus communes. Id vero sic se habere tota humana historia docet. Nam primum de facultate ratiocinandi, qui litem serio moveat, esse video neminem: nemo enim hominum est, aut extitit unquam, qui seu circa magna, seu parva non sua utatur ratione, sibique aliquid concludere persuadeat. Quin nemo est, qui non acutissime & recte ratiocinetur in iis rebus, cum quibus diu versatus est, id quod barbararum ipsarum gentium exemplo constat. Deinde esse notiones quasdam primas & immutabiles, quæ ex hominis fine, & convenientia cum natura rationali deducantur, & ex quibus Dei leges naturaliter percipiantur, id ex iis, quæ inferius sumus dicturi, erit perspicuum. Ut vero multa paucis comprehendamus, atque in antecessum dicamus, quis ignorare potest, qui Dei, sui ipsius, aliorum hominum naturæ non sit plane inscius, oportere esse Deo amicum, a quo est: tum sibi, qui est ac esse natura sua amat: tandem aliis, quibuscum naturam habemus communem ac sine quibus esse nequimus? Itaque vel barbarus intelligat necesse est, ea esse efficienda omnia, quibus hæc amicitia & confirme-

tur

tur & foveatur: & ea evitanda, quibus aut possit extingui, aut dissipari. Sed hæc postea.

§. IX. Constat ergo rationem suam Deum hominibus communicare, qua vita humana sapienter juste, honeste transigi possit. Id superest, ut ostendamus, Deum velle his scitis, hac ratione, homines vivere, alioquin gravissime puniturum; nisi enim ita sit, longe illa a ratione legis, ut dictum est (§. II.) abest. Id vero sic paucis confici potest. Deum de suo in res omnes imperio nihil remittere, perpetua rerum omnium cura & providentia demonstrant. Ac vero ne decet quidem illum huic imperio renuntiare: pugnat enim id non modo cum ejus natura, quæ ut est rerum omnium effectrix, ita non potest non esse conservatrix, sed cum ejus quoque bonitate, quæ iis prodesse amat, quæ ut nequeunt suapte esse natura, ita sua vi bona & perfecta esse non possunt, nec fines suos contigere, nisi a Deo & moveantur, & regantur. Vult ergo Deus ut creaturæ rationales supremi illius imperii vim & rationem observent, turbaturæ alioquin sui ac naturæ ordinem. Quumque intelligat naturam humanam ita a se esse procreatam, ut voluptate & dolore determinetur, & ad agendum, & ad cessandum; dubitare non possumus, quin ut homines præstantissimam hanc regulam sequantur, pœnis obliget, aut præmiis animet: alioquin inutilis tota illa cura futura esset. Non negaverim, si puram naturalem rationem consulamus, distinctam hujusmodi pœnarum & præmiorum cognitionem assequi hominem non posse: sed id nihil prohibet, quin generatim saltem intelligamus, adesse parata (*a*). An enim Deum muneri suo, ac

(a) *Obligatio juris naturæ intelligibilis est: Civilis vero sensibilis. Nam pœnæ naturali legi adnexæ & intelliguntur, non spectantur, & remotiores sunt. Quum autem homo qualis nunc est, ingenio sit pravissimus, illis tantum gubernari nequit. Hinc nata necessitas sanctionum Civilium. Interim evadere possunt sensibilia præmia & pœnæ juris naturæ, si in animum sæpe revocemus; magnam vitæ tranquillitatem sequi, ubi ex recta ratione & virtute congruentur vivamus, miseriam vero magnam*

ac sapientiæ deesse dicemus? Est porro Deus potentissimus, qui ejusmodi pœnas exigere possit: justus & incommutabilis, ut velit; suprema ergo ejus ratio homini naturaliter communicata, omnibus quod ad prima saltem capita intelligibilis, absolutissima naturæ lex est. Quibus constitutis particulatim in hujus legis notiones primas & æternas inquirendum est. Sed omnium primum ii confutandi sunt. qui nuper quum legem naturæ explicare videri vellent, totam stirpitus evellerunt.

CAPUT V.

Systema legum naturalium Thomæ Hobbesii ennarratur.

§. I. AUctores ego recentum impiorum, quod ad juris naturæ theoriam attinet, duos facio, Hobbesium, & Spinozam, magnæ Naturæ Civitatis perduelles. Hobbesii nunc dogmata enarremus & confutemus, mox Spinozam aggressuri. Duo edidit Thomas Hobbes opera, in quibus Juris istiusmodj humani generis communis naturam & origines aggressus est explicare, seu in quibus potius jus omne naturale subvertere conatus est: alterum de Cive, alterum Leviathan, seu de materia, forma, & potestate Civitatis Ecclesiasticæ, & Civilis. Et opusculum quidem de Cive pluries cusum, & recusum est. Leviatham cum cæteris Hobbii operibus Amstelodami anno 1668. duobus tomis in 4. Liber de Cive viris quibusdam doctis impense placuit, quod geometrica prorsus methodo Philosophiæ Moralis principia

gnam, ubi cupiditates nostras sequi velimus. Nam ego id sæpe, dum nationum historias legerem, observavi, non in cultioribus tantum nationibus, verum etiam in barbaris, veræ virtuti magnos tribui honores, ut si non semper virtuosi præmiis cumulenter, quieti saltem vitam suam agere sinantur, quod primum est virtutis præmium. Neque enim ego veram virtutem dixerim eam, qua qui præditus sibi videtur, indignatur, se negligi, nec ad prima Reip. munera evehi. Virtutis præmium maximum est ut a turbis remoti tranquille vivamus; quo qui contenti non sunt, falsæ virtutis specie & se & alios deludificant.

comprehansa parvo libello tradantur, & pleraque contineantur præclare observata, & demonstrata adcurate. In primis vero Gassendus in Epistola Samueli Sorberio data librum vocat dignum qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus, teratur: & Pufendorffiom copiose laudat præfatione in libros de jure Naturali & Gentium *velut in quo sint quædam quantivis pretii*. Sed accuratius de eo populares sui judicarunt. quibus scilicet Auctoris scopus notior erat. Samuel Parckerus disput. 1. de Deo & Providentia contendit, Hobbium nihil nobis aliud obtulisse, nisi quod apud Veteres in Epicuro reprehensu invenimus. Ricchardus vero Kumberlandus ex instituto illum & docte confutavit in Opere celebratissimo *de legibus Naturæ*. Becherus velut imperitum earum rerum, quas de moribus scripsit, accusat, ejusque nefaria dogmata paucis exprimit. *Justum*, inquit, *& injustum perperam æstimat: legem male dofinit: principem impie solvit lege: Civitatem, quam adornat, aut deformat, aut evertit: pactorum religione non multum tenetur*. Quid pestilentius in hominum societatem invehi potest?

§. II. Sed explicemus primum hujus hominis Systema totum, mox articulatim confutaturi. Efficio autem id tanto libentius, quanto hic liber gratior sæculo nostro, ac nonnullis etiam Italorum est, qui redivivum in eo Nicolaum Macchiavellum cernere sibi persuasere. Jus ille primum a Lege naturali distinguit. Et *jus* quidem *naturale* vocat *libertatem, quam, quisque natura habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi* (*a*). Legem vero naturæ appellat, *dictamen rectæ rationis circa ea, quæ agenda, vel omittenda sunt ad vitæ membrorumque conservationem, quantum fieri potest diuturnam* (*b*). Ejus vero super his rebus Philosophia huc redit. Hanc scientiam exordiendam esse a principiis non ad libidinem confictis, sed veris, quæque ipsi clare persentiscamus, indeque geometrica methodo ducendam: eo vero principia ex intima hominis natura haurienda.

Nihil

(a) *Lib. I. de Cive cap.* 1. §. 7.
(b) *Ibidem lib.* 1. *cap.* 2. §. 1.

Nihil dici potuit ad rem accommodatus, idque non in hac tantum scientia, verum in omnibus aliis faciendum, nisi desipere velimus. Sed quid magni promissor hiatus?

§. III. Pergit. Natura humana diligenter examinata, continuo prodit magnum hoc totius rei Moralis principium. " Ingenia hominum ejusmodi esse a natura, ut ,, nisi metu potentiæ alicujus communis cœrceantur, ,, fore ut sibi invicem diffidant, & sese mutuo metuant, ,, & ut propriis viribus singuli sibi cavere cum jure possint, tum necessario velint (*a*). Ei principio addit postulata, ut ille vocat, duo, quorum primum *est capiditatis naturalis*, *qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium:* alterum *rationis naturalis*, *qua quisque mortem violentam*, *tanquam summum naturæ malum*, *studet evitare*. *Ab his principiis* (pergit ille in Epistola dedicatoria) *pactorum & fidei conservandæ necessitatem*, *atque inde virtutis moralis*, *officiorumque civilium elementa in hac opella evidentissima connexione videor mihi demonstrasse*. Hæc ille, in quibus clare videre est astutam hominis mentem, qui e natura humana vitiis fædata ac depravata, potius, quam ab ejus fine, quem recta ratio præscribit, totius naturalis juris fundamenta excitare conetur. Nam cum hac nos natura aut potius naturæ depravatione pene omnes vivere Adæ ac iræ filios, id inficias ire nequimus, neque super ea re Hobbio controversiam movere possumus, quando & tota id Divina Scriptura docet, & omnium hominum vita confirmat: sed ut ex hujusmodi adventitia natura excitentur totius naturæ juris principia, id ego pessime fieri ajo. Sed ea de re paullo post.

§. IV. Videamus autem ut inde philosophatur. Principio homines omnes natura esse æquales ponit: deinde & omnes necessitate quadam naturæ *non minore*, *quam qua fertur lapis deorsum*, *ferri ad appetitionem ejus*, *quod sibi bonum*, *& ad fugam ejus*, *quod sibi malum*, *maxime autem maximi malorum naturalium*, *quæ est mors*. Ex quo concludit, secundum rectam rationem esse, ut unusquis-

(a) *Præfatione in libros de Cive*, *seu in Epistola ad Lectorem*.

quisque omnem operam det, qua se, suaque conservet, & defendat. Quod autem secundum rectam rationem fit, id Jure naturali fit; ergo primum est Juris Naturalis fundamentum, *ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueatur*. Præterea cui inest Jus ad finem, is etiam ad media jus habet: habet autem homo jus ad vitam tuendam; ergo & jus utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest. Judicare autem, quæ nostræ vitæ intersint, non aliorum est, sed nostri. Ergo secundum suam cujusque rationem peculiarem uti potest quilibet jure & mediis vitæ conservandæ & tuendæ.

§. V. His sic præpositis, pergit ulterius, atque statuit, in statu mere naturali, idest ante, aut extra imperium civile, *omnia esse omnium*, idest unicuique licere facere quæcumque, & in quoscumque libet, quæ sua interesse putet. Atque idcirco, concludit, in statu naturali mensuram jbris esse cujusque utilitatem (*a*). Id vero Jus in statu naturali inutile esse censet. Nam quum omnes alii velut natura æquales, æquale jus habeant, ac vim æqualem, ob quæ nemini ulla re uti licet tuto; effectus juris nullus est. Ob hoc igitur jus æquale, & ob naturalem hominum proclivitatem ad se mutuo lacessendum, efficitur, ut status hominum naturalis sit status mutui belli. Enim vero bellum est is hominum liberorum status, *in quo juris sui persequendi gratia per vim & dolum concertant*, quemadmodum Cornelius ipse Van-Binchkersœchius definit (*b*): habent autem omnes homines naturaliter jus in omnia, atque ad ea persequenda a natura incenduntur, tum vi & dolo concertant, quod Gentium quarumdam barbararum, ac extra Rempublicam positarum luculenta exempla docent: in mutuo ergo bello versantur, quoad status ille naturalis perdurat.

§. VI. Jam mutuum hoc bellum, mutuusque metus ad homines conservandum nullo pacto idonea esse possunt.

(a) *Libros I. de Cive cap.* 1. §. 10.
(b) *Juris Publici lib.* 1. *cap.* 1.

sunt. Qui enim conservari possunt in eo statu, in quo ad mutuam perniciem armantur omnes? Ergo amor ille nostri proprius & necessarius, ex quo, inquit, jus in omnia deducimus, quemlibet docet, ut de jure illo aliquid remittamus, ac de statu naturali concedamus in Rempublicam. Id vero fit per pacem. Nihil enim aliud bello adversum, nisi pax. Ergo primaria notio legis naturalis, seu primum dictamen rectæ rationis ad nos conservandos est, *quærendum esse pacem*, *quatenus habendæ ejus spes aliqua affulserit: ubi ea haberi non potest*, *circumspicienda esse belli auxilia* (*a*).

§. VII. Ex quo principio cætera peculiaria legis naturæ præcepta derivat, eaque paucis verbis complectitur. Ac principio jus in omnia non esse retinendum ratio dictat: alioquin nulla inter homines pax iniri potest, nisi ejus juris remissione quadam. Remittitur autem aliquid de jure in omnia pactis conventis, quæ quamdiu durant farcta tecta, tamdiu habetur pax. Ergo inde sequitur manifesto altera naturæ lex, *pactis standum*, *sive conventionum fidem servandam*, *tanquam conciliandæ paci necessariam*.

§. VIII. Tertia porro lex est, *ut beneficio beneficium quum possis rependas*. Ea lex ad pacem magis magisque constabiliendam & confirmandam necessaria est: nam a pace ad bellum non subito fit transitus, sed veluti per gradus, quorum primus est. *denegata gratitudo*, *humanitas*, *benevolentia*. Quorsum etiam tendit quarta lex, *ut unusquisque se cæteris commodum præstet*. Qui enim alteri incommodus & molestus est, eum paulatim ad bellum incitat, quod vitandum, ex superioribus.

§. IX. Ex eodem porro pacis conservandæ principio, atque imminuendi hostium numeri, sequitur V. Hobbesiana lex, *oportere alterum alteri sumpta cautione futuri temporis*, *præteriti veniam*, *petenti & pœnitenti*, *concedere*. Nisi enim concedas, bellum te fovere manifesto argumento ostendes; id vero est, quod naturæ primaria lex vetat.

(a) *De Cive cap.* 1. §. 15. *& cap.* 2. §. 11.

VI. Lex eſt, *In ultione ſive pœnis ſpectandum eſſe non malum præteritum, ſed bonum futurum:* nempe ut præclare Seneca poſt Platonem, *Nemo punit, quia peccatum eſt, ſed ne peccetur.*

VII. Vero lex eſt, *Ne quis vel factis, vel verbis, vel vultu, vel riſu alteri oſtendat, ſe illum vel odiſſe, vel contemnere:* nam hæc omnia ad rixam, & pugnam maxime omnium provocant.

VIII. Ut quæcumque jura unuſquiſque ſibimet ipſe poſtulat, eadem etiam unicuique cæterorum concedat: alioquin æqualitatem naturæ evertit, & ad bellum irritat animos.

IX. Eſt, *ut unuſquiſque in jure aliis diſtribuendo utrique parti æqualem ſe præbeat:* quæ lex conſectarium eſt duarum ſuperiorum.

X. Quæ dividi non poſſunt, communiter, ſi fieri poteſt, utenda eſſe, idque, ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit: ſin quantitas rei prohibeat, præfinite, & proportione ad numerum utentium.

XI. Quod ſi neque dividi, neque cummuniter res haberi poteſt, tum utendum eſt XII. Naturæ lege, quæ præcipit ſecundum Hobbeſium, ut ejus rei uſus vel alternus ſit, vel uni tantum forte adjudicetur, ùtque in alterno uſu forte quoque, uter prior ûtatur, judicetur.

XIII. Quumque fors vel ſit naturalis, ut primogenitura, vel prioritatis occupationis, vel arbitraria, quæ nempe ſtatuta ſit conſenſu contendentium, ſequitur inde decimumtertium Juris præceptum, *Quæ neque communiter haberi poſſunt, aut cedant primogenito, niſi pater Jus illud tranſtulerit, aut ſint primi occupantis.*

XIV. Autem lex eſt, *pacis mediatoribus præſtandam incolumitatem:* nam quum ſine iis vix iniri poſſit pax; niſi ea incolumitas iis præſtetur, nullus erit ineundæ pacis modus.

XV. In diſputatione ſuper applicatione harum legum ad facta ſervanda eſt 15. lex, *oportere utrumque de Jure inter ſe diſceptantium ſubmittere ſe alicujus tertii arbitrio:* nimirum difficillime diſceptantes in cauſa propria æqualitatem juris ſervare poſſunt.

XVI.

XVI. Neminem Arbitrum esse oportere, cui commodi vel gloriæ spes aliqua adpareat major ex victoria unius partis, quam alterius: quod scilicet non possit æqualitatem servare.

XVII. Si autem controversia sit de facto, quum alter factum negat, alter ait, Arbiter neutri credat, sed ubi signa certa facti non adparent, ibi secundum testes, qui utrique parti videantur æqui, sententiam ferat.

Ex quibus sequitur XVIII. *Nullum pactum vel promissum intercedere debere inter Arbitrum, & partes, cujus vi cogatur in gratiam alterutrius pronunciare.*

XIX. Tandem lex est, *ne ebrietate ratiocinandi facultas labefactetur*. Quæ lex nimis peculiaris est, ut pleræque aliæ Hobbesianæ; quæ idcirco in leges naturæ primarias collocanda non erat. Nam si consectaria quoque interserere voluit, hoc ipsum XIX. præceptum ad omnes affectus extendere debuit, qui æque ut vinum inebriant, ac rationem de loco suo deturbant. Præclare enim a Stoicis dictum est omnes affectus quum modum excedunt esse insaniam.

§. X. Porro super his legibus hæc censet. 1. Eas semper, & ubique obligare in foro interno, sive in conscientia, non semper autem in foro externo. Nempe etiam quum extrinsecus observari nequeunt ob necessaria impedimenta, retinendus adhuc est in illas amor & obsequium, atque perpetua & constans voluntas secundum eas vitam instituendi. Extrinsecus autem minime servendas docet, quum cæteri non servant: tum enim qui observat cedit in non observantium prædam, atque idcirco contra rectam rationem facit, quæ nos tueri oportere dictat (*a*). Præterea leges naturæ immutabiles, & æternas esse dicit, ut quod vetant, nunquam licitum esse possit, quod jubent, nunquam illicitum. Quod ita intelligit, non ut nunquam extrinsecus eæ violari nequeant; sed ut nunquam fas sit animatum esse adversus illas (*b*). Tandem eas leges, quum sint conclusiones quædam ratione intellectæ de agendis, & omittendis;

(a) *De Cive Cap. II. §. 27.* (b) *Ibid. §. 29.*

dis; lex autem proprie & adcurate loquendo sit ratio ejus, qui aliquid fieri, vel non fieri aliis jure imperat; non esse proprie loquendo leges, quatenus a Natura procedunt, sed quatenus a Deo in Scripturis Sacris latæ sunt (a). Copiose vero Cap. IV. demonstrat, leges illas in Scripturis Divinis clare positas esse. His tandem peractis totum Philosophiæ Moralis corpus inde conformare studet.

CAPUT VI.

Hobbesianum Systema perpenditur, & refellitur.

§. I. Atque hujusmodi est systema legum naturalium Hobbesianum, tale scilicet, in quo veris quibusdam plura falsa sunt admixta, quæ totam doctrinam moralem labefactare possint. Nos singillatim singula expendemus, ac altera ab alteris secernemus, tum solidis argumentis, quæ sunt falsa refellemus. Principio legis naturalis definitio multiplicetur falsa est I. Dictamine rectæ rationis intelligi naturæ humanæ finis, atque ex eo porro leges naturæ derivari possunt, non effici: seu dictamen rectæ rationis principium esse potest legum naturæ *cognoscitivum*, ut vocant, non obligationum, seu lex naturæ proprie dicta. Itaque lex naturæ est ratio imperantis Dei dictamine rationis humanæ promulgata, non ipsum humanæ rationis dictamen. *Lex*, inquit Cicero in primo de legibus, *est ratio summa insita in natura, quæ jubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria*. Hæc igitur duo dum ille miscet, inde eam conclusionem deducit, qua leges omnes naturæ evertuntur, nimirum eas proprie loquendo leges non esse, nisi quatenus in divinis Scripturis revelatæ sunt. Quod tantundem est dicere, atque rectam rationem regulam quidem esse humanæ vitæ, minime tamen quæ legis habeat rationem & naturam; quum neque perfecta esse possit ratio humana, nec sibi pœnas minari, sine quibus nulla lex plena est, quemadmodum superius demonstratum est.

§. II.

(a) *Ibid.* §. 34.

§. II. Præterea ea verba, *ad vitæ membrorumque conservationem, quanto fieri potest diuturnam*, nimis arctum temporis spatium nec totum objectum legis naturæ continent. Et quidem quum duplici vita sit homo præditus, animali, & rationali, & rationalis immortalis quoque sit, necesse est ut ultra hanc vitam legis naturæ usus extendatur, ut utramque vitam, & quidem pro sui conditione ea lege ordinemus. Scilicet quod est a divina providentia sapientissime constitutum, eædem regulæ quæ virtutem in nobis procreant, quæ præsentem hominum felicitatem efficere possunt, eædem ad æternam quoque ordinatæ sunt. At Hobbesius, nobiliori vita exclusa, animalem tantum spectat, eamque legibus naturæ procurari contendit. Qui si idcirco facit, quod animos humanos mortales esse credit, ea omnium primum insania reprimenda est, quod a nobis alibi factum. Sed etiamsi demus tantisper mortales esse animos, quum objecta pleraque mentis humanæ diversa sint & distincta ab objectis vitæ corporeæ, non debuit Hobbesius legem naturæ ad solam procurationem vitæ corporeæ restringere: quum bona mentis longe sint nobiliora: iis scilicet stabilior & suavior pax efficitur, quam ullis corporeis bonis.

§. III. Scio & Samuelem Pufendorffium in eadem, aut prope eadem fuisse opinione, non extra ambitum præsentis vitæ disciplinam Juris naturalis pertendere, adeoque contendisse, moralis esse Theologiæ formare hominem ad vitam sempiternam, in quo ille est gravissime a doctis reprehensus, in primis ab ejus interprete Barbeiracio. Nam quum ratio naturalis, cujus lumine disciplina hæc conficitur, doceat etiam, animos cum corporibus non interire, non potest ea disciplina præsentem tantum vitam spectare. Theologia igitur moralis, & naturalis Jurisprudentia non fine discrepant, ut Pufendorffius putat, sed principiis, quæ illa a divina revelatione haurit, hæc a ratione naturali.

§. IV. Veniamus ad principia Scientiæ moralis, ut ille vocat. Principium illud, *ingenia hominum* ejusmodi es-

di esse *a NATURA*, *ut nisi metu potentiæ alicujus communis coerceantur, fore ut sibi invicem, diffidant & sese mutuo metuant, & ut propriis viribus singuli sibi cavere quùm jure possint, tum NECESSARIO, velint*, nec consentaneum est cum iis quæ sequuntur, maxime si cum primo Postulato conjugatur, & omnem disciplinam moralem frustraneam reddit. Pluribus id ostendit Kumberlandus (*a*): nos paucis. Primum nego *hoc*, quod Hobbesius dicit, *hominum ingenium* esse a natura, ut alii aliis diffidant. Tum nego, necessario nos a natura rapi, ut tales simus. Enim vero si natura ipsa ita comparati simus, ut alii alios metuamus, præterea ut necessario ad nos omnia trahere cupiamus, natura ipsa nostra cum legibus illis Hobbesianis pugnat, quarum summa est, *oportere & in commune consulere*. Quocirca leges illæ, quas deinceps tanto studio evolutat, non magis hominem formare ad societatem possunt, quam cætera omnia, quæ sunt in natura, a naturalibus ac necessariis eorum motibus humanis sanctionibus convertere possumus. Præterea si id est, inutilis igitur tota illa tractatio Hobbesio videri debuit: nec fas erat Philosophorum contra animi sensa id suscipere emendandum, quod nequit esse nisi parvum, atque ita hominibus parum acutis imponere velle. Tum violenta & contra naturam hominis est humana societas; quod tantum abest ut sit verum, ut nihil magis cum natura omnibusque hominis propensionibus pugnet quam solitudo.

§. V. Ac vero non hanc esse ex origine sua hominis naturam, quam ille depignit, inde perspicuum est, quod hujusmodi ingenium in iis hominibus, qui aut non sunt educatione & commercio depravati, aut nondum a libidine affectuum correpti, nullum esse deprehendatur. Certe integræ gentes quo a depravatorum commercio sunt remotiores, eo simplicius, atque ex naturæ usu vivere reperiuntur. Minus apud eas cognita vitia, plus virtutis, idest plus ejus integritatis, quæ a natura est. Vul-

(a) *Cap. 1. de Legibus Naturæ. Vide l'Esprit des Loix lib. 1. cap. 2.*

Vulgatum est illud Justini historici, plurimisque aliis exemplis confirmari potest, in primis Groelandorum (*); plus profuisse Scythis ad honeste vivendum vitiorum ignorationem, quam Græcis cognitionem virtutis (*a*). Confirmat hoc ipsum Pufendorffius exemplo infantium, in quibus natura integrior est, quique ad mutuam caritatem a natura videntur facti, quippe qui etiam cum ignotis ignoti conveniunt, in mutuos statim amplexus, & alia amicitiæ signa ruunt. Distinguendum igitur Philosopho erat inter ea, quæ naturæ sunt insita & prima, & ea quæ tempore adveniunt. Nam usu vitæ, educatione, abusu mentis, phantasiæ, sensuum, idest pravis judiciis, impetu affectuum, commercio malorum plurima paulatim crescentibus nobis adsciscit natura nostra, atque insito ingenio admiscet, quæ minus acutis insita & prima videri deinceps possint: ex quibus nemo prudens humanam æstimaverit. Alioquin colligere possimus ita a natura nos esse comparatos, ut insaniamus, ut furemur, ut occidamus, ut scortemur, quod bona hominum pars in his toti aut versentur, aut occupentur. Quid si quis dicat, quum aspexerit sphæram rubram, sphæræ naturam & essentiam in hoc esse positam, ut sit rubra? Quod si liceret in primas naturæ nostræ & insitas qualitates introspicere, si adventitia secernere, hominemque non qualis esse deprehenditur, sed qualis primum genitus est, contemplari, aut vehementer fallor, aut aliud ejus ingenium reperiremus, quam quod Hobbesius esse arbitratur. Præsertim quum simile non sit vero, hominem ad societatem, ut infinita demonstrant, a Deo genitum, iis fuisse instructum propensionibus, quibus ab omni societate non possit non abhorrere. Quod si quis sibi persuadeat, nihil dubito eundem persuadere sibi posse, sapientem Architectum lapides rotundos, atque a se mutuo maxima vi dissilientes, ad fornicem comparasse. Quid quod quæ sunt animantium generi alicui essentialia, ac a natura ipsa ingenita, ea & omnibus ejus

(*) Vide Anderson Histoire naturelle de l'Islande &c.
(a) *Justinus*.

ejus generis individuis communia sunt, & semper, & ubique, quod nunc in hoc hominum ingenio, quod Hobbesium prædicat, non obtinet; id quod demonstrat, non naturale esse, sed adventitium. Mihi totum hominum genus velut equitatus quidam esse videtur. In eo corpora equos referunt, mentes equites. Is ut equitatus esset equitibus utilis, necesse erat, ut viribus ac virium vectibus quibusdam instructi essent equi: sed moderatio equitum esse debet. Corpora nisi & vita & viribus, quæ vitam comitantur, imprimis affectibus, essent prædita, ne agi quidem possent, nec ullius essent imperantibus mentibus usus: sed mentium officium est ita ea moderari, ut ne terminos nostri felicitati præfixos excurrant. Id regimen ex informata ratione petendum. Informatur autem ratio notionibus virtutum: has virtutes regulæ a fine desumptæ efficiunt: regulas rerum relationes, quod alibi dicetur.

§. VI. Nec vero magis acute Postulata constituit. Nam quod ait, naturalem homini esse cupiditatem omnium rerum usum ad se trahendi, id non video probari, nisi exemplis naturæ commercio vitæ & affectibus depravatæ. Omnia enim ad se trahere nec naturæ hominis animali, nec rationali necessarium esse video: ex quo satis aperte intelligo, eam cupiditatem non a natura esse, sed a libidine: quandoquidem natura nullum animal nisi ad necessaria omnibus suis viribus rapit. Scilicet natura animalis iis contenta est, quæ sibi sufficiunt, quemadmodum in omni animantium genere videre licet: ea vero nec omnia sunt, nec multa. Agnovere id Veteres omnes, qui *naturæ pauca sufficere* magna approbatione dixerunt. Jam nec rationalis naturæ est hujusmodi cupiditas, si non ex libidine, sed ex recta ratione censenda est: talis enim rationalis naturæ cupiditatem ex naturæ animalis indigentia, atque ex utriusque vitæ fine dimetiri debet, nisi insanire velit. Nunc autem & naturæ animali, ut dixi, sufficiunt pauca, & cum utroque vitæ fine superflua concupiscere pugnat: nam & præsentem tranquillitatem plurimum turbat inutilium

ac

ac superfluorum cura; & ad plenam felicitatem impeditiores nos reddit. Præclare Horatius

. . . . . Ille potens sui,
Lætusque deget, cui licet in diem
Dixisse, vixi . . . . . . (*a*)

§. VII. Alterum Postulatum in iis quoque locum habet, non qui ex recta ratione vivunt, sed ex voluptate sensuum & rationis libidine, quibus ut nihil optabilius vita, ita nihil formidabilius morte violenta. Contra ii, qui ex virtute, idest ex recta ratione vitam instituunt, culpam magis timent & vitium, quam mortem, quæ non potest esse summum naturæ malum, nisi Epicuri de grege porcis, quorum tota vita sensus est: illis vero non raro maximum est naturæ bonum, non singulorum tantum, sed totius societatis, cui moriendo prodesse pulcherrimum profecto est. Egregie idem Horatius totum hoc virtutis ingenium depinxit (*b*).

Justum & tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida; neque auster
Dux inquieti turbidus Adriæ:
Nec fulminantis magna Jovis manus.
Si fractus illabatur Orbis
Impavidum ferient ruinæ.

Sed egregie tota hæc res a Cicerone est explicata quum in primis libris *de finibus*, tum ex instituto in primo Disputationum Tusculanarum, ut idcirco non egeat oratione nostra.

§. VIII. Pergit porro Hobbius, atque ex amore nostri necessario concludere sibi videtur, naturæ nostræ Auctorem velle, ut nos conservemus (egregium id quidem & verum), adeoque inter leges naturæ primarias esse, *ut quisque vitam & membra sua quantum potest tueatur*. Et hæc quoque recte, si illud *quantum potest* non de *potentia physica*, sed *de morali* accipiatur, ut hæc sit sententia, debere nos, aut potius posse, tueri tan-

(a) *Lib.* 3. *Ode* 19. (b) *Lib.* 3. *Ode* 3.

tantum ac quatenus ut nos tueamur ſuprema lex vult, non quatenus poſſumus, & quantum. Nam quum præſtantiſſima illa Dei lex æque velit ut cæteri omnes conſerventur, & quidem plures magis, quam unus, ſi me tueri nequeo, niſi Civitatis, aut magnæ hominum partis internecione, tueri non poſſum, nec debeo, niſi dicere Hobbius velit, legem illam naturæ humanæ gubernatricem plus ſingulos ſpectare, quam communitatem. Itaque non rite ex illo principio conficit, poſſe nos quæcumque, & erga quoſcumque, moliri, ex quo porro nullum eſt ſcelus, quod homines velut jure ſuo committere nolint. Fingamus ſapientem Agricultorem mille lætiſſimi agri plantis hoc dediſſe jus, ut ſingulæ quantum poſſunt ſe conſervent & tueantur, non tu illum vehementiſſime indignaturum putes, ubi pyrus, quo ſe conſervet, ac tueatur, reliquas omnes excindere, aut radicitus extirpare aggrediatur? ſinguli homines non ſui tantum, ſed aliorum alii gratia progignuntur; ſingulis ergo non ſui tantum, ſed cæterorum quoque amor & cura præcipitur. Ita ergo ſe quilibet conſervare debet, ut ſimul conſervet alios: ita amare, ut non reliquos omnes oderit. Ac ſi alterutrum optandum ſit, unus ne, an tota communitas intereat, non poteſt poſtremum hoc eligere, quin toti rerum naturæ adverſetur, quæ partes totius ergo, non totum partis unius efficit: Quæ ſi cuiquam cum naturæ ſenſu pugnare videantur, is ſit certus, ſe non rectam rationem conſulere ſed intemperatiſſimum ſui amorem. Quare ego veteres Romuleos feris comparare ſoleo, qui ut ſe, ideſt hominum omni vitæ aura indignorum manipulum conſervarent, toti Italiæ bellum indixere; ſuique juris eſſe crediderunt ceteras gentes funditus extirpare. *Tantæ molis erat Romanam condere gentem*! Quis non execrabiles Cyrum, Alexandrum, Cæſarem habeat, qui tot gentes, velut pecudes, ſuæ cupiditati immolarunt? In quos qui encomia ſcripſerunt mihi illi pecudibus ſtupidiores fuiſſe videntur. Heroes ii inter homines habendi qui populis beandis, non evertendis, nati ſunt. *Deus eſt mortali juvare morta-*

talem, & hæc ad æternam gloriam via, præclare inquit Plinius (*a*).

§. IX. Minus quoque accurate cætera struit, quæ sequuntur, ut concludat, statum hominum naturalem esse statum belli mutui (*b*). Nimirum aut non intelligit, aut ignorare simulat, jus esse quidem homini cuilibet in bona Telluris, sed minime illud in omnia & singula. Jus enim est in ea, quæ vitæ conservandæ sunt necessaria: hæc vero non sunt omnia & singula. Ut si Im-

(a) *Lib. I. cap. 7.*

(b) *Gentes ferme omnes a naturæ statu seu a libertate naturali ad Civilem paulatim venisse, qui eorum attente historiam legerit, aperte intelliget. Naturalem autem hunc statum inter adultos homines esse mutui belli non ego dubito: nam & sunt singuli sui nimium studiosi ac amatores, & invidi alterius bonorum, & percupidi habendi alieni, & adeo in vindicationem proni, ut plerique veteres scriptores vindicationem juris naturæ & gentium appellaverunt, quorum loca copiose, ut solet, congessit Grotius lib. 2. cap. 20. Intelligo nec primum id esse, nec insitum humanæ naturæ ingenium, ac si rationem sectari homines voluissent, alium esse debuisse naturalem statum; sed veteri labe & prava educatione factum est, ut a ratione descifcentes ferinam omnes agitaverint vitam. Quæcumque nationes extra Imperium Civile repertæ sunt, aut ubi imperii vis paullulum elanguit, velut in secunda Italiæ barbarie, privatas injurias omnes privatis viribus ulcisci compertæ sunt. Quumque injuriæ hujusmodi nequeant inter plures non esse frequentes, frequens quoque bellum & mutuum. Tales nunc etiam sunt major pars Americanorum Septentrionalium, Afrorum, Insulanorum Asiæ plerorumque. Ipsas Europæ nunc cultissimas nationes ab eodem statu provenisse idipsum in primis demonstrat, quod non solum olim, verum in altera Europæ barbarie vindicationem injuriarum haberent privatam, qua fiebat ut in mutuas cædes continenter raperentur. Germani mirabantur, quum Romæ juris dicendi formam conspicerent, injurias justitia Romanos finire, quæ ipsi armis vindicabant (Vell. Paterc. lib. 2. cap. 124.) Sed & eadem singularia certamina vagæ Latii gentes habuere antiquitus: habuere Græcæ. Utriusque Gentis Poetæ, qui Heroicam historiam conscripsere, id satis indicant. Quin in ipsis constitutis Imperiis, nisi summa res ab uno, aut Senatu regatur, perpetuum futurum & mutuum bellum demonstrarunt. Resp. populares. Intestina Rerum Græciæ publicarum bella*

Imperator centum millia aureorum exercitui largienda donet, singulis militibus jus quidem in illos est, jus autem non cuilibet in omnes & singulos, ut si valeat jure, alios excludat. Itaque tota hominis argumentatio sophistica est & captiosa: quippe terminos habet conclusio universaliores, quam qui in præmissis positi sunt, ut Dialectici loqui amant. Positum est, jus esse cuilibet ad vitam conservandam; idcirco ad omnia, quæ vitæ conservandæ sunt necessaria: quum autem hæc non sint omnia & singula, sed paucissima, quibus vita est contenta; non rite infert, jus esse cuilibet in omnia velut individua, ut nihil sit quod excipiatur. Ex quo porro pessime conficit, homines natura ipsa super eodem velut individuo concertare, atque in mutuo bello non tam esse, quam nasci. Quæ quum sint, caput ipsum totius systematis Hobbesiani contaminatum est. Quum vero ex eo capite tota Hobbesiana machina suspensa sit, ne stare quidem illa potest.

§. X. Sed sunt, inquit aliquis, Hobbesianæ illæ leges & perspicuæ, & veræ, quod esse non possent, nisi principium, ex quo illæ conrivantur, perspicuum esset & verum. Nempe non illæ ex Hobbesiano principio consequuntur, sed ex convenientia cum natura rationali, qua de re paulo post. Veræ sunt scilicet Hobbesianæ conclusiones (licet non omnes) *per accidens* (nam ita

bella narrat historia Græca. Reip. Rom. bella Romana copiose. Narrat reliqua Italiæ historia fata Rerump. Florentinæ, Pisanæ, Lucensis, Genuensis, Venetæ, Mediolanensis, aliarumque. Tum quum plures reguli Italiam & Galliam obtinerent, perpetuo bello dilacerabant. Nec certe aliunde legum civilium sanciendarum facta necessitas. Democritus apud Stob. Serm. 38. Non prohibuissent leges suo quemque arbitrio vivere, nisi alter alterum offensum iisset. *Lucret. lib. V. v.* 1147.

Acrius ex ira quod enim se quisque parabat
Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
Hanc ob rem est homines pertæsum colere ævum.

Constat ergo naturalem statum cum iis, quæ homines habent vitiis, ac perversa, qua sunt corrupti, educatione, mutui esse belli; nec in eo reprehendam Hobbium, si eum statum non ex insitis naturæ sumat, nec ex ratione, & jure in omnia.

ita disputant Dialectici, non ex principiorum vi, ac potestate, ut si concludam hominem esse mortalem, quia oculis præditus est, potest illud esse verum, licet non hujus virtute. Quamquam ne omnes quidem Hobbesianas leges legitimas dixerim. Nam, ut exempli loco dicam, conditio illa in prima lege posita, *quærendam esse pacem, quod ejus habendæ spes sit*, nimis est vaga ac ambigua, ut perpetuis bellis & discordiis aditum aperire possit, potissimum addito, quod ille docet, in his rebus, quæ ad vitam pertinent, in statu naturæ quemlibet esse sui judicem, neminem alterius. Explicandum enim erat, quæ esse debeat illa spes, quæ pacem suadere possit, aut si ea ceciderimus, ad bellum impellere. Non enim hoc ex arbitrio, minus ex nostra libidine finiendum. Sed non ego Hobbesianum librum cribrandum suscepi: principia tantum in examen voco: ea falsa esse ajo. Id mihi videor perspicue demonstrasse.

CAPUT VII.

Enarratur & refellitur systema Spinozæ.

§. I. Mirum videri alicui potest Hobbium, & Spinozam infensissimos humanæ libertatis hostes de Jure & Legibus naturæ differere, quasi legibus ullis moralibus locus esse possit, sublata libertate. Sed qui attente rem expenderit, is intelliget, eam ab illis super naturæ legibus doctrinam vulgatam fuisse, qua leges omnes naturæ evertantur, ac proinde desinet mirari. Et Hobbius quidem non aperte, sed callide, dum leges naturæ adstruere videri vult, penitus subvertit, ut superius demonstratum est: at Spinoza apertius. Extat inter ejus opera posthuma liber imperfectus, qui inscribitur *Politicus*, in quo ille juris, & legis naturalis naturam, atque fundamenta, tum originem & constitutionem societatum, & imperiorum explicare adgreditur, & quidem consentanee iis, quæ cum in Tracta-

tu Theologico Politico, tum in Ethica docuerat. Rem igitur universam hunc in modum exorditur.

§. II. *Nulla res* (inquit cap. II. §. 2.) *per se existere & conservari potest*, sed existit, & conservatur Dei potentia: idest, ut is interpretatur, potentia cujuscumque rei, quæ in natura est, nihil aliud est, nisi ipsa Dei potentia, qua res omnes existunt, & conservantur: qua potentes sunt: hæc autem potentia est Naturæ potentia, ut is in Ethica profitetur.

§. III. Jam habet Deus in omnia absolutum jus, quod, inquit, ipsa est Dei potentia: quandoquidem nihil potest Deus physice, quód & moraliter nequeat. Qua in re ille Hobbesio consentit, qui Jus Dei in homines a potentia irresistibili derivat. Ex eo vero concludit, singulas res, quæ sunt in natura, tantum divini Juris habere, quantum habent potentiæ divinæ: quod nimirum quælibet naturæ res divina potentia potens est (*a*).

§. IV. Itaque hoc vocabulum *Jus naturale*, totam significat Dei potentiam, quæ est in natura, quæque est ipsa natura rerum omnium. Quocirca dicuntur homines Jure naturæ, & jure suo quidpiam agere, quum ex legibus suæ naturæ, idest ex legibus suæ potentiæ agunt. Nihil ergo quod possunt homines naturæ vi non agunt (*b*).

§. V. Ex quo sequitur, inquit, ut stulte sibi persuaserint Philosophi, Jus naturale esse aut præcipiens, aut vetans: nam quum Jus cujuslibet definiatur ejus naturali potentia, Jus vetans aut ea vetat quæ possumus physice, aut ad quæ potentia nostra non pertingit. Primum Jus est contra Jus; alterum inutile est (*c*).

§. VI. Quid autem sibi volunt illa vocabula *sui*, aut *alterius juris* esse? nempe, inquit, quum de corpore dicuntur, is sui Juris est, qui tanta pollet naturæ potentia, ut ceteris resistere valeat, atque agere ex sua potentia, non ex alterius: is vero alterius juris, cujus potentia minor est potentia illius, cui proinde concedere necesse sit (*d*). Quum autem ad mentem transferun-

(a) *Ibid.* §. III. (b) *Ibid.* §. IV. (c) *Ibid.* §. VIII.
(d) *Ibid.* §. IX.

tuntur ea vocabula; *Juris sui* dicitur, qui sua ratione libere utitur, & vivit; quique a nullo alio callide decipitur, velut sapientes; is vero alterius juris, cujus ratio exigua est, quique idcirco ex alterius vivit ratione, aut qui callide decipitur, quales sunt insipientes (*a*).

§. VII. Ex his principiis portentosa, sed consentanea, derivat corollaria, quorum unum, aut alterum referemus. 1. Pactorum omnium, & conventionum fidem, qua una societas & vita humana continentur, funditus evertit: *Qui*, inquit, *quidpiam alicui promittit, is naturali sua agendi potentia, ac propterea Jure minime se spoliat, ut in illum conferat: adeoque si possit promissis resistere jure suo resistit, nec est, quod de rupta fide, qui minus potest, quæratur: quum quàti non possimus, Jure naturæ alios agere*. Atque in hoc iterum Hobbio consentit, qui non aperte quidem, sed sua item calliditate pactorum fidem enervat, dum ob metum, ne altera pars desiliat a pacto, neminem stare promissis Jure naturæ debere, scribit (de Cive cap. 11. §. XI.) Nempe hoc illud est de Achille.

Jura negat sibi nata: nil non arrogat armis.

§. VIII. Nec minus portentosum & orridum est hoc alterum. Quum tantum sit uniuscujusque *Jus, quanta potentia naturalis; nec potentia æqualis in omnibus, ne Jus quidem æquale. Qui minimam habet potentiam, is minimum Jus: propterea ab eo cujus major est potentia, absumi jure posse timeat necesse est. Timeat quoque necesse est omnes eos, qui æqualem habent Potentiam*. Quocirca statuit *in statu naturali singulos a singulis timere debere*, adeoque statum hunc naturalem esse *statum mutui metus ac mutuæ inimicitiæ*, in quo & Hobbio consentit, licet ex aliis principiis ratiocinetur.

§. IX. Progreditur inde ad originem & constitutionem Civitatis: *Quò plures*, inquit, *homines in eundem finem sociantur*, unione singulorum, major eorum evadit potentia, atque idcirco majus jus naturale. Quum status hominum naturalis sit status inimicitiæ (*b*), prorsus

 ne-

(a) *Ibid.* §. XI. (b) §. VIII.

necessarium, ut plures simul in eundem finem conveniant, ut collatis potentiis, vitæ, & bonis suis consulant. Quum convenerint, tum jus omnium, ideft omnium conjuncta potentia, imperium civile dicitur, & is in quem singulorum jus confertur, Imperator. Hic autem quum singulis sit potentior, ob unionem singularum potentiarum in uno, singuli ei obedire tenentur, ejusque propterea voluntates sunt Leges Civiles. Is vero, cui resisti nequit, & omnia impune facere potest, & omni jure, atque legibus exsolutus est. Paria scripserat Hobbius: nam cap. IV. §. XII., & XIV. de Cive bina illa diserte ponit, & *quidquid fecerit Principem impune esse, & eundem legibus Civitatis non teneri*.

§. X. Hæc nunc perpendenda sunt tanto adcuratius, quanto quædam propius veri speciem ementiuntur. Tribus fundamentis inædificatum est perniciosum hoc systema. I. Dei potentiam & Dei jus idem omnino esse. II. Et eandem rem esse potentiam Dei & Creaturarum. III. Nec in Deo esse ullam, nec in homine libertatem. Quæ tria profanus homo in primis duabus Ethicæ, ut diximus, partibus demonstrare adgreditur. Tria errata. Nam principio etsi Dei potentia, voluntas, ratio, una eademque res sint, ea tamen res talis natura sua est, ut, nisi extra omnes ideas humanas philosophari velimus, voluntatis divinæ norma non sit ipsa voluntas, sed divina Ratio, seu Intelligentia, qua justi & honesti æternæ & immutabiles notiones continentur, Potentiæ vero voluntas moderatrix, ut dictum est. Supremum ergo Jus, & dominium Dei in res omnes voluntate quidem & potentia exercetur, sed non ipsa divina voluntas potentia est: nascitur enim partim ex eo, quod ex nihilo cuncta Deus creavit, adeoque ex eo quod quæcumque sunt, ut sint, & conserventur, ab eo pendent, itaut ne si velit quidem Deus, possit a se abdicare Jus hoc, & dominium, quod *essentialiter* connexum est cum *dependentia* rerum a divina natura. Non recte igitur divinam potentiam cum divino jure in omnia perturbat Spinoza.

§. XI. Deinde quum Principium voluntatum, & operationum Naturæ Divinæ sit eadem illa æterna Dei intelligentia, exsecutrix vero divina potentia, quæ est velut instrumentum intelligentiæ, nec potentia divina ulli alteri causæ subsit; profecto Deus, & in mundi creatione, & in gubernatione liberrimus est. Quid enim? A potentiori cogitur ne causa? Ne ipse quidem Spinoza id dixerit, nec quivis alius, qui qualemcumque Dei informationem habet. A rebus ne externis? At pugnat cum veritate, naturam perfectissimam & potentissimam ab ulla externa causa cogi necessario. A sua tandem natura? Scio hoc contendere Spinozam. Sed quis non videat quam sit ridiculum asserere seipsam naturam quamlibet posse cogere? Quam vero ineptissimum naturam perfecte beatam? Quod si quis dicit, is verbis ludere videtur: libertatis enim hæc apud omnes, ipsum quoque Spinozam, est notio, ut quis ipse se suapte ratione determinet, nec ab alio determinetur. Constat igitur Deo absolutissima libertas. Sua vero libertate & homines esse præditos, clarissime demonstratum est a nobis in secunda parte. Primum igitur atque ultimum systematis Spinozistici fundamentum ruinosum est.

§. XII. Secundum superest disterminandum, quod quoniam est illi præcipuum, copiosius a nobis refellendum est. Principio utemur argumento ad hominem, ut vocant. In Ethica (*a*) hic homo statuit Dei omnipotentiam actu ab æterno fuisse, & in æternum eadem in actualitate mansuram, idest quidquid divina omnipotentia fieri possibile est, uno actu ab æterno factum esse. Ex quo etiam consequitur, divinam omnipotentiam, quæ sit tota in actu, & indivisibilis, ubicumque est infinitam esse. Quum vero apertissimum sit, singulorum naturæ entium potentiam finitam esse, conficitur apertissime Naturæ potentiam non esse ipsam essentialem Dei potentiam. Præterea omnipotentia Dei tota in actu est, ut Spinoza fatetur; ergo ubicumque est tota in actu. Non est autem in singulis entibus tota in actu, quum ho-

(a) *Parte I. pag.* 18.

homines, ex. gr. non totis semper suis viribus agant, sed plerumque parte virium; ergo singulorum entium potentia divina ipsa potentia non est. Tandem ex adplicatione infinitæ potentiæ ad Ens quodlibet, sequeretur effectus infinitus, non secus atque ex multiplicatione infinitæ lineæ per finitam, rectangulum existit infinitum: at id falsissimum est, ut inductione probari potest; verum igitur esse non potest singulorum entium naturæ potentiam eandem esse divinam Omnipotentiam.

§. XIII. Quid igitur, dicet quispiam? Non participat Deus creaturis singulis suam potentiam eamque confirmat? Participat, sed ita ut potentiæ & vires singulorum entium sint effectus potentiæ divinæ, non potentia ipsa. Non alia prorsus ratione, atque vires motrices, quas homines machinis communicant, non ipsæ sunt hominum vires, sed virium humanarum effectus. Quamquam etiamsi vel maxime tantisper demus, Potentias singularum rerum ipsam esse Dei potentiam per universam naturam diffusam; non inde sequetur Jus creaturarum naturale, atque potentias naturales unum idemque esse, quoniam superius demonstratum est, falsum esse principium, unde hoc consectarium deducit Spinoza, nempe potentiam Dei ejusque jus in omnia unam eandemque rem esse,

§. XIV. Quoniam ergo constat, ut in rebus aliis, ita in hominibus suas esse vires, quibus operantur, quæstio de Jure naturæ huc redit, an quantum physice, tantum jure possint, seu an ex voluntate Dei sequatur, ut quantum homines physice possunt, tantum possint moraliter, seu an semper & ubique iis expediat secundum notas suas vires agere? Ea vero controversia ex fine humanæ vitæ dirimenda est. Vires agendi homini datas, ut propositum ei finem persequeretur, nullus dubitat: eum ergo in finem vires eas intendat vult Deus. At quoniam cum iis viribus libertas agendi conjuncta est, ut idcirco non solum parte virium, & quidem plurimis modis, agere possit, sed etiam modis infinitis in infinitis propemodum vitæ objectis, atque ob eos varios

agen-

agendi modos possit a proposito fine deviare, & consequenter a voluntate Dei; sequitur non quantum, & quomodo physice potest, jure etiam, idest moraliter posse; sed jure tunc operari, quum viribus naturæ suæ utitur aptate & convenienter ad propositum sibi finem: contra jus vero, si in agendo ita libertate abutatur, ut a fine descissat. In hoc igitur posita est divina Lex naturalis, ut nimirum ostendat homini, quæ ad finem illum faciant, eaque præcipiat, & obligatione sanctionis eo libertatem flectat: quæ vero devia, eaque vetet, & minis pœnarum absterreat ab iis faciendis: quæ tandem *adiaphora*, idest indifferentia, permittat, ut possit in his homo integra potentia naturali uti. Atque hunc in modum convulsis Spinozistici ædificii fundamentis, cætera quoque corruant necesse est, ut non sit opus inde deducta consectaria longius refellere. Hoc omittendum non est, Spinozam, dum de jure & societate hominum ad differendum aggreditur, ita aggredi videri, ut nullum inter homines & bruta discrimen ponere videatur, suamque Remp. feris magis aptare, quam sublimi huic & rationali animantium generi. In illis enim totis viribus agitur, quæ vires suas ratione moderari nequeunt.

CAPUT VIII.

Grotii doctrina super Principiis juris naturæ expenditur.

§. I. POstquam superius impedimenta e medio disjecimus, superest ut in *legem* ipsam *fundamentalem*, & principium totius juris naturæ *COGNOSCITIVUM*, ut vocant, inquiramus. Variant super ea re gravissimi Auctores, ii maxime, qui velut signiferi hujus disciplinæ habentur. Nos præcipuorum sententias in medium proferemus. Nam etsi in Kumberlandi & Wollastoni doctrinam plurimum propendeamus; agnoscimus tamen, commode etiam ex Grotii, & Pufendorffii systematibus officia hominum derivari posse. Hugo igitur Grotius, cujus eximia sunt in rempublicam litterariam

merita, primus omnium in justum corpus prima legis naturalis scita retulit, editis libris tribus de Jure belli, & Pacis, in quo opere omnem ingenii conatum effudit. Propositum Grotio fuit jus illud explicare, *quod inter populos plures, aut populorum Rectores intercedit, sive ab ipsa natura profectum, sive moribus & pacto tacito introductum*, ut is in Prolegomenis loquitur.

§. II. In primis distinguit vir doctus jus Naturæ a jure Gentium, eaque hoc discriminat, ut illud sit, quod ex natura ipsa humana, & ratione profluit naturali: hoc ex consensu aut omnium, aut plerarumque Civitatum (*a*). Primi illius juris matrem esse ipsam humanam naturam docet; *ea enim nos*, inquit, *etiam si nulla re indigeremus, ad societatem mutuam adpetendam ferret* (*b*). *Inter ea*, pergit, *quæ homini sunt propria, est adpetitus societatis, idest communitatis, non qualiscumque, sed tranquillæ, & pro sui intellectus modo ordinatæ cum his, qui sui sunt generis* (*c*). *Hæc autem societatis custodia humano intellectui conveniens fons est ejus Juris, quod proprie tali nomine adpellatur* (*d*). *Quumque ut talia principia in nobis existerent, Deus voluit, tale jus merito Deo adscribi potest* (*e*). Quæ Grotii doctrina, si recte accipio, huc redit: proprietates naturæ humanæ naturales, idest illi congenitæ ac insitæ ad Deum referri debent: inter proprietates autem hominum est ingenitus societatis tranquillæ & pacatæ appetitus: hic igitur appetitus a Dei voluntate est. Voluntate scilicet Dei rapimur ad societatem tranquillam & pacatam: vult ergo Deus, ut homines societatem hanc custodiant, atque quocumque possunt modo foveant, vetat vero quocumque modo subvertere: atque custodia hæc societatis universi Juris fons est. Nam quod ille alterum statuit, *judicium recte conformatum*, illud nisi ad primum hoc referatur, inutile est, quousque demonstretur, qua regula judicium conformandum sit. Id enim hoc in loco quæ-

(a) *In Prolegomenis §. XVI. & XVII.*
(b) *Ibid. §. XVI.* (c) *Ibid. §. VI.* (d) *Ibid. §. VIII.*
(e) *Ibid. §. III.*

quærimus, quænam illa sit norma, qua judicium, quod ad vitam sapienter transigendam pertinet, informatum, rectum. sit sibique constans.

§. III. Alterum Grotii principium Juris naturæ cognoscitivum est consensus Gentium cultiorum: *nam ubi multi diversis temporibus, ac locis, idem pro certo adfirmant, id ad causam universalem referri debet, quæ in nostris quæstionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio ex naturæ principiis procedens; aut communis aliquis consensus: illa jus naturæ indicat: hic Jus Gentium* (*a*). Enim vero phænomeni universalis, idest temporum, & locorum omnium. causa esse debet universalis. Quum autem aut nationes omnes, aut pleræque idem pro justo aut injusto habent, phænomenon est universale; non potest ergo a causa peculiari, idest natura singulari, proficisci, sed ab universali; ejus vero causa universalis esse alia non potest, nisi aut rei ipsius evidentia e Naturæ humanæ omnibus communis fonte manans; aut populorum in idem consensus, item naturæ communis vi & efficacia expressus; quarum causarum prior *Jus Naturæ*, altera *Jus Gentium*, ita Grotio dictum demonstrant.

§. IV. Plura sunt huic Grotii doctrinæ a viris doctis objecta, quæ paucis complexus est Heineccius in *Elementis Juris Naturæ & Gentium lib.* 1. *cap*. 3. Principio adversus primum Grotianum Juris naturalis fontem opponit, officia erga Deum, & nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus & extra omnem societatem humanam in hoc terrarum orbe viveret; ex quo conficit adæquatum Juris naturæ Principium illud non esse (*b*). Opponit præterea Principium illud non esse evidens: nam incertum est, utrum homines societatem ament, quia utilem experti sunt, an quia ad societatem a natura rapiuntur. Sane in societate adpetenda quilibet rei suæ consulit: non igitur constat illud, quod Grotius pronunciat, homines nullius etiam rei indignos ad societatem adpetendam rapi. Accedit quod hominum adversus homines odia, & iræ contrarium videntur

(a) *Ibid.* §. *XI.* (b) *Loco cit.* §. 75.

tur probare. Ad rem, inquiunt, Libanius declamatione IX. *Nonne mite quiddam animal verborum tenus homo est? sed rebus ipsis agreste, & effrene. Nam quænam Leonum adversus Leones expeditio? Quod bellum inter ejusdem generis belluas? Quod apud illos est perjurium? Quæ pactorum violatio? Quæ perfidia tanta, & avaritia? Quod apud illos aurum? Qui pecuniarum amor? Quas comessationes, & crapulas noverant?*

§. V. Duo potissimum adversus alterum opposuere. I. Quod evidens non sit: II. Quod minime verum. Nam nec possibile est sententias veterum nationum, aut omnium, aut plerarumque super officiis hominum noscere, nec facile recentium. Illud, quia plerarumque nationum memoria funditus intercidit, nec nisi in Græcorum, & Latinorum historia extat, neque ilia omnium temporum, atque locorum. Hoc vero, quoniam quædam sunt nationes inaccessæ, aliæ quarum non facile mores, & instituta sciveris. Præterea hæc omnia a viatorum fide habemus; quæ in plurimis suspecta esse debet, seu quod scire non potuerint, quæ narrant; seu quod insita quadam levitate mentiantur; seu quod decepti decipiunt. Quod si ex sensu Græcorum, & Latinorum de opinione omnium gentium judicare velimus, sophismatis genus admittemus, quod Dialectici Scholastici vocant *a secundum quid ad simpliciter*. His accedit, quod quædam sint, quæ jus naturæ ex Grotii ipsius sententia vetat, quæ apud plures nationes usitata reperias, non sine quorundam etiam doctorum consensu, cujusmodi fuere & *poliandria*, idest unius fœminæ cum pluribus viris nuptiæ simultanee, & nuptiæ parentum cum liberis, & furta, & ultio, & plurium Deorum cultus, quorum exempla luculentissima protulit Puffendorffius.

§. VI. Non puto tamen hæc tanti esse, ut propterea aut minus veram, aut minus sibi constantem Grotii doctrinam censere debeamus, præsertim si paucis additamentis illustretur. I. Illud argumentum, quod verbis Heineccii proposuimus, Grotii systema non ferit. Neque enim Grotio constitutum erat, nisi de eo jure dicere, ex

quo

quo officia inter populos & populos, atque eorum Rectores proficiſcuntur: nec ille Theologiam naturalem, aut Ethicam monaſticam, ideſt quæ pertinet ad mores hominis ſolitarii conformandos, ſpectabat. Nemo ergo ab illo exigere debet tale Juris naturalis Principium, ex quo officia quoque adverſus noſmetipſos explicentur. Quod qui fecere, ii Grotii propoſitum non videntur intellexiſſe. Eſt ergo Grotiani ſyſtematis principium illud ad omne jus, quod inter homines, & homines intercedit, expediendum, adæquatum. Quid, quod & ad officia erga nos ipſos & Deum pertinent? Nam qui naturæ lege cuſtodiendam & amandam ſocietatem intelligit, is & ſe, qui ſocietatis pars una eſt, cuſtodire & amare oportere, & Deum totius hominum ſocietatis ſupremum imperatorem toto obſequio colere, facile intelligere poteſt: ſunt enim illa inter ſe copulata & connexa ut a ſe ſejungi nequeant.

§. VII. Nec longa judiciorum ſerie indiget; ut conſtituatur; quum quiſque per ſe ipſum intelligere poſſit, hominem nec extra ſocietatem naſci, nec educari poſſe vitalem: ex quo vel idiotæ concludere poſſunt, non poſſe Deum non præcipere ſanctiſſime ſocietatem colendam, qui velit homines eſſe & conſervari. Uno ergo ſyllogiſmo tota ea demonſtratio continetur. Nec brevior eſt Heineccii ipſius ratiocinatio, qua nititur, hominem ad benevolentiam & amorem generis humani obligari, quem ille amorem principium eſſe contendit Juris naturalis cognoſcitivum, evidens, verum, & adæquatum.

§. VIII. Quæ vero adverſus appetitum ſocietatis opponi ſolent, ex perturbatis, atque corruptis hominum moribus, nullius ſunt momenti adverſus Grotianum ſyſtema. Principium enim legum naturalium, quemadmodum ſuperius obſervatum eſt, non eſt deſumendum a qualitatibus, & vitiis naturae humanae adventitiis, ſed a proprietatibus inſitis, & eſſentialibus. Adpetitum vero ſocietatis anteriorem eſſe ad omne vitae humanae commercium, inde patet, quod, ut dictum eſt, homo nec naſci vitalis poſſit extra ſocietatem, nec exiſtere & conſervari. Idipſum comprobatur ex amore infantium

inter

inter se mutuo, ex amore naturali & necessario parentum in liberos, qui amor adeo omnem societatis experientiam præcedit, ut sit etiam in brutis illis, quæ amore societatis non tanguntur; qua super re præclara quædam scribit Tullius in I. De Officiis. Videri potest ut totum hoc argumentum pertractat Pufendorffius de Jure Naturæ & Gentium Lib. II. cap. 1. §. 4.

§. IX. Quod attinet ad alterum Grotii Principium, qui eum oppugnant, non plane ejus mentem assequuti videntur. Principio Grotius in subsidium tantum & confirmationem argumentis secundi illius generis utitur: ceteroquin fatetur, fontem hujus Juris esse *Societatis ingenio humano convenientis custodiam*. Deinde non ignorabat Grotius, ægre cognosci ab hominibus posse nationum omnium super variis vitæ humanæ officiis sententias: sed recte tamen opinabatur, sicubi eæ sciantur, magnum inde argumentum desumi posse, esse aliquid natura justum, aut injustum, quod nequeant gentes omnes in idem consentire, nisi naturæ ipsius vi & efficacia. Laudat ille quidem Græcos tantum, & Latinos Auctores, quod ii dumtaxat ex veterum memoria supersint. Cæterum quum constet, Græcos atque Latinos cultiores fuisse reliquis nationibus, merito his in rebus eorum judicium instar omnium haberi potest, aut cæteris omnibus præferri. Quod spectat ad exemplum Idololatriæ, in eo, quod est caput, quodque ad principia hujus scientiæ pertinet, unum esse supremum Deum, cui nullus alius sit par, gentes omnes consenserunt, quod plurimis demonstratur a Cudworto in Systemate Intellectuali Cap. IV. Reliqua superstitio ad rem eam, de qua agimus, minime pertinet.

§. X. Quæ qum sint, intelligamus, præter eas in quas ipsi coivimus, Civitates, esse aliam totius generis humani; in qua omnes nascantur, non quam pactis conficiant, & cujus omnes natura, non voluntate, sint cives: & hanc Civitatem esse homini conservando necessariam, non secus atque oculo totum corpus, quemadmodum Cicero sæpe ac præclare differit. Itaque quum Deus velit homi-

homines esse, & conservari; velle quoque, ut hæc humani generis mutua societas custodiatur, & quoad scimus ac possumus foveatur. Præclare Alexander Macedo totam Tellurem *Civitatem suam* appellabat, exercitum vero qui præerat, *ejus Civitatis arcem* (*a*). Qua ex re sequitur I. Hominem omnem operam dare debere, ut se dignum hujus Civitatis civem reddat; nec enim aliter bene beateque esse potest. II. Nihil facere jure posse adversus hanc societatem. III. Obligari ad ea omnia agenda, sine quibus hæc societas stare nequit. IV. Par esse (nam id est boni civis) omnia ea efficere, quæ societatem istam facere possint beatiorem. V. Nihil moliri posse contra se suamque perfectionem sine injuria totius Civitatis, cujus is est civis. VI. Deum Supremum hujus Civitatis Principem tota mente atque animo colere oportere. Perspicua sunt hæc, atque ex natura ipsa ac fine hominis sponte sua proficiscuntur.

CAPUT IX.

Systema Pufendorffii enarratur.

§. I. SAmuel Pufendorffius Lib. II. de Jure Naturæ & Gentium Cap. I. ut huic tractationi viam faciat, omnium primum ad demonstrandum adgreditur, homini natura non congruere, ut vivat exlex. Nam & præditus est libertate, qua ad sui, aliorumque perniciem abuti potest, nisi ea legibus regatur: & quum homo sit animal cæteris sanctius, mentisque capacius altæ, & cognationem quandam cum Deo habeat, requirebat profecto ipsius dignitas, & præstantia, qua cæteris animantibus eminet, ut certam ad normam ipsius actiones exigerentur, quippe citra quam ordo, decor, & pulchritudo intelligi nequit (§. V.) Præterea quum major sit ingeniorum humanorum pravitas, quam brutorum, quandoquidem illa venter tantum, & venus solicitant, quæ ubi placaveris, pacata sunt omnia; hominem vero affe-

(a) *Plutarchus in Alexandro*.

affectuum, & cupidinum brutis ignotorum colluvies agitet, nec ad certum tempus, ut in illis, sed perpetuo: is nisi lege regatur, qualis futura sit hominum vita? Luporum, Leonum, Canum inter se decertantium turbam videremus, imo infestius quid, quum nullum sit animans, quod homini plusquam homo nocere possit, & velit (§. VI.) Accedit quod in homine longe major sit ingeniorum diversitas, & varietas, quam in ullo genere brutorum, siquidem ut præclare Horatius Lib. II. Sat. I. *Quot capitum vivunt, totidem studiorum*. Quæ nisi lege composueris, ut in Musica, ubi plures & diversæ voces, fædus & inamænus sonus ferit aures, ita hic summa vitæ humanæ confusio proventura sit (§. 77.) Tandem cæteris omnibus animantibus imbecillius animal homo est; cui nisi jure & lege subventum fuisset, is etiam omnium miserrimus fuisset (§. VIII.) Ex quibus consequitur, divinæ fuisse providentiæ, naturalem hominis libertatem intra certos cancellos latis per naturam ipsam legibus continere: ita enim hominum felicitati consulitur.

§. II. Quibus demonstratis, in Cap. II. in statum hominis naturalem inquirit. Status hominis naturalis is dicitur, *in quo homo per ipsam nativitatem constitutus concipitur, prout abstracta intelliguntur inventa, atque instituta humana, aut homini divinitus suggesta, quibus aliam veluti faciem induit vita humana* (*a*). Is status tum intelligitur clarius, ubi finguntur homines e Tellure nati, quod & veteres Ægyptii (*b*) & Epicurei docuere (*c*). In eo naturali statu nunquam universum genus humanum simul & semel extitit, quum sciamus primos mortalium a Deo creatos; positosque in societate conjugali, & qui inde nati sunt, sub imperio ac in societate herili natos, & commoda vitæ a Deo doctos: sed veteres Auctores (ut & nonnulli recentes) nullum dubio locum relinquunt, quin sequentibus temporibus plurimi mortales a vetere vita descifcentes in statu naturali vixerint (*d*). Quin etiamnum in eo stato nationes quædam reperiuntur,

(a) *Ibid.* (b) *Diodorus Sicul. lib.* 2. (c) *Lucretius lib.* 5. (d) *Aristoteles sæpe, Cicero, Horatius.*

tur, veluti Groelandi, Terrarum Australium incolæ, alíque. Tum adversus Spinozam, & Hobbesium differit, ostenditque statum hunc naturalem non esse belli, & inimicitiæ statum, sed pacis: repetendum nempe esse hominis statum non ab impetu, & inclinationibus animæ sensitivæ, quasi nulla esset in homine ratio, sed a ratione; quæ præcipua hominis pars est, quæque habet in cæteras facultates regimen: quæ ratio tantum abest ut statum illum præseferat, ut amorem potius & pacem suadeat (ibid. §. 9.) Quod confirmari potest exemplo puerorum, earumque nationum, quæ a veteri vitæ simplicitate, quæ multum habet pueritiæ, nondum discesserunt, neque eorum commercio depravatæ sunt, qui rapere omnia, & avare imperitare solent. Qua de re supra dictum est (a).

§. III. Interim nihil eo statu miserius esse demonstrat. *Finge* (inquit Lib. I. de Officio Hom. & Civ. Cap. III. §. 3.) *hominem citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robustam ætatem proventum, cui nihil sit scientiæ, nisi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eumdemque ob omni aliorum hominum ope atque consortio in solitudine destitutum: sane vix miserabilius animal deprehendetur: elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radicesque vellere, aut sponte natos fructus legere: sitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare: repellendi aeris injuriis antra subire, aut musco, gramineve corpus utcumque tegere: tempus tædiosissimum per otium exigere: ad quemvis strepitum, aut alterius animantis occursum exhorrescere: denique fame, frigore, aut per feras bestias perire.*

§. IV. Quæ quum sint, ut genuinum fundamentum legis naturalis intelligatur, docet ipsam hominis naturam, conditionemque, & inclinationes adcurate contemplandas (b).

His

(a) *Homines in statu naturæ viventes quum sibi mutuo occurrunt, nisi aliis affectibus agitentur, nulla re prius commoventur, quam reciproco quodam metu: ei, ubi nihil aliud extimulet, mutua succedit confidentia: huic amicitia. Id constat perpetua viatorum experientia.* (b) *De jure naturæ, & gentium Lib. II. Cap. III. §. XIV.*

His vero pensitatis facile patescere, quæ Cicero de Finibus Lib. III. de omni animante scribit, ea quoque in homine locum habere, *simul nempe atque natum est animal, ipsum sibi conciliatur, & commendatur ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus status, diligenda: alienatur vero ab interitu, iisque rebus, quæ interim videntur afferre*. Ex quibus duobus miseria nempe hominum in statu naturali positorum, & amore sui, fundamentum juris naturæ eruit. *Est scilicet homo animal sui conservandi studiosissimum, per se egenum, sine sui similium auxilio conservari ineptum, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum: idem tamen sæpe malitiosum, petulans, & facile irritabile, atque ad noxam inferendam promptum, & validum*. Ejusmodi igitur animal ut salvum sit, bonisque fruatur, quæ in ipsius conditionem cadunt, necessarium est, ut sit *SOCIABILE*, idest ut conjungi cum suis similibus velit, & adversus illos ita se gerat, ut ne isti ansam accipiant eum lædendi, sed potius rationem habeant ejusdem commoda servandi, & promovendi.

§. V. His positis (pergit ille de Offic. homin. & Civis Lib. II. Cap. III. §. IX.) adparet fundamentalem legem naturalem esse hanc, *cuilibet homini, qui bene beateque esse velit, quantum in se est colendam esse & servandam SOCIABILITATEM*. Socialitatis autem nomine earum virtutum complexum intelligit, quibus homines ita conformantur, ut in unum armonicum corpus jungi quum velint, tum possint. Nam quemadmodum ut ex pluribus lapidibus fornix struatur, non quævis lapidum figuræ aptæ sunt, sed eæ tantum, quibus singulis copulari possint, & teneri conjuncti; ita non quivis animorum habitus & formæ aptæ illæ sunt ad societatem ineundam & arcte continendam, sed eæ tantum, quibus facile alii cum aliis coeunt. Totum id socialitas est. Ex quo consequitur, ut quoniam qui vult finem, vult etiam media, sine quibus finis obtineri nequit, omnia, quæ ad istam socialitatem necessario, & in universum faciunt, jure naturali sint præcepta: quæ eandem turbant, aut abrumpunt,

punt, vetita intelligantur. Reliqua autem præcepta sunt velut subsumtiones sub hac generali lege comprehensæ, quarum evidentiam lumen illud naturale hominibus insitum insinuat. Ut autem probet ea præcepta vim legis propriæ dictæ habere, pergit eodem loco ostendere a Deo illa manare. Nam quum non possit Deus non velle, ut homines iis viribus, ac facultatibus, quas sibi præ brutis peculiares esse sentiunt, ad naturæ suæ incolumitatem utantur, neque id obtineri queat, nisi servatis iis legibus, quæ incolumitatem colendam dictant; inde concludit, intelligi ab omnibus obligari homines ad eas leges servandas.

§. VI. Quæ adversus Pufendorffium objecta sunt, ad duo capita referri possunt. I. Non esse id principium evidens, ut etiam idiotæ inde officia derivare possint. II. Nec esse adæquatum, quum officia hominis erga seipsum, & Deum ægre ex illo deduxeris. Parum autem utrumque adcurate I. Quod exculti homines faciunt, quum ex artis principiis consequentia vitam spectantia deducunt, id idiotæ velut habitu quodam naturæ efficiunt: vim nempe præceptorum naturalium sentiunt, etsi principia ipsa disciplinæ non intelligant. Quo modo Mathematicus & idiota quidquam cum proportione efficere possunt, quamquam posterior proportionis regulas ignoret. Ita Zabaglia ille noster Mechanices vim & usum tenere potuit, non solum totius ignarus Mechanices, sed etiam litterarum omnium rudis. Natura ipsa quivis sentit, hominem *in adjutorium mutuum generatum esse*, ut loquitur Seneca Lib. I. de Ira Cap. V. nec sine societate vivere posse: sed non omnes intelligunt hujusmodi societatis primas, & altas rationes. Quod si quidpiam pronunciandum sit falsum, quod idiotæ non intelligant, non video quid supersit veri in scientiis sublimioribus.

§. VII. Quod spectat ad alterum, officia hominis adversus seipsum ex illo principio recte conrivantur, si observaverimus socialitatem ita demum posse coli, si quis ita sit formatus, ut sciat cum aliis concorditer vivere. Sic vero formari nequit, nisi in omnibus officiis, quæ

ſibi debet, inſtructus ſit, & compoſitus. Quanquam ſi concedamus, quædam eſſe adverſus nos ipſos officia, quæ non facile ex illo principio derivare poſſimus, ut nec officia adverſus Deum, non idcirco minus perfectum erit Pufendorffianum opus; quum ille, ut Grotius, cujus veſtigia ſequitur, Juris naturæ, quo gentes continentur, præcepta explicare voluerit. Quum itaque totum opus Auctoris fini reſpondeat, perfectum omnino cenſendum eſt.

CAPUT X.

De Principiis Legis naturalis ex Cumberlandi mente.

§. I. QUo tempore Pufendorffius Lundini in Svecia, quo in loco docebat, ſyſtema juris Naturæ & Gentium vulgavit, ideſt anno 1672.; eodem prorſus anno Ricchardus Cumberlandus Anglus edidit Londini *Diſquiſitionem philoſophicam de Legibus naturæ, in qua etiam Elementa Philoſophiæ Hobbeſianæ refutantur*. Eo libro ſummopere delectatus eſt Pufendorffius ipſe, uſuſque paſſim in ſequentibus ſui operis editionibus. Natus eſt Cumberlandus Anno 1632. humili prorſus loco. Litteris operam dedit primum Londini, mox Cantabrigiæ, verſatuſque eſt adcuratiſſime in Philoſophicis præcipue, & Mathematicis diſciplinis. Studiis attritus, extinctus eſt paralyſi Anno 1719. ætatis ſuæ 87. Opus de Legibus naturæ novem continetur capitibus, ordineque geometrico compoſitum eſt. Barbeiracius edidit Gallice Anno 1741., qua lingua legendum auctor fuerim: habet enim latinum opus dictionem incomtam, atque aſperam, plurimiſque in locis Delio natatore indiget.

§. II. Cumberlandus igitur legem naturæ fundamentalem ex creaturarum rationalium fine repetendam cenſet. Syſtema ille omnium ſpirituum, ſeu omnium creaturarum rationalium, mente comprehendit: deinde ex fine hujus ſyſtematis legem naturæ fundamentalem perquirit. Ut omittamus, quæ ad totum ſyſtema intellectuale ſpirituum pertinet, quæ hominis ſunt propria profe-

sequamur. Finis hominis e natura ipsa hominis intelligitur esse qualiscumque, cujus capax est, beatitudo. Beatitudo autem, quæ homini in terris agenti contigere potest, in duobus posita est, ut corpus sine dolore, & animus sine ægritudine sit; ergo his duobus totus præsentis hominum vitæ finis absolvitur.

§. III. Jam is finis, quo natura ipsa nostra velimus nolimus necessario tendit, non potest esse nobis propositus, nisi ab auctore generis nostri, idest Deo: quæ enim naturalia sunt, ea Deum habent auctorem. Jam vero quum exploratum sit, qui vult finem, velle media, præsertim si causa sit sapientissima; dubitare non possumus, quin Deus velit adhiberi ab homine ea omnia media, quæ eum finem spectant, vetetque contraria. Quumque Deus sit summus hominum Imperator, est hæc ejus voluntas, qua præcipiat, qua vetet, suprema creaturarum rationalium lex.

§. IV. Ut autem ejus legis præcipuum fundamentum cognoscatur, inquirendum in id est, quo servato, finis ille obtinetur, neglecto, longe ab eo aberratur. Nam quum ad nostram felicitatem efficiendam ordinatæ sint leges naturæ, id certe earum omnium erit fundamentum, quo posito felicitas nostra obtinetur; ablato, amittitur. Id autem sequente ratiocinio perquirit. Ponamus omnes creaturas rationales mutua sese benevolentia, quoad intelligunt, & possunt, complecti, atque commune totius systematis bonum in omnibus spectare, ea ab iis habebitur felicitas, qua majorem nullam ipsæ sibi præstaræ possunt; nam nulla earum alteri quidquam mali faciet, & omnem, qua pollet, opem alteri feret. Ex. gr. si ea hypothesis ad homines tantum restringatur, carebit vita humana iis malis, quæ aut sibi homo, aut alter alteri infert, quæ numero, & intensitate omnium sunt maxima; & e contrario fruetur omnibus iis bonis, quæ homines sibi mutuo consilio, seu re, seu ope, præstare possunt, quibus præstantiora a nullis aliis causis sperare potest. Ergo dubitare non possumus, quin si omnia hujus systematis & Civitatis intellectualis membra mu-

tua ſe benevolentia complectantur, eam hic felicitatem habitura ſint, cujus ipſa ſunt capacia. Ponamus item hæc membra ſeſe mutuo inſectari, in mutuo eſſe bello & inimicitia, nihil miſerius eorum vita excogitari poterit. Ex quibus conficit Cumberlandus, mutuam hanc benevolentiam primum eſſe fundamentum felicitatis vitæ humanæ, atque idcirco primum quoque fundamentum legum omnium naturalium, quæ hanc felicitatem ſpectant. Ita ratiocinatur Cap. I. laudati operis §. IV.

§. V. Neque vero aut arbitraria eſt ea hypoteſis, aut obſcura & ignota mortalibus. Nam nulla evidentior demonſtratio proferri poteſt, qua oſtendatur cauſam aliquam eſſe veram, niſi hæc, quod ea cauſa poſita, effectus realis ſequatur; ablata, auferatur. Quum autem poſita ea benevolentia, & communi boni generis humani cura, ſingulorum naſcatur felicitas, ablata, ammittatur; eſt ea cauſa realis & vera. Quinimmo quum non alia ratione finis ille obtineri poſſit, uti per ſe perſpicuum eſt; eſt quoque cauſa neceſſaria (ita ratiocinatur eodem in cap. §. VII.). Quo modo regula ſolvendi geometrici alicujus problematis, vera quidem eſt, ſi ea adhibita problematis ſolutio ſequatur: & neceſſaria, ſi nulla ejus ſolvendi alia ſuperſit via. Deinde nemo eſt, qui non intelligat, totum hominum genus eſſe corpus unum, quod nec ſanum eſſe poteſt, niſi membra integra ſint & ſana; nec rite functiones ſuas peragere, niſi membra omnia harmonice conſpirent in eundem finem. Nemo eſt, quem latere poſſit, bonum totius hujus corporis in membra influere, nec proinde membra tranquilla eſſe poſſe, ubi totum ſibi ipſi diffidet. Experientia quoque omnes docet, nec ſolitarios homines ſine ulla omnino ſocietate cum aliis commode vivere poſſe, imo ne vivere quidem: nec in ſocietate ſine mutua hac benevolentia & boni communis reciproca cura.

§. VI. Ex ea doctrina potiſſima legum naturalium capita facile quivis deduxerit. Paucis id præſtat Auctor noſter §. XXIV. ejuſdem capitis. Principio quum ſervari totum nequeat conciſis partibus, inde ſequitur Lex

illa,

illa, quæ eſt totius Juſtitiæ humanæ fundamentum, & qua ſublata, nullo modo vita humana conſiſtere poteſt, *neminem innocentem læſeris; ſi feceris, in integrum reſtitue*. Læditur autem quiſque, quum quod ſuum eſt quocumque modo aut turbatur, aut imminuitur, aut deterius efficitur. Suum cujuſque adpellatur quodcumque bonum ſeu ingenitum, ſeu adquiſitum rite, aut ad mentem, aut ad corpus, aut ad fortunam pertineat: ex omnibus enim his bonis conſiſtit illud quod *ſuum* dici ſolet. Egregie hæc explicat Henricus Kœhleerus in diſſertatione proluſoria ad Elementa juris naturalis. Innocentem autem dixi; nam quum læſio alicujus publici boni ergo fit, quod contigit, quum puniuntur, qui alicui crimini obnoxii ſunt, quod crimen in damnum ſocietatis vergat, ſeu ut ad meliorem frugem convertantur, ſeu ut aliis exemplo ſint, ne ſimiliter peccent, proprie lædi non dicuntur. Poſterior legis pars ex priore conſequitur: nam qui læſit, nec damnum reparare ſtudet, is lædere continuat.

§. VII. Deinde ut publica felicitas obtineatur, non ſufficit abſtinere ab inferenda injuria: nam vita humana non ſuis tantum bonis contenta eſſe poteſt, ſed communicatione indiget aliorum. Ergo lex illa fundamentalis Cumberlandi nos etiam docet, ut quocumque modo poſſimus, ſeu conſilio, ſeu viribus, ſeu operibus noſtris in commune conſulamus, ideſt, ut cæterorum bona pro virili promoveamus, & quæcumque nobis fieri ab aliis volumus, id & aliis non faciamus. Dici non poteſt, quantopere humanæ vitæ mutua tranquillitas & felicitas hac caritate promoveatur, quantumque in nos ex noſtra erga alios beneficentia bonum redundet. Nam quemadmodum quum corporis membra alia aliis ſerviunt, ſingula bene & valide ſe habent; ita quum homines alii aliis, quoad ſciunt, & poſſunt, opitulantur, nemini quidquam deeſt, quo eſſe, & vivere poſſit beatus. Vide Tull. Lib. I. de Legibus.

§. VIII. Præterea, qui bonum commune in omnibus ſuis actionibus ſpectat, is ita ſe componat oportet, ut

præcipuis publici boni caufis efficientibus, aut publicis rectoribus, in primis Deo, Principibus, aliifque Imperatoribus fupremis, ac miniftris, placeat, quod fit obfequio, atque amore erga illos. Accedit quod Deus fupremus ille omnium Imperator nos impenfe amat, id quod oftendunt innumera & continua ejus in nos beneficia animi, corporis, rerumque externarum: ergo monftro fimile eft eum non reamare, a cujus amore tanta in nos bona conferuntur. Hinc deduci poffunt in Cumberlandi fyftemate officia omnia, quæ Deo debemus, quæ duobus continentur *OBSEQUIO*, & *AMORE*. Neque enim aliud eft pietas, nifi Deum amare, ejufque voluntati effe obfequentiffimum: quicunque enim Deum amat, ac veretur, cætera quoque ei officia, quum interna, tum externa libentiffime præftat. Quid quod ille amor neceffarius eft ad nos rite amandos? Difficile enim eft fe mutuo fratres amare, qui communem patrem non ament. Itaque amor & reverentia erga Deum efficit ut nos veluti ex communi patre prognatos, ac propterea fratres, diligamus, amemus, atque alii aliis utiles & benefici effe ftudeamus. Ceterum hanc partem Philofophiæ Moralis paucis attingit Cumberlandus, velut qui aliud fpectabat. Propofitum enim illi erat leges focietatis regendæ explicare, & Hobbefianam oppugnare Philofophiam, non vero religionis naturalis dogmata tradere.

§. IX. Tandem ex eodem principio fequitur, ut quilibet fibi confervando, perficiendo, ornando, quoad fieri poteft, falvo communi bono, ftudeat: cura enim totius confiftere nequit fine cura fingularum partium. Et quo modo, fi oculi cogitent, intelligunt nec oculos effe, & vivere poffe, ubi totum corpus intercidit; nec rurfus corpus abfolutum effe, ac perfectum fine oculis, ac proinde oportere oculos duplicem in fe curam fufcipere, totius & partis, ita tamen ut altera alteri non adverfetur: eodem modo finguli homines, & toti generi humano confervando, atque perficiendo ftudere debent, certi, quod partes tranquillæ effe nequeunt, ubi totum perturbetur; & fibi, quum nec quietum, nec

per-

perfectum totum esse possit sine singulorum perfectione, & quiete. Ea autem cura triplex habet objectum, animum, corpus, & externa corporis bona; nam ab iis tota nostri tranquillitas pendet. Supersedeo nunc ab iis enarrandis, quæ Vir doctus super ea re edisserit. Merentur ea apud Auctorem ipsum legi. Nam etsi nonnihil habeat Cumberlandiani operis lectio laboris, ob arctissimam & pene geometricam ratiocinationum seriem; utilitas tamen qualemcumque eum laborem non compensat modo, sed vincit.

CAPUT XI.

De Heinneccii Systemate super Principiis Legis naturalis.

§. I. PLurima Cumberlando ac Samueli de Cocceji debet Heinneccius quod ad hanc rem spectat, etsi vix ullam ille Cumberlandi mentionem habeat. Hic igitur Auctor in I. Libro per fas aut nefas Elementorum Juris Naturalis & Gentium cap. III. profligatis aliis opinionibus velut minus ad hanc rem accomodatis §. tandem 77. ut quid sibi rem omnem adcurate expendenti in mentem venerit, perspicue ostendat, alte repetit. principio observat, Deum tanquam Ens infinitæ sapientiæ & bonitatis nihil aliud velle, quam ut homines, quos condidit, vere felices sint, ac beatissimi. Quum enim ipse tanquam Ens perfectissimum nulla re indigeat; homines qui soli ex rebus creatis nobis notis felicitatis capaces sunt, non sui ipsius felicitatis causa condidit, sed ut eos veræ felicitatis participes redderet. Vult ergo ut homines libertate sua ita utantur, ut eam felicitatem semper præoculis habeant. Est autem Dei voluntas fons Juris naturæ, ac justitiæ; ergo Jus naturæ, in hoc totum tendit, ut actiones hominis liberæ ad veram felicitatem regantur.

§. II. Jam vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit; ergo leges naturæ id intendit supremum Nomen, ut vero bono perfruamur, malumque

evitemus. Quandoquidem autem bono frui non possumus, nisi per amorem; inde porro infert, Deum lege naturæ nos obligare ad amorem, eumque amorem, & principium Juris naturæ, & ejusdem veluti compendium esse (ibid. §. 79.). Quod mox confirmat Scripturarum Sacrarum auctoritate; Nam Christus Servator noster aperte docuit, ex amore Dei super omnia, & proximi sicut nostri ipsorum universam legem pendere (Matt. 12. v. 37.). Paulus vero caritatem vocavit *summam legis, & legis impletionem* (ad Romanos XIII. v. 9. 10.) & *finem præcepti* (1. ad Titum cap. 1. v. 5.)

§. III. Porro amor ei est adpetitio boni conjuncta cum voluptate ex ejus, qui eo fruitur, perfectione & felicitate percepta: odium vero aversatio mali conjuncta cum voluptate ex ejus, qui eo laborat, infelicitate percepta. *Itaque*, inquit, *ex ejus rei, quam amamus, præstantia & felicitate voluptatem capimus, eamque rem, quantum in nobis est, amplificare vel conservare connitimur. Quod contra odio prosequitur id infelicissimum potius, quam felix ac beatum esse cupimus* (§. 80.). Ex quo consequitur, amantem nihil ægre velle facere ei, quod amat; nam id est odisse; sed velle potius omnia in id bona, quoad potest, conferre.

§. IV. Objecta autem, quæ amari a nobis possunt, ac debent, ut simus beati, tria omnino sunt, *Deus*, *Nosmetipsi*, *Alii:* nam sine horum amore infelices simus necesse est: qui enim Deum non amat is primum & omnipotentem bonorum omnium datorem aversatur, sine quo esse non potest nisi miser. Itidem qui se aut alios oderit omnibus malis, quæ homini esse possunt ab homine subjectus sit necesse est. Deus amore devotionis amandus: nos amore amicitiæ: alii item amicitiæ amore ut æquales. Qui itidem amor adversus alios vel est justitiævel humanitatis, ac beneficentiæ. Amor Devotionis, seu obedientiæ, est amor Entis præstantioris, perfectiorisque, cujus præstantia ae felicitate ita delectemur, ut illud omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor justitiæ est is amoris amici-

citiæ gradus, quo quem amamus nullo modo lædere parati sumus, aut si læserimus, in integrum restituere velimus. Amor vero benevolentiæ est is amoris amicitiæ gradus, quo quem amamus, quocumque modo possumus juvare studemus.

§. V. Quibus definitis, tum progreditur ad propositiones fundamentales legum naturæ & naturalium officiorum expediendas. Ac primum Deus est Ens perfectissimum, & a quo toti pendemus, cujusque tantum ope beati esse possumus; ergo lex naturæ jubet omnibus animi viribus colendum, eique perfectissimum, ac intimum quoque cultum præstandum (§. 91.). Quo ex axiomate omnia, quæ Deo debentur, officia late deducit eodem libro Cap. V. Deinde nostrum ipsorum amor non potest aliter esse comparatus, quam ut ad perfectionem, & felicitatem nostram consequendam, & pro virili conservandam, & amplificandam obligemur, dummodo id facere possimus salvo amore, quem Deo & aliis debemus. Itaque axioma, quo officia omnia erga nos continentur est, *Homo nihil eorum, quæ ad suam perfectionem, & felicitatem adsequendam, conservandam, amplificandam, pertinet, prætermittere tenetur, dum id sine amoris Dei & proximi violatione fieri potest* (a). Ex eo vero Principio officia erga nos ipsos late prosequitur eodem lib. Cap. VI.

§. VI. Tandem quandoquidem homines nobis natura æquales sunt; illa vero naturæ æqualitas æqualia etiam amoris officia exigit: consequens est, ut alterius felicitate non minus, quam nostra nos delectari oporteat, ac proinde ita alios amare, ut nos ipsos. Unde tertium existit axioma, quo officia omnia erga alios continentur, *Homo hominem non minus quam se ipsum tenetur amare, nec alteri, quod sibi fieri non vult, facere; contra illi facere omnia, quæ sibi ab altero fieri cupit*. Quæ autem hujusmodi sint officia, prolixe explicat novem sequentibus ejusdem libri capitibus.

§. VII. Quilibet nunc ipse per se facillime intelli- git,

(a) *Ibid.* §. 93.

git, Cumberlandi, & Heinneccii Systemata super legibus naturæ unum idemque omnino esse: uterque enim *amorem* Principium illud esse *cognoscitivum* officiorum naturalium docet, uterque præterea demonstrat, nos ad amorem obligari ex nostri *fine*, idest *felicitate*. Paulo latius eam doctrinam deducit Heinneccius, atque altius etiam reperit: concinniorem tractationem, & faciliorem adornat, quod in Cumberlando desideratur. Accedit id quoque discriminis, quod Cumberlandus systema nescio quod spirituum animo concipit, cujus partes omnes benevolentia mutuo inter sese connecti vult: tum in Platonicorum quorundam notiones propendit: quæ duo aut non agnoscit Heinneccius, aut diserte repudiat.

§. VIII. Interim viri docti dum giganteo more veteres hujus disciplinæ Auctores perditum eunt, ut soli regnent, vim quæstionis non satis dilucide explicasse mihi videntur, in primis Heinneccius. Itaque iis primum oppono, non hic quæri tantum, quid nostra utilitas, quæ recta ratione gubernatur, exigat in vita hac ducenda: nemo enim negaverit exigere nostri beatitudinem, eamque consistere non posse sine communis boni communi cura: nam ipse id Hobbesius, quem ille oppugnat, docet, qui idcirco de jure omnium in omnia demtum aliquid vult, quod eo jure, dum nihil in commune consulitur, & singuli intercidunt. Sed non statim sequitur id quod recta ratio e re nostra esse docet *lege æterna & naturali præcipi*, contrarium vetari: quod nisi constet, nulla esse potest lex naturæ in Cumberlandi systemate. Scilicet ex solo amore voluntaria sequi possunt officia, quæ extorquere tanquam ex jure non liceat: at hominis ea natura est, ut non voluntariis tantum contenta esse possit officiis: exigit enim & ea quæ vel ab invitis præstentur (a): *jure cogente* regendus est. Nam ita comparati sumus, ut *mali* plerique omnes ipsa natura sponte simus: *boni* vero non nisi vi & fræno. Deinde quum uterque conetur probare, extare voluntatem

(a) *Vide Koehlerum in exercitationibus de jure naturæ dissert. prolusoria*.

tem Dei, qua benevolentia, aut amor præcipitur, adeoque lege naturæ nos ad benevolentiam, & amorem obligari; ab utroque quæri poteſt, cadere ſub lege poſſit amor, aut odium, quatenus affectus ſunt? Si ſibi conſentanei eſſe volunt, negabunt; quum diſerte fateantur, lege morali ſolas actiones humanas, ideſt liberas, non etiam mechanicas, & neceſſarias regi poſſe: ſunt autem affectus omnes neceſſariæ naturæ humanæ commotiones coactionis impatientes, quas ratio & voluntas gubernare poſſint, non aut excitare, aut excitatas cohibere; niſi bonorum aut malorum repræſentatione, quod eſt a nobis demonſtratum in ſecunda parte; ſub lege ergo aut præcipiente, aut vetante cadere nequeunt: Quare quoniam pulcherrimum hoc ſyſtema fovendum omnino eſt, & quoad in nobis eſt, promovendum, conabimur paullo clarius Principium iſtud *benevolentiæ* & *amoris* expedire, atque confirmare, ac ab objectionibus vindicare.

§. IX. Renatus Carteſius part. 1. Epiſtolarum Epiſt. xxxv., quæ data eſt ad Canutum Reginæ Sveciæ adminiſtrum, præclare diſtinguit inter Amorem pure *intellectualem*, ſive *rationalem*, atque eum Amorem, qui naturæ animalis commotio eſt. *Prior*, inquit, *non mihi videtur aliud eſſe, quam quod ubi anima noſtra bonum aliquod ſive præſens, ſive abſens, percipit, quod ſibi conveniens eſſe judicat, ſe cum illo voluntate conjungit, hoc eſt ſe ipſam cum bono hoc conſiderat veluti totum aliquod, cujus illud eſt pars una, ipſa vero pars altera: Deinde ſi præſens eſt, hoc eſt ſi illud poſſidetur, aut denique cum ipſo conjuncta eſt, non ſolum voluntate, ſed etiam realiter, & de facto, eo modo quo ipſi convenit conjungi, motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua ſcit hoc eſſe ſibi bonum, eſt ejus lætitia. Si vero abſens ſit: motus voluntatis ejus, qui eam cognitionem comitatur, qua ſcit ſe illo privari, eſt ejus triſtitia. Motus autem ille, qui cognitionem iſtam comitatur, qua ſcit adquiſitionem ejus fore ſibi bonum, eſt ejus deſiderium. Omneſque hi voluntatis motus, in quibus conſiſtit amor, lætitia, deſiderium, quatenus ſunt* *ra-*

rationales cogitationes, *non vero quatenus passiones*, *possent in anima nostra*, *quamvis corpore nudata*, *locum habere*. Hæc ille. Inde vero Cumberlandiano systemati lumen & vis addenda est.

§. X. Scilicet lex naturæ, quod sæpius a nobis dictum est, quæ Dei æterna ratione, & voluntate constat, non alia ratione homini est necessaria, nisi ut contendenti illi ad beatitudinem, quæ ei naturaliter est proposita, brevitas rationis, voluntatis inconstantia ac protervitas naturæ non obsint. Adpetit quidem homo beatitudinem suam naturaliter, neque ut eam amet lege ulla indiget, quippe ad quam necessario rapitur: sed ut recte amet, id nisi lex illa accedat, non habet a natura, cujus ratio brevis est, & depravationi obnoxia. Ergo, ut rite atque recte amet, præcipit lex naturæ: recte autem amat quum itelligit, quæ sint verà media, quibus illa obtinetur, atque ad ea media motus suos voluntarios dirigit: ea ergo media, ut lex naturæ explicet necesse est. Sunt autem ea media amor Dei, amor nostri, amor aliorum, & quidem amor rationalis ejus naturæ, quæ a Cartesio explicata est. Hic amor sub lege ista cadere potest, quæ tum precipit, quum docet vera bona, atque ut ad ea feramur, sanctionem adjungit. Ad triplicem igitur amorem illum lex naturæ nos obligat. Quumque postquam eum amorem docuerit, idest ostenderit ex eo tantum nobis felicitatem provenire posse, quam nobis naturaliter proponit, nisi amemus, cognitione, & voluntate nostra abutamur eo naturam inflectentes, quo ire sine miseria nequeamus; jure crimini nobis verti poterit ejus amoris violatio, & ob eam violationem juste plecti possumus. Quare hujusmodi amor & *&* *cogentis juris* principium esse potest. Atque hunc in modum prior objectio refellitur.

Opponunt deinde, in hoc systemate omnes naturæ leges ex utilitate nostra derivari. Scilicet eo totum spectat, ut nos felicitatem nostram adipiscamur. Omnia autem ad utilitatem nostram conferre, periculi, & perturbationis humanæ vitæ plenum est. Sed huic objectioni

ni non eſt neceſſe ut pluribus reſpondeamus, quando conſtat, utilitatem noſtram veram non eſſe, ubi aut publicam utilitatem prodimus, aut de obſequio in Deum ſupremum noſtri legislatorem quidquam imminuimus. Quod quoniam per ſe perſpicuum eſt, demonſtratione nulla indiget. Non igitur in Cumberlandi, & Heinneccii ſyſtemate leges naturæ omnes ex privata noſtri utilitate derivantur, ſed ex communi: nec privatam ſpectant, ſed generis homani publicam.

§. XI. Quæret autem hoc in loco quiſpiam, quo modo ex ſuperiori ſyſtemate in ſingulis vitæ humanæ actionibus intelligi poteſt, quæ ſint juſta aut injuſta, honeſta aut turpia? Nempe nullo negotio. Nam quum aliquid agendum occurrit, tum conſultabimus I. neceſſarium ne ſit ad amorem erga Deum conſervandum, an ei adverſetur, an neutrum? Nam ſi neceſſarium eſſe deprehendatur, agendum eſt: ſi contrarium, omittendum: ſi neutrum, dum ne amori noſtri aut aliorum adverſetur, permiſſum intellige II. Neceſſarium id ſit ad rectum noſtri amorem, contrarium, neutrum? Primum imperatur faciendum: alterum ne fiat vetatur: tertium permittitur, modo ne Dei, & aliorum amori ſit contrarium. Neceſſarium rurſus ſit ad amorem erga proximum, contrarium, an neutrum? Primum præcipitur: alterum ſi amori juſtitiæ adverſetur, vetatur ut injuſtum: ſi beneficentiæ, & humanitati, prohibetur ut turpe: ſi neutrum, dum ne Dei aut noſtri amori rationali officiat, permiſſum eſt. Sed hæc latius diducere eorum eſt, qui de officiis diſſerunt.

CAPUT XII.

Superius ſyſtema nova ratione adornatur, ac notiones primæ & genericæ legis naturæ moralis proponuntur.

§. I. PAucis ego nunc quid ſuper principiis legis naturæ ſentiam explicabo. Videri quidem poſſum in hoc capite ab iis diſſentire, quæ in priori parte Inſti-

Institutionis hujus Metaphysicæ Prop. 53. scripsi. Sed qui loca diligenter conferent, ii intelligent, me hic non novam doctrinam cudere, sed veterem expedire latius, atque e novis fundamentis excitare. Conferam autem rem omnem in hæc theoremata, latius, si vita suppetat, diducturus in Ethicis.

§. II. *Prop.* 1. Homines natura æquales nascuntur. Id est inter perspicua, si naturam humanam in infantibus, in quibus tota & sola inest, contemplari velimus. Nam quod in adultis est discriminis ab educatione, arte, & vitæ commerico totum est: Naturæ enim constitutio, vires, propensiones, dispositiones, & si quid est aliud, quod a natura proficiscitur, in omnibus infantibus aut eadem, aut pene eadem deprehenduntur; nisi quod discriminis quod ad corporis temperiem aut habitum climata faciunt, quod tale non est, ut idcirco ad plures species homines pertinere, in quo magni quidam Philosophi ineptiverunt, affirmare possimus. Hujus ego rei testem do totam generis humani historiam: nationum enim omnium infantes, utcumque habitu corporis aut temperamento discriminati, omnes easdem habent insitas propensiones, eorumdem capaces effectuum, iisdem mentis aut corporis habitibus apti. Promptius quidem alii, alii tardius: nemo tamen non omnino: id quod nobis cum belluis, quæ ad alterum genus pertinent, commune non est.

§. III. *Prop.* 2. Homines ad mutuam societatem a natura generantur. Argumento est, quod instrumentis societati aptissimis nascuntur omnes præditi, non modo ad loquendum apti, quod profecto esse nequit, nisi societatis ergo, quod acute vidit Aristoteles; sed etiam iis affectibus obnoxii, qui nisi in societate hominis cum homine locum habere nequeunt, qualis amor, misericordia, cæteri. Sed hoc ipsum infantium item natura, quæ nondum nec adultis affectibus, nec pravis moribus, falsisque opinionibus est depravata, declarat. Statim enim infantes, ubi alii aliis ignoti conveniunt, primum reciproco quodam timore (qui affectuum omnium pri-

primus in natura animali sese exerit) afficiuntur; mox in mutuam admirationem rapiuntur; tum in complexum ruunt; ac tandem socialem vitam instituunt; id quod esse nequit nisi a Natura, quæ homini hominem conciliet. Quod si objecto infantibus prœmio individuo animis dissociantur, ac in partes diversas distrahuntur, id non inde est, quod integrum singuli obtinere velint, sed quod æquam partem, quam ubi singulis tribueris, pacati statim sunt & amici. Quod demonstrat ita singulos se suaque amare, ut æqualem aliis curam amoremque non invideant, obstaturi alioquin majori, quæ sibi nocere possit.

§. IV. *Prop.* 3. Totum ego genus humanum unum est veluti corpus, cujus singuli homines membra sunt: una civitas, cujus singuli homines sunt cives, Deus vero imperator supremus. Nam & in mutuam societatem facti sunt; & in eundem finem destinati; & communium vitæ humanæ utilitatum gnari; & similibus propensionibus, viribus, habitibus instructi; ita tandem comparati, ut alii ab aliis segreges vitam agere nequeant, nisi miseram, sibique nocere plurimum possint; conjuncti vero possint sibi prodesse plurimum, ac esse, quoad natura humana patitur, beati. Nam quo ego altero argumento conficiam, plures lapides ad eundem fornicem spectare, aut plura membra ad idem corpus, nisi quia video, iis ea esse figuris conformata, ut & in unum coire possint; & natura sua exigant ita copulari; & separata inutilia, conjuncta tandem aliquid sint?

§. V. *Prop.* 4. Tota hæc Civitas ac primæva hominum societas quum ad communem, tum ad singulorum felicitatem constituta est. Nam & hanc felicitatem singuli natura ipsa & necessario appetunt: & conferre ad eam plurimum possunt, ubi in mutuam opem & vitam conspiraverint. Quare falluntur profecto ii, qui in mutuo bello homines nasci putant, idest in mutuam pernicem a natura armari: id enim si esset in mutuam societatem homines non generarentur,

quæ

quæ in communi omnium cum omnibus bello esse nulla potest.

§. VI. *Prop.* 5. Hæc ita esse a Deo constituta, dubiture non possumus: nam leges, quibus systema mundanum compactum est & regitur, a Deo sunt, ut ex superioribus constat. Itaque huic ordini & nos consentaneam vitam agere debemus, ne supremo Dei imperio adversemur, frustraque nitendo nihil aliud, nisi nostram miseriam nobis cosciscamus. Nam quid aliud agit, qui Naturæ adversatur? Hoc ergo summi Imperatoris imperium lubenter agnoscere debemus, eique læri parere. Et quamquam ad id ipsum nostra quoque natura & utilitate rapimur; confert tamen & plurimum ad id incitari etiam reverentia Principis ipsius: quandoquidem fieri non potest, ut qui Civitatis alicujus Principem nec amat, communia Civitatis jura servet.

§. VII. *Prop*, 6. Debemus Deo primam & maximam amicitiam, sed eam, quæ præstanda est supremo omnium domino, & benefactori liberalissimo. Nam Deus & supremus dominus est, & benefactor, & gubernator, & pater. Quare quum ab eo tantum simus quidquid sumus, ejus tantum vi conservemur, ab eo tantum plenam beatitudinem speremus; nihil prius neque majus habere possumus, quod amemus, & quatenus scimus & possumus colamus. Enimvero cui alteri is esse poterit amicus, qui Deo non sit? Nam nemo alius est in quo plures & majores sint rationes, quamobrem cum eo perfectam amicitiam habeamus, & pervigilantissime custodiamus. Naturæ igitur ordini & rerum relationibus, adversatur, qui Dei amicitiæ & cultui quidquam aliud anteponit, idest legi ipsi naturæ primariæ, quæ rerum ordinem farctum tectum servandum jubet.

§. VIII. *Prop.* 7. Quilibet homo studere debet, ut sit dignus sui amicitia, sibi amicus omnino esse debet. Nam quilibet homo ad beatitudinem a natura gignitur; ergo quilibet a natura ipsa incitatur & ut sit, & ut bene beateque sit, quæ sunt duæ primæ ac maximæ naturæ humanæ propensiones ingenitæ & communes. Ut autem

tem ſit, ac bene beateque ſit, in id ſe comparare perpetuo debet, ut ſe conſervet, ac excolendo perficiat. Perficit autem ſe quiſque iis habitibus, quibus privata, publicaque vita tranquilla & beata efficitur. Quum autem eæ ſint virtutes; virtute ſe perficere ac beatum facere homo poteſt. Id quum efficit, amicus ſibi eſt: niſi efficiat, ne dignus quidem ſua amicitia eſſe poteſt, quæ eſſe nequit, niſi inter bonos. Itaque ſic vivere quiſque debet, ut nihil in ſe admittat, quod vereatur amico facere; nihil omittat, quod amicitia exigit. Diſtinguendum igitur eſt inter hanc, de qua loquitur, amicitiam, & amorem, quo omnes naturaliter ſe amant. Eſt enim amor ille naturæ impetus; hæc vero amicitia rationis & electionis. Illo rapimur in naturam conſervandam; hac in virum bonum efficiendum. Quocirca quamquam nemo eſt, qui odiſſe ſe poteſt; plures tamen ſunt, qui nec ſibi ſunt amici, nec ea amicitia digni: quandoquidem qui ſi ut ſecum, ita cum aliis vivant, jure illis inimiciſſimi eſſe videamur. Hinc ego omnia hominis adverſus ſeipſum officia deduco. Quumque hanc amicitiam natura ipſa præcipiat, ut demonſtravi; ea quoque omnia officia præcipit, quæ inde conſequuntur.

§. IX. *Prop.* 8. Ex jure naturæ omnes homines mutuam ſibi debent amicitiam. Primum amicitia inter æquales natura eſt conſtituta: omnes autem homines æquales naſcuntur; ergo in naturali alii erga alios amicitia, quam adulti non delere, nec fœdare, ſed fovere debent, ſi ſecundum naturam vivere volunt. Deinde omnes homines in mutuam ſocietatem generantur, quæ ſine mutua amicitia vera eſſe nequit. Tum ſibi debent amicitiam; ergo ſibi debent ut ſint viri boni; inter bonos vero natura communis amicitia eſt. Tandem in mutuam felicitatem conſpirare debent, quæ ſine mutua amicitia obtineri nequit. Ac vero pone omnes ſibi mutuo eſſe amicos, erunt omnes viri boni, omneſque beati: nam quæ vitam humanam miſere miſeram faciunt, ea ſunt mala, quæ aut noſtra nobis ignorantia, vel malitia procreat, aut alii aliis inimiciſſime inferimus. Quæ a na-

tura sunt, nec semper mala sunt, ut ego alias demonstravi, & quam paucissima sunt. Pone item omnes sibi mutuo esse inimicos & infestos, quid vita humana turpius ac miserius? Quocirca si ipsa rerum natura nostri felicitatem exigere videtur, & eam appetimus omnes; eaque habetur, ubi omnes omnibus amici sunt; disterminatur, ubi alii aliis mutuo sint infesti; hoc erit verum præsentis vitæ tranquillitatis adipiscendæ medium, illudque propterea natura ipsa præceptum.

§. X. Ac officia hominum ab his principiis, quæ suapte natura clara sunt, derivari facile possunt. Sed illud animadvertendum est, quæ actiones humanæ lege naturæ reguntur, non omnes eodem modo regi. Nam sunt quas *abscisse* lex naturæ præcipit, aut prohibet: sunt quas *relative* tantum: sunt item quas suadet, aut dissuadet: tandem quas permittit. Alteri injuriam facere præcise & absolute prohibet, ut nullo casu liceat. Nuptias inter fratres & sorores *relative* tantum, ut tales supervenire causæ possint, quibus liceant: veluti si ad fratrem & sororem genus humanum referatur totum, ut quum homines esse cœpere. E duobus bonis melius eligere suadet, non præcipit. Nuptias adulto humano genere singulis non præcipit, sed permittit. Hæc philosophus accurate perpendere debet, ut scilicet quæ sint hominum jura; quæ ex lege naturæ proficiscuntur, ac quoto gradu honestatis vel turpitudinis actio sit, discernere possit.

§. XI. Illud difficile definitu videtur, quæ regulæ servandæ sint, ut id dignoscatur. Ego ad sequentes confero.

I. Quæ cum amicitia Deo, nobis, aliis debita e diametro pugnant, *abscisse* lege natura vetantur. Nam eam amicitiam absolute naturæ lex præcipit.

II. Quæ talia sunt, ut sine iis amicitia illa consistere nequeat, lex naturæ præcipit *absolute*. Ratio est eadem.

III. Quæ hanc amicitiam intensiorem & perfectiorem efficere apta sunt, sed omissa non dirimunt, lex naturæ suadet; Nam sine illis legis naturalis finis obtineri potest.

IV. Ea, quæ talia sunt, ut si adsint amicitiam quidem

dem illam non sinunt esse plenam & perfectam, lex natura dissuadet. Ex eadem ratione.

V. Ea quæ seu omittantur seu fiant, amicitiæ illi nec derogatur quidquam, nec additur, permittit naturali libertati. Nam ea sunt extra finem legis.

VI. Quæ generatim considerata amicitiam istam lædere comparata sunt, sed in quibusdam circumstantiis posita malignitatem illam deponunt, *relative* vetat.

VII. Quæ ad amicitiam servandam generatim quidem sunt necessaria, sed quorum in tempore, aut loco, necessitas cessat, *relative* præcipit.

CAPUT XIII.

Wollastoni & Ashley Syckes de lege Naturæ Systema.

§. I. Inter eos, ac quidem inter primos, qui nostro hoc sæculo ad legem naturæ explicandam magno ingenio sunt aggressi, facile ego collocaverim Wollastonum. Hic in eo opere, quod haud dudum adversus Atheos & Deistas scripsit (*a*), penitissime legis naturalis indolem, atque usum & vim expedivit. Wollastoni doctrinam paucis complexus est Ashley Syckes (*b*) ac nonnullis additamentis illustravit. Utriusque igitur nos cogitata nunc exponere est animus. Ac Syckes alia quidem ratione exorditur, quam qua ego referam; quippe qui a regula ipsa humanarum actionum initium facit, mox humanam libertatem, atque existentiam supremi Numinis demonstrat. Sed ego lectoris utilitati consulam, dum inde ejus systema enarrare suscipio, quod ille postremam ejus partem facit: ita & intelligetur facilius, & cohærebit arctius.

§. II. Hominem inter agentia libera esse connumerandum iis argumentis demonstrat Syckes, quibus nulla esse possunt evidentiora. Est enim homo indifferens

(a) *Ebauche de la Religion naturelle.*
(b) *Examen des Fondemens, & de la connexion de la Religion Naturelle & revelée.*

ad varios habitus: nihil exploratius esse potest inter homines: nam & nullis habitibus informati nascimur, & paulatim plures ac diversos induimus, & obliteramus alios, alios fovemus, totique in diem, quum volumus, mutamur. Persentiscit quisque intimitus, se natum aptum cum variis animi disciplinis excipiendis, tum etiam pluribus ac diversis habitibus moralibus, vitiorum, aut virtutum, ac postremo habitibus corporis. Totum hoc, quidquid sumus, quod ad hujusmodi modificationes pertinet, sumus, quia volumus; nec volumus, nisi quia & intelligimus, quod volumus, & quod intelligimus ac volumus, possumus. Præterea his habitibus & viribus ita utimur, ut quandoque parte virium agamus majori, vel minori, quandoque totis. Est igitur cum ratione nostra conjunctissima agendi, atque nos pluribus & diversis modis determinandi potentia. Hæc libertas est. Itaque in iis entibus, in quibus nec ratio est, nec libertas, nulla quoque hujusmodi inest indifferentia, sed necessario eodemque modo semper agunt. Id quod demonstrat potentiam nos habere nos ad plura & diversa determinandi (*a*).

§. III. Porro qui tali libertate est præditus, ut & plura ac diversa intelligere possit, & in varias partes sese determinare; is nisi ex regula certa & immutabili actiones suas componat, necesse est ut perpetuo aberret ab eo fine, quo natura ipsa pergit, totaque vita perturbetur. Inquiramus ergo, sit, nec ne, ulla hujusmodi in Natura certa ac constans regula, qua homines actiones suas rite conformare possint, debeantque, & ut sint, & ut, quoad humana natura patitur, beati sint. Nulla in terris gens est tam moribus efferata, in qua justi & injusti, boni & mali moralis non sit aliquis naturalis sensus, non secus atque voluptatis & doloris, & alique ejus boni & mali notiones, ac postremo vocabula, quibus ææ exprimi solent. Inter omnes gentes, etiam barbaras laudari quædam actiones solent ut justæ & bonæ, quædam aliæ vituperari: sunt sui ubique heroes, vir-

(a) *Cap. I.*

virtuosi, boni: sunt scelesti, improbi: itaque pœnæ ubique & prœmia. Unde autem id proficisci dicemus, nisi ex insita omnibus hominibus justi & injusti, boni & mali regula. Insitam autem dico, quod statim, ac quis adolevit, atque ratione uti cœpit, nullo alio magistro, nisi ipsa rerum natura; hujusmodi regula informetur. Est certe hoc argumentum apodicticon. Nisi enim omnibus certa quædam ac constans regula animo esset informata, ad quam, velut ad amussim, eas actiones referrent, quas laudant aut vituperant, bonas aut malas prædicant, quid illi hujusmodi vocibus significare vellent? Velle autem aliquid significare, non verò inania vocabula effutire, inde ego conjicio necessario, quod ad hujusmodi vocabula commoventur, atque affectibus agitantur, id quod in illis minime contingere solet, qui vocabula sine mente projiciunt. Agitari animus nequit nisi notionibus boni aut mali, quod per se est perspicuum. Insidet ergo atque infixa est hominum ratione utentium mentibus boni ac mali, honesti & turpis, justi & injusti notio ac regula, etsi non in omnibus peræque clare ac distincte, nec in omnibus æque expedita & prompta, sed in singulis pro cujusque cultura, exercitio, vitæ commercio (*a*). Inde sensus ille naturalis boni & mali, justi, & injusti.

§. IV. Constat igitur omnes homines regula quadam uti, non solum dum de aliorum actionibus judicant, verum etiam quum ipsi agunt. Hanc regulam omnes consectantur, aut saltem sequi se arbitrantur. Ac quod aberrent ab ea plerumque, id non fit, quia nullam habent, sed quia aut affectibus perturbari, aut rerum ignorantia impediti, totam ejus extensionem & usum non semper pervident, nec semper ita instructi sunt, ut in singulis actionibus adhibere illam sciant. Id quod contingit etiam in cæteris artibus ferme omnibus, quarum nullus tam peritus unquam est, ut ei non incidant sæpe casus, in quibus aut hæreat animi dubius, aut etiam ab artis regula aberret. Id quod multo etiam difficilius

F 3 est

(a) *Cap. 1.*

est in morum ac vitæ civilis arte, ob multiplicem & pene infinitam rerum atque actionum copiam, & varietatem. Sed hæc ipsa rerum prope infinita multitudo & varietas, relationum multiplicitas, ac propterea diversitas actionum pro locis, temporibus, personis satis demonstrat id, quod diximus, hærere hominum animis certam ac constantem vitæ, & morum normam. Nam in tanta hac varietate nemo ullus reperitur, qui dum agit quidpiam, aut de aliorum actionibus judicat, id quod efficiunt quotidie omnes, non regulam aliquam consectetur. Ejus rei homines item omnes do testes: omnes enim judiciorum, aut actionum suarum ex illa regula rationes proferunt. Ipsi sceleratissimi mortalium si crucientur, ut scelerum suorum causas & rationes afferant, ex illa norma afferre conantur: ut etiam quum in usu errant, demonstrent se aliquam habere regulam, ex qua velint judicari. Quocirca non id inquirendum est, insit ne in hominibus justi & honesti regula, quum id omnes perpetuo præseferant; sed illud potius, quæ hæc sit, quam vim habeat, & a quo: quod hunc in modum expedire conatur Syckes.

§. V. Rerum hæc universitas, cujus exigua homines sunt pars, ita constructa est ac temperata, ut nos cum singulis ferme rebus, quæ nos circumambiunt, relationem aliquam ac velut concatenationem habeamus naturalem, ut cæteræ cum cæteris. Hujusmodi relationibus mundanus ordo, ejusque pulchritudo continetur. Turbari ergo eæ nequeunt, quin ordo iste turbetur. Ac quemadmodum totius universi ordo, pulchritudo, & æqualitas ex conservatione ac constantia hujusmodi concatenationis & relationum pendet; ita ordo, æqualitas, ac ipsa denique vitæ humanæ tranquillitas & beatitudo ab iis relationibus tota est, quas cum rebus, quæ nos ambiunt, antecedunt, consequuntur, comitantur, habemus. Qui hujusmodi relationes & circumspicit acute, & sarctas tectas servat, nullaque in parte aut violat, aut præterit, idest qui sese ita loco ac concatenationi suæ aptat, ut libenter ei se submittat, ac sequatur, is

omnium

omnium hominum beatissimus est: minus beatus, qui aut ignorat quandoque, aut negligit, aut videns prudens violat: ut miserrimus, qui, contra quam Natura fert, perpetuo iis adversatur, velut qui cum adverso flumine colluctatur; aut qui pro veris hominum aut inter sese, aut cum aliis rebus, relationibus, falsas ipse comminiscitur, iisque velut veris obtemperat ut non amplius in naturali, sed velut in commentitio mundo sit. Rerum has relationes *veritatem realem* appellant Wollaston & Syckes. Hanc veritatem, quilibet, qui nec sensibus, ne ratione sit distitutus, ipse per se animadvertere, & intelligere potest. Sunt enim res, cum quibus has habemus relationes, in propatulo omnibus expositæ: natura quoque ipsa earum relationum nos admonet: nam & nos inde affectibus concitat, & tranquillitatem, atque ingentes voluptates in iis procreat, qui secundum naturam vivunt, & perturbationem, ac dolores vehementissimos in iis, qui cum natura pugnare instituunt. Ergo & ex rerum ipsarum contemplatione, & ex usu atque commercio vitæ hoc in nobis ingeneratur decretum, *oportere rerum naturam sequi*, idest, ut philosophi isti loquuntur, *veritatem realem*.

§. VI. Hæc illa regula est, quam omnes homines a natura ipsa discunt, quamque sequi profitentur. Inde bonos aut malos prædicant, quoscumque prædicant. Ea regula jnformata ratio leges civiles populi dictavit. Quid enim aliud sunt civiles leges, quam peculiares regulæ, quibus homines instituuntur, ut ex norma naturæ vivant, seu ut rerum relationes, quas natura posuit, idest *veritatem realem*, sectentur? Nempe ut doceantur, quid singulorum expetat natura, ut sint, & bene sint: quid singuli a singulis: quid Principes a subditis, subditi a Principibus: quid cives ab exteris: quid parentes a liberis, liberi a parentibus: quid denique in omni hominimum genere ac statu. Porro quid homines a rebus aliis, quæ in Tellure gignuntur, aut sunt; quid a rerum omnium opifice ac Imperatore Deo, ab his Deus. Plures fuere olim, antequam leges illæ describerentur, plures quo-

que hodie sunt nationes, quibus non alia vitæ ac morum lex. Nec eas memoro tantum, quæ nullo imperio civili continentur, sed earum quoque multas, quæ a Principibus reguntur, ut omnes ferme Americanæ, pleræque Africanæ & Asianæ, quod sæpe observatum viatoribus (*a*). Veritas igitur realis naturalis illa est ac insita omnibus vitæ & morum regula prima ac suprema.

§. VII. Sed hæc regula est ne etiam lex? Legis partes duæ, *decretum*, & *obligatio*. Neque enim decreta, si obligatio desit, vim ac naturam legis obtinebunt, id quod in theoreticis Philosophorum dogmatibus, quorum nulla sit vis externa ad nos permovendos, seu obligandos, quod perinde est, observare possumus. Ac Natura quidem, ut demonstratum est, decreta vitæ, & morum in omnibus ingenerat, dum & rerum relationes docet, & singulos ita instituit, ut ex iis quum sciant, tum possint vivere. Sed an etiam obligat? An singulos ita agitat, ut ex iis vivere, ac agere oportere sentiant? Indit ne singulis ad hanc veritatem consectandam stimulos? Obligat tandem? Obligat profecto. Nam ita singuli homines natura ipsa comparati sunt, ut naturam ducem sectantes bene sint & beati; ei reluctantes miseri. Decreta igitur hujusmodi, quæ ex rerum relationibus Natura in nobis imprimit, cum potentissimis motivis ad agendum, vel cessandum sunt conjuncta. Quem enim non moveat voluptas aut dolor, beatitudo, aut miseria? Quæ si cum observatione, aut violatione eorum decretorum sunt connexa, procul dubio intimam habent obligationem. Stimulos atque calcaria, quibus nos impellant, secum ipsa deferunt. Sectatoribus tranquillitatem, & beatitudinem non ostendunt modo, sed revera præstant: perduellibus miseriam. Accedit quod nescio quæ alia vis, quam distincte intelligere & explicare nequeamus, singulis intrinseca hæc decreta comitatur: hæc vis conscientia dici solet, quam persentiscunt omnes & reformidant. Ita profecto est. Rerum natu-

(a) *Vid. Recueil des vojages, qui ont servi aux etablissement & aux progres de la compagnie des Indes Orientales.*

natura non solum quemque hominem docet justum & injustum, honestum, & turpe, sed ita etiam afficit, ut honesti, & justi notiones mirifice nos delectent: injusti vero & turpis turbent, & infelicitent. Est ergo hæc vitæ & morum regula obligatoria. Eam obligationem qui minime sentiat, is ratione & sensu humano destitutus sit necesse est.

§. VIII. Sed hæc, quæ intrinseca est obligatio, minime ea ad perfectam legem constituendam satis esse potest. Tangitur quidem ea obligatione, & permovetur natura humana: sed postquam experimenta nos docuerunt, plures esse, qui aut hanc obligationem non semper animadvertant, aut vehementibus affectibus perciti ei reluctentur, aut pravis habitibus corrupti ab ea transversum agantur; nisi vehementioribus stimulis agamur, parum profecto momenti, aut saltem non tantum, quantum necesse est, ad nos plene determinandos, habebit hæc obligatio. Itaque tum perfectior erit, & vehementior, quum accedent extrinsecus graves etiam minæ, aut ingentia præmia. Nemo enim dubitabit, quin si supremus quidam totius Naturæ imperator ad hanc regulam sectandam nos aut pœnis propositis impellat, aut præmiis alliciat ingentibus, plena sit & perfecta hujusmodi obligatio. In id igitur modo inquirit Syckes (*a*), sit ne ullus supremus totius naturæ opifex atque imperator: Paucis ille hanc rem totam absolvit: nam quoniam rerum generationes & series sunt, eæque neque ex nihilo esse possunt, neque sine prima; est profecto prima rerum omnium Causa, eaque intelligentissima, potentissima, libera. Hic Deus est: hic summus naturæ & optimus Imperator. Eum nemo est, qni aut ignoret, quando certum est facilius repertum iri nationem sine Sole, quam sine Deo, & Religione, quod Plutarchus eleganter dixit; aut possit ignorare, qui oculos habeat & rationem. Quoniam ergo constat inter omnes, & Deum esse, & ab eo naturæ ordinem constitutum; quis ignorare queat, hanc esse supremi hu-

jus

(a) *Cap. III.*

jus Imperatoris voluntatem, ut hic naturæ ordo, seu, quod tantundem est, hæc *veritas realis* integra servetur? Ac si id constat, ne in dubium quidem vocari potest, hujus voluntatis transgressores pœnis divinis esse obnoxios: videntur enim voluntas Supremi Principis & gubernatoris pœnæque contra rebelles esse ipsa natura inter se connexa: nam sapientis non est ab homine velle id, quod ille si renuat nulli pœnæ sit subjectus. Dei igitur idea, ejusque supremi Imperii cum veritate illa reali connexa vim procul dubio habebit maximam ad homines sui officii commonendos. Erit hæc extrinseca obligatio, eaque plena & perfecta, quam ii possunt ignorare, qui una opera ignorent, aut Deum esse, aut Universitatis curam gerere, aut positi rerum ordinis, qui ex æterna & immutabili ejus ratione proficiscitur, acerrimum esse custodem. Veritas igitur realis utraque illa obligatione corroborata perfecta lex est. Et naturalis quidem lex est, quia ab ipsa rerum natura in singulis hominibus imprimitur: & divina, quia a Deo naturæ ordo est, & servatur: & æterna, quia secundùm æternam Dei rationem est.

§. IX. Interim quoniam nimis ampla rerum natura est, ut plene possit a mente humana comprehendi, hominesque ipsi finiti, ut facile possint, a peculiaribus quibusdam rebus trahi, iisque mancipari; nihil contingere facilius potest, ac sæpius, quam ut homines aut hujusmodi legem non semper præ oculis habeant, aut totam ejus extensionem non pervideant, aut etiam a peculiaribus objectis rapti ejus desertores fiant. Quare factum est, ut Deus eamdem hanc legem nova via ac ratione promulgavérit, diduxerit latius, novis motivis, novaque vi instruxerit, quo omnibus modis humanæ felicitati consuleret, vim interea naturæ, & libertati nostræ nullam inferret. Est hæc *via revelationis*, de qua Auctor deinceps ex instituto disserit. Ejus vim & utilitatem explicat: existentiam demonstrat: sed necessitatem elevat, in quo mirum est virum cætera perspicacissimum non vidisse, se cum tota ratione pugnare. Sic enim

enim ille existimat, revelationem esse quidem utilem, atque maximas ex ea, & plures commoditates in genus humanum derivari: minime tamen necessariam, quod lex illa atque religio naturæ sit sufficiens. In quo ille nec humani intellectus vires, nec potentiam naturæ humanæ satis perpendisse videtur. Quis enim non videt quam vaga sit & incerta *veritas* illa realis, quamque ad homines maxima ex parte aut educatione stupidos, aut affectibus concitatos regendos inutilis? Sed non est opus hoc in loco repetere, quæ sunt a nobis alias copiose demonstrata. Admonuisse tantum lectores, ne ejus viri doctrina transversum agantur, hoc in loco satis existimavi.

CAPUT XIV.

Christiani Wolfii atque Henrici Kœhleri de principio legum naturalium uno & adæquato doctrina exhibetur.

§. I. ME quoque pœnitet in his rebus, quæ ad hominum mores efformandos pertinent, quæque omnibus in medio esse positæ debent, nimis esse & longum & metaphysicum. Sed quoniam suscepimus magnorum virorum super legibus naturæ sententias enarrare, efficere non potuimus, ut Christianum Wolfium prætermitteremus, cujus tanta sunt in Philosophiam merita, utut ille nimius est in iis omnibus quæ quoquo modo attingit, non subtilis modo, sed minutus, & prolixus. Nos studebimus minus esse enigmaticos, quam hujus sectæ alumni esse solent: sic enim habeo, plura esse in Leibnitiana & Wolfiniana philosophia penitus vulgaria, quæ quoniam novis inconditisque vocabulis ab Auctoribus suis sunt involuta magis, quam explicata, nova minus attentis videri possunt. Sed & habent Philosophi isti id præ reliquis proprium, ut humanas omnes notiones, etiam eas, quas communis probavit sensus, quæque suapte natura claræ sunt & distinctæ, evolvant, minutatim secent, ut ad simplicissimas adducant, id

quod

quod nec necessarium semper est & plurimam rebus quandoque obscuritatem effundit. Henricus Kœchlerus in opere de *jure naturæ in primis cogente*, quod edidit Francofurti ad Mœnum anno 1738. Wolfii doctrinam, quam ille octo tomis in quarto explicuit, in parum systema retulit, sed iisdem ambagibus intricatam. Inde nos hæc more nostro extricata paullo & exasciata dabimus.

§. II. Quoniam eas naturæ leges perquirimus, quibus convenienter hominem vivere oportet, qui velit beate vivere; hominis ipsius naturam omnium primum noscere debemus, si eas intelligere amamus: ex hominis enim natura, cui efformandæ & moderandæ inserviunt, sunt hujusmodi leges eruendæ; quas idcirco is ignoret necesse est, cui minus hominis natura est perspecta. Quo modo leges, quibus horologia conserventur, & fini suo apte convenienterque serviant, scire nequit, cui hujusmodi machinarum structura ac natura ignota fuerit. A natura igitur humana Wolfius & Kœchlerus juris naturæ tractationem auspicantur.

§. III. Constat autem natura humana substantiis duabus, iisque inter se valde quam diversis, conjunctissimis tamen, mente scilicet & corpore. Quum ex genio Metaphysicorum natura entium in eorum *activitate* aut *agendi conatu* posita sit; corporis quidem natura in ejus *vi motrice*, animi vero in *vi intellectrice* erit collocanda. Sed in hoc etiam plurimum anima a corpore distat, quod in hoc *natura* ab *essentia* distingui potest, quum contra in illa una eademque res sint: Corporis enim essentiam in ejus *structura & inertia* philosophi isti constituunt (*a*), quæ est ab agendi conatu diversa: at vis illa intellectrix mentis est & *natura & essentia*. His interea omnibus conflatur homo. Quare ut hominis natura intelligatur utraque illa accurate est pervestiganda, mentis scilicet, & corporis natura atque essentia.

§. IV. Anima sui conscia est, percipit, cogitat, rerum sibi notiones efformat, sentit, imaginatur, fingit, attenta est, reflectit, abstrahit, & notiones conficit gene-

(a) §. 242.

genericas, experitur, judicat, demonstrat, a cognitis ad incognita progreditur, similitudines rerum velociter observat, nexum possibilium perspicit, voluptatem, tædium, dolorem persentiscit, appetit, aversatur, vult, non vult, mavult. Ea omnia ab ejus essentia & natura fluunt: itaque ei sunt naturalia. Ratione corporis naturalia dicimus ea omnia, quæ ab ejus natura & essentia proficiscuntur. Quum autem hominis natura ex utraque conflata sit, animi scilicet & corporis; inde intelligitur, quæ sint hominis naturalia, ac proinde quid sit, *hominem congruenter naturæ vivere*; nempe secundum hæc omnia, quæ sibi sunt naturalia, vitam agere (*a*).

§. V. Eæ propositiones genericæ, quibus plura & varia aut coexistentia, aut successiva aptantur, ut similiter sint aut fiant, regulæ, normæ, leges dicuntur (*b*). Ita regulas aut leges motus vocant Physici eas propositiones genericas, secundum quas naturales corporum motus fiunt. Quum autem sit exploratum & certum, omnes mutationes animi & corporis, ideſt naturæ humanæ, secundum constitutas a natura regulas fieri; erunt hujusmodi regulæ naturæ humanæ leges, ei insitæ, ideſt naturales. Iis convenienter vivere est secundum naturalia humanæ naturæ vivere, ac proinde naturæ congruenter (*c*).

§. VI. Sed quum naturæ animi & corporis, licet inter se arctissime conjunctæ, diversæ tamen sint; fit ut animi naturales leges sint a legibus corporis naturalibus diversæ. Ac illas quidem Logico-Morales, has Mechanicas appellat: illæ mentis, hæ corporis naturam modificant & moderantur. Utrisque igitur convenienter vivere est naturæ consentanee vivere: nam & utræque insitæ ac naturales, & utrisque humana natura conservatur & regitur (*d*).

§. VII. Jam & totam istam hominis naturam bipartiri necesse est: est enim altera *animalis*, *rationalis* altera. Ac ad primam pertinent sensationes, phantasia, asso-

(a) §. 241. (b) §. 244. (c) §. 280. (d) §. 275.

associatio imaginum & affectuum, memoria, analogia quædam rationis, appetitus sensitivus, affectus, instinctus & stimuli naturales, spontaneitas (*a*): Ad alteram vero actus reflectendi, comparandi, vis ideas genericas efformandi, judicandi, ratiocinandi, experiundi, demonstrandi, intellectus, ratio, libertas, voluntas (*b*). Ergo leges naturæ humanæ naturales aliæ homini cum brutis communes erunt, erunt, eæ nimirum, quæ ejus naturam animalem continent; aliæ homini propriæ, quæ scilicet ad naturam rationalem spectant. Quare iterum fit, ut secundum utrasque vivere sit vivere naturæ humanæ convenienter.

§. VIII. Perspicua sunt hæc. Illud nunc perquirendum est, obligemus, nec ne, ita vivere, & quatenus, ac qua ratione. Nam quoniam liberi sumus, in eo, quod est convenienter naturæ vivere multiplicetur peccare possumus, nisi ita libertas nostra determinetur, ut & sciat, & velit recte cum natura vivere, ne scilicet impellat illam ultra, quam par est, nec plus quam æquum est, cohibeat, nec turbet. Est obligatio connexio motivorum voluntatem ad quidpiam agendum vel omittendum inflectere aptorum cum actionibus ipsis, aut omissionibus (*c*). Ea motiva esse possunt voluptates, aut dolores, adeoque præmia, aut pœnæ. Itaque illud quæritur, sintne ulla hujusmodi motiva, quibus obligemur ad naturam nostram hac, aut illa ratione, hactenus, & non ultra, sectandam? Sed in duplici classe posita esse possunt ea motiva: nam aut a natura ipsa sunt, aut a libera voluntate supremi cujusdam Naturæ Principis. Illa *insitam* & *naturalem* obligationem constituunt: hæc *externam*, & ut vocant, *positivam*. In utramque nunc inquirendum est.

§. IX. Obligationis nomine, quemadmodum dictum est, ea motiva intelliguntur, quæ flectere voluntatem queant ad agendum, aut omittendum. Ea autem est humana natura, ut dolore, & voluptate impellatur, aut cohibeatur; obligatio ergo dolore & voluptate contine-

(a) §. 281. (b) §. 282. (c) §. 300.

tinetur. Nascitur in nobis voluptas ex conscientia nostrarum perfectionum; dolor ex conscientia imperfectionum; non solum ergo præsens nostri perfectio, aut imperfectio, verum etiam spes futura perfectionis, aut imperfectionis futuræ metus, motiva sunt naturæ nostræ permovendæ apta. Quare eæ genericæ propositiones, secundum quas ubi naturæ convenienter vivimus perfectionem nostram efficimus, quibus adversamur, nos efficimus imperfectiores, erunt non solum regulæ & normæ vitæ humanæ, verum etiam leges obligatoriæ: ac si & ex ipsa nostri natura intelligantur, & secum ipsæ naturaliter eam adnexam habeant obligationem, erunt naturæ ipsius leges & intrinsecus obligantes.

§. X. Observamus perpetuo ex liberis nostris actionibus, aut omissionibus, plurima consequi naturæ nostræ adversa, aut consentanea, & quidem in ipsis actionibus aut omissionibus nostris sui habentia rationem sufficientem. Quum autem quæ naturæ nostræ sunt consentanea ea nos perficiant, quæ adversa, aut deteriores faciant, aut destruant; & quæ nos perficiunt *bona*, quæ aut deteriores faciunt, aut destruunt sint *mala*; conficitur plurima bona, aut mala ex liberis nostris actionibus nobis obvenire posse. Obligat vero nos natura ipsa nostra, & intrinsecus ad mala vitanda; sectanda bona; quia illa imperfectiores nos efficientia dolorem ingenerant; hæc perfectiores, creant voluptatem; ergo eadem natura nos intrinsecus quoque obligat ad eas actiones edendas, ex quibus bona nobis obtingunt; vitandas vero eas, ex quibus mala nascuntur.

§. XI. Hinc autem fit, ut libertas humana non ita sibi relicta sit, ut possint ei licere omnia, ad quæ pertingere potest: sed opus esse ut intra quosdam terminos ejus coerceatur licentia, idest naturali obligatione teneatur, naturæ obligatione regatur. Quare si quæ sit generalis regula, qua intelligere possimus, ad quæ nos Natura obliget, seu quæ sint nostri bona, quæ mala, ea lex naturæ generica erit. Nam ea & docebit quæ agenda, aut omittenda: & ad ea agenda aut omit-

tenda

tenda naturali ſanctione doloris & voluptatis impellet, ideſt obligabit.

§. XII. Quoniam demonſtratum eſt, Naturam inſita & naturali ſanctione nos obligare ad ea efficienda, quæ nos perficiunt, vitanda vero, quæ nos imperfectiores reddunt; efficitur inde hæc generalis regula. *Quæ te ſtatumque tuum perfectiorem efficiunt, facito: ea autem, quæ te ſtatumque tuum reddunt imperfectiorem, caveto* (*a*). Eſt hæc naturalis regula, quia e natura ipſa noſtra & naturaliter depromitur: cum naturali ſanctione conjuncta eſt; quia qui ea efficit, quæ ſe ſtatumque ſuum faciunt imperfectiorem, ſtatim dolore, & miſeria punitur: contra voluptate is & affluentiſſime donatur, qui ea & curat & efficit, quæ ſe ſtatumque ſuum perfectiorem efficiunt. Quare eſt generica naturæ lex quæ præcipit ea, quæ agenda ſunt; vetatque contraria.

§. XIII. Neque vero conquiſitis argumentis indigemus ut eam regulam intelligamus: eſt ea omnibus inſita: natura agitamur, ut ea perſequamur quæ voluptatem & felicitatem, averſemur vero, quæ dolorem & miſeriam adducunt. Quamobrem videri poteſt ſupervacaneus totus ille rerum apparatus, quo Wolfius, atque hinc Kœchlerus eam rem demonſtratum eunt. Illud potius diligentiorem operam poſtulat, ut ſciatur, quæ ſint ea, quæ nos perficiunt, quæ natura ipſa ſunt ſectanda, quæ vero quæ imperfectiores faciunt. Hæc niſi in claſſes quaſdam item genericas conferamus, erit ſuperior illa lex inutilis: eſt enim generalior, quam ut omnes homines peculiaribus actionibus facile aptare poſſint. Quocirca videamus quemadmodum id iſti efficiunt.

§. XIV. Quoniam duplici, ut dictum eſt, homo natura conſtat, corpore & animo: item animali, & rationali; danda eſt opera ut utraque & conſervetur, & perficiatur, ſi ſanctioni illi naturali parere velimus. Quoniam autem quæ naturam noſtram conſervant & perficiunt procreant voluptatem, lætitiam, animi tranquil-

(a) §. 344.

quillitatem, sanitatem, felicitatem denique eam, quæ quamdiu hic sumus haberi a nobis potest; quæ vero aut deteriorem efficiunt, aut destruunt, dolorem, ægritudinem, perturbationes, morbos, tandem miseriam; erunt hæc totidem tesseræ, agendorum, aut omittendorum ex naturali sanctione. Itaque inde intelligere possumus, agenda esse aut omittenda ex naturæ imperio, quæ acta, aut omissa, voluptatem, lætitiam, animi tranquillitatem, sanitatem important: neque enim tantum Natura cum iis præmium copulat, nisi ut nos ad agendum, aut omittendum impellat. Cui quoniam parendum est, nisi stulte cum ea pugnare velimus; erunt prima argumenta & manifesta agendorum aut omittendorum. Præterea ne frustra quidem dolorem, ægritudinem, perturbationem, morbos, cum aliis actionibus aut omissionibus copulavit: voluit ergo inde nos ad agendum aut omittendum permovere. Erunt hæc ergo altera item manifesta argumenta omissionum aut actionum, dolor, ægritudo, perturbatio, morbi. Quocirca est hæc velut vox quædam naturæ cuique intima: voluptate ea & dolore loquitur, quibus quæ imperat, aut vetat, clare illa quidem & ex æquo omnibus manifestat.

§. XV. Itane vero, inquit aliquis, brutorum animantium lege vivemus? est enim ea sola & tota animantium brutorum regula: ultra illam nec sciunt quidquam, nec agunt. Non recte. Non alia animantia bruta uti regula, nec cis aut ultra illam ire, id est in perspicuis: sed naturæ magis impetu, quam ulla ratione ad eam sectandam impelluntur. Nos ut bruta legem illam natura ipsa persentimus; sumus enim, ut illa, animantes: impetu quoque, ut illa, animali in illam rapimur. Quid enim juvat naturam dissimulare? Sed ratione, & libertate moderari possumus, & debemus, qua re illa carent. Quamobrem tum demum ea lex a mechanicis ad rationales revocabitur, si ex ratione, non ex bruto tantum impetu, sectabimur. Quæris, qua in re hic circa eam rationis usus positus sit? Nempe in hoc, ut non ex præsenti tantum voluptate, aut do-

lore de naturæ voluntate judicemus, sed ex summa totius vitæ dolorum, aut voluptatum, atque ex ejus summæ cum felicitate aut miseria connexione: nam vitæ humanæ felicitas ex summa totius vitæ voluptatum æstimanda est, ut miseria ex summa dolorum totius vitæ. Itaque usum superioris legis sequentes regulæ efficient rectum.

§. XVI. Minus bonum est verum malum majori bono comparatum. Quum autem natura nos obliget ad bona sectanda, fugienda vero mala; fit ut ex eodem naturæ imperio fugienda sint ea bona, quæ nos majoribus privant; ac propterea aversandæ eæ voluptates, quæ majores impediunt; sunt enim minores voluptates, quibus majores impediuntur, veri mali tessera.

§. XVII. Minora mala si conferantur cum majoribus, sunt vera bona. Quare minores dolores collati majoribus sunt boni argumentum. Obligat vero nos Natura ad bona consectanda; ergo in comparatione minoris cum majori malo minus eligendum imperat.

§. XVIII. Quæ præsentia bona impediunt, quo minus summa omnium bonorum, in quo felicitas posita est, major sit & intensior, ea sunt vera mala, ac proinde ex naturæ jussu fugienda. Quæ vero mala præsentia efficiunt ut minor futura sit tota malorum summa, qua continetur miseria, sunt vera bona, eaque ex naturæ imperio amplectenda.

§. XIX. Malum totius est verum semper malum: malum vero partis, si ad totum conservandum aut perficiendum pertineat, verum est bonum. Ergo, ex eodem naturæ imperio, malum totius perpetuo est cavendum: malum vero partis, si toti conservando aut perficiendo necessarium sit, complectendum.

§. XX. Si cum hujusmodi regulis lex illa generica adhibeatur, erit illa præclara totius humanæ vitæ, omniumque hominum officiorum norma. Nam inde non solum quæ natura nobis debemus, sentiemus: sed intelligemus quoque facillime, quæ Deo, aut aliis naturalia debeamus officia. Scilicet & nos statumque nostrum con-

conservare debere a natura discimus; & quæ nos conservare, aut destruere, perficere, aut facere deteriores, voluptas, & dolor ostendunt: & quæ voluptates vere conservent aut perficiant, qui vere destruant, aut imperfectiores reddant dolores, superiores quatuor regulæ docent (§. *16.* 17. 18. *19.*). Ex quibus quum id quoque intelligatur, ad summam voluptatum nostrarum, idest felicitatem, necessariam esse pietatem & religionem in Deum, justitiam & amicitiam in ceteros homines; ex eodem illa generica lege derivari possunt officia omnia erga Deum, & proximum. Sed explicemus posteriora hæc duo paulo distinctius.

§. XXI. Ens necessarium existentiæ & essentiæ est illud, quod ita est, ut pugnet non esse, & talem habet naturam, ut pugnet aliam habere. Quæcumque autem sunt in Natura rerum sensibus aut rationi nostræ subjecta, talis esse naturæ reperimus, ut nec pugnet aliam habere posse, nec non esse. Quare fit ut nec necessario sint id, quod sunt, nec necessario existant. In primis autem ejus naturæ est homo quod ad utramque sui partem. Contigentia vero sine ente necessario nec esse, nec concipi possunt; alioquin sine ulla existentiæ & naturæ suæ ratione sufficiente essent, aut conciperentur. Existit ergo ens necessarium existentiæ & essentiæ, a quo rerum hæc Natura est. Deum hunc vocamus.

§. XXII. Quum a Deo simus, ab eo quoque conservamur; qui enim necessitate naturæ nostræ non sumus, ne eadem quidem conservari possumus. Ergo dubitare non possumus, quin is velit nostri conservationem & perfectionem. Est autem is Supremus nostri Dominus; ergo supremus nostri Dominus, quique possit & severe punire, & præmia magna largiri, nostri perfectionem & conservationem imperat. Non potest ergo non esse & cum hac etiam voluptate conjunctum studium nostri conservandi & perficiendi, quod id Deo supremo nostri Domino gratum sit; & cum dolore, nos deteriores efficere, quum id supremi Domini voluntati adversetur. Nascitur autem hinc nova obligatio ad nos conservan-

 dos.

dos. Nam quoniam obligatio voluptate, aut dolore continetur; & cum nova hac voluptate, quod Deo gratum sit, studium nos conservandi & perficiendi conjunctum sit; destructio vero aut imperfectio cum eo quoque dolore, quod Dei voluntati repugnemus; & hæc altera exoritur obligatio nos conservandi, & perficiendi.

§. XXIII. Ex superiori propositione intelligitur, leges naturales, quibus humana regitur natura, a Dei quoque voluntate vim suam & obligationem habere: nam Dei voluntate ita constructa hominis est natura: & eadem lex omnium illa fundamentalis, qua nos statumque nostrum conservare & perficere nobis imperatur, sancta est. Ergo ad eas constantissime colendas duplici obligatione impellimur, naturali atque cuique insita, & externa seu positiva. Ac licet illa insita sit, & individua sectetur omnes actiones, aut omissiones nostras, minor tamen habenda est, quam externa altera & divina: quia par est credere, leges illas colentibus majora esse a Deo prœmia servata, quam quæ ipsa præstat natura; violantibus vero sanctas pœnas longe acriores, quam ulli naturales dolores. Quumque Deus nequeat esse nisi immutabilis, idem semper volens, idem nolens; sunt prœmia illa & pœnæ certa & immutabilia.

§. XXIV. Jam quum rerum hanc universitatem ad perfectionum suarum, & *gloriæ suæ manifestationem* fecisse Deus videatur (*a*); eodem quoque pertinere debent leges naturæ, quum mechanicæ, tum morales. Erit ergo harum constantia cum Universi fine, idest Dei gloria, conjuncta; perturbatio & violatio ei adversa: ac vicissim cultus Dei cum Universi legibus consentaneus: contemptus illis repugnans. Nec vero quod totius Universi fini est adversum, consentaneum esse potest naturæ nostræ, qui sumus universi pars; aut quod est consentaneum, esse nobis adversum. Ergo cultus Dei inter primarias naturæ nostræ leges censendus est. Nam quoniam is fini totius rerum nniversitatis consentiens est, est & naturæ nostræ, quæ universi pars est, consentaneus:

(a) 815. & *seqq. Wolf. in Theol. natural.*

neus: ad ea vero, quæ naturæ noſtræ conſentanea ſunt, naturæ lege obligamur: fit itaque ut & quia cum ſumma voluptatum noſtrarum conſentit, & quia conſentit cum voluntate Dei, inſita, & ex æterna obligatione ad Dei cultum obligemur. Quare eadem illa regula naturæ generica fons eſt officiorum etiam eorum, quæ Deo debemus.

§. XXV. Nec vero difficile eſt inde quoque officia adverſus alios homines derivare. Nam quoniam ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum & perficiendum obligamur; nec in nobis habemus ea omnia, quæ ad id ſunt neceſſaria; eorumque partem magnam conferre in nos alii homines poſſunt; nec tandem ea bonorum communio ſine reciproca amicitia haberi poteſt; fit ut amicitia cum aliis hominibus ſit ad nos ſtatumque noſtrum conſervandum neceſſaria, ac propterea ut ad eam ita obligemur, ut ad noſtri cuſtodiam, & culturam.

§. XXVI. Atque hæc fere ſunt, quæ Wolfius & Kœhlerus ſuper naturæ humanæ legibus docuere, nimis quidem illa abſtruſa & intricata, ſed vera tamen & perpulchra. Non autem oportet regulas illas, quæ nimis ſunt proculdubio genericæ, & a communi hominum uſu remotæ, latius diducere, quod illi, & nimis quidem prolixe, efficiunt. Nam & eorum libri in manibus ſunt omnium, & non admodum difficile eſt philoſophis noſtris, qui in ſuperioribus inſtituti ſunt, obvenientibus ſpeciebus aptare. Interim qui penitus totam hanc rem cognoſcere vult, non ſine magna utilitate Wolfianum opus *Jus Naturæ methodo ſcientifica pertractatum* recuſum Lipſiæ anno 1745. leget. Niſi enim toto cœlo aberro, nemo ante Wolfium Leges & Jura hominum naturalia clarius & e ſuis fontibus penitus hauſtas docuit.

LIBER ALTER

Quemadmodum ex legibus naturæ hominum officia ducantur.

§. I. UOD Stoici καθῆκον, id Cicero officium dixit. Stoicis autem officium est, *id quod cur factum sit probabilis ratio reddi potest*, quemadmodum refert Laertius Lib. 7. num. 62. Quæ definitio propria est, si nomine *rationis* intelligunt hoc in loco Stoici, quæ ex primis legis naturæ notionibus nascitur. Nam officium nihil aliud revera est, nisi quod humanarum actionum norma faciendum, aut omittendum docet. Quare officium facere est ex regula vivere, ei obtemperare; facere vero contra officium, est extra regulam prosilire, aut contra agere. Ex ea definitione intelligitur, officium ad actiones tantum liberas pertinere, non etiam ad necessarias: nam actiones tantum liberæ lege morali gubernari possunt. Officiorum partito commodissima est in ea, quæ quisque Deo, tum quæ sibi, tandem quæ aliis debet. Quæ aliis debemus item bipartita sunt, nam aut ex jure perfecto debemus, quæ a nobis vi exigi possunt, & *officia justitiæ* dici possunt; aut debemus ex jure imperfecto, seu caritate generis humani, quæ vi subjecta non sunt, & *humanitatis vel beneficentiæ* appellantur. Sed officia justitiæ ad duo quoque genera spectant: nam alia sunt *absoluta*, alia *hypothetica*. Absoluta sunt ea, quæ ita ex lege naturæ profluunt, ut nullum humanum institutum, aut pactum, aut factum supponant. Conditionata vero quæ locum non habent, nisi post statuta humana, pacta conventa, facta. Ergo hæc tractatio ita instituetur, ut principio agamus de natura actionum humanarum & conscientia, secundo de officiis erga Deum: ter-

tertio de officiis erga nos ipsos: quarto de officiis erga alios humanitatis & beneficentiæ: quinto de officiis erga alios absolutis: sexto de officiis erga alios hypotheticis: septimo de natura, & origine societatum, & civitatum, deque officiis in societate obtinentibus. Ita autem agemus, ut capita magis officiorum indicaturi simus, quo intelligant adolescentes quemadmodum ex naturæ lege vivere debeant, quam ut rem longe lateque diffusam plene hoc libello comprehensuri simus.

CAPUT I.

De natura actionum moralium, tum de conscientia & imputatione morali.

§. I. Lex moralis, seu naturalis, seu positiva, eas tantum hominis actiones spectat, quæ *morales* & *humanæ* dicuntur, ideft *quæ* ab intellectu, & voluntate hominis pendent, non etiam mechanicas, quæ naturæ sunt animalis & corporeæ, quæque libertati non subsunt, nisi *oblique*. Motus sanguinis E.G., cordis, arteriarum, aliique pure mechanici, tum quæ *passiones* dicuntur, seu impressiones primæ in natura nostra aut ab objectis externis excitatæ, aut a caussis mechanicis nobis intrinsecis erumpentes, seu primi naturæ animalis impetus, amoris iræ, metus &c. imperio libertatis nostræ minime subsunt; neque idcirco sunt *actiones morales*, aut in censum *officiorum* veniunt. Dixi autem actiones quoque mechanicas, & passiones *oblique* libertati posse esse subjectas, quod scilicet plurima possit circa eas libertas nostra, seu agendo, seu omittendo. Cæterum tunc non illæ propriæ legi morali subjiciuntur, sed potius eæ voluntariæ actiones, aut omissiones, quas circa illas agimus, aut omittimus. Ita respiratio, qua vivimus mechanica est, quæ si a caussis item mechanicis impediatur, itaut hominis mors sequatur, nihil est ea in re, quod crimini verti possit: contra si voluntarie spiritum cohibeamus, ut emoriamur,

mur, nostri sumus homicidæ. Primus amoris, aut iræ impetus pure mechanicus est; sed multa libere efficere possumus, aut omittere. Quibus illi affectus excitari, aut cohiberi possint.

§. II. Intrinseca autem actionum moralium principia sunt *intellectus* & *voluntas*. Ut enim actio sit humana, & moralis, utque jure possit imputari seu in bonam, seu in malam partem, necesse est & ut intelligatur, & ut libere agatur: alterum ubi deest, mechanica potius, quam humana & moralis est. Itaque quæ ex ignoratione, aut coactionis causæ fuerint liberæ, ea nec crimini, nec virtuti imputari possunt.

§. III. Intellectus in actionem influit *conscientia* actionis, & legis: Libertas *electione* libera, seu prœresi. Est autem conscientia ratiocinatio super honestate, aut turpitudine, justitia, aut injustitia actionum nostrarum. Ea ratiocinatio syllogismus est, & tribus semper absolvitur, *lege*, *definitione actionis*, *&* *sententia*. Lege continetur propositio: definitione actionis assumptio: sententia vero complexio. E. G. *Nemini quidquam malefaciendum* (Ea lex est, quæ in omni conscientiæ ratiocinio veluti fax quædam prælucere debet): *Alterum autem criminari est alteri malefacere* (hæc actionis est definitio & constitutio, quæ est necessaria, ut actio possit cum lege conferri): tum sequitur sententia, *ergo alterum crimina lege vetatur*. Hæc autem ratiocinatio tum dicitur conscientia, quum, ut dixi, versatur circa proprias actiones, aut omissiones: quod si circa actiones, aut omissiones aliorum instituantur ab iis, qui res humanas moderantur, *imputatio* dici solet, qua scilicet collata alterius actione cum lege, concludimus, illi aut legis pœnam deberi, quia legem violavit, aut laudem, vel præmium, quia legem viriliter observavit: qua de re paulo post uberius dicemus.

§. IV. Conscientiæ plurimas fecere Philosophi partitiones. Ac bonam quidem vocant eam, a qua quis absolvitur: malam vero a qua damnatur. Vocant antecedentem, quæ de actionibus nondum editis ratioci-

na-

natur, quæ nonnisi in bonis, & sapientibus inest: consequentem, quæ ratiocinatur de actionibus jam editis, qua depravati quoque homines utuntur, saltem quousque conscientiam *cauteriatam*, ut appellant, non contraxerint, quod consuetudine peccandi fit. Jam conscientia antecedens vel docet actionem ex lege faciendam, vel abstinendum ab actione, utpote contra legem, vel esse permissum agere, aut cessare. Priorem *instigantem* appellant, alteram *revocantem*, tertiam *admonentem*.

§. V. Porro conscientia vel recta est, vel erronea. Quum enim conscientia sit ratiocinatio de bonitate, aut malitia actionis ex lege, si propositio, aut assumptio, aut complexio fuerit falsa, conscientia dicetur erronea: si vero omnia fuerint vera, vocabitur recta. E. G. si quis ita ratiocinetur: *amor proximi exigit, ut errantes occidam: Publius autem errat; ergo occidere debeo*. Falsa enim est propositio, quum *errantis pœna sit doceri*, inquit gravissime Plato: quare conscientia est erronea. Potest autem quis errare, aut circa jus, aut circa actionem, seu factum. Et in jure quidem aut unam legem pro alia traducens, aut non justam extensionem animo comprehendens. Error juris difficilior est, quam facti: nam facti natura ex infinitis propemodum circumstantiis pendet, quas difficillimum est omnes semper dispicere & in numerato habere. Ex quibus intelligitur, ut quis habeat conscientiam semper rectam, tria potissimum requiri. Primum, ut leges omnes morum calleat: secundum, ut sciat justam legum extensionem dimetiri; tertium, ut sciat facta cognoscere, perpendere, & cum legibus comparare.

§. VI. Est etiam conscientia vel certa, vel probabilis. Certa existit ex clare cognita lege, ejusque extensione, atque clare & distincte definita actione. Id non semper obtineri potest: nam etiamsi leges perfecte teneantur, incidunt tamen plerumque casus difficiles, in quibus nec legis extensionem omnem comprehendimus, nec actionem ob multiplices circumstantias scimus definire. Plerumque etiam officia colliduntur, ut vi-

videatur alterum alteri adversari, ut quid facto sit opus non clare pervideamus. In his casibus si nihil ex neutra parte clare appareat, conscientia est *dubia:* sin plus ex alterutra, *probabilis*. Conscientia autem dubia, quum dubium ex frivolis causis est, *scrupulosa* appellari solet.

§. VII. Est autem hoc in loco animadvertendum, probabilitatem in scientia morum, aut *intrinsecam* esse, aut *extrinsecam*. Illa ex fontibus hujus scientiæ propriis nascitur, legibus nimirum vel naturæ, vel divinis positivis, vel humanis: hæc ex auctoritate Doctorum. Si actio ex suis principiis liquido fluere videatur, idest si clare cum lege videatur consentire, aut ei adversari, conscientia certa est: si non videtur clare, sed videtur tamen aliquo modo, est intrinsecus probabilis: si nullo modo actionem cum lege comparare potes, sed id ab aliis accipias, probabilitas est extrinseca. Hæc posterior probabilitas ab intrinseca illa pendet, nec ulla esse potest, ubi nulla est probabilitas intrinseca: neque enim aliam ob rationem doctores auctoritatem faciunt, nisi quod iis & leges perspectas planeque cognitas, & actiones accurate definitas, & cum legibus collatas supponimus. Quæ si in illis desunt, nulla esse potest eorum auctoritas. Id animadvertere eos oportet, qui ex cænosis potius rivulis, quam ex puris fontibus morum regulas depromunt. Philosophus in principia justitiæ, & honestatis inquirere debet, in hoc a vulgo distans, quod totum ex aliorum auctoritate pendet. Neque enim qui de moribus & officiis scripsere aut eam legum peritiam adhibuere, quæ erat necessaria, aut sinceram semper morum regulam præ oculis habuerunt; ac fuere quidam, qui tempori, sectæ, propriis affectibus, aut utilitati interdum serviverunt. Hinc factum, ut in tantam opinionum non modo varietatem, sed perversitatem quoque pervenerimus, ut, quod ille dixit, *nec remedia, nec vitia pati possumus*.

§. VIII. Præterea conscientia dici solet *libera*, quum nullo affectuum impetu, nulla prava cupiditate, nullo pravo habitu impeditur in ratiocinando de bonitate,

vel

vel malitia actionis: *minus vero libera*, si ex aliqua superiorum caussarum turbetur: quarum conscientiarum illa aptior est officiis intelligendis, & discernendis, quam ista: *male enim judicat omnis corruptus judex*, ait noster ille. Quare viro probo curandum est, ut liberam semper, quoad natura humana sinit, conscientiam habeat: dici enim vix potest quantopere turbata conscientia justitiæ & honestati discernendæ officiat, idque nobis sæpe pro honesto & justo ostendat, quod e re nostra est, non quod ex regula. Dicitur quoque conscientia *dormitare*, quum animus officio suo minus est intentus. *Cauterio usta* appellatur, quum nihil de honestate, aut turpitudine actionum sollicita est, qualis esse solet in iis, qui consuetudine malefaciendi habitum contraxere. Tandem dicitur *expergefieri*, quum quis ad se, & officia sua demum redit. Ex his, quæ dicta sunt, patet jam, quæ sit conscientia *tranquilla*, aut *remordens*, vel *inquieta*, qui sunt conscientiæ, seu prœresegs affectus. Atque hæc fere sunt conscientiæ partiones.

§. IX. Quæri hoc in loco potest, an conscientia sit regula morum? Regula morum esse debet *certa*, *recta*, & *constans*, alioquin ne actio quidem humana, quæ ad illam regulam exigenda est, certa, recta, & constans erit. Hujusmodi autem regula nequit esse nisi sola lex, & quidem divina, aut quæ ex ea, velut ex exemplari, diducta est; quia sola Dei ratio certa est, recta, & constans. Sed quoniam lex ope conscientiæ actionibus applicatur, inde factum est, ut conscientiam recentes Theologi vocaverint *immediatam* morum regulam, legem vero *remotam*. Id vero sic intelligendum est, ut conscientia informata a lege, & recte ratiocinans pro morum regula, si ita loqui placeat, habeatur: exploratum enim est, conscientiam erroneam, stupidam, corruptam, dubiam, non posse haberi pro regula, nisi omnia scelera licita efficere velimus. Nullum enim est scelus, quod non aliqua corrupta conscientia probet, ut præclare prorsus dixerit Seneca, *nullam esse fœditatem sine suo amatore, nullum errorem sine patrono.*

§. X.

§. X. Quid? inquit aliquis, agere ne licet contra conscientiam? Non certe licet; sed inde minime fit ut conscientia officiorum nostrorum regula esse possit: nam ne contra conscientiam quidem erroneam agere licet; nec vero quisquam dixerit, conscientiam erroneam esse actionum nostrarum normam. Ac quod non licet quidquam agere, quod cum honestatis aut justitiæ conscientia pugnat, aut pugnare videtur, id non a conscientia est, sed a lege quam conscientia præsefert. Quare etiam ubi conscientia erronea est, ei adversari est contra officium facere: quia est videntem ac prudentem legem oppugnatum ire; quia in censum venit non lex, quæ non est, sed legis quæ esse videtur, contemptus, adversus quam numquam esse animatum licet. Quare sectanda quidem est conscientia, seu potius lex, qua conscientia informatur, sed accurate & studiose perquirendum est, utrum recta, nec ne sit.

§. XI. Quæritur item, quid agendum sit cum conscientia probabili? Repetamus hanc doctrinam paullo altius. Nemo ignorare potest, nisi sit omnino stupidus, hominem naturæ ipsius dictamine certum tenere debere ad finem suum iter, siquidem illud occurrat inquirenti perdiligenter: quod si post accuratam, & sedulam diligentiam adhuc lateat, idem rectæ rationis dictamen exigit, ut in dubio pars tutior eligatur; in probabilitate vero probabilior, velut fini suo propinquior: eam regulam, id in ceteris humanæ vitæ negotiis homines natura ipsa instigante sectantur. Enimvero qui in dubio viam minus tutam, aut in opinione minus probabilem ingreditur, is dupliciter peccat: nam & legem contemnit, & de fine suo parum est sollicitus. Eam ob rem omnes controversiæ, quæ super probabilitate præterito sæculo a magnis alioquin ingeniis agitatæ sunt, magis ex pugnandi prurigine, partiumque studio, quam ex veritatis amore natæ mihi videntur. Itaque nisi probabilitas minor sit ea, quæ legi favet, eam sequi, ubi adest probabilitas major, est proterve legum jugum excutere velle.

§. XII. Ex iis, quæ dicta sunt, facile intelligitur, quænam-

nam sint actiones *imputabiles*, & quibus imputari possint. Nempe eæ actiones sunt imputabiles, quæ humanæ sunt, ideſt quæ & intelliguntur, quales sint, & ex libertate fiunt. Eæ si legi sint conformes, justæ, bonæ, honestæ dicentur, si vero contrariæ, malæ, injustæ, turpes, ac proinde sanctioni legis obnoxiæ. Statim enim ac quis legem violavit, pœnæ legis subditus fit, quam subire oportet, nisi legislator clementissime indulgeat. Quocirca, ut actio imputetur, duo imprimis sunt necessaria, *summa legis peritia*, ut scilicet ejus extensio tota animo comprehendatur, nec verba tantum teneantur, *sed vis & potestas*, ut Jurisconsultus ait, & *accurata facti cognitio*, *quoad omnes ejus circumstantias*. Sed quoniam quædam sunt, quæ efficere possunt, ut actio in genere quidem sit humana, non vero in specie, ideſt in genere sit imputabilis, non vero in specie, ob adnexas scilicet circumstantias, paulo distinctius ea de re differendum est.

§. XIII. Principio nemini imputatur actio, aut omissio, si quis aut egit, aut omisit ex ignorantia, vel errore involuntario: nam ea actio, aut omissio humana esse nequit, nec æquum est actiones, aut omissiones non humanas imputare. Dixi autem ex *ignorantia*, aut *errore involuntario*, quod esse potest quædam ignorantia, ac proinde quidam error voluntarius, quum juris, tum facti. Nimirum ignorare ea, quæ officii est scire, voluntaria juris ignorantia est. Ea ergo efficere vetita, aut omittere præcepta, nemo potest, quin actio, aut omissio imputetur. Quod ut intelligatur, animadvertendum est, quædam esse officia omnibus communia, quædam vero quorumdam statuum propria. Officia omnibus communia ego habeo generalia; quæ spectant aut Deum, aut nos ipsos, vel alios, ut homines: officia vero propria sunt particularia quæ spectant status quosdam naturæ advenientes, qualia sunt officia Principis, Patris, Senatoris, Pastoris, cætera. Quod pertinet ad prima officia, in iis, quod ad prima saltem capita, non potest dari ignorantia invincibilis: prima enim

enim juris naturalis capita recta ratio omnes condocet, quemadmodum superius demonstratum est. Contra vero in consequentiis quibusdam ex primis illis capitibus provenientibus, in quibus major perspicacia exigitur, hujusmodi ignorantia locum habere potest. In officiis vero particularibus ignorantia eos tantum excusare potest, qui in illo statu voluntate sua non sunt constituti: nam si in eo statu voluntate sua positi sint, nullo modo officii sui ignorantia eos excusat: quandoquidem inter prima officia ejus status est ea scire, sine quibus persona ejus status geri non potest. Itaque Senatores, Patresfamiliæ, Pastores, Doctores, aliique quodcumque munus gerentes, non excusantur, si in eo munere administrando ex ignorantia peccent: est enim hujusmodi ignorantia voluntaria. Sed & neminem excusare potest ea ignorantia, quæ *vincibilis* appellatur, idest quæ non adfuisset, si ea diligentia adhibita esset, quam homines in ceteris vitæ negotiis adhibere solent: hanc enim diligentiam Legislator exigit in iis, quibus leges dat.

§. XIV. Præterea nemini imputari possunt actiones cum cognitione alioquin factæ, sed tali cognitione, quæ omnem libertatis usum pervertit, nisi eas evitare in potestate nostra fuit. Ita motus affectuum adversus legem, iræ, timoris, amoris, aliorum, qui dici solent *primo primi*, quique licet non nascantur, nisi ex objectorum perceptione, tamen motu magis mechanico quam deliberatione voluntatis peraguntur, non sunt imputabiles, nisi aut quum iis caussam libere dedimus, aut quum evitare potuissemus, libere tamen omisimus. Prioris partis hujus propositionis ratio est, quia liberi non sunt, nec æquum est, ut quod in potestate nostra non est agere, vel omittere, voluntati nostræ imputetur. Alterius vero partis, quia licet *non in se*, saltem *in causa*, ut loquuntur scholæ, sunt liberæ: quodcumque enim cavere potuissemus, si non fecimus, libere voluimus. Scilicet eadem legis vis, qua vetatur quidquam, aut præcipitur, ea quoque vetat aut præcipit, quæ nisi caveas aut facias, legem servare nullo modo potes.

§. XV.

§. XV. Ad idem genus actionum pertinent eæ, quæ ex diuturnis habitibus proficiscuntur. Hujusmodi actiones plerumque machinales sunt, quia habitus quasi alteram naturam conficiunt. Quare si omnem operam dederimus pravis habitibus extirpandis, nec dum profecerimus, actiones illæ erumpentes naturæ magis sunt, quam arbitrii, adeoque minime imputabiles. Ceterum si habitus fovemus, aut exuere negligimus, tantum abest ut actiones illæ minus imputentur, ut magis etiam sint imputabiles. Nam habitus pravi aut neglecti aut foti majorem legis injuriam continent, quam singulares actiones pravæ, quæ ab habitibus non proveniunt: magis enim vitium in eodem genere est habitus, quam actus, nam ille non hic efficit, ut tota nostri natura cum regula pugnemus.

§. XVI. Quærit hoc in loco quispiam, quid censendum sit de actionibus invitis, & coactis? Actiones invitas hoc in loco appellamus eas quas metu majoris mali agimus, ut quum servus ne occidatur ab hero suo, alterum occidit ex heri imperio, aut quum nauta, ne mergatur una cum mercibus, merces in mare projicit: actiones vero coactas eas, quæ ita a nobis proveniunt, ut ipsi earum non causæ, sed instrumenta simus, veluti si quis mea manu alterum feriat, vel si me urgeat, quo alterum impellat. Actiones invitæ, dici possunt *mixtæ*: eæ enim nec plene liberæ sunt, nec omnino mechanicæ: itaque imputabiles sunt, licet aliquam quandoque indulgentiam mereantur. Atque hujusmodi fere sunt pleræque, quæ ex vehementibus affectionibus peraguntur. Ceterum distinguendum est inter actiones, & omissiones. Actiones lege prohibente vetantur: Legis autem prohibentis hæc est natura, ut obliget omni tempore, & loco, quod dicunt *semper*, *&* *ad semper*. At omissiones lege præcipiente. Legis vero præcipientis natura est, ut datis occasionibus obliget, non vero *semper*, *&* *ad semper*. Itaque actiones mixtæ, seu invitæ, de quibus loquimur, contra legem prohibentem, semper imputantur: nulla enim tam gra-

vis

vis causa esse potest, qua excusentur, ut si servus conservum jugulet ne ab hero occidatur. At omissiones invitæ contra legem præcipientem excusari possunt, si scilicet gravis quædam causa occasionem agendi distulit, velut si quis mihi mortem minetur, si alteri periclitanti succurram: jure enim abstinere possum, quia vis illa minarum occasionem succurrendi quasi perimit. Sed actiones coactæ nullo modo imputantur, neque enim a voluntate nostra ullo modo pendent, ut morales dici possint. Quod si a coactione quidem ceperint, progressu vero voluntariæ evadant, tum de iis, veluti de moralibus, statuendum est.

§. XVII. Sed cui imputari possunt? Nempe causæ aut *phisicæ*, aut *morali*, scilicet ei, qui aut ipse per se aliquid egit, aut omisit adversus legem, aut ut ageretur aut omitteretur effecit, seu imperio, seu auctoritate & consilio, seu exemplo, seu neglectu sui officii. Illud animadvertendum est, plerumque actiones aut omissiones adversus legem plus causæ *morali*, quam *physicæ* imputari, ut quum actio aut omissio plus intelligentiæ, & voluntatis, idestplus moralitatis habuit in causa *morali*, quam in *physica*. Quo modo imperia eorum, qui plurimum possunt, efficiunt, ut inde acta aut omissa per eos, quibus, ut Tacitus inquit, *obsequii gloria relicta est*, plus imperantibus, quam administris imputentur. Ita plurima plerumque populorum crimina, aut delicta Rectoribus magis imputantur, quam iis, qui ea aut agunt, aut delinquunt. Nam quoniam totus societatis civilis ordo, ac proinde legum observantia, ab ejus moderatoribus nascitur, fieri vix potest, ut quum illi officio suo desunt, cetera ordinata sint & pacata, faciliusque reperies sapientem Rempublicam in turbata Civitate, quam tranquillam & bonam Civitatem in Republica aut somnolenta, aut nefaria.

§. XVIII. Diximus ut imputare alicui quis recte quidquam possit, requiri & perfectam legis scientiam, & plenam facti cognitionem, quæ sunt nunc perpendenda. Quod spectat ad primum, ut dicatur quis habere

per-

perfectam legis scientiam, satis non est, ut verba legis teneat, sed ut vim, animum, finem. Nam si quis plenissime legis verba observet, finem vero violet, legem quoque violasse censendus est. Contra autem ubi quis finem legis observaverit, utcumque contra legis verba egisse videatur, legem observavit. Liberaliter scilicet lex interpretanda est, non serviliter. Hæc certa sunt: interea cavendum est judici ne nimis interpretando totam vim legis infringat, quod sæpe fit ab iis, qui ex jecinore magis suo sapere volunt, quam ex scientia legum. Atque hinc factum est, ut quædam Resp. sanxerit, ne ulla esset judicibus interpretandi facultas, existimantes lenius peccari ignorantia, quam pravitate.

§. XIX. Jam ut finis legis dignoscatur, primum omnium in causas ejus legis impulsivas inquirendum est. In legibus humanis id obtinetur ope historiæ legum, & earum rerum, quæ quoquo modo leges spectant. Itaque nemo sine cognitione civilis historiæ se ad rectam legum interpretationem pertingere posse confidat. In divinis legibus scriptis historia sacra adhibenda est, atque præterea cognitio naturæ Dei, & hominum: inde enim illarum finis dignosci potest. Legum naturæ finis præcipuus est, nostri beatitudo: eo enim omnes tendunt: quemadmodum finis legum civilium est salus publica, seu civitatis conservatio, & tranquillitas. Ex his ergo finibus singulæ leges interpretandæ sunt, ut quantum quis, & quatenus adversus legem fecerit, intelligi possit.

§. XX. Præterea necesse est imputanti, ut justam extensionem legis comprehendat, ne aut contra voluntatem Legislatoris plus quam par est, legem coarctet, aut æquo nimius provehat. Extensionem legis partim ex ejus fine, partim ex aliis causis impulsivis, partim ex vi verborum discimus. In primis autem necessaria est germana verborum intelligentia: ex eorum enim constitutis notionibus magnum legi lumen acceditur. Vide quæ super ea re adnotavit Pufendorffius de Offic. Hom., & Civ. Lib. 1. Cap. ult., ibique Evardus Otto. Agnovere id Jurisconsulti Romani, qui idcirco *de*

verborum significationibus diligenter pertractavere. Ad facti plenam cognitionem consequendam ejus circumstantiæ omnes distinguendæ sunt, personæ scilicet, status, loci, temporis. Singulæ enim facti circumstantiæ actionis naturam commutare possunt. Vide ut super ea re disputat Heineccius Lib. 1. jur. natur., & gent. Cap. 4. Qua autem ratione adhibendæ pœnæ, & quatenus, id a nobis commodius disputabitur.

CAPUT II.

De Officiis erga Deum.

§. I. AMplissima est hæc tractatio, præsertim si Philosophus, quod omnino oportet, se Christianum quoque esse meminisse velit. Sed summa nos capita attingemus, elementorum angustiis, ut dixi, impediti. Fundamentum officiorum omniun, quæ Deo debemus, est hoc, quod ab eo conditi simus, & conservemur, quod is supremus sit noster dominus, quod bona omnia animi, corporis, fortunæ ei accepta referre debeamus, quod ab eo tantum veram beatitudinem sperare possimus. Itaque fit, quod alias dictum est, ut primam & perfectissimam ei amicitiam & servitutem debeamus, eaque omnia officia, quæ ex ea amicitia & servitute proficiscuntur. Officia autem istæc uno *pietatis*, & *religionis* nomine appellantur, quæ complectitur amorem, timorem, fidem, spem, obediendi propositum, invocationem, gratiarum actiones, & quæ his sunt affinia.

§. II. Sed quoniam, ut præclare observat Lactantius, *non potest religio a sapientia separari*, nec sapientia a religione secerni, *quia idem Deus est*, *quem scire oportet*, *quod est sapientiæ*, *& idem*, *quem colere*, *quod est religionis;* prima officia hominis circa Dei cognitionem versari debent, ut nempe intelligat, Deum esse æternum, idependentem, simplicissimum, incomprehensibilem, omnipræsentem, unum, intelligentem, sapientissi-

tissimum, omniscium, futurorum etiam præscium, omnipotentem, liberum, veracem, justum, optimum. Nisi enim intelligat hæc omnia, perpetuo secum animo verset, & sibi firmissime persuadeat, in officiis suis erga Deum deficiat necesse est. Quare perspecte idem Lactantius eodem Lib. 4. *prius est*, inquit, *Deum scire*, *consequens colere*. Agnoverunt idipsum Ethinici Philosophi. Seneca Cap. 95. *Primus est*, inquit, *Deorum cultus*, *Deos credere: deinde reddere iis majestatem suam*, *reddere bonitatem*. Et Epictetus in Enchyrido cap. 38. *Religionis erga Deos immortales præcipuum illud esse scito*, *rectas de iis habere opiniones*.

§. III. Primum ergo omnium oportet, ut homo, qui veræ pietatis amans est, se cum constituat, primarium in religione officium esse intelligere Deum esse, & in ejus attributa diligentissime inquirere, in ea potissimum, quæ majorem relationem habent cum creaturis rationalibus, omissa subtili eorum inquisitione, quæ intellectum magis exercere possunt, quam animum ad pietatem formare: deinde pervidere, quæ ex iis attributis consectaria practica ad vitæ honestatem & sanctitatem pertinentia consequantur, ut ita scilicet secundum relationes, quas natura nostra cum Deo habet, idest divinæ naturæ convenienter vivere possit. Et ad cognitionem Dei, ejusque proprietatum duplici via ire possumus, *naturæ*, & *revelationis*: dupliciter enim ad homines Deus loquitur, via *naturæ*, unde est illud Psalmistæ, *Cæli enarrant gloriam Dei*, & via prophetica. Inprimis Philosophi operam dabunt scrutandæ, seu divinæ revelationis rerum naturæ, ejus scilicet investigantes pulchritudinem, magnitudinem, ordinem, rerum singularum fines, & usus, ex quibus Dei sapientia, potentia, bonitas, præscientia intelliguntur. Quocirca studium historiæ naturalis, physicæ, Astronomiæ, tum & historiæ humanæ, cum summa hac utilitate conjunctum est, ut nos de natura Dei instruat, atque ad officia adversus eum formet. Hanc partem Theologiæ naturalis præclare persequuti sunt Derham, & Niewentitius.

§. IV. Conjungat porro Philosophus Christianus cum hoc studio Scripturæ quoque sanctæ studium, earumque rerum, quæ studio illi sunt necessariæ. Ac in eo studio non cognitionem tantum theoreticam consectetur, nec, si muneris sui non sit, in Bibliorum dumeta ingrediatur, sed practicam potissimum, historiam, exempla, præcepta, toto animo complectatur: neque enim aliunde copiosius, & explicatius divina voluntas, quæ officiorum nostrorum prima est, & suprema regula, patescit, quam ex literis divinis, quippe quæ non ob aliam rationem hominibus datæ sunt, nisi ut brevitatem, & imbecillitatem mentis nostræ sustinerent, & perficerent, *ut perfectus* scilicet *esset homo Dei ad omne opus bonum instructus*, ut loquitur Paulus Apostolus, ut *in verbis Dei cor Dei scrutamus*, quemadmodum monet Gregorius Magnus.

§. V. Qui vero naturæ perscrutandæ pares non sunt, ii saltem studium Scripturæ divinæ continuent in primis Evangelii, seu vitæ & doctrinæ Jesu Christi. At qui neutrum facere possunt, eos audire ex naturali officio debent, qui divinas hujusmodi veritates ex utroque fonte depromtas prædicant. Quicumque autem hoc primarium erga Deum officium transgrediuntur, ii si ex ignorantia in ceteris, quæ ex eo pendent, peccent, crimini ea ignorantia vertitur, quum sit voluntaria & *vincibilis*: nam ejus, quod scire officium est, ignorantia voluntaria semper est, & *vincibilis* quæ modica etiam diligentia evitari, quemadmodum superius demonstratum est. Velim hoc auditoribus suis doctores, & ovibus pastores sæpe ac serio prædicare: est enim honestæ ac sapientis vitæ principium.

§. VI. Jam vero nullum est Dei attributum, ex quo non aliqua & magna officia hominis adversus eum deducantur. Ex. gr. ex immensitate seu omni præsentia Dei illud inprimis proficiscitur officium, quod ad omnem vitam honeste transigendam vim habet plurimam: scilicet quoniam nos perpetuo sub oculis Dei versamur, in cujus conspectu *ne Angeli quidem sunt mundi*, ut loqui-

loquitur Jobus, non decet nisi puros & sanctos esse. Quod si inter leges paganæ Theologiæ illa præcipue celebratur a Cicerone Lib. II. de Leg. *ad Deos caste adeunto*; quam repetunt sæpe Seneca, & Juvenalis; quanto nos puriores esse decet, qui in conspectu veri, & potentissimi Numinis hujus rerum universitatis creatore & gubernatore, perpetuo vivimus? Socrates parens ille philosophiæ moralis inter Græcos, quum templum intraret, hac precatione utebatur: *o Pan, atque ceteræ Numina, quæ hic adestis, date quæso ut intus pulcher efficiar*.

§. VII. Præterea ex immutabilitate Dei nascitur in nobis certissima promissorum spes, si ejus legibus conformem vitam duxerimus. Scilicet mutari Deus nequit, ut de spe in illum diffidere possimus. Itaque Paulus Apostolus quum dixisset, se vitam secundum decreta evangelica vixisse, addit: *posthac reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi in illa die justus judex*. Ex ejus quoque sapientia, & providentia nascitur interna illa animi quies & confidentia in sapientissimum nostri gubernatorem, quæ nos in adversis mirifice solatur, quæquæ in iis hominibus esse nequit, qui eo dementiæ, & impietatis devenerunt, ut aut nullum esse Deum suspicentur, aut nullam habere rerum humanarum procurationem, quorum idcirco tota vita stulta, fortuita, & miserrima sit necesse est.

§. VIII. Ex omniscientia, & omnipotentia existit item justus timor, & cautio ne occulte quidem peccandi, quod occulta etiam, etiam cogitata animi, aperta sint, & nuda oculis ejus. Ex justitia ut timor peccandi, ita consolatio, dum injuste ab hominibus vexamur: nullum est enim crimen, quod Deus aut cito, aut sero tandem non puniat, atque temporis diuturnitatem gravitate supplicii compenset. Ex imperio in omnia proficiscitur nostrum obsequium, & servitus. Justum enim est, ut in supremum Universi Imperatorem obsequentissimi simus. Ex ejus incomprehensibilitate efficitur in nobis timor, & reverentia, dum de ejus natura, consiliis, operibus disserimus, ut ne scilicet ultra fines suos

vim rationis nostræ promoveamus. Præclare dictum est a Platone in Timæo, *Patrem, & Opificem Mundi invenire difficile: postquam vero inveneris, eloqui vulgo impossibile*. Sed hoc ipsum corrigit S. Gregorius Nazianzenus, affirmatque multo difficilius esse, *Deum invenire, quam vulgare*. Atque idem de ceteris Dei attributis dici potest.

§. IX. Secundum hæc curanda sunt alia officia practica. Ea sunt aut interna, aut externa. Interna ad hæc præcipua referri solent, amorem, timorem, fidem, spem, gratiarum actionem, obediendi propositum, invocationem, & orationem. Externa sunt, primum non loqui de Deo, deque rebus divinis, nisi honorificentissime, atque ne joco quidem dicere male. Secundum, omnibus signis externis interna illa officia manifestare, ut alii ad similia excitentur. Tertium, veritates divinas allios studiose docere. Quartum, promovere Dei gloriam, & veram pietatem iis omnibus argumentis, quibus ejus attributa intelligantur. Posteriora hæc officia practica per se ipsa manifesta sunt; de primis seu internis paullo copiosius dicemus.

§. X. Principio Deum amare oportere, & quidem super omnia, ac purissimo amore quoad capaces sumus, naturæ ratio omnibus dictat. Principio quia summe bonus est. Huc spectat quod Socrates dicere solebat, ipsam veritatem, & pulchritudinem si sui vultum nobis sine velo ostenderet, incredibiles in nobis flammas accensuram. Deinde, quia Deus tantum summum nostri bonum est, in cujus fruitione beati esse possimus. Præclare S. Bernardus in tractatu de statu virtutum Tom. II. *Homo*, inquit, *nec per se est, nec per se bonus est...... Deus enim per se est, & per se bonus est. In eo autem, qui per se est, & per se bonus est, finis nostræ beatitudinis constituitur; ergo in solo Deo..*

§. XI. Tertio, quia is nos amat, amicosque vocat habetque, ut ex tot quæ in nos perenniter confert, beneficiis patet. Quocirca & tertiam hanc amoris speciem, qui est amor gratitudinis, ei debemus. Quin quum perpetua

ejus

ejus sint in nos beneficia, perpetuus quoque esse debet hic gratitudinis amor. Quarto tandem, quia vult a nobis amari, cujus rei argumentum est, quod cum desiderio insito summi boni nos procreat, quo veluti naturæ quadam lege ad eum rapiamur. Quantopere autem stultum est Deo ultro amicitiam nobis suam offerenti renunciare? Præclare Augustinus Conf. Lib. 1. Cap. 5. *Quid*, inquit, *tibi sum ipse, ut amari te jubeas a me, & nisi faciam irascaris mihi, & mineris ingentes miserias? Parvane ipsa est miseria si non amem te?* Quum porro amari Deus nequeat, nisi de illo cogitemus, ut perpetuo est amandus, ita præcipuum cogitationum nostrarum objectum esse debet. Quare monstro simile mihi videtur, inventum hominem (Christianum ne dicam pudor efficit), qui docere potuit, sufficere homini semel saltem in vita actum amoris Dei concipere. Frontem hominis!

§. XII. Sed amandus quoque est Deus propter utilitatem maximam, quæ ex ejus puro amore pro præsenti vita in omnem hominum statum proficiscitur. Nam qui eum sapienter & sincero corde amant, ii & pacato animo vivunt in societate humana, & honesti justi, ac reliquorum officiorum observantissimi sunt. Familias quoque honeste, & tranquille regunt, & publicæ rei præpositi populorum felicitatem ex animo promovent: quum contra qui non amant, tristibus curis agitantur, inquieti semper sunt, omnia turbant, suæ tantum utilitatis amatores, invidi, maligni, atque omnium sceleri architecti, ut intelligamus, nihil esse posse ea republica turbulentius, in qua aut plures hujusmodi homines reperiuntur, aut tales sunt, qui publicis rebus præsunt. Quicumque historiam humanam vel primis labiis degustaverunt, infinita habent hujus doctrinæ exempla. Itaque Origenes in Epistola ad Rom. Lib. IX. Cap. XII. perspecte scribit, *ego puto, quod omnis caritas, quæ non est secundum Deum, simulata sit.* Enimvero ut argumento est, non vere diligere Deum, qui non diligit proximum, ut disputat Johannes in Epist. I. ita non sincere, sed simulate diligere proximum, quicumque non recte, nec sincere

diligit Deum. Maximum vero argumentum sinceri erga Deum amoris est studium officiorum, quæ nobis, quæ aliis, quæ Deo tandem debemus: mentiuntur enim ii, qui Deum se amare profitentur, horum autem officiorum quasi immemores vivunt: nam amor Dei a divinarum legum observantia separari non potest.

§. XIII. Tum timendus est Deus. Duplex autem est timor, quo Deus timeri potest, *Filialis*, & *Servilis*. Filialis cum amore conjunctus est, & ex amore nascitur; Servilis vero ab amore est sejunctus, & nascitur a pœna. Filiali timore timetur Deus, quia amatur: Servili vero, non quia veremur ut Patrem, qui nos amat, sed quia formidamus ut Dominum potentissimum, qui punire possit severissime. Utroque timore Deus timetur utiliter, sed priori sanctius & purius: nam qui posteriori modo timet, leges quidem servat eo timore percitus, idque est profecto aliquid, præsertim in societate aliorum hominum, sed pœnam magis timet, quam culpam: qui vero timet filiali amore, culpam magis, quam pœnam veretur. Apposite B. Augustinus Epist. nunc 145. olim 144. quæ est ad Anastasium data: *Inimicus*, inquit, *justitiæ est, qui pœnæ timore non peccat*. Timendum autem esse Deum utroque timore brevissime demonstrari potest. Primum Deus est amandus ut Bonus, ut Pater, ut Beneficus, ut ultimus nostri finis, quemadmodum demonstratum est: qui autem ita Deum amat, timet quidquam facere, quod ille improbet, non quia punitur, sed quia veretur eum, quem amat, lædere. Deinde quum Deus potentissimus sit, ejusque voluntas immutabilis, certa est pœna, & immutabilis, quam ille peccatoribus minatur: itaque hac etiam ratione justus est Dei timor & non sine magna vitæ socialis utilitate.

§. XIV. Præterea quum sit Deus suprema ratio, atque summe bonus, & quidem immutabilis, dubitare nullo modo possumus, ne nos decipiat ubi quidquam docet, aut promittit. Itaque si constet aliquid Deum docuisse, aut promisisse, etiamsi id minus ratio nostra assequitur, certissimum illud habere debemus, nec ullo modo de ejus

vera-

veracitate, aut fidelitate subdubitare. Talis enim dubitatio nequit non esse conjuncta cum maxima Divinitatis injuria. Quare fit, ut certissima fides Deo præstanda sit.

§. XV. Sperare quoque in Deum hominis pii præcipuum officium est. Duabus autem partibus constat hujusmodi spes. Primum sperare debemus esse eum remuneratorem virtutum, quia Deus, qui sapientissime, & munificentissime res omnes gubernat, suum proculdubio constituit virtuti præmium, nec pro sua sanctitate, & immutabilitate potest nos deludere. Et quamquam in ea nascuntur homines conditione, ut sine Dei gratia nihil mereri possint, quod ad æternam beatitudinem spectat, ut Christiana docet Theologia; Deus tamen tam bonus est, ut merita sua velut nostra coronet, quemadmodum loquitur alicubi S. Augustinus.

§. XVI. Alterum, quod sperare constantissime debemus, est, Deum pœnas ab hominibus sceleſtis immutabiliter exacturum, quia ut virtutem remunerari, ita vitia punire proprium est sapientissimæ providentiæ. Nec si Deus differat, aut si impios, & pravos homines cumulare bonis terrestribus videatur, minus sperandum est. Nam ut verbis nobilissimi historici Romani utar, *consuescunt Dei immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res, & diuturnam impunitatem concedere*. Cæsar de Bel. Gall. Lib. I. Cap. XIV.

§. XVII. Obsequium erga Deum nascitur ex supremo ejus jure, ac dominio in omnia: correlata enim sunt dominus & servus, dominum & servitus. Tria autem complectitur hoc obsequium. Primum diligentem inquisitionum divinarum legum, quoad cujusque indoles, & status patitur: videri enim potest contemni Legislator ab eo, qui negligens est in ejus legibus addiscendis. Secundum legum istarum amorem, & vitam secundum eas institutam in timore: non enim obsequens Deo est, qui eum noscit tantum, sed qui secundum leges ejus vivit: *non qui dicit Domine, Domine, intrabit in Regnum Cælorum, sed qui fecerit voluntatem Patris, qui in Cælis est*.

Itaque

Itaque desertores ego officii sui habeo eos omnes, *qui*, ut idem Christus servator noster docet, *longas orationes orantes*, quod reliquum est nihil verentur, lingua, manu, consiliis ceteros vexare, turbare, misere afflictare, idque, si superis placet, humanitate & caritate moti. Tertium obedire Deo magis, quam hominibus, quippe qui supremus est nostri dominus, cui Reges omnes obediant oportet, *& sub quo incurvantur qui portant orbem*, ut loquitur Jobus.

§. XVIII. Invocandus quoque Deus est, non quasi ignoret, quid nobis sit usus, sed duas præcipue ob rationes; & quia id est argumentum nostri erga illum obsequii, & quia ita animum nostrum ejus donis excipiendis præparamus, quam rationem precum, quæ Deo ab hominibus funduntur, Platonici constituunt, in primis Jamblicus. Petenda autem sunt a Deo primum omnium bona æterna, sæcundum ea, quibus honeste præsens vita substentetur. Monet Plato in precibus non individua petenda, sed generatim orandum Deum, quia plerumque nescimus, utrum quæ petimus, sint vera bona. In quo cum dogmatibus Christianæ Religionis consentit. Nam Christus Dominus noster diserte docet sic orandum Deum, *fiat voluntas tua*, increpatque ignorantes homines, *nescitis quid petatis*. Porro oratio a toto quidem homine facienda est, sed mente magis quam corpore; non enim oratio est, quæ labiis tantum fit, non etiam corde: quia homo non corpus est, *sed animus rationis particeps*, *corpore utens*, ut præclare ait Plato. Itaque veteres Christiani Patres orationem esse ajunt, mentis ad Deum elevationem, & *divinarum rerum ac legis meditationem*, ut vocat Psalmista. Quare Augustinus ait, Christum orationem, quam *Dominicalem* vocamus, verbis quidem docuisse, ut sese nostro intelligendi modo adoptaret, sed animo tamen & mente peragendam. Egregia sunt, quæ super hac re disserit in duobus aureis libris de sermone Domini in monte. Legi quoque meretur Moralis Christiana Floriotti.

§. XIX. Tandem quum beneficium, & gratiarum actio sint

sint inter se correlata, ut illo posito, & hæc sequatur oportet; nos vero perpetua a Deo beneficia accipiamus, perpetuas illi gratias agere debemus, & ut animum humilem, ac gratum testificemur, & ut nos dignos conservemus, quibus Deus bona sua cumulatius impertiatur. Pertinent ad actionem gratiarum etiam externa quædam signa grati animi, præsertim in Civili societate. Quo illud pertinet Evangelii, *sic facite opera vestra bona, ut videant vos homines, & glorificent Patrem vestrum &c.* Ita enim alii ex aliorum exemplo componimur. Itaque recta ratio Deo sacrificandum præcipit, non quasi terrestrium rerum indigeat, sed in argumentum nostræ adversus illum servitutis, qua omnes concuti plurimum *in societate refert*. Veterum gentium maxima pars quum solius corporis sensu, & voluptate bona perpenderint, Deoque non celestem, *sed humanum tribuerint sensum, terrena bona Diis suis offerebant, illis necessaria, & grata credentes esse, quæ nobis*, quemadmodum observat Lactantius Lib. VI. Cap. II. Sed & Christiana doctrina, & naturalis ratio æque dictant, non hæc terrena bona, sed animum innocentem; & *incoctum generoso pectus honesto* Deo propalam atque in hominum consortio sacrificandum. Præclare idem Lactantius eodem loco Cap. I. *nihil sancta, & singularis Majestas illa ab homine exigit, quam solam innocentiam*, & Cap. II. *hæc est*, inquit, *religio celestis, non quæ constat ex rebus corruptis, sed quæ virtutibus animi, qui oritur e Cœlo. Hic verus est cultus, in quo mens colentis seipsam Deo immaculatam victimam sistit*. Quid autem causæ fuisse dicemus, cur Deus in veteri lege animantium sacrificia præceperit? Censet Theodoretus, hæc sacrificia non fuisse præcepta in veteri lege, sed permissa tantum, ne Hebræi, qui inter gentes idolatras educati erant, & terrenarum rerum sacrificiis assueti religionem sine ullis externis symbolis, quod rudes agrestesque homines efficere parati sunt, desererent. Ac vero difficile est, nisi tota umana natura commutetur, hominem, cujus major pars sensus est & phantasia, sola intelligibili religione Deo devincire: ipse

enim

enim suapte natura ad sensum & phantasiam statim dilabitur. Quamquam & alterum extremum cavendum est, ne ejus rei causa tota crusta ac sine medulla religio evadat, qualis Ethnicorum superstitio fuit, quos idcirco Apostolus *Atheos* appellat. Sed & fuere sacrificia illa Hebræis præcepta veluti symbola sacrificii Christi, quod sæpe memorat Paulus Apostolus. Pertractat hanc quæst. copiose Joha. Spencerus *de legibus Hebræorum ritualibus.*

CAPUT III.

De Officiis Hominis erga seipsum, ac primum de iis quæ cum toti homini, tum corpori debet.

§. I. EX iis, quæ in superiori libro demonstrata sunt, constat, lege naturæ nos obligari ad nostri amicitiam, custodiam, & culturam, ut idcirco quidpiam voluntarie efficere nequeamus, quo deterior nostra fiat natura, aut ea scientes & prudentes negligere, quæ ad nostri custodiam, & culturam sunt necessaria, quin violatæ legis naturalis apud Deum simus rei, ac propterea a nostri felicitate longe aberremus, quæ solius sapientiæ & virtutis effectus esse potest, ut miseria ignorantiæ & vitii. Enimvero quodcumque ex superioribus systematibus, quibus *principia* legis naturæ *cognoscitiva* constituimus, complecti placet, demonstrari facile potest, hominem sui culturæ, & perfectionis negligentem legibus naturæ adversari, atque recta in miseriam ire. Nam si Grotii placuerit systema; intelligetur, societatis solicitum esse non posse, qui sui curam negligit. Si vero Pufendorffii, deducet quilibet aperte, se ex naturæ lege sociabilem præstare debere, & propterea sui perfectionem curare. In Cumberlandi vero systemate cura partis ejusque benevolentia & amicitia necessaria est ad curam, benevolentiam, & amicitiam totius hominum generis. Id ipsum dictum esto de systemate Heineccii. In systemate Wollastoni, quoniam naturales rerum relationes sectandæ sunt, & relatio naturalis, quam nos no-

nobiscum habemus, est relatio intimæ amicitiæ; inde sequitur debere esse nobis amicos, ac propterea perfectionem nostram curare. Tandem in systemate Wolfii a nostri cura & perfectione tota naturæ lex explicatur.

§. II. Videbitur fortassis alicui superfluum esse ea de re præcipere, quum a natura ipsa ad nostri tutelam & perfectionem rapiamur, quod nobis cum omnibus animantibus commune est. Statim enim atque animalia nata sunt, ut sint, & bene sint a natura incitantur. Non ego id diffiteor. At quoniam in eo ut nos ex recta ratione amemus, & perficiamus, idest ut nobis amici simus, peccare facillime possumus, peccamusque frequentissime, accurate id, si quidquam aliud, efficiendum est, idest ex certis, & immutabilibus regulis. Perspecte Seneca *de Vita beata* Cap. I. *vivere*, inquit, *omnes beate volunt: sed ad pervidendum quid sit, quod beatam vitam efficiat, caligant: adeoque non est facile consequi beatam vitam, ut ab ea eo longius quisque recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est*.

§. III. Duplex habet objectum nostri custodia, & cultura. Primum vitam hominis animalem, & bona, quæ hujus vitæ sunt propria: alterum mentem, & ea, quæ ad mentem, idest vitam rationalem, pertinent. De prima cultura in hoc capite differemus, de posteriori in sequente. Vita hominis animalis posita est in unione mentis & corporis, atque in earum facultatum exercitio, quæ corpore velut instrumento exercentur. Quod igitur ad hanc vitam pertinet, considerandа sunt. I. vita ipsa: II. ejus finis: III. exercitium eorum actuum, quibus is finis obtinetur: IV. instrumenta actuum hujusmodi: V. usus bonorum, quibus hæc vita ducitur: super quibus ea nunc sunt præcipienda, quæ ex lege naturæ derivantur.

§. IV. Ac principio vitæ hujus nemo dominus est, ut ad arbitrium projicere eam possit. Quum enim proficiscatur ab unione mentis & corporis, cujus caussa Deus est, a Deo immediate est. Itaque aut vi abrumpere, aut gladio, laqueo, veneno, præcipitio finire, aut negle-

glecta cura abjicere, ut media, aut inactione adversus pericula, est supremam Dei legem violare, ac adversus illum esse perduellem. Præclare prorsus Plato in Phœdone, *in custodia*, inquit, *quadam positi sumus*, *neque decet quemquam ex ea seipsum solvere*, *neque aufugere*. Et Lactantius Lib. III. Cap. 14. *Sicut*, inquit, *in hanc vitam non nostra sponte venimus*, *ita rursus ex hoc domicilio corporis*, *quod tuendum nobis assignatum est*, *ejusdem jussu recedendum est*, *qui nos in hoc corpus induxit*, *tandiu habitaturos*, *donec jubeat omitti*.

§. V. Quamobrem probari nullo modo potest quod apud veteres quosdam populos fieri solitum fuisse legimus, (quodque fit etiam nunc apud barbaras nonnullas gentes) ut quum ad eam ætatem quis provectus fuisset, in qua aliis inutilis, sibi gravis esset, ipse sponte sua præsidia mortis sibi accerseret, veluti apud Indos, quod, præter alios, retulerunt Strabo Geographus, & Curtius de rebus gestis Alexandri; apud Trapobranenses, de quibus Diodorus Siculus Lib. III. Cap. 58., atque apud alias nationes, quarum exempla produxit Pufendorffius de jur. natur., & gent. Lib. II. Cap. 2. Porro quis probet inhumanam eam legem, quæ extitit apud Cæos, *ut majores sexaginta annis aconito vitam finirent*, *ut reliquis cibaria sufficerent?* Huttentotti incolæ *capitis bonæ spei* senes labori & vitæ sustentandæ ineptos tuguriis claudunt, relictis paucorum dierum cibariis, quibus assumptis pereant necesse est, ut retulit Kolbi in ejus loci descriptione. Quin referunt viatores quidam, apud gentes Americæ Borealis, quas Exquimaux vocant, usu obtinere, ut Patres familiæ postquam ad decrepitam ætatem pervenere, liberis parricidium imperent, liberosque quasi pro sui officio parere. Sunt hæc inhumana & barbara & cum natura pugnantia.

§. VI. Sed nec illud probandum est, licere se necare, si alias cum probro adversus Deum victurus sit, qua ratione Rabbini mortem Samsonis excusant. Tandem nec licitum esse potest se occidere ad servandam virginitatem, aut pudicitiam, quod quidam censuerunt: ut

id-

idcirco quamvis ignoscamus iis virginibus, quas legimus ut virginitatem & pudicitiam servarent, divino quodam impulsu sese interemisse; id tamen per legem naturæ fieri posse negamus. Minus quoque ad corpus impudice violatum eluendum, quod Lucretia Romana matrona fecisse, fertur. Conferatur B. Augustinus Lib. I. de Civitate Dei Cap. 16. Horum omnium una ratio est, quod non liceat in nos jus præripere, quod proprium Dei est, obligemurque diserte lege naturæ ad nos custodiendos, quod in nobis est. Cicero lib. VI. de Rep. *Nisi enim*, inquit, *quum Deus is, cujus hoc Templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest: homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc Templo medio vides, quæ terra dicitur.... Quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis, nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum a Deo defugisse videamini.*

§. VII. Sed illud in quæstione positum est a viris doctis & eruditis, an aut ob summam calamitatem, quæ sit morte ipsa intolerabilior, aut ob certitudinem instantis atrocissimæ, vel ignominiosæ mortis liceat se necare? Plato Lib IX. de Legibus negat quidem ob alias causas licere sibi mortem consciscere, sed excipit hunc casum, de quo disserimus, nempe ubi quis tristi, & inevitabili fortunæ casu cogitur. Idem docet Cicero Lib. I. Quæst. Tuscul. Nam postquam memorasset mortem Socratis, & Catonis Uticensis, addidit, *vetat Dominans ille in nobis Deus injussu hinc nos suo demigrare. Quum vero causam justam ipse Deus dederit, ut tunc Socrati, nunc Catoni, sæpe multis, næ ille medius fidius vir sapiens lætus ex his tenebris in lucem excesserit illam, nec tamen vincula carceris ruperit, (leges enim vetant) sed tamquam a Magistratu, aut aliqua potestate legitima, sic a Deo vocatus exierit.* Scribit idem sæpe Seneca. Celebrat hanc ob rem Pomponii Attici excessum Cornelius Nepos in ejus vita: is enim quum sanus ac validus ad

se-

feptuagefimum feptimum annum perveniffet, tandem incidit in morbum, qui quum tres poft menfes invalefceret, inedia mori in animum induxit, fecitque. Hæc tanti fecit Pufendorffius ut Lib. II. de jur. natural. & gent. Cap. IV. 19. quæftionem in medio reliquiffe videatur.

§. VIII. Sed negandum omnino eft. 1. Nulla enim naturæ neceffitas talis ac tanta effe poteft, ut id nobis imperium in nos tradat, quod Dei eft proprium, quale eft jus vitæ, & necis. Deinde non levem id providentiæ Divinæ aut diffidentiam, aut violentiam continet. Nam fi Deo omnia fapientiffime gubernanti in eas rerum anguftias conjicere placet, quæ videantur intolerabiles, credendum eft, id e re noftra effe, adeoque nullo modo licere adverfari, nifi aut de fapientiffima Dei providentia diffidere velimus, aut eam violare parati fimus: utrumque autem eft contra officia, quæ Deo debemus, quæque funt prima, & maxima. Tum ne fortitudo quidem eft fic vitam projicere, quum fortius mala tolerentur, quam iis cedatur, ut præclare difputat Ariftoteles. Id quod vetus poeta eleganter cecinit,

Rebus in adverfis facile eft contemnere vitam:
Fortius ille facit, qui mifer effe poteft.

§. IX. Interim quamquam hunc in modum vita cuftodienda eft, mors tamen, cujus nos nec negligentia, nec vi illata caufa fumus, omnino contemnenda eft, aut faltem non valde timenda: quippe quæ & finem præfentium calamitatum facit, & principium alterius vitæ beatæ in hominibus piis, & juftis. Dici non poteft quantopere in vita pacate & libere ducenda contemptus mortis juvet, ac quantopere nos negligentes & pigros, atque in omnibus rebus timidos efficiat nimius horror mortis. Ut autem non valde timeatur, quotidie animo volutanda eft, atque in familiaritatem adducenda. Præterea illud fæpe animadvertendum eft, ftultum effe nimium timere quod evitare nequeas. Sunt veterum Philofophorum dicta quædam, & facta præclara, quibus animus ad mortem contemnendam erigitur. Imprimis legenda eft Oratio Socratis, quam in Phœdone retulit

Pla-

Plato, primus Tusculanarum Tullii Liber, atque plures eandem in rem Senecæ Epistolæ. Non ignoro hanc animi fortitudinem a temperamento potius in nobis gigni, quam ab eruditione & meditatione informari: sed scio tamen hunc metum sæpe ignorantia & errore augeri, ut is magnam ejus partem demere possit, qui inanes caussas quasdam, quæ augete aptæ sint, agnoverit.

§. X. Quod si quem perturbet vulgare præjudicium, dolorum sensitivorum omnium maximum esse, qui ex separatione corporis & animi sentiri dicitur, inane terriculamentum est: nam quum ea conjunctio nullis corporeis vinculis contineatur, sed posita sit in sola harmonia animi, & corporis a voluntate Dei pendente; ubi cessat nullum ipsa per se sensitivum dolorem creare potest, ac proinde nullus ea in re esse potest in morte dolor, nisi mors contingat ex partium corporis violenta contusione, dilaceratione, inflammatione, constrictione, aut similibus caussis. Si vero quis angatur, quod necesse sit moriturum quæcumque in hac vita amavit relinquere (qui certe dolor ille est in morte maximus), is assuescat rebus hujus vitæ utendis velut in transitu, non ita fruendis, quasi sempiternum habere possit: stultum enim est iis tuto confidere, quæ non solum deficere possunt, verum aliquando debent. Tandem si perturbetur a conscientia vitæ non bene actæ, is det operam, ut præterita vitia emendet, ac virtutem perpetuo colat, & constantissime sectetur: cetera lætus sit, & spei plenus bonæ.

§. XI. Quum constet lege naturæ obligari nos ad vitæ custodiam, quæritur quousque ea peragenda sit? Regula generalis est, non teneri nos vitam tueri cum pari periculo vitæ, aut subeundo malum, quod ipsa morte sit atrocius. Primum perire ne peream, me amicum occidere ne occidam, tantumdem est, ac legem violare naturæ, ne violem. Deinde subire malum, quod si morte ipsa atrocius, & nos in statum continuatæ per aliquod tempus mortis conjicere, est perpetuo perire, ne semel peream, ad quod lex naturæ nullo modo me

obligat, quia non potest me ad contraria obligare. Itaque in his vitæ humanæ casibus licet patientes nos naturæ vi & imperio commodare, seu, quod dicitur, mere passive nos habere. Inde responderi potest quæstionibus, sumenda ne sint ægroto remedia morte ipsâ atrociora? positus in statu certæ mortis teneatur ne subire periculum mortis, quo priorem statum evadat?

§. XII. Superiori regulæ addenda est altera; scilicet nos non obligari ad vitam tuendam & perficiendam supra nostras vires, aut supra cognitionem nostram; etsi teneamur ex naturæ lege vires nostras conservare, & perficere, atque eam nobis bonorum, & malorum cognitionem comparare, quæ vitæ tuendæ, & perficiendæ sit necessaria, idque quatenus naturæ nostræ conditio & status permittunt. Prius inde probatur, quod nemo obligari potest ad eas res quæ vires suas excedunt, utpote relative impossibiles. Posterius vero ex eo, quod quilibet pro virili parte ut toti generi hominum, ita sibi consulere debet, quemadmodum in superiori Libro demonstratum est: quod ubi facere negligit, amicitiæ, quam sibi debet, desertor est.

§. XIII. De defensione nostri adversus invasores prolixe disputari solet. Egit ea de re Grotius Lib. II. de Jure belli, & Pacis, & Pufendorffius de Jure Naturali, & Gentium Lib. item II. Cap. V. Nostri defensio vel sine læsione invasoris agi potest, vel non nisi cum ejus læsione, aut nece. Quin licitum sit vitam priori modo defendere, territando nimirum, aut minitando sine ulla læsione invasoris, nemo umquam dubitaverit. Id immo præceptum esse censeo: nam qui ita evitare mortem potest, nec efficit, is sui negligit custodiam, & amicitiam, ac proinde non minori crimine tenetur, quam qui se ultro interficit, aut qui amicum, quem servare potest, deserit. Quomodo & qui arcem, quam tueri facile potuit, inertia, aut panico timore deserit, & qui eam prodit hostibus, æque adversus Principem peccat.

§. XIV. De posteriori modo controvertitur. Quin autem & hoc modo licita sit nostri defensio, quum in-

juste

juste invadimur, si principia rectæ rationis consulamus, vix dubitare possumus. Nihil enim magis in Natura perspicuum esse potest, quam licere nobis vi & armis ea jura defendere, quæ nobis a Deo tributa sunt, quæ profecto frustra data nobis essent, nisi tueri liceret: Naturam nobis primum conciliare ut simus, & bene simus, secundum nos, alios generis humani amicitiam a nobis incipere: item a nobis incipere curam & custodiam societatis. Itaque nihil verius umquam scriptum fuisse censeo, quam illud, *vim vi repellere omnia jura sinunt*, quod ea lex non scripta sit, sed nata, ut præclare Cicero disserit pro Milone.

§. XV. Nec vero hoc jus me defendendi cum alterius nece, ejus scilicet qui me injuste invadit, ab illius culpa adversus me nascitur, sed a natura ipsa mihi tribuitur, quæ statim ac natus est animans quilibet, illum sibi conciliat, ut existat. Idcirco si qui me invadit culpa adversus me vacet, non minus licitum est me adversus illum defendere, quam adversus feram irrumpentem. Hoc vero intelligendum semper est cum moderamine inculpatæ tutelæ; quod in eo positum est, ut si minimo possis aut tui, aut invasoris malo periculum avertere, id potius efficias, quam ad necem confugias: id enim suadet lex amoris erga proximum. Quod moderamen qui non servat potest etiam in ea defensione esse homicida, quæ pro sui custodia instituitur, quando scilicet ad eam custodiam agendam homicidium necessarium non erat.

§. XVI. Ut autem definiatur tempus licitæ defensionis, distinguendum est inter *statum civilis imperii*, & *statum naturalem*. Brevius est in priori statu defensionis intervallum, quippe in quo statu ope civilis imperii quilibet sibi cavere potest. Itaque tempus licitæ defensionis occisivæ tamdiu in eo durat, quamdiu vitæ periculum, idest ad breve admodum tempus. Scilicet in societate civili principis est, non privati civis, tutela & vindicta, ut nemo possit præripere, quin adversus legitimum imperium perduellis sit. At in statu naturali du-

rat tamdiu, quamdiu hostis non est ad eum statum redactus, in quo nequeat amplius me lædere. Ut vero intelligatur, utrum ad hunc statum redactus sit, qui me invasit, argumenta sumenda sunt aut ex sincera ejus protestatione, aut ex depositis viribus, aut ex datis obsidibus, seu pacis pignoribus, aut similibus argumentis. Ex his vero intelligitur, quum Principes, & Respublicæ sint inter se in statu naturali, quousque liceat Principi, aut Reipublicæ adversus Principem, vel Rempublicam esse in armis, & se defendere. Hoc autem in loco & illud animadvertendum est, fieri posse, ut invasor transeat in locum ejus, qui invaditur, velut si qui invasit, cœptum deserat, & veniam precetur, tu interea non desistas a persequendo; quo in casu habebit omnia ea jura, quæ sunt defensionis, præterquam si aliqua justa pœna ob priorem invasionem dignus sit.

§. XVII. Porro ea defensio non pro vita tantum jure fit, sed etiam pro membris, & sanitate: item pro pudicitia tuenda: præterea pro bonis omnibus, aut magna eorum parte: tandem pro nostris consanguineis, amicis, ac tandem pro quocumque homine, qui non jure invaditur. Priorum propositionum ratio est, quod per naturam liceat propria jura defendere: quod hujusmodi læsionem ego pati non tenear, ac proinde jure meo propulsare possim quoscumque injustos invasores. Nempe explorati juris naturæ est, quod tu mihi facere non jure potes, me pati non tenere, ac omni modo ipsum per me propulsare posse si locus non sit adeundi magistratum. Postremæ vero propositionis ratio ex cura & tutela societatis proficiscitur: hæc enim tutela esse debet omnium adversus omnes. Hæc doctrina extendi potest ad quascumque alias atroces corporis injurias, quas quia pati non teneor, jure meo possum propulsare, non ut alium lædam, sed ut me ab injusto invasore defendam. Sed recolendum semper est, cum moderamine & caritate hanc agendam esse jurium nostrorum defensionem: pacem habeat voluntas, bellum necessitas, inquit Sanctus Augustinus.

§. XVIII.

§. XVIII. Ceterum hæc ita accipienda sunt, ut liceat tantum me defendere, ne quocumque modo lædar. At alia ratio est, si læsus sim; tunc enim in me nullum amplius jus est me vindicandi, dummodo qui læsit ab ulteriori injuria inferenda cessaverit, &, si quod mei jus læsit, resarcire sit paratus. Nempe jus illud me defendendi mihi competit, ut ne lædar; non vero in præteritam læsionem ulciscendi. Itaque vindicta nec in statu civili, nec in naturali privato homini licet, quia non necessaria ad nostri custodiam. Quare non solum adversus Christiana dogmata, verum etiam contra regulas naturæ ii peccaverunt Casuistæ, qui docuerunt, acceptam alapam nece vindicari posse. Sed animadvertendum est, non comprehendi sub hac vetita vindicta, si quis eum qui læsit, pœna aliqua cogat, aut ut læsionem resarciat, aut ut emendetur, aut ne se vel alios similiter deinceps lædat: est enim ea justa, & licita punitio. Vide Grotium de jure Belli, & Pacis Lib. II. cap. 20. Sed in civili imperio id per magistratus procurandum: in Republica enim jus gladii ac vindictæ solus habet imperans. Quare probari non possunt Turcarum leges, qui homicidam læsæ parti dedunt; ad noxam severius enim sui quilibet injurias ulcisci paratus est, quam magistratus. Fertur, Platonem discipulo cuidam iratum, quum elevato ad feriendum brachio hæreret, rogareturque, quid rei ageret, respondisse, *pœnas exigo ab homine irato*, simulque alteri ut in eum animadverteret præcepisse. In statu naturali quilibet sui ac rerum suarum procurator est. Interim consulenda est recta ratio non affectibus tantum auscultandum, ne qui ratione longe belluas excellere gloriamur, vita ipsa & moribus imitemur.

§. XIX. Super duellis disputari solet. De provocante in civilis imperii statu nulla esse potest apud viros bonos, & legum naturalium gnaros controversia: tam enim non licet ob quascumque acceptas injurias alium provocare ad duellum, quam non licet privata vindicta. In statu vero naturali, ubi nullum est ad communes Magistratus confugium, tum licet, quum qui læsit, aut da-

tam injuriam resarcire nequit, aut adhuc invasor est, idest adhuc perseverat in lædendo, nec alius modus superest, quo ejus pertinacia reprimi possit: id enim pœnæ magis, quam ultionis rationem habet: atque hæc est plerorumque bellorum legitima causa.

§. XX. De provocato in diversas partes iverunt docti. Si res e suis principiis derivetur, certum est, si fuga non sine periculo sit futura, non teneri provocatum fugere, sed expectare posse invasorem, atque se defendere: scilicet in eo casu nulla alia ratione justa nostri defensio agi potest. Id tamen intelligitur, dum repentine invadimur: nam si per internuncium, aut epistolam provocemur, nullo modo licet provocanti consentire, quandoquidem id esset non nos defendere, sed alterum invadere: esset inculpatæ tutelæ defensionem migrare, ut quum declinare periculum possimus, nos potius contra audentissimi pergamus. Excipio liberos populos ab aliis item liberis incitati, qui si declinent publica timoris & imbecillitatis professione se audacioribus prædam exhibere possunt, & bellum domi alere, quod prudentius foris egissent.

§. XXI. Quod si in repentinis invasionibus fuga sit quidem futura sine periculo vitæ, sed cum periculo ejus existimationis, sine qua in societate vivere nequeamus, anceps, magis ob inductos vetustate mores, quam ob rem ipsam, casus doctis videtur. Nam quum hujusmodi fuga censeatur conjuncta cum jactura ejus rei, qua vitam in societate sustentamus, tantumdem creditur esse fugere, quantum vitam deserere. Quocirca plures, nec ii indocti, depravata magis consuetudine abrepti, quam recta rerum ratione ducti, opinati sunt, jus nobis inesse, quo possimus nos tutari, dum id periculum alia via & ratione evadere nequimus, etsi præstantius censeant, & homine Christiano dignius, provocatum cum ejus existimationis læsione periculum declinare. Quare milites, ajunt, qui provocati si renunt, aut fugiant, a commilitonibus velut humana societatem indigni evitantur, ut periculum sit ne militiam deserant, nullo

natu-

naturæ jure obbligari ad fugiendum arbitrantur. Ego repugno. Nam ea existimatio sine qua in societate vivere nequimus, non ex corporis robore existit, sed ex animi virtute, quam tantum abest ut in his casibus perdamus, ut potius augeamus. Agnosco ego iis, qui non ex recta ratione sed ex affectibus vitam instituerunt, ardua hæc & difficilia videri: sed sunt plerumque æque ardua & difficilia, ea, quibus corporis sanitas procuratur, remedia, ut mirandum non sit aspernari nos & refugere animi medicamenta. De humanis officiis ex lege eorum directrice, non ex aut delicatis, aut concitatis affectibus disserendum est. Quæ quum sint, magis quoque falsum est, & cum naturæ jure æque ac cum Evangelio repugnans, quod plerisque militum persuasum est, licere provocare ad duellum ob injurias acceptas metu infamiæ: quum enim superest alia via vitam, & famam tuendi, est contra leges naturæ ad arma confugere. Ajunt, si ea ferocia militum animi denudentur, imbelles illos, timidos, & Reip. inutiles futuros, ut idcirco, inquiunt, Politici & Sapientis Principis sit eam alere potius, quam delere. Ego id esse verum non puto: scilicet vera virtus militaris miscenda non est cum iis vitiis, quæ si adolescant, plus mali milites Reip. sint allaturi, quam subsidii. Labore potius indurandi, a luxuque distinendi, quam falsæ gloriæ imaginibus lactandi. Est certe militibus gloriæ stimulus ingerendus, quo nullus est ad virtutem progignendam aptior: sed docendi gloriam esse, ut Cicero ait, famam meritorum in Patriam.

§. XXII. Quæritur hoc in loco utrum hæc violenta defensio jure naturæ præcepta sit, an tantum permissa? Non hic loquimur de militibus in statione positis; aut in prælio justo decertantibus, custodibus, aliisque publico regimini præpositis, qui non possunt sui defensionem deserere, quin traditam custodiam deserant, ad quam jure perfecto, & præceptivo tenentur ex pacto; sed de iis, quos proprium dumtaxat periculum in sui defensione excitat. De his igitur quæritur, an liceat invasori cedere sine ullo crimine desertæ sui custodiæ? Defensionem

occisivam intra eos cancellos, de quibus diximus, licitam esse, sed minime præceptam, adeoque licere eam omittere, atque sinere se interfici, docet Grotius de Jure Belli, & Pacis Lib. II. §. 8. & Puffendorffius Lib. II. de jure naturali, & gentium Cap. IV. §. 2. Sed negat Zeiglerus ad eum Grotii locum, & Auctor Libri *de Principiis justi*, *&* *decori*. Et Grotius quidem nullam doctrinæ suæ aliam rationem profert, præter propriam auctoritatem: Puffendorffius vero hanc dat rationem, quod scilicet quivis possit privilegio suo renunciare, dummodo id non fiat cum damno tertii. Sed demonstrare oportebat jus nos custodiendi & defendendi privilegium esse, non præceptum. Itaque Pufendorffii ratio nullius est momenti.

§. XXIII. Nos in Grotii sententiam imus, eamque sequenti ratiocinio confirmamus. Legis naturæ finis non est conservatio & felicitas unius tantum partis generis humani, sed totius: non ita ergo mihi imperat mei defensionem, ut simul imperet alterius internecionem, ubi ego alia ratione conservari nequeo: ita enim contraria imperaret; ergo dum mihi jus præstat ad me defendendum, jus permissivum dat, non præcipit.

§. XXIV. Idipsum confirmatur. Ex lege Evangelica. Ex ea enim lege perspicuum est, virtutum omnium maximam esse, & quidem heroicam, quamcumque injuriam pati potius, quam facere. Ea est sententia Christi Domini nostri cum in aliis locis pluribus, tum in eo, *si quis te percusserit in maxillam unam, præbe ei, & alteram*. Est autem hæc interpretatio juris naturalis *authentica*, quippe quæ ab eodem Legislatore proficiscitur, qui legum naturalium conditor est.

§. XXV. Sed magna iterum exoritur quæstio, utrum hæc Evangelica doctrina consilium sit, quod pertineat ad eos, qui perfectam virtutem sectantur, an præceptum, ac propterea omnium? veteres quidam Theologi ita censuerunt, licere nos defendere adversus invasorem, sed sine ejus nece; adeoque doctrinam illam Evangelicam velut præceptum acceperunt, quod pertineat ad omnes. Sed

non

non est simile vero id præceptum fuisse in Evangelio, ut nullo modo nos adversus invasores cum eorum nece defenderemus, ubi injuste invadimur; id enim si verum esset, leges Evangelicæ latronibus potius, & sceleftis hominibus consulerent, quam viris bonis, quod dictu nefas est. Deinde iis everteretur jus naturale, quod immutabile suapte natura est. Tertio justum bellum prohiberent, quod non faciunt. Ita sæpe ratiocinatur S. Augustinus. Quocirca ex doctrina Evangelica virtus quidem heroica est, sinere se interfici, ne alter pereat, etiam ubi defensio justa est; sed non est propriæ dictum præceptum. Interim illud observandum est diligenter, etiam in justa defensione nihil agendum esse ex odio, sed cuncta ex caritate, & prudentia. Præclare B. Augustinus, *pacem*, inquit, *habere debet voluntas, bellum necessitas.... Esto etiam bellando pacificus. Itaque hostem pugnantem necessitas, non voluntas perimat*.

§. XXVI. Jam non tantum vita custodienda est ex naturæ jure, sed sanitas quoque, quoad quisque scit, & potest: nam sine sanitate vitæ animalis vix alia officia rite præstari possunt. Regulæ autem pro sanitate custodienda nec plures nec difficiles sunt. Præcipuæ omnium regularum hæ sunt, *temperanter, & sobrie vivere: natura enim paucis est contenta: iis bene se habet: superfluis premitur, & agitatur: corpus ne otio & pigritia marcescere sinas: continenter illud exerceto*. Eas regulas & natura ipsa nos docet, & celebratissimi Medici tradunt. Hippocrates in Libro de Morbis potissimam sanitatis regulam esse scribit, *numquam satiari cibis, & impigrum esse ad labores*. Idem præscribit Celsus Lib. I. Cap. 2. Lege & egregiam Plutarchi tractationem de *sanitate tuenda*. Ergo contra naturæ leges ii peccant, qui intemperanter vivunt, quique otio putrescunt. Enim vero quid interest ad homicidium sui, utrum quis lento veneno se necet, an violenter? Itaque sui homicidæ jure ii habentur, qui ingluvie, aut ebrietate, aut aliis voluptatibus, vitam suam abbreviant.

§. XXVII. De bonorum fortunæ, ut vocant, usu,

quæ

quæ sunt necessaria vitæ animali conservandæ, hoc in loco pauca disseramus. Sunt bona fortunæ vitæ animali conservandæ, ut dixi, necessaria: itaque eadem lex naturæ, quæ præcipit vitæ nostræ conservationem, præcipit quoque, ut instrumenta omnia vitæ nobis comparemus, comparata conservemus: vulgatum enim & verissimum est illud axioma, *qui vult finem, vult & media*. Potest autem contra hoc officium tribus modis peccari, negligentia, avaritia, & prodigalitate. Ac primum quum Deus præcipiat nobis nostri custodiam, proculdubio exigit a nobis omnem eam diligentiam, quæ ad bene vivendum necessaria est. Quocirca hanc diligentiam negligere est in iis, quæ ad vitæ custodiam pertinet, peccare. Id vero aut temerariam in Dei providentia confidentiam ostendit, aut apertam legis naturæ violationem. Accedit, quod hujusmodi homines non possunt alia ratione vitam sustentare, quam nefanda & injusta faciendo, aut patiendo. Atque hoc officium quum ad omnes omnino homines pertinet, tum eorum potissimum est proprium, qui suo pacto, aut contractu aliorum curam gerere debent, quales sunt Patresfamiliæ.

§. XXVIII. Deinde non ita sectanda, & amanda sunt externa bona, tamquam in iis ultimus nostri finis positus sit: nam qui ita operantur, agunt adversus finem humanæ vitæ præcipuum, idest beatitudinem, quam in iis rebus collocant, in quibus esse nequit, atque idcirco adrersus naturæ leges, quæ præcipuum illum finem habent, quemadmodum alibi demonstratum est. Sunt igitur ea sectanda, & comparanda fortunæ bona, quæ vitæ animali ducendæ sunt necessaria, quæ nec multa sunt, nec difficilia paratu, ubi quis non ex cupiditate, sed ex ratione vitam instituit: sed ita conservanda sunt, ut præsto sint vitæ usibus, nec tantum nostræ, verumetiam aliorum, non ut contemplationi tantum serviant. Quare ea in re duo, ut dixi, extrema vitia cavenda sunt, nimius eorum bonorum affectus, quasi in eorum contemplatione posita sit tota nostri felicitas, quod vitium *avaritia* dicitur: & dispersio sine ulla ratio-

ne,

ne, quæ dicitur *prodigalitas*. Utrumque enim vitium contra horum bonorum usum est, adeoque contra naturæ legem: sed magis primum, quam secundum.

§. XXIX. Superiori doctrina apertissime posita est in divinis Libris. Matthæi VI. v. 34. *nolite soliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi*. Idest nolite ita esse in crastinum animo occupati, ut idcirco cogamini cetera officia ob eam curam negligere. Et Paulus Apostolus in I. ad Timoth. cap. VI. v. 7. *Divitibus*, inquit, *hujus sæculi præcipe non sperare in incerto divitiarum*. Quorsum quoque spectant verba illa ejusdem Apostoli, *denique qui utuntur hoc Mundo sint tamquam non utentes*. Hæc non significant, nisi ut ne nimis præsentis vitæ bona amemus, æternorum & spiritualium, quæ sola immutabilia sunt & vera, immemores: Legatur Verulamii sermo *de divitiis*.

CAPUT IV.

De cultura animi.

§. I. POstquam ea hominis officia, quæ vitam animalem spectant, per summa capita persequuti sumus, superest ut de cura animi, ejusque cultura dicamus, quæ tanto major & accuratior esse debet, quanto est animus corpore ipso præstantior, & animi vita, animali nobilior. Accedit altera causa, ob quam primas & maximas curas animi vita a nobis exigit, quod nempe animalis intra breve temporis spatium contineatur, illa vero æternitatem spectet. Ergo quanto præstantiora sunt æterna bona præ bonis hujus vitæ fugacibus, tanto vitæ rationalis cura major & diligentior agenda est. Postremo ne vita quidem ipsa animalis ordinata & pacata esse potest, nisi sapiens, ordinatus, & pacatus animus eam moderetur: totum enim regimen vitæ nostræ animalis a mente pendet, ut perturbatum sit necesse est, ubi illa inepta est ad regendum.

§. II. Spectat vita animi intellectum, voluntatem, affe-

affectus, seu vim cogitandi, & vim agendi, quæ præcipuæ sunt animi facultates, quibus ille vivit, & operatur. Ad utramque autem facultatem perficiendam nostri illa naturalis amicitia nos obligat, ac propterea naturæ lex: nam nos obligat lex naturæ ad recte nos amandos, ad felicitatem nostram semper intuendam, & sectandam, adeoque ad ea omnia, quæ veræ felicitati consequendæ sunt necessaria. Ad felicitatem vero consequendam inprimis necessaria est emendatio & perfectio intellectus, ac voluntatis; tum ars quædam, qua affectus, ac naturæ impetus intra suos cancellos cohibeantur: nam experientia nos docet inter homines miserum non esse, nisi aut stultum, aut scelestum, quorum ille actiones aut omissiones ad calculum adducere nequit, ut pernoscat, consentaneæ ne fini suo sint, an non: hic totum affectibus frænum laxat; ergo lex naturæ nos obligat ad intellectum & voluntatem emendandam, & perficiendam. Emendatur autem intellectus, quum ab eo causæ ignorantiæ, & errorum destinentur, voluntas cum ab habitibus pravis purgatur: perficitur vero intellectus scientia, voluntas habitibus virtutum; ergo lex naturæ præcipit, ut & causas ignorantiæ, ac errorum, præsertim quod spectat ad vitam moralem, ab animo removeamus, atque intellectum vera scientia instruamus; & ut voluntatem ab omnibus pravis habitibus purgemus, ac habitibus virtutum ornemus, quo naturæ impetus intra suos terminos continere possimus. Atque in his tota animi cultura posita est.

§. III. Omnium igitur primum ex lege naturæ cuilibet homini pro sua indole & conditione accurata cura gerenda est intellectus sui. Nam quum intellectus sit veluti fax totius vitæ rationalis & moralis, nisi ille ea cognitione informetur, quæ ad vitam hanc recte transigendam necessaria est, perturbata & confusa tota erit vita rationalis, & moralis. Ad eam igitur scientiam, veluti ad medium finis nostri consequendi necessarium; suprema illa naturæ lex nos obligat. Ac vero si is, qui quum possit, negligit vitam animalem curare, & perfice-

ficere, non recte nec vere se amat; qui dici potest, eum, qui quum possit vitam rationalem perficere, negligit, rite, & vere se amare, idest ex recta ratione amare atque sibi esse amicum?

§. IV. Qua ex re duo consequuntur. Primum obligari nos ad scientiam bonorum, & malorum cum physicorum, tum moralium: physicorum quidem, quia obligamur ad vitæ animalis custodiam, quæ ut sine bonis physicis conservari nequit, ita a malis physicis plurimum timere debet; moralium vero quia obligamur ad mentem perficiendam, quæ bonis moralibus perficitur. Hanc scientiam cuilibet necessariam esse pronuncio, ceteras aut statibus tantum quibusdam necessarias ajo, aut omnino indifferentes. Alterum est obligari quidem homines ad intellectum perficiendum, sed non æqualiter, verum quemlibet pro sua capacitate, & statu, ut idcirco non æqualiter adversus hanc legem ab omnibus peccetur. Intelligendum est esse cuilibet hominum relationum & actionum veluti circulum quemdam, cui majorem, cui minorem: eo ab animo tanquam a centro hominis actiones pertingere debent ut bene beateque sit; ergo eo usque ejus mens quaquaversum pervidere.

§. V. Quibus ex rebus omnibus intelligitur, nullum officium generi humano utilius a Philosophis præstari posse, quam propagationem ejus scientiæ, de qua locuti sumus. Ac felices quidem essent populi, si Philosophi quantum temporis in inutilibus quæstionibus frustra terunt, tantum intendere vellent in artes, & cognitiones generi humano necessarias publice augendas, & perpoliendas, ac parvis catechesibus comprehendendas, quo communitati sese utiles præstarent: catecheses autem dico Agriculturæ, Pastoralis, Artium reliquarum. Inprimis desiderandum esset, ut qui populos regunt, aut in iis principes sunt, curarent, ut plebei quoque homines legere saltem, & scribere scirent; vix enim dici potest, quantopere inde mores, & artes perficerentur. Itaque ego subirascor sæpissime iis opulentis hominibus, qui vana memoriæ suæ monumenta relinquunt, hæc vero offi-

officia, quibus vere immortales fieri possent, prætererunt. Veteres enim popnli non aliam ob rationem Orpheum, Amphionem, Herculem, aliosque inter Deos retulerunt, nisi quia humanitatem barbaras gentes docuerunt. Sunt adhuc apud nos veteris vestigia ruris, quæ si qui excolere aggrediantur, illos ego inter Heroas meritissime retulerim.

§. VI. Jam vero excolenda est & voluntas, qua proprie vir bonus, aut malus quisquam est, & dicitur. Nempe finis legis naturæ est perfecta hominis beatitudo: media vero, quæ ad eum finem ducunt, sunt amicitia Dei, nostri, aliorum. Comitantur autem tres istas amicitias tria virtutum genera, Theologicarum, Monasticarum, & Politicarum, quarum primæ Deum, secundæ nos metipsos, tertiæ societatem humanam spectant. Ad hæc ergo omnia formanda est voluntas, & tota natura assuefacienda, ut sit perfecta. Jam ea perfectio a tribus potissimum causis progignitur, temperamento, intellectu, & habituum moralium exercitio; tres ergo illæ caussæ vehementer excolendæ, & ad perfectionem nostram inflectendæ sunt.

§. VII. Cultura autem trium illarum naturalium caussarum in his præsertim posita est: primum, agreste, & ferox ingenium cicuriendum est, ut ne transversum nos rapiat, quum ad officia conamur. Deinde iracundum, inconstans, turbulentum flectendum paulatim, ut mitescat, & assuescat fræno. Tum præclaris justi & honesti notitiis instruendus est intellectus, qui voluntatis lumen est. Tandem exercitatione ipsa virtutum ea acquirenda est indoles, qua, quasi altera natura, recte, juste, & honeste vivamus. Atque postremum hoc est illud, quo proprie voluntas & natura formatur: nisi enim continuato exercitio virtutis naturam bonam induamus, & præcepta honestatis in succum, & sanguinem convertamus, formari voluntas ad beatitudinem nequit. Ad hoc autem efficiendum juvat inprimis exempla nobis proponere ad imitandum, eorum scilicet, qui justam, honestam, liberalem, magnanimam vitam duxerunt, quorum

rum exemplorum copiosam segetem suppeditat historia sacra, & ecclesiastica: plura quoque subministrat historia ipsa profana; atque in hunc præcipuæ finem historiæ lectio suscipienda est. Eam ob rationem historiam vocat Cicero *Magistram vitæ*. Sed quoniam ea de re in secunda parte dictum est copiose, quo in loco de virtute egimus, a longiori oratione hic supersedebimus. Unum hic addam, præsentem puerorum educationem & institutionem, institutionem literariam eam non esse, quæ tam nobili animanti ad virtutem & felicitatem manuducendo omnium sit magis consentanea. Nempe descivimus jamdudum a naturæ simplicitate, eamque omnibus machinis alio fleximus, quam qua flectere debebamus. Tota præsens educandi ars in hominis exteriora formanda tendit: animi vim, corporis sanitatem negligimus, ac ita, ut ad nos minime pertinere videantur. Ausim hic dicere, hominem nec tam ineptum gigni, nec tam pravum, quam vulgo putatur, sed nostris machinis moralibus fieri.

CAPUT V.

De effectibus, officiisque inde manantibus.

§. I. Disseramus nunc de ea nostri cultura, quæ ad affectus pertinet, quæque esse debet prima & præcipua: nam inde hominis tota beatitudo, aut miseria pendet. Horum natura generatim in secunda parte explicita est: hic eos singillatim expediemus, & de eorum in vita animali ac morali vi dicemus. Cartesius *de Passionibus Animæ parte 2. articulo 69.* ad sex primaria genera perturbationes animi omnes contulit, admirationem, amorem, odium, cupiditatem, lætitiam, mœrorem. Earum ordinem sic describit: Principio quum aliquod novum objectum, vel circumstantia aliqua nova modificatum nobis occurrit, ob motus in cerebro omnino novos excitatos, reflexivam animæ facultatem sistit, & in extraordinariam quamdam attentionem mentem rapit,

pit, quæ est admiratio, quam affectuum omnium primum esse censet. Deinde si oblatum objectum anima attentius consideret, ejusque cum natura nostra relationes inspiciat, tum si quidem malum vel bonum reperiat, amor, aut odium excitabitur. Porro si bonum hoc, aut malum fuerint præsentia, orietur lætitia, vel mœror: si vero futura, cupiditas, vel timor.

§. II. Henricus Morus in Enchyridio Ethicæ lib. 1. Cap. 7. arbitratur, numerum affectuum breviorem fieri posse, ut omnes referantur ad amorem, & odium, quorum duorum ceteri aut cognati sunt, aut effectus: *Quid enim*, inquit, *est desiderium*, *nisi amor porrectus versus bonum futurum? Quid fuga*, *seu aversatio*, *& timor*, *nisi odium se avertens ab imminenti malo*, *vel se contra ipsum muniens? Quid lætitia nisi amor exultans præsentia boni adamati? Quid tandem mœror*, *sive mæstitia*, *nisi odium præsenti malo oppressum & implicitum? Manifestum est*, *in omnibus his semper amorem & odium varie modificari*. Hæc ille. Fuerat hæc doctrina B. Augustini, quæ latius explicatur a Malebranchio in 5. libro *de inquirenda veritate*.

§. III. Veteres Philosophi Platonici, Peripatetici, Stoici, & hinc Scholastici, partem animæ sensitivam, quam & inferiorem vocabant, in duas alias partiebantur, irascibilem nempe, & concupiscibilem. Quum autem affectus dicerent perturbationes inferioris animæ partis contra rationem, vel præter rationem, eos ad duas sedes referebant, concupiscibilem, & irascibilem. In quo illi minime errabant: nempe omnes affectus nihil sunt aliud, nisi varii modi concupiscentiæ, & excandescentiæ. Nam quum omnes nascantur ex opinione boni, vel mali, sive directa, sive reflexa, qui ex opinione boni gignuntur sub concupiscentia continentur: qui vero ex opinione mali sub irascibili. Videri potest Cicero, qui ex doctrina Stoicorum accurate super ea re disserit in 4. Tusculanarum disputationum libro.

§. IV. Possunt itidem affectus dividi in duas alias classes, & quasi sedes, ut alii rationem magis alii magis sen-

ſenſum ſpectent. Affectus, qui ex contemplatione bonorum, vel malorum ſpiritualium, ideſt bonorum vel malorum corporeorum non directa, ut in ſenſationibus, ſed reflexa, ad rationem magis ſpectant, ſeu partem animi ſuperiorem, quam ad ſenſum, & partem inferiorem. Affectus vero, qui originem ducunt ex bonis corporeis ope ſenſationum, ſenſum magis, quam rationem ſequuntur. Atque poſtremi quoque illi affectus, ſi naturam rationis induant, quantum a ſenſu recedunt, tantum ad rationem accedunt. Illud eſt inter utroque diſcrimen, ut poſteriores turbulentiores ſint, & mutabiliores; priores vero pacatiores & diuturniores. Non autem ignoro quantopere inter Philoſophos concertatum ſit, ſint nec ne in ratione affectus; quam quæſtionem perdiligentiſſime tractat Picolominus in ſecunda Philoſophiæ moralis parte. Sed vix iſtud negari poteſt ab iis, cui naturam humanam paullo attentius contemplantur. Rationem porro quum dico, non ſeparatam intelligo: neque enim me latet nullum eſſe in anima noſtra motum quin totam animalem naturam afficiat.

§. V. Sed illud præterea animadvertendum eſt, affectus omnes eſſe peculiares modificationes generalis propenſionis in voluptatem, & averſationis a malo, ut intelligere poſſimus, quemadmodum inclinationes illæ ex temperie naturæ noſtræ procedunt, ita ex eodem fonte manare affectus. Nempe quum generalis propenſio erga bonum a bonis peculiaribus ſeu præſentibus, ſeu futuris varie modificatur, & determinatur, primam claſſem affectuum conſtituit, eorum ſcilicet, qui ex ſenſatione, vel opinione boni naſcuntur. Eodem modo naturalis averſatio mali varie determinata a particularibus malis ſeu præſentibus, ſeu futuris, alteram claſſem affectuum, eorum qui ex ſenſatione vel opinione mali progignuntur, efficit. Jam quum propenſiones illæ non alia ratione in natura noſtra locum habeant, niſi quia ita temperati ſumus, ut nos & felicitatem noſtram neceſſario amemus, eamque quum in nobis non habeamus, in omnibus extra nos objectis quæramus, & quidem impetu

naræ vehementiori, ideſt affectibus perſpicuum eſt, affectus omnes eſſe modificationes amoris proprii; adeoque tum eſſe vitioſos, quum amor ille proprius vitioſus eſt.

§. VI. Jam vero quum valde ſit ſimile veri ſenſationem doloris præcedere in hominibus omnem voluptatis ſenſationem, quia infantes ſi nulla ſit in eorum machinulis perturbatio, veriſimile non eſt æquabilis voluptatis ſtatum perſentiſcere; nec porro voluptates geſtientes ſentire poſſunt, niſi dolor præceſſerit; videtur affectus omnes a dolore, & ægritudine originem primam habere. Itaque omnes ſunt naturæ voces, quibus commoneamur eam aut bene ſe non habere, nec in ſitu eſſe naturali; aut naturalem & conſentaneum tandem ſitum nactam.

§. VII. Qua ex re illud ſequitur, affectus eſſe non poſſe, niſi in natura finita, eſſeque argumentum manifeſtum naturæ finitæ & mutabilis. Scilicet ſola natura finita hujuſmodi eſt, ut nec in ſe habeat totum illud bonum, quo eſſe poſſit perfecta atque beata, nec tantam potentiam, qua mala omnia propulſare poſſit atque perpetuo in ſtatu ſibi conſentaneo vivere. Hinc & inclinationi generatim erga bonum velut in ſui complementum, & averſationi a malo, ac proinde affectibus, obnoxia eſt. Deus vero, qui & perfectiſſimus eſt, ſibique ad beatitudinem ſufficientiſſimus, & potentiſſimus, nec rapi poteſt in externa bona, velut in perfectiones naturæ ſuæ, nec mala ulla timere, & conſequenter ut nullo dolore, nullaque geſtiente voluptate, ita nullis affectibus perturbari poteſt.

§. VIII. Sed perſequamur quam breviſſime præcipua affectuum genera, eorumque uſum & abuſum in vita morali, ac civili paullo diſtinctius demonſtremus. Primus ordine & natura qui in nobis progignitur affectus ex partitione Carteſii, eſt admiratio, quæ ut ſuperius diximus, eſt paſſio animi novitate & inſolentia alicujus objecti perculſi, atque in eo contemplando attentiſſime occupati. Nempe quum mens noſtra in ſuis operationibus ab impreſſionibus in cerebro factis pendeat,

ſi

ſi nova quædam & inſolita motio excitetur in cerebro, tota ab ea motione mens noſtra rapitur, aliiſque contemplandis inepta evadit. Sed duæ diſtingui poſſunt admirationes, altera quæ pendeat ab amore ſciendi, altera, quæ a quadam cerebri torpedine naſcitur. Illa rationalis vocari poteſt, eſtque eorum propria, qui & amore ſciendi aguntur, & temperamentum habent aptum attentioni continuandæ: hæc vero dici poteſt bruta, eſtque argumentum ſtupiditatis. Prioris indicium eſt, ſi quis poſt admirationem ad inquiſitionem excitatur: poſterioris vero, ſi admirationem nulla ſequitur perquiſitio.

§. IX. Uſus admirationis inſignis eſt & multiplex. Principio niſi eo affectu natura noſtra tangeretur, quaſi ſtupidi eſſemus, nec unquam excitaremur ad perquiſitionem rerum pulchrarum, & utilium, aut certe minori ardore ad illas inveſtigandas aggrederemur. Quemadmodum enim corpora elaſtica quo magis premuntur, eo majori reniſu reprimunt, ita mens noſtra, quo majori admiratione percellitur, eo vehementius in inquiſitionem veritatis enititur. Hinc Plato, & Ariſtoteles principium Philoſophiæ fecerunt admirationem, qua primi mortales in curioſitatem impulſi, rerum naturalium cauſas perquirere ceperunt. Qui hiſtoriam litterarum & artium legerit, is diſcet quot, & quam præclara curioſitas ex admiratione nata, aut vellicata in rempublicam quum civilem, tum litterariam invexerit, ut intelligere poſſimus quam bruti ſint ii, qui hunc affectum quem alere & fovere magno ſtudio deberent, in pueris exſtinguere conantur. Non ſum neſcius, plura quoque abſurda aut perniciosa inde excitata: ſed hæc abuſui potius humanæ libertatis naturæque humanæ imbecillitati, quam huic cauſſæ tribuendæ ſunt.

§. X. Deinde admiratio, ut alii animi affectus, non minimum memoriam noſtram adjuvat, quemadmodum perſpecte obſervat Carteſius: ſcilicet affectus omnes attentionem noſtram acuunt, & intendunt: ex acuta vero & intenta attentione memoria firmatur. Ad hæc admiratio animum in ſitu ponit, quo in ſitu, res at-

tentius contemplari potest, earumque cum natura & fine nostro relationes despectare, quod ii non facile efficiunt, qui hoc affectu non satis agitantur, quique proinde incuriosi sunt. Ceterum ut alii affectus, si fuerint frequentiores, indicium sunt naturæ nimium phantasticæ & mutabilis; ita admiratio nimia & frequens etiam ob res minime admirabiles, argumentum est brevitatis, imbecillitatis, & stupiditatis mentis. Itaque videmus, nullos hominum tam frequenter, etiam ob res levissimas, admiratione tangi, quam ignorantes, præsertim disciplinarum naturalium, & historiæ humanæ, quarum rerum periti vix quidquam admirantur, nisi quæ admiratione etiam sapientium digna sunt. Quo circa ad stupidam admirationem vincendam nihil tam aptum est, quam historiæ naturalis & civilis peritia.

§. XI. Amor est affectus animæ, qui cum motione fluidi corporei calidiore excitatur ad se voluntate jungendum cum iis objectis, quæ naturæ nostræ consentanea videntur. In amore igitur ex sensatione, vel idea rei nobis nostroque fini consentanea excitatur in sanguine calor quidam placidus, qui quum habitualis evaserit, magnum animi vigorem efficit. Itaque amantes alacres sunt & fervidi, ac plerique etiam natura paullo stupidiores eo affectu ad præclara facinora excitari solent. Quocirca hic affectus, nisi modum excedat, esse etiam potest stimulus ad virtutem.

§. XII. Amoris plures sunt species, quum pro diversitate objectorum & finium, tum pro intensiori, aut minus intensa sanguinis agitatione. Amor erga objectum natura nostra superius, & a quo speramus, vel metuimus, vocari solet amor devotionis. Is cum timore quodam conjunctus est, estque affectus compositus ex amore, & timore. Amor erga æquale in natura nobis objectum triplex est, concupiscentiæ venereæ, amicitiæ, & caritatis. Priori amore amamus propter voluptatem nostram: altero amamus alios propter se: tertio amamus eos, qui aut sunt nobis sanguine conjuncti, aut quos tanquam sanguine conjunctos spectamus. Prior amor·

mor naturæ est magis animalis, quam rationalis: itaque & brutis animantibus communis est. Posteriores duo naturæ sunt rationalis, magisque a ratione proficiscuntur, quam ex commotione sanguinis.

§. XIII. Amor ut ceteri affectus naturæ humanæ necessarius est & utilis. Principio amore concupiscentiæ venereæ species humana servatur, ut si demas intra seculum hominibus deserta erit tellus. Itaque & in animantibus, ut dictum est, brutis locum quoque habet, magis incitante natura, quam ulla cognitione, ut scilicet brutorum species conserventur. Præterea eodem amore humana industria & solertia fovetur, ut nisi ea concupiscamus, quæ nobis voluptatem afferre possunt, inertes simus & crudi lateres necesse est. Deinde amore caritatis & amicitiæ primum continentur, & conservantur familiæ, quæ, ut eleganter Aristoteles appellat, sunt elementa civitatis: tum vincula majorum societatum junguntur. Nec sane hominum genus sine mutua caritate & amicitia esset aliud, quam ferarum multitudo. Delirant igitur ii, qui hujusmodi affectum ex hominum natura evellere student.

§. XIV. Interim in amore concupiscentiæ tum venere, tum aliarum voluptatum, plurima inesse possunt vitia, & incommoda, nisi ex lege honestatis componatur. Paullatim enim agitata natura, & ratio opprimitur, & in omne vitiorum genus itur. Incommoda & mala hujus perturbationis quod ad voluptates venereas spectat elegantissime more suo describit Plautus in prologo Mercatoris, quæ operæ pretium facient adolescentes in hunc affectum proclives si attente considerent. Nam quemcumque hic affectus arripuit paullo vehementius,

„ Magno atq. solido multat infortunio;
„ Nec pol profecto quisquam sine grandi malo
„ Plusquam res patitur studuit elegantiæ.
„ Sed amori accedunt etiam hæc, quæ dixi minus?
„ Insomnia, ærumna, error, terror, & fuga,

 „ Ine-

,, Ineptiæ, stultitiæq. adeo, & temeritas,
,, Incogitantia excors, immodestia,
,, Petulantia, cupiditas, & malevolentia,
,, Inhæret & aviditas, desidia, ignavia,
,, Inopia, contumelia, & dispendium.

§. XV. Nec minoribus malis ceterarum voluptatum amor subjectus est, nisi ratione, ac validissime regatur; inde enim nasci possunt immania vitia, quæ & singulos homines, & integras civitates perdere possunt cujusmodi immoderata divitiarum cupiditas, ferox & stulta ambitio gloriæ, ingluvies, ebrietas, ceteræ. Scilicet in homine nulla sunt alia vitia, nisi quæ ex abusu affectuum depravata ratione aut consuetudine nascuntur.

§. XVI. Odium est ea animi perturbatio, qua incitamur ad nos separandos ab iis objectis, quæ nobis ingrata videntur, vel noxia. Odium non est simplex affectus, sed veluti mixtus ex ira habituata, & tristitia. Itaque ut amor rarefacit sanguinem, & æquabilem calorem gignit; ita odium adigit ad cor. Quum odium refertur ad mala generatim considerata, odium appellari solet: At si referatur ad objecta deformia, dicitur aversio, & horror. Necesse autem est, ut natura humana hujus affectus sit capax, quo possit se conservare: nam ut sine amore objecta naturæ nostræ consentanea minime consectaremur; ita sine odio mala & pernicialia non caveremus. Est igitur odium in animantibus præcipue memoriosis & calculo utentibus. Sed quemadmodum amor in vitium abit, si excedat aut intensitate, aut extensione; ita odium in vitium convertitur aut nimia extensione, ea scilicet objecta odio habendo, quæ amare debemus; aut nimia intensitate, nimirum plus odio habendo, quam par est; aut nimia duratione, nempe tum etiam odio habendo, quum objectum debuit esse malum. Huc pertinet illud veteris Philosophi, *non decet mortalem odia gerere immortalia*; excipio, nisi objecta perpetuo fuerint mala: nam aversio a malis natura fit, eaque quousque eadem naturæ nostræ cum objecto malo relatio perstat.

§. XVII. Sed magna hoc in loco suboritur quæstio, utrum in his affectibus amoris & odii animus mere *passive* se habeat, an etiam *active*, itaut ii imperio libertatis subsint. Ea profecto quæstio magni est momenti. Nam si animus in his affectibus mere passive se habet, in potestate nostra non erit amare, vel odisse. Ex quo conficitur, ut leges præcipientes, vel vetantes hujusmodi affectus id videantur præcipere, vel vetare, quod in potestate nostra nullo modo esse potest. Et quidem quum affectus omnes sint commotiones naturæ humanæ ex opinione boni vel mali proficiscentes, videri potest, nullo modo eos imperio libertatis subesse, non secus atque imperio libertatis subjectum non est, non sentire odorem ad præsentiam rei odoriferæ, aut non videre lumen apertis ad solem oculis. Nempe affectus natura constant, non voluntate.

§. XVIII. Ei quæstioni sic respondemus. Positis bonis, vel malis objectivis, liberi non sumus in affectibus amoris, aut odii, qui inde necessario nascuntur, minime persentiendis: sed possumus tamen curare, ut propositis aliis, & veris adspectibus boni, vel mali, quod vetamur amare, illud abhorreamus, aut amemus, quod prohibemur odio habere. Præterea operam dare possumus, quoad ii affectus durant, ne actionibus extrinsecis iis abutamur ad scelera quævis perpetranda, quæ affectus illi suadent. Quantumvis enim affectibus agitemur, liberi adhuc sumus, si non iis sentiendis, saltem in iis obsecundando. Quod si quæstio agitetur de homine ab affectibus adhuc libero, dùm serena est ratio & purgata, omnem habemus libertatem eas occasiones vitandi, ex quibus affectus illi in nobis excitari possunt: præterea in primis motionibus fovendis, quo ne adolescant. Atque ex his intelligitur, qua ratione interpretandum sit præceptum Evangelicum de amore inimicorum.

§. XIX. Tertia classis affectuum ex Cartesii partitione continetur sub cupiditate. Cupiditas est affectus animi, quo fertur in bonum quatenus futurum. Sub ea comprehenditur etiam aversatio a malo futuro. Nempe quum

 absen-

absentia mali æque ac præsentia boni sit bona & concupiscibilis, in utramque fertur cupiditas. Ceterum si quis cupiditatem circa bona futura desiderium appellare velit, cupiditatem vero circa absentiam mali futuri, fugam & aversationem, nihil repugnamus: turpe enim est Philosophum de vocabulis concertare.

§. XX. Inter cupiditates excellunt illæ, quæ nascuntur ex amore honestatis, & horrore turpitudinis. Priores magis ad amorem accedunt, eodemque modo animum agitant, licet non eo calore, qui in amore sentitur. Posteriores vero similes sunt odio, & timori, eodemque pene modo atque odium & timor animum concutiunt. Inter bona vero, quæ maxime ad cupiditatem nos accendere debent, excellentissima sunt bona animi, ut omnium malorum nullum magis timendum est viro honesto, quam animi vitium. Interim vulgo non ita existimatur: Animus enim magnæ hominum partis complacentia erga bona corporis, aut fortunæ magis abripitur, quam erga bona honesta. Magna in primis hæc hominis est insania, peritura curare, negligere æterna.

§. XXI. Ad cupiditatem autem referri solent primo quidem spes, metus, Zelotypia, securitas, & desperatio: deinde etiam animi fluctuatio, animositas, audacia, pusillanimitas, æmulatio, & costernatio. Spes est animi affectus, quo disponitur ad facile credendum id eventurum esse, quod cupit. Quumque non evenire id quod desideratur, sit malum; malum vero metuatur; hinc fit, ut cum spe metus quidam sit conjunctus, nisi fortassis in ea spe, quæ ob certitudinem rei futuræ, fiducia appellatur. Spes sanguinem rarefacit, ejusque motum expeditiorem reddit: metus contra condensat, atque impeditiorem ad motum reddit. Hinc spe lactati lætiores & opiniores esse solent; metu vero turbati exsangues & pallentes.

§. XXII. Plerumque spes & metus oriuntur magis ex corporis temperamento, aut animi constitutione, quam ab objectis externis, eorumque actione. Hæc spes dicitur falsum gaudium, metus vero panicus. Observatum

est

est Aristoteli, homines & bruta, quorum cor habita ratione ad corpus, magnum est, timiditate laborare; quorum vero minus, audacia. Ejus rei ratio est, quod cor magnum minus sit aptum sanguini vegetando ac movendo: ejus enim fibræ quo longiores sunt, eo minus sunt elasticæ: deficiente in corpore sanguine desit ejus vis necesse est: inde vero nascitur corporis habitus meticulosus. Contra vero homines, & bruta, quorum cor parvum est proportione ad corpus reliquum, animosa esse solent & audacia, quia vi sanguinis majori sese valentiora persentiscunt. Præterea iidem affectus plurimum pendent a corporis totius temperamento & robore. Hinc temperamento cholerico, aut sanguineo prædití, corpore quoque robusti, audentiores sunt, & fortiores: timidi contra & imbecilli, qui præditi sunt temperamento melancholico, aut phlegmatico, quique corpore sunt tenui & imbecillo. Tandem hujusmodi affectus pendent plurimum ab animi constitutione. Qui enim rerum, in quibus versantur, imperiti sunt, timore agitantur; qui autem periti, spe pleni, aut audacia esse solent.

§. XXIII. Hæc, quæ adnotavimus, probe sunt unicuique perpendenda. Plerumque enim fit, ut a magnitudine animi decepti, aut ab ejus pusillanimitate exterriti, objecta externa majora, aut minora, quam revera sunt, æstimemus, atque hinc in mala gravissima præcipites ruamus. Dicamus hoc in loco semel saltem, quod omnibus scitu maximopere est necessarium. Tota hominis tranquillitas in hoc est posita, ut veras relationes, quas cum rebus externis habemus, cognoscamus, dimetiamur, si fieri potest, atque iis consentanee vivamus. Quotiescumque igitur contingit, ut hunc ordinem turbemus, quieti & beati esse nullo pacto possumus. Nihil hunc ordinem turbat vehementius, quam affectus falsi, qui scilicet rebus aut intensitate, aut extensione, aut duratione non satis pares sunt.

§. XXIV. Spes omnem metum excludens dicitur securitas, &, ut dictum est, fiducia. Metus vero excludens omnem spem, desperatio appellatur. Quod ad binos

nos

nos hos affectus pertinet, observandum est primum, in rebus humanis nulla in re plena fiducia adhærendum esse, nisi soli animi bonis: Sola enim hæc bona sunt, quæ nunquam nobis deesse possunt, quum cætera fugacia sint & magna ex parte vana, quibus idcirco plene fidere nequeamus, si sapimus. Deinde nemini desperandum esse quocumque periculo, vel malo urgeatur: rerum enim eventus ab infinitis propemodum caussis pendent, quæ commutari, atque alia ratione copulari possunt, & in bonum verti. Tertio neminem ad desperationem adigendum; potentissimus enim affectus est desperatio. Præterea neminem magis timendum esse, quam hominem spe & metu vacuum: hujusmodi enim homo omnibus feris truculentior est, nec ab eo quisquam, quantumvis potens, satis tutus esse potest. Perstant ejus rei exempla luculentissima in tota humana historia. Exemplo sint duo Galliarum Reges, Henricus III. & Henricus IV. inter suos trucidati.

§. XXV. Zelotypia est metus perdendi bonum, quod magni amamus, & æstimamus, ex minimis suspicandi caussis ortus. Itaque est excessus timoris, ac proinde naturæ imbecillis, quum in temperamento, tum præsertim in ratione. Est vero Zelotypia magnorum & plurimorum malorum caussa, præsertim cum ea laborant ii, qui regimen quodvis gerunt: nam ut animi nimia securitate mala alioquin magna negliguntur, quæ proinde maxima evadunt; ita Zelotypia parva mala, quæ neglecta evanescerent, maxima interdum fiunt. Prudentis enim viri est ut non negligere, quæ alicujus momenti sunt, ita non magni ea facere, quæ minima sunt, nec ullius momenti, quæ esset utilis zelotypiæ natura. Sed agnosco hoc præceptum nisi naturæ & rationis robur accedat, inutile esse.

§. XXVI. Animi fluctuatio est metus errandi in electione mediorum. Audacia vero est animi commotio, qua determinatur ad prompte & viriliter agendum. Animi fluctuatio plerumque ex magnitudine contrariarum rationum nascitur: plerumque etiam ex infirmo tempe-

ramento & ratione imbecilli. Eodem modo audacia aut a temperamento pendet, aut a magna & robusta ratione. Vir prudens, ne ab hujusmodi affectibus aut impediatur, aut præceps agatur, attentus esse debet continenter ad tempora consultandi, & tempora agendi. Est enim tempus, quo consultandum est, non agendum: est vero etiam tempus, quod non consultatione, sed mature facto opus habet. Qui tum agunt, quum consultandum est, quales ut plurimum, qui temperamento sanguineo sunt prædití, non possunt non in gravissima mala ob nimiam audaciam ire præcipites. Contra qui tum consultant, quum agendum est, ob intempestivum timorem rem omnem perdunt.

§. XXVII. Ex iis, quæ dicta sunt intelligitur, perturbationes superius explicatas esse excessus cupiditatis, aut timoris, pendentes aut a temperamento, aut a ratione imbecilli. Quocirca qui ab iis cavere sibi vult, si non potest temperamentum corrigere, quod procul-dubio difficillimum est, is saltem operam det, ut ratio emendetur & augeatur: ita enim, si non omnino compescantur excessus hujusmodi, saltem ita rediguntur, ut minus noceant. Quid? inquit aliquis: si temperamentum corrigere nequeo, ratio inutilis est ad eos affectus intra suos cancellos continendos. Hobbes extimescebat larvas, quas fabulas esse prædicabat. Ita fieri quoque potest, ut quis speret, quæ sibi persuasit se consequi non posse. Respondeo principio non omnem rationem ad id esse aptam, sed eam, quæ in succum & sanguinem evasit, quæ scilicet habitu constet. Deinde nego homines extimescere aut sperare ea, quæ sibi persuasere esse falsa, plurimumque discrimen esse ajo inter *velle sibi persuadere*, & *persuasisse*, ut inter *velle dubitare*, & *revera dubitare*.

§. XXVIII. Interim hoc in loco animadvertendum est, spem & timorem esse affectus non solum utiles, verum etiam necessarios naturæ humanæ. Itaque qui eos homini adimere studet, de homine laterem crudum facere conatur. Totam quoque vitam humanam, & socie-

societatem subvertere aggreditur. Primum spes non solum temperat præsentes molestias, verum etiam alas virtuti addit; ut si spe nulla tangi possit natura nostra in eo, in quo est, statu, miserrima esset, quippe nullo stimulo ad longinqua bona persequenda agitata. Deinde metus velut sepimentum est, quo mala arcentur, quum a natura singulari, tum a tota societate. Bellua nulla ferocior esset & infestior homine, si nullo metu tangi possemus, quod superius adnotavimus.

§. XXIX. Quæsitum est, cur spe lactati homines, quæ tamen moderata sit, & sine æstuante desiderio bene se habeant? Deinde cur qui timent, expallescant & contremiscant? Paucis ac eleganter explicat primam quæstionem Hieronymus Cardanus lib. 14. de rerum subtilitate. *Spes*, inquit, *sensim naturalem calorem diffundit. Unde inter omnes affectus animi sola spes hominibus utilis est: Concoctionem enim, & dulces somnos parit, unde etiam corpus bene coloratum reddit & pingue*. Ex quibus intelligi potest, qui potuerint viri quidem Sancti in summis angustiis corporis positi, dum tamen bona spe pleni exspectarent beatam retributionem, pulchro oris adspectu videri.

§. XXX. Quod spectat ad alteram quæstionem, caussa in promtu est. In timore enim colligitur statim sanguis, & cogitur in interioribus partibus corporis. Quumque artus sanguine & spiritibus destituantur, tremunt timentes, vox aufertur, totumque corpus pallescit. Sed qui fieri potest, ut subito timore canescant quandoque etiam juvenes? Scilicet quum magnus timor humorem, quo capilli virescunt, retrahit, tum subitam canitiem inducit, non secus atque frigus dum succum nutritum ex ramis plantarum retrahit ad vasa interiora, plantarum frondes arescunt.

§. XXXI. Supersunt gaudium & tristitia cum sua sobole. Bonum præsens perceptum, quod nos spectat, aptumque sit naturæ perficiendæ, conservandæ, beandæ, lætitiam & gaudium excitat: malum vero præsens perceptum, quod aptum sit naturæ nostræ destruendæ, vel dete-

deteriorandæ, vel infelicitandæ tristitiam seu ægritudinem parit. Positum est gaudium in æquabili quodam & tenui calore, qui paullatim sanguinem rarefacit, ac præterea in intensiori fibrarum & nervorum tensione. Nullus est affectus æque sanitati hominis conservandæ aptus; nam in hoc affectu vasa fluidorum lente dilatantur, motus fiunt expeditiores, & expiratio ac perspiratio liberior, quod plurimis observavit Sanctorius in statica corporis humani medica. Hinc lætantes vegeto sunt & rubicundo colore, quoad temperamentum patitur. Tristitia posita est in retardatione motus sanguinis, & caloris quadam remissione: itaque videre est tristes squallido vultu & lurido. Quum in tristitia vasa fluidorum coarctentur, motus retardetur, respiratio impediatur, apparet quænam sit caussa, cur tristes tam frequenter ægrotent.

§. XXXII. Quemadmodum lætitia præsenti hominum statui utilis est, tristitia vero noxia; ita si tota vita moralis spectetur, nimia lætitia noxia est, parum tristitiæ utile. Nam nimia lætitia aut nos superbire facit, aut omnia contemnere; parum vero tristitiæ nos singulis in rebus attentos efficit. Nihil unquam præclarius est a Tacito dictum, quam illud, *secundæ res nos acrioribus stimulis exagitant, quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur*. Ceterum si tristitia modum excedat, quod contingit aut ob magnitudinem malorum, aut ob temperamentum melancholicum, aut ob alias caussas, nos in fanatismum præcipitat, atque ineptissimos quum ad privatam, tum etiam ad civilem vitam efficit. Nam nimium tristes, & secum ipsi perpetuo irati videntur, & in societate civili suspiciosi omnia turbare conantur. Refert Plutarchus in Cæsare, illum timuisse neminem magis, quam Brutum Stoicæ Sectæ hominem & perpetuo tristem. Nec sine ratione timebat hominem ingentis spiritus & inquietum, a quo tandem trucidatus est. Quare lætitia gestiens inepta est: magna tristitia periculosa; medius animi status utilissimus.

§. XXXIII. Sub capitibus superioribus plures alii continen-

tinentur affectus, quos singillatim recenset Cartesius (*a*), & quorum physicam naturam, sine cujus cognitione moralis quidem eorum usus intelligi potest, diligentissime investigat. Nos ad majora festinantes, minuta quædam omittimus, quæ industrii adolescentes aut ipsi per se intelligere possunt, aut aliunde petere: tantum accuratius describemus, quod nostra magis intersunt, commiserationem, invidentiam, & iram. Commiseratio est tristitia orta ex consideratione alicujus mali, quod ei accidit, quem eo malo indignum putamus. Coalescit hic affectus ex amore & tristitia sibi mutuo occurrentibus, ut nempe amore fervescat sanguis, tristitia torpeat. Atque hinc explicatur phænomenon illud, cur fiat, ut nullo affectu tam facile illacrimentur homines, quam commiseratione: id enim evenit eodem prorsus modo, quo creatur in ære pluvia. Scilicet quemadmodum ad pluviam efficiendam exigitur calor quidam, qui aquas terrestres sublevet in vapores, & frigus quoddam quo vapores illi in aere condensentur, & coalescant; ita, ut quis illacrimetur, necesse est, ut commotione quadam sanguinis excitetur calor, atque motus in cerebro augeatur, faciatque quasi vaporationem quamdam; deinde ut sanguis paullo refrigeretur, & vasa, ac glandulæ lacrimales comprimantur. Prius efficit amor, ex quo initium habet misericordia; alterum vero tristitia, quæ concepto amore supervenit. Inde quoque intelligitur, cur post lacrimas sereniori simus mente: scilicet ea evacuatione humoris liberior evadit motus fibrarum cerebri & fluidorum. Idem contingit etiam in ceteris corporis aut perspirationibus, aut evacuationibus.

§. XXXIV. Hic affectus utilis est & machinæ humanæ, si illacrimationem creet, nec tamen nimiam, & societati hominum. Ac quod attinet ad posterius, quum potissimum societatis vinculum in hominum inter se communicatione & amore sit positum, ii affectus, qui hoc vin-

(a) *Nemo tamen copiosius & accuratius quam* M. de la Chambre *in opere prope dixerim divino*, de natura & characteribus affectuum.

vinculum fovent, arctiusque efficiunt, omnium maxime hominum societati utilissimi sunt. Id quum efficiat commiseratio, satis aperte ejus utilitas intelligitur. Itaque jure ac merito eos efferatos & inhumanos habemus, qui eo affectu non tanguntur, quos inde potissimum cognoscere licet, quod ad hominis miserabilis præsentiam nec illacrimentur, nec oculos torqueant, nec colorem mutent. Ii omnino cavendi sunt tanquam infestissimæ feræ. Ceterum nimius commiserationis usus etiam erga illos, qui commiserationem nullam merentur, naturam arguit nimis imbecillem. Hujusmodi homines rerum humanarum regimini minus apti sunt: nam perpetuo sunt aut infantes, aut senes.

§. XXXV. Invidentia definita est a Stoicis ægritudo suscepta propter alterius res secundas, quæ nihil nocent invidenti: nam si quis doleat ob ejus res secundas, a quo ipse lædatur, magis vindicta, odium, ira, quam invidentia dicetur. Quum invidentia sit continuata & lenta ægritudo ac dolor, inde intelligitur illud Horatii,

,, Invidus alterius macrescit rebus opimis.

Ex quo sequitur alterum, quod idem Poeta scribit, quodque eandem habet rationem physicam,

,, Invidia siculi majus non invenere tormentum
,, Tyranni.

§. XXXVI. Est invidia excessus amoris proprii & odii: itaque est animi parvi, & parvæ mentis. Magnanimi enim & boni viri nulli invident. Quum porro invidia sit excessus tristitiæ, semper vitium est, invidenti non modo inutilis, sed etiam perniciosa. Tacitus quia magis quod fit, quam quod fieri fas sit, videtur spectasse, in primo libro historiarum scripsit, *ita natura comparatum est, ut præsentem aliorum felicitatem ægris oculis intueamur*. Scilicet quamquam dubitandum non est, quin immoderato nostri ipsorum amore maxima hominum pars ita effecti simus, ut præsentem aliorum felicitatem ægris oculis adspiciamus; tamen totum hoc depravatæ potius naturæ argumentum est. Vir ergo bonus & honestus ad præsentem aliorum felicita-

tem

tem ita ratiocinabitur, ut seu alter felicitatem illam ob virtutem adeptus est, & ipse virtuti comparandæ studeat; seu ob malas artes, & glorietur potius, non ita se esse comparatum, ut hujuscemodi artibus virtutem fœdet, seu ob fortunam, ut dici solet, & arcana providentiæ divinæ veneretur, quum nihil sit aliud, quæ dicitur fortuna, nisi Providentia divina. Sed ex invidia magnas utilitates capere possumus, si sapiamus. Invidi enim sunt omnium oculatissimi exploratores virtutum, & vitiorum nostrorum. Itaque non aliunde accuratius discere possumus vitia nostra, nec aliunde vehementius incendi ad virtutem. Præclara & magno Philosopho digna sententia illa est; oportere invidentes ulcisci profectu nostro. Hæc sola ultio viro honestatis studioso licita est. Legatur aureus Plutarchi Libellus de utilitate ex inimicis capienda.

§. XXXVII. Ira est libido ulciscendi ejus, qui nos videatur legisse injuria. In ira sanguis subito ebullit, atque in vultu, & oculis cernitur. Existimat Hieronymus Cardanus, iram temperamentis pituitosis, & phlegmaticis esse affectum utilissimum, quod scilicet machinam suapte natura debiliorem excitet, & faciat agiliorem. Sed in societate civili tum utilis est, quum modum minime excedit: Necessaria enim est, ut nos defendamus, & ut injurias propulsemus. Sed si modum excesserit, aut frequens fuerit abeatque in habitum, nihil vitæ civili infestius. Hanc iram jure veteres dixerunt *brevem insaniam*. *Hominem nimium iratum*, *ruinis simillium* dicit Seneca, quæ super illud, quod oppressere, franguntur. Legendi sunt hujus Philosophi libri de ira ad Novatum.

§. XXXVIII. Postremo circa omnes affectus id etiam observandum est, omnes ferme in vultu apparere atque inde discerni posse. Id non sine Providentia divina fit. Primum enim si affectus sint noxii, ex vultu ejus, qui iis agitatur, nobis cavere possumus. Deinde ex eodem vultu ceteri spectantes nobis conjunguntur ad defensionem, si fuerint affectus ex malo proveniens. Tertio si

affe-

affectus fuerint amoris, & benevolentiæ, iisdem signis adstantes concitantur, atque ad eundem affectum commoventur. Itaque nulla ex re clarius intelligi potest, homines ad societatem, & vitam communem creatos esse. Qua ex re præclaras deinde consequentias deducere possumus.

CAPUT VI.

De Officiis erga alios perfectis, & absolutis.

§. I. EX iis, quæ in superiori Libro demonstrata sunt, perspicuum est, hominem debere aliis hominibus natura sibi æqualibus amicitiam non minorem quam sibi ipsi, etsi non priorem. Hæc autem amicitia duo exigit officiorum genera, alia ne quemquam lædamus, alia ut aliorum bona pro virili provehere, & amplificare studeamus. Ea enim ambo officiorum genera ex natura amoris proficiscuntur: nam qui amat, nec lædit, quem amat, & quatenus potest, juvat. Priora officia justitiæ appellari solent, posteriora humanitatis, & beneficentiæ. Jam vero quum aliorum bona vel naturam ipsam humanam consequantur, ac nobiscum connata sint, vel sint extrinsecus accersita ad nos conservandos, qualia præsertim sunt bona fortunæ; quæ officia spectant ne priora bona deteriora efficiamus, *absoluta* consueverunt appellari: quæ vero pertinent, ne lædamus posteriora, *hypothetica* dicta sunt, quia hominum facta, & pacta conventa supponunt. Ut autem de iis omnibus via & ratione disseramus, primum de perfectis & absolutis agemus, deinde de perfectis hypotheticis; tandem de officiis quæ ex humanitate & beneficentia ducuntur.

§. II. Ac principio constituendum est, hominem homini natura esse æqualem. Nam quamquam intensitate qualitatum & perfectionum ejusdem naturæ humanæ alter alteri sæpe præstat, externaque forma, aut moribus, ab altero differt; natura tamen ipsa non præstat, nec differt, id est essentialia naturæ humanæ sunt in omnibus hominibus eadem, licet non eadem sint ad-

 ven-

ventitia, quæ educatio, legislatio & regimen civile, ars, imitatio, exercitatio, clima, aliæque externæ caufæ afferunt. Quare ferri ii nequeunt, qui fcribunt, ftupidos & barbaros homines plus fpecie a perfpicacibus & cultis differre, quam ab hominibus ftupidis animantia bruta perfectiora. Stupiditas enim aut perfpicacia, ignavia, aut induftria, barbaries, aut cultura, non funt argumentum diverfæ naturæ, fed tantum aut diverforum temperamentorum corporis, aut diverforum habituum, ex quibus diverfitas tantum *occidentalis*, non etiam naturæ nafcitur. Et quemadmodum idem eft homo quod ad fubftantiam, infans, adultus, fenex, licet non iidem fint in infante, adulto, & fene habitus intellectus, voluntatis, corporis; eodem modo homines indocti, ftupidi, ignavi, & docti, ac perfpicaces, non plures, fed eamdem fpeciem conftituunt. Nam quod cenfet Ariftoteles, homines difpari conditione nafci, alios natura dominos, ut barbaros, alios natura fervos, ut cultos, id ita accipio, ut naturæ confentaneum fit, in focietate civili prudentiores gubernare, ftupidiores parere, quia regimen politicum fapientiæ & prudentiæ opus eft.

§. III. Ceterum quum dicimus homines natura effe æquales, eas hominum proprietates fpectamus, quæ omnibus naturales funt, & infitæ: nam alioquin non levis diverfitas ut dictum eft, inter homines eft ex proprietatibus adventitiis, & ftatibus humanis. Proprietates enim adventitiæ velut gradus quofdam perfectionum inter homines pariunt, qui idcirco diverfa quoque officia exigunt. Præterea diverfi hominum ftatus, quibus fit ut alii fint Patres, alii Filii, alii Senes, alii Juvenes, alii Magiftratus, alii Populus, alii Imperantes, alii Subditi, alii Sacerdotes, alii Laici, atque innumerabiles alii, & ipfi non parvam differentiam inter homines invehunt, quam obfervare, & propriis officiis profequi æquum eft, quia id fecundum naturam eft. De his autem ftatibus inferius dicturi fumus. Illam nunc naturæ æqualitatem confideremus, atque inde profluentia officia explicemus.

§. IV.

§. IV. Quoniam ergo omnes homines quoad naturam sunt æquales, sequitur, ut in eo, in quo sunt æquales, ex æquo eos lex naturæ spectet, & ex æquo omnibus consulat, & ut sint, & ut bene, beateque sint. Ergo omnibus omnino præcipit, ne quemquam ullo modo lædant, idest ne cujusque perfectiones, seu naturales, seu juste acquisitas, deteriores efficiant, neve cujusque juri detrimentum ullum aut impedimentum afferant. Nam si cuiquam liceret quemquam lædere, non omnes ex æquo lex naturæ spectarent, nec omnibus ex æquo consuleret, nec propterea omnes ut æquales haberet. Ipsa nos conscientia ejus præcepti admonet: nempe nemo est, qui non clare persentiscat egregiam illam naturæ vocem, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, & *quo jure alios tecum agere vis, eodem ut cum aliis agas*. Quid id e re nostra est; nisi enim hæc lex obtineat, nihil cuique certum & salvum esse potest, ut perpetuo incerta sit vita nostra, fama, bona.

§. V. Præclare Seneca eam rem demonstrat ex natura societatis, in qua vivimus: *Nefas est*, inquit, *nocere patriæ: ergo civi quoque: nam hic pars patriæ est: sanctæ partes, si universum venerabile est; ergo & homini: nam hic in majori tibi urbe civis est. Quid si nocere velint manus pedibus, pedibus oculi? Ut omnia inter se membra consentiunt, quia singula servari totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sunt: salva enim esse societas nisi amore & concordia partium non potest*. Hæc ille *de beneficiis*. Et certe cum eo, qui ne vilia quidem humanitatis officia nobis præstare paratus est, dummodo ne lædat, vitam socialem inire possumus, & sæpissime inimus: at cum paratis ad læsionem nullo modo societatem instituere possumus: quilibet enim quodam naturæ impetu ab eo cavet, qui lædere paratus est. Copiose hæc explicat Pufendorffius de jure natural. & Gentium Lib. III. Cap. I. §. I.

§. VI. Atque hæc adeo perspicua sunt, ut inter scita nationum omnium, saltem non omnino moribus efferatarum, hoc maxima cura repetitum legamus, *quod*

tibi fieri non vis, altri ne feceris. Certe inter præcepta honestatis naturalis illud retulerunt Romani, *neminem lædere*. In eadem sententia explicanda atque inculcanda, & veterum Romanorum exemplis confirmanda, plurimus est Cicero in I. Lib. de Offic. Præclarum est & illud, quod de Alexandro Severo Lampridius refert in ejus vita, adeo nimirum placuisse ei sententiam istam, ut non solum jusserit eam præscribi in Palatio, & in publicis operibus, verum etiam quum aliquem increparet ob illatam alteri injuriam, vel damnum, per præconem præceperit clamari, *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*. Idipsum prædicatum apud veteres nationes, in primis apud Græcas, plurimis demonstrat Grotius. Plato, & Aristoteles, atque alii Græci Philosophi copiosissime idem dogma explicant, atque inde omnes leges justitiæ derivant. Observavi ego sæpe, infantes, quos validior sine ulla causa aut percutit, aut terrefacit, respondere solitos, *quum nihil tibi mali fecerimus, cur verberas?* Quæ naturæ profecto vox est.

§. VII. Suum igitur cujusque jus omnes leges naturales lædere vetant, id quod eo vel maxime servandum est, quod qui alterum lædit, ne ipse quidem tutus a læsione esse possit, nec propterea tranquille vivere, ad quod omnes, nisi stulti simus, contendere debemus. Quum autem hoc cujusque suum jus ad varias perfectiones pertineat, animi nempe, corporis, publicæ existimationis, bonorum fortunæ; omnia hæc quocumque modo efficere in alio deteriora, est adversus primarias naturæ leges peccare. Sed de singulis juris cujusque partibus singillatim differendum est. Ut autem initium ab animo faciamus, possumus alterius mentem lædere vel in intellectu, vel in voluntate. In intellectu tripliciter: primo omissione culturæ, si aut natura, aut conventione ad eam obligemur: secundo prava institutione: tertio pravis doctrinis.

§. VIII. Ac principio parentes, aut qui parentum loco sunt, tutores, curatores, pædagogi, doctores, tenentur eam liberorum curam suscipere, qua eorum intellectus ea cognitione imbuatur, quæ naturæ & conditioni

ni eorum est necessaria. Eam curam qui negligunt, aut non recte exercent, ii non minus adversus naturæ officia peccant, quam qui dedita opera alienas mentes depravant. Tum Magistri omnes omnium disciplinarum & artium ex conventione obligantur rite atque recte commissos sibi discipulos erudire. Qui si aut minus sint ipsi in iis versati, aut artem docendi ignorent, & vel nimia longitudine fastidium creent, vel brevitate mentibus tenebras offundant, aut perturbatione doctrinarum & præceptorum rationem pervertant, aut tandem nimia severitate odium in literas artesque ingenerent in suis, vel nimia indulgentia lascivire sinant ingenia, gravissimo crimini sunt obnoxii. Et quandoquidem omnis læsio natura ipsa reparationem exigit, nisi illata damna resarciant quoad sciunt, & possunt, in lædendo perseverant.

§. IX. Quid, inquit aliquis, si nec meliora sciant, nec melius? Nempe posteriores, idest magistri, cedere de instituto suo debent, quod sine crimine exercere nequeunt. Priores autem, idest parentes, nihil prius neque antiquius habere debebant, si sapere volebant, & honeste agere, quam ea primum discere, quæ sunt ad educationem liberorum necessaria, quam nuptiis animum intenderent. Id si neglexerunt, atque brutorum animantium in morem non ratione, sub veneris stimulo in nuptias irruerunt, nec grandiores discere possunt; quoniam fieri nequit, quin patres sint, saltem sapientes institutores liberis dare debent. Nihil clarius ex jure naturali sequi video: natura enim exigit, ut homo homines generet & educet, non aut bruta, aut feras. Interim nihil latius aut frequentius negligitur. Publicum malum, ex quo pessimi quique mortalium proveniunt, & inquinatæ scelestis aut ineptissimis civibus civitates. Nihil ego hoc fœdius & nefandius habeo; quia civitatum seminaria inficit.

§. X. Deinde Gravius etiam multo adversus naturæ leges ii peccant, qui scienter & prudenter pravis vel disciplinis vel doctrinis aliorum mentes inficiunt. Nam & id lædunt dedita opera, quod est in homine præci-

puum, & caussas ponunt atque semina immensæ scelerum segetis: depravato enim semel intellectu non potest non & voluntas quoque depravari, atque inde per totam vitam scelera continuari. Scilicet ii tandem sunt omnium mortalium sceleſtiſſimi, qui ex statis animi sententiis & susceptis persuasionibus ad peccandum incitantur; quippe qui scelera perpetrant audentissime, & veluti præclara facta turpissima crimina habent. Nam qui aut affectu aliquo prævalido, aut ignoratione delinquunt, ii nec perpetuo mali sunt, & emendari facilius possunt. Argumento esse possunt tot persecutiones in Christianos ab Ethnicis excitatæ non aliam ob caussam, quam ex falsa Ethnicæ superstitionis persuasione: tot item fanaticorum sectæ; unde sæpe ad internecionem usque deletæ gentes.

§. XI. Porro nec alterius corpus lædere fas est: itaque alium verberibus, plagis, aliisque injuriis afficere, vulnera infligere, membris aut membrorum partes mutilare, inedia, vinculis, tormentis excruciare, venenis aut extinguere at inficere, res, quæ vitæ sustentandæ sunt necessariæ, subtrahere, aut corrumpere dolo malo, quo alter damnum in vita animali patiatur, & similia, jus naturæ prohibet, præcipitque contrarium, atque ut qui talia egerit, quoad potest, & scit, resarciat. Enim vero ejus ratio manifestissima est, quodcumque super legibus naturæ adhibere systema placuerit; nam ex Grotiano & Pufendorffiano systemate id pugnat cum societatis custodia; & cum socialitate, adeoque cum naturæ lege: ex aliis vero systematibus non minus adversus naturæ legem esse comperitur, quia pugnat cum benevolentia communi, cum amore hominum reciproco, cum rerum ordine & relationibus, cum nostra tandem ipsorum felicitate.

§. XII. Quid inquit aliquis, si hæc ad alterius emendationem fiant! Respondeo non omnes homines æquale jus emendandi habere. Maximum enim inter homines habent Imperantes supremi: secundum locum habent Parentes: tertium Magistri: quartum ex officio huma-

nita-

nitatis & societatis jure ceteri homines. Ergo prout cujusque jus est emendandi, ita magis, aut minus late illud exercere potest. Et Imperantes quidem supremi jus habent vitæ & necis, ut suo loco demonstrabimus: ergo habent jus corpus affligendi. Sed ut illud, ita hoc tum demum jure exercent, quum nulla alia superest via, qua aut is, qui peccavit, emendari possit, aut damna societati illata reparare: alioquin proculdubio peccant, si cum alia suppetant blandiora remedia, severissima hæc & atrocissima adhibent. Imitari oportet Deum supremum Mundi opificem, & sapientissimum gubernatorem, a quo jus omne imperandi derivatur: neque enim Deus statim ad extrema supplicia venit, sed monet, atque primum blandissima remedia experitur.

§. XIII. Parentes vero vitæ & necis in liberos jus non habent, nisi quum Imperantes simul sunt, idest in statu naturæ. Quare tum demum uti pœnis corporis afflictivis adversus liberos possunt, quum & nulla adeit alia emendandi ratio, & ita sunt moderatæ, ut nec sanitas, nec vita periclitetur. Quantumvis enim immorigeri sunt liberi, parentibus (nisi in statu naturæ, in quo sunt & Imperantes supremi) tale non inest jus, ut aut eorum sanitatem, aut vitam lædere per modum pœnæ possint: totum enim eorum jus ab amore & custodia proficiscitur: amor autem & custodia liberorum minime ad vitam attingit. Accedit quod hujusmodi castigationes, quæ bruta magis animantia, quam homines decent, nunquam animos meliores efficiunt, sed pejores: in pueris enim extinguunt mentem omnem, & naturalem pudorem, & animum humilem ac servilem ingenerant; in adultis vero odium, iram, ferociam progignunt. Nulla ego re homines pejores fieri expertus sum, quam nimia severitate, ac legitimæ libertatis compressione. Sunt hominum ingenia elastica, ut quo magis primas, eo vehementius dissiliant.

§. XIV. Idem dictum esto de Magistris, nisi quod in his, qui animum efformare debent, quique propterea nullum habent jus puniendi, sed docendi tantum &

exhortandi; tanto sunt indigniora verbera, quanto ineptiora ad eum finem. Iis tantum præceptoribus jus inest moderate castigandi, qui infantes educant, idque non quum intellectus emendandus est, ne studiorum horror in iis ingeneretur, sed quum flectenda voluntas, hæc enim tantum, non intellectus, modica castigatione corporis inflecti potest. Tandem in iis, qui jus imperandi nullum habent, castigationes corporis nullo modo probari possunt, nec ab injuriis, & læsione excusari. Soli Lacedemones omnibus natu majoribus jus tributum patrium in minores, nec id omnino improbo, quando a natura videtur id tribui. Sed id magna cum moderatione usurpandum.

§. XV. Jam vero nec alterius existimatio lædi potest sine magno adversus naturæ legem crimine. Est autem existimatio duplex, altera *simplex*, altera *intensiva*. Illa est quum quis pro non malo habetur; hæc vero quum quis ob sua facta egregia, aut egregias virtutes velut excellens inter alios reputatur. Ad utramque existimationem quilibet jus habet, usque dum publico suo facto illam non amittat. Itaque alterius existimationem lædere adversus naturæ leges est, & quidem cogentes, ut idcirco lædens ad resarciendum damnum teneatur. Id potest facillime demonstrari ex utroque illo legis naturalis principio amicitia nimirum, & custodia societatis. Principio, bonorum omnium, quibus homo in societate frui potest, fundamentum est bona existimatio: inde enim est hominum inter se communicatio earum rerum quibus bene beateque vivere possumus; ergo omnium dolorum intensissimus est is, qui nascitur ex læsa existimatione: eum autem dolorem alteri afferre est contra amicitiam, quam naturaliter cum omnibus hominibus habere debemus. Præterea hic dolor omnium maxime sanctissima societatis vincula dissolvit, hominesque adversus homines armat; ergo est contra primariam naturæ legem, quæ præcinit, *sancte societatem humani generis servandam*.

§. XVI. Duobus autem modis lædi alterius fama potest, primo fictis ignominiis, quod dicitur calumniari:

secun-

secundo occulta & ignota aliis vitia vulgando, quod appellant *diffamare*. Primum proculdubio contra officia justitiæ est, ut idcirco in perspicuis sit, eum, qui hoc modo alium læsit, ad reparationem teneri, etiamsi ex ea reparatione ejus, qui læsit, infamia sit sequutura. Quemadmodum qui me læsit in bonis aliis, obligatur in priorem statum me restituere, etiamsi de statu suo casurus sit: malum enim illatum omni modo reparandum est, si legi satisfacere velimus: ita qui læsit in fama. Nihil hic indulgendum est: aut servandæ sunt leges, aut totum genus humanum funditus evertendum. Illud queritur, utrum quis obligetur ad reparationem existimationis, ubi vita sua periclitetur? Non putaverim, nisi læsio alterius famæ gravissima fuerit: nam ea læsio mille potest modis refici. At si læsio alterius famæ gravissima sit, & morte ipsa atrocior, nec supersit ullus alius modus famam ablatam restituendi, etiamsi ejus, qui læsit, mors sequutura sit, efficiendum puto. Lex enim naturæ omnino reparationem existimationis exigit. Durum, inquiunt, est. Falso: non est dura lex, sed tuum te scelus ad id adduxit, ut duram putares. Si inceptemus indulgere, nihil sancti & tuti erit in humana societate.

§. XVII. Qui autem posteriori modo læsit, ex quorumdam sententia caritatem tantum violavit, non etiam justitiam, ac consequenter non obligatur ad reparationem: scilicet famam non adimit, quæ jam alterius crimine læsa est, sed vulgat; id quod contra amicitiam, non contra justitiam esse videtur. Ego contra sic sentio, quemlibet habere jus ad bonam famam quousque publico facto suo illam non amisit, adeoque qui occulta adhuc privata crimina detegit, eum id proximo adimere, quod ille adhuc possidet, ac propterea reparare teneri.

§. XVIII. Jam vero læditur alterius fama dicteriis, conviciis, gestis ironicis, scriptionibus satyricis, factis, aut quocumque alio signo, quo alter in suspicionem trahitur. Itaque homini honesto attente observandum est, quemadmodum loquatur, gestiat, scribat, operetur, præfer-

fertim ii, quorum magna est in societate civili auctoritas & fides. Idque eo vel maxime, quod nihil tam pronis auribus audiatur, aut tam jucunda spectetur, ut sunt hominum mores corruptissimi, quam obtrectatio, & livor. Accedit quod quum nullius alterius læsionis reparatio sit difficilior, nullum alterum crimen tanto attentius cavendum est, quanto hoc, de quo disserimus. Sed quoniam literæ, quæ jamdiu inter homines adoleverunt, ut loquacitatem, ita alios mordendi pruriginem magnam adduxerunt, ut cum bene sapiant Literatorum scripta, quum amarulentiora sunt; de controversiis Literatorum ut pauca dicamus locus exigit.

§. XIX. Aliorum opiniones refellere, non odio personæ, sed veri amore, non modo licet cuique, sed est potissimum Philosophiæ, idest inquisitionis veri, officium neque enim ex humana ratione ii fructus sperari possunt, quibus hominum vita melior ac beatior sit, nisi errores publice grassántes, præsertim aut magnorum virorum auctoritate, quod sæpe fit, suffulti, aut rudi vetustate confirmati, deleantur, quo illa liberior sit & expeditior, hilarioque artibus humano generi utilibus perficiendis intendat. Sed intra modum honestatis & urbanitatis hujusmodi confutationes contineri debent. Primum doctrina impetenda est, non mores; ne de Philosopho Satyricus fiat. Quo circa ferri vix possunt ii, qui tum bene alios refutasse arbitrantur, quum aut humiles & infames eorum genealogias contexerunt, aut adolescentiæ impuritates amarulente descripserunt, aut mores corruptos graphice depinxerunt. Nam id præterquamquod solet esse argumentum injustæ caussæ & animi imbecillis, & impotentis, ad rem quoque nihil pertinet. Neque enim id circo minus verum est, *tres angulos trianguli duobus rectis esse æquales*, quod ab homine moribus depravato, aut vili loco nato dicatur. Veritas perpendenda est, non is cujus ratione aut detecta est, aut involuta. Deinde ita confutandæ sunt aliorum sententiæ, ut argumentis, non verbis demonstretur, esse eas absurdas, & ineptas. Quare dicteria illa, aucto-

auctores illarum sententiarum esse ineptos, peridiculos, pueriles, stultos, & similia, quæ comparata sunt ad aliorum existimationem minuendam, pugnant cum naturali honestate & justitia, pugnant cum amicitia generis humani totius honestatis fundamento, pugnant cum urbanitate. Non possum hac in re satis laudare B. Thomam, veterisque alios scholæ philosophos, qui quum res gravissimas pertractent ad mores & pietatem pertinentes, non solum adversus imperitos auctores absurdarum opinionum, verum etiam Hæreticos, & Atheos, nullam unquam animi commotionem præseferunt, tantum abest ut pugnent conviciis, quibus deinceps, postquam humaniores literæ adolevere, refertæ Philosophorum scholæ fuerunt. Quamobrem & me quoque pœnitet, in iis opusculis, quæ junior edidi, aut ab ignea adolescentiæ vi, aut consuetudine, cui veluti Fato cuidam interdum vel sapientissimis parendum est, quandoque ad falsa hæc dicteria abreptum.

§. XX. Quid de apophtegmatibus acuteque dictis dicemus? nam his sæpe ludere, ac pugnare interdum viri, in primis literati, solent. Quin id in delitiis haberi solet, iique homines, qui ea in re valent, promti scilicet, alacres, perspicaces, acuti, homines ingeniosi vocantur. Est hæc præcipua aulæ professio. *Motteggiare*, & *motteggio* vocant nostri. Non eo inficias id fieri quandoque magna animorum voluptate, ac sine ullius injuria: quod quum satis id ingenii laudari nequit, fit. At non raro cum alterius aut oppressione, aut injuria ingeniosi homines ludere solent: quod & cum naturæ lege pugnat, & periculi plenum est. Nam ut qui corpore validior est non jure imbecilliorem premit, ita qui animo major perspicaciorque, ingenio & lingua promptior abuti his nequit ad alterum deprimendum. Ac sæpe evenit ut qui ingenio sese defendere adversus adgressorem nequit, manibus velit. Quin ubi neutrum possit, certus hostis est, premitque altum corde dolorem, paratus ulcisci, si occasio ferat. Id autem e re nullius est.

§. XXI. Sed de verborum usu & abusu in civili societate

cietate dicere res ipsa hic postulat. Sermo seu verba, in usum societatis nobis a Deo data sunt: nam nec officia nostra adversus nos ipsos, nec officia adversus Deum, si homo solus in Tellure esset, verborum adminiculo indigerent. Est nempe sermo potissimum societatis ineundæ & conservandæ vinculum. Enimvero societas sine communicatione sensorum animi nulla esse potest: nec communicatio sensorum animi sine sermone, aut aliis signis, quæ vicem verborum gerunt, peragi potest. Ex quo fit, ut societas inter homines nec contrahi, nec stare possit sine verborum usu, aut usu aliorum signorum, quæ vicem sermonis obtinent.

§. XXII. Duplex autem est verborum usus, unus Philosophicus, seu Reipublicæ Litterariæ, alter civilis, seu Reipublicæ Civilis. Primus est Philosophorum veritatem indagantium, aut docentium, de quo nunc non disputamus: alter est hominum omnium in societate viventium, atque inter se animi sententias communicantium, aut contrahentium ad vitam civilem commode transigendam, de quo hic disserendum est. Hic usus exigit, ut verba adhibeantur cum iis notionibus, quæ cum illis conjuncta sunt inter eos, quibuscum loquimur. Ejus ratio est, quia alioquin verborum finis non obtineretur, sed frustaretur societas. Monetæ loco sunt verba, ut iis nemo sine dolo malo alium valorem dederit, quam quo valent apud eos, quorum publicas effigies impressas cernunt. Peccat autem gravius, aut minus grave, qui verba adhibet in usu civili cum alia notione, quam quæ recepta semel est, prout magis, vel minus jura societatis, vel singulorum lædit.

§. XXIII. Porro regulæ generales circa hunc vocabulorum usum ad duas sequentes referri possunt. Prima est, quum nullius interest nec jure perfecto, nec imperfecto me loqui, tum tacere crimini verti nequit: jure vero crimini vertitur taciturnitas, ubi alterius interest me loqui. Ea regula demonstratur facillime ex fine sermonis civilis. Hic finis est societatem inire, aut conservare, ut dictum est: at quum nullius interest, me loqui, nul-

la

la jura societatis aut ineundæ, aut conservandæ exigant, ut loquar; ergo quoniam in hoc casu omnis cessat finis sermonis, nullo jure cogor loqui. Quod si aliorum intersit me loqui, tum jura societatis silentio læduntur: quocirca silentium in hoc posteriori casu crimini vertitur.

§. XXIV. Itaque dissimulare, seu studiose animi sensa tegere, quum nullius interest neque ex jure perfecto neque imperfecto scire, licitum semper est. Scio Ciceronem pertinaciter contendere, dissimulare non esse viri boni. Cujus opinionis, nisi ita accipiatur, ut intelligatur ea dissimulatio, qua alter læditur, nullas video rationes: neque vero his in rebus tantum auctoritas valere debet, ut etiam sine ratione defendatur. Dissimulare vero, ubi agitur de bono aliorum vel non lædendo, vel promovendo, ad quorum primum jure perfecto obligamur, ad alterum jure imperfecto, non modo viri boni non est, sed est contra justitiam; læduntur enim jura aut amicitiæ, aut societatis.

§. XXV. Sunt quibus placet, non eodem modo omnes peccare, qui tacent, ubi aliorum interest, eos loqui. Nempe contendunt eos, qui ex peculiari conventione, aut pacto loqui tenentur, ut custodes publici, Reipublicæ gubernatores, administri, testes publica auctoritate interrogati, ex justitia teneri ad loquendum, ut si taceant, vel dissimulent, indeque damnum nascatur, justitiam lædant, & ad reparationem damni teneantur: ceteros vero, qui loqui ex speciali fœdere non obligantur, si taceant, lædere caritatem tantum, nec idcirco obligari ad damnum resarciendum.

§. XXVI. Hujusmodi autem doctrinæ posterior pars est manifesto falsa, præsertim si agatur de iis rebus, quæ ad publicam tranquillitatem & securitatem pertinent; omnes enim qui in societatem convenerunt, seu diserte, seu tacite, sese obligaverunt ad ea omnia, quæ societatis intersunt; nam sine mutuis hujusmodi pactis nulla societas nec iniri, nec conservari potest. Inter pacta autem hujusmodi præcipuum est, ut in mutuam tranquillitatem & securitatem conspirent omnes. Quare in socie-

societate ex pactis ejus fundamentalibus alter alterius custos esse debet. Ergo quicumque silentio suo alterum perdidit, aut alterius bona lædi permisit, aut effecit quominus justitia locum haberet cum publica pernicie, justitiæ leges violavit, ac proinde ad damnum reparandum lege naturæ primaria obligatur. Illud verum est, neminem obligari cum suo damno, vel periculo, ubi non jus perfectum, sed imperfectum tantum exigit: nam jus humanitatis exigit, quidem, ut alterius bona provehamus, sed ita ut ne nos lædamus.

§. XXVII. Altera regula est, contra legem naturæ esse alterum verbis, aut aliis signis, quæ vicem verborum gerunt, circumvenire, decipere, atque idcirco lædere, & qui id efficit, reparare læsionem debere. Generalis est ejus regulæ ratio, cum ex lege naturæ primaria, quæ jubet, ut neminem lædamus, tum ex fine sermonis, & eorum signorum, quæ vicem sermonis gerunt, ut scilicet, ne illis utamur contra receptum sensum. Mendacium ergo, idest abusus vocabulorum ad alterum decipiendum, atque ita lædendum, jure naturæ primario prohibitum est. Ob eandem rationem jure naturæ prohibitæ sunt omnes *æquivocationes, & restrictiones mentales*, ut vocant, ex quibus alterius jus perfectum aut imperfectum læditur. Quare mirum est quum hujusmodi equivocationes damnaverint Ethnici ipsi Philosophi, inprimis severissime Cicero, inventos esse Philosophos Christianos, qui eas defendere potuerint, atque viam aperire infinitis modis alios ludificandi & defraudandi, moresque fictos & pravos contra naturæ simplicitatem, ac Evangelica præcepta in societates humanas invehere.

§. XXVIII. Læditur autem alter sermone mendaci, quum ejus jus aut perfectum, aut imperfectum violatur. Principio omnes Reipublicæ administri jus habent perfectum a nobis exigendi, & ut loquamur, & ne mentiamur, vel æquivocemus in iis rebus, quæ ad publicum regimen pertinent. Itaque si nostris mendaciis, vel æquivocationibus eos ludificemus, indeque damnum quodcumque in societate nascatur, contra naturæ legem peccamus,

mus, & damnum resarcire tenemur. Præterea omnes homines, cum quibus in naturali societate positi sumus, jus habent perfectum, ut ne a nobis in contractibus, conventionibus, promissis, lædantur. Quare si his modis læsi sint, jure ipso naturali reparationem exigere possunt. Ad hæc omnes homines jus habent perfectum, ut nullo modo quibuscumque in rebus fallaci oratione circumveniantur, ex qua quidquam damni eorum animo, vitæ, bonis externis, famæ inferri possit. Quare si hujusmodi damna illata sint, reparare tenemur. Tandem omnes homines jure humanitatis imperfecto exigere a nobis possunt, ut quocumque modo scimus & possumus eos juvemus: si id detrectemus facere aut mentiendo, aut æquivocando, officia humanitatis violamus.

§. XXIX. De mendacio officioso, ut vocant, disputatum est olim acerrime, hodieque disputatur inter doctos. S. Augustinus ad Consentium hanc quæstionem vocat *latebrosam*, *& inter doctos alternantem*. S. Gregorius Epist. CCXVIII. hac in re se valde æstuasse scribit. Est mendacium officiosum, quum verbis utimur aut contrario, aut diverso sensu, quam quo recepta sunt, ut alteri prosimus, nullius jus lædendo. Recentiores quidam scriptores *falsiloquium* appellant, atque in eo distinguunt a mendacio, quod mendacium semper conjunctum sit cum violatione juris alterius. Sed & sic dicitur *mendacium officiosum*, ut Vulpianus in Lib. I. §. 3. ff. de dolo malo memorat apud antiquos & *dolum bonum dictum: veteres*, inquit, *dolum etiam bonum dicebant*, *& pro solertia hoc nomen accipiebant*. Nam dolum malum definit eodem loco Labeo, *omnem calliditatem*, *fallaciam*, *machinationem*, *ad circumveniendum*, *fallendum*, *decipiendum alterum adhibitam*, quæ eadem locum habent in doloso mendacio.

§. XXX. Sanctus Augustinus in laudato loco negat mendacia officiosa esse licita. Eum sequuti sunt Theologi ferme omnes Occidentales. Duplici ratione utuntur. Prima, quod in scripturis sacris omne omnino mendacium prohibeatur. Altera, quod mendacium etiam officiosum

cum

cum Dei veracitate pugnet; quæ autem cum divinis perfectionibus pugnant vitia esse constat: nam pugnant cum perfectissima regula, ut obliqua sint necesse est. Accedit tertia ratio, quod pugnat cum sinceritate viri boni, quæ cum sit nobilissima virtus, necesse est, ut quod ei adversatur sit vitium. Præterea quæritur, utrum cum mendacio officioso jurare possimus? Quum id nemo affirmaverit, concluditur, his mendaciis conscientiæ dictamini refragari.

§. XXXI. Grotius vero, & Pufendorffius, ac quidam ex Theologis nostris, in contrariam abeunt sententiam, putantque nullo nec naturæ, nec positivo jure hujusmodi mendacia prohiberi. Principio, inquiunt, neque jura cujusquam lædunt, neque amori aut erga Deum, aut erga nos, aut erga alios adversantur, quinimo amorem erga proximum continent magnum. Ut, quum quidquam tibi debeo, non licet monetæ alium valorem tribuere, quam qui si publice tributus est: si vero nihil debeam, tibique velim dono dare, quid causæ esse potest, ut monetæ, quam do, id tribuam pretium, aut nomen, quod placuerit, si inde nihil tibi damni inferatur. Tu rem non meis verbis, sed tua ratione æstima. Deinde verba sunt instrumenta societatis, ergo licet iis uti in societatis beneficium, quocumque tandem modo adhibeantur, dum nullum nec Dei, nec hominis ullius jus lædunt. Accedit, quod non videtur posse damnari tot hominum honestorum exempla, ut Medicorum & Administrorum Reipublicæ, qui ut secreta tegant, ad hujusmodi falsiloquia sæpe confugere tenentur. Tandem veteres aliquot, & doctissimi Patres, inprimis S. Joannes Chrysostomus in Libris de Sacerdotio, non audent hæc falsiloquia damnare.

§. XXXII. Quod pertinent ad argumenta partis oppositæ, primo respondent, prohiberi in Scripturis mendacia perniciosa, nec ullum esse in iis verbum, ex quo possit intelligi, prohiberi etiam falsiloquia officiosa. Argumento vero a veritate Dei desumto reponunt, nimis illud probare; probat enim mendacia quoque jocosa es-

se

se contra legem naturæ, quæ tamen ipse Augustinus non audet damnare. Preterquamquod regula, inquiunt, actionum humanarum, quæ efficit justas, & honestas, est lex a Deo lata, non vero Dei natura. Nam homines quantumcumque conantur, nunquam possunt actiones suas ita componere, ut toti Dei naturæ omnibusque Dei proprietatibus sint consentaneæ. Quod pertinet ad tertium argumentum, ajunt sinceritatem tum esse virtutem, quum dissimulatio vel falsiloquium sunt contraria officiis, quæ Deo, aliis, debemus: alioquin aliis omnia nostra secreta propalare esset virtus, quum ut plurimum magnum sit stultitiæ vitium: *os stulti in ore ejus: os autem sapientis in corde*, ait in Proverbiis Salomon.

§. XXXIII. Quarto tandem argumento respondent, juramentum non homines tantum spectare, sed præterea obsequium Deo debitum: esse duas leges distinctas a duabus distinctis rationibus profertas, alteram *ne mentiamur*, alteram, *ne pejeremus*; ut possit quis contra unam peccare, altera salva. Addunt esse quædam quæ separata liceant, conjuncta non item.

§. XXXIV. Ego in quæstione ancipiti intelligo satius esse, ut ab iis quoque mendaciis vir bonus se abstineat: neque enim dubitari potest, quin iis uti, levitatem quamdam contineat, & sinceritatis virtutem lædat. Nam licet in posteriori sententia plus videatur probabilitatis intrinsecæ, plus est in priori extrinsecæ. Videtur enim aliquid concedendum tot viris doctis, & honestis, qui priorem sententiam amplexi sunt. Ceterum ubi quis ea falsiloquia admiserit, putandum non est ea per se levem culpam excedere.

CAPUT VI.

De officiis Justitiæ hypotheticis, ac primum de Dominio, ejusque acquirendi modis originariis.

§. I. Quæ officia hypothetica dici solent, ea omnia ex duplici ferme fonte derivantur, dominio, & sermone. De Officiis, quæ ex sermo-

proficiſcuntur, ſuperius diſſeruimus: Ergo ſupereſt ut hoc in loco de iis diſſeramus, quæ ex rerum dominio naſcuntur, quæ longe lateque patent, & in quibus (ea eſt hominum cupiditas) ſæpius pertinaciuſque peccamus, ut non ſine ratione quidam philoſophi dixiſſe videantur, maximam ac primævam corruptorum hominum cauſam fuiſſe dominium, ſeu proprietatem. Nulla certe ex alia cauſa majora, & atrociora hominibus mala accidunt, quam ex hac de qua loquimur. Quin hiſtoria docet eas nationes, quæ in quadam rerum communitate vivere repertæ ſunt, ceteris eſſe humaniores, & beatiores. Prius vero quam id efficiamus, de natura ipſa dominii ejuſque juſtis acquirendi modis ſecundum naturæ leges dicemus.

§. II. Dominium Philoſophi atque Juriſconſulti diſcrepantibus definitionibus definiverunt, ſuperque ea re non minus contentioſe concertarunt, quam ſuper ipſo rerum dominio inter morales concertari ſolet Quoniam vero hujuſmodi concertationes ex jure civili magis quam ex naturali oriuntur; & ſubtilitates juris civilis natura ferme ignorat; hujuſmodi diſputationes miſſas faciemus. Placet igitur hæc definitio, jus utendi, & omnem alium uſu rei excludendi. *Uti* autem hoc in loco pro omnem omnino utilitatem capere poſitum eſt. Itaque fit ut dominii natura in duobus juribus poſita ſit, utendi, & excludendi alios.

§. III. Dominium autem eſt *vel proprietatis*, *vel communionis poſitivæ:* illud eſt jus utendi & omnes alios præter nos ab uſu rei excludendi. Hoc vero jus excludendi ceteros præterquam paucos. In illo res in unius ſunt poſitæ poteſtate & uſu: in hoc ſunt in uſu & poteſtate paucorum. Hoc & apud veteres quaſdam nationes obtinuit, quæ majorem rerum partem in communione poſitiva habuerunt, quales Germani quidam Populi, de quibus Tacitus de moribus Germanorum, & hodie apud nos inter Monachos obtinet. Quæ vero res ita ſunt in medio omnibus expoſitæ, ut nulli ſit ejus ullum ab earum uſu excludendi, eæ in negativa communione poſitæ eſſe dicuntur. Vide Pufendorff. de jure naturali, & Gent.

& Gent. lib. 4. cap. 4. In hac communione si quis jus habeat rebus communibus utendi, nullum vero habeat jus alios excludendi, non dicitur dominium habere. Quo circa duo sunt necessaria, ut dictum est, ut quis rei alicujus integrum habeat Dominium, & proprietatem, jus scilicet utendi, & jus excludendi omnes alios: alterum sine altero, verum & certum dominium, ac proprietatem non facit.

§. IV. Ut igitur demonstrari possit, homines dominium rerum Telluris, in qua nascuntur, legitime habere posse, ostendendum est primum, eos habere a natura ipsa jus iis utendi. Deinde habere & jus quasdam res ita in usum suum traducendi, ut ab earum contrectatione jure possint ceteros excludere. Utrumque perfacile factu est. Principio Deus vult ut homines conserventur, quandoquidem vult ut existant. Quum autem ea sit hominum conditio, ut rerum externarum indigeant, queis aut nutriantur, aut contra ea, quæ ipsorum compagem destruere possunt, muniantur; profecto eas omes assumendi, iisque ad vitam conservandam, & tutandam utendi jus a Deo habent: alioquin frustra Deus & hominibus vitam dedisset, & hujusmodi res, quarum pars major nullum alium habet usum, produxisset, earumque genera perpetuo conservaret. Consule Pufendorff. de officio hominis & civis lib. I. cap. 12.

§. V. Deinde quod possint homines res quasdam exhausti usus ita in potestatem suam redigere, ut ab earum usu jure alios arceant, sequentes rationes demonstrant. Prima quod quarumdam specierum individua, aut sui exiguitate, aut brevi duratione, non possint nisi uni aut paucis sufficere; ergo dum harum rerum aliquam occupavi, jus habeo utendi, & excludendi alios, quum non possit pluribus esse satis, ac in ejus usu qui prius occupavi ceteris præferri debeo. Secunda, quod quædam rerum genera sunt, quæ, nisi industria humana excolantur, aut nullius sunt usus, aut admodum exigui. Si igitur earum partem aliquam ita ego excolui, ut fructus mihi necessarios, vel utiles producat, habeo jus cete-

ros excludendi, siquidem natura ipsa fit, ut quod ex me tantum est, meum sit. Tertia quod utcumque communio negativa inter paucos homines commode & pacate servari possit; in tanta tamen humani generis multitudine sine continuis discordiis servari nequit; quas discordias proculdubio non amat Deus, cujus leges omnes ad pacem, unitatem, & publicam felicitatem tendunt; ut idcirco dubitare nequeamus iis facultatem fecisse, ab eo datis occasionibus discedendi, ac res quasdam proprias sibi facere.

§. VI. Quoniam ergo homines legitimum dominium bonorum Telluris habere possunt, illud superest perquirendum, natura ne in rerum dominio naturali sunt, an pactionibus a communione negativa, sed secundum naturæ leges, in rerum dominium venerint? Melioribus juris naturæ interpretibus placuit, primos homines in communione negativa creatos fuisse, atque in ea mansisse, quamdiu genus humanum intra paucos extitit. Grotius ferme solus in communione positiva primos mortales procreatos opinatur, ut ceteri post illos modis tantum derivativis rerum dominium acquisiverint. Sed prior sententia probabilior profecto est, nisi ab altera solis vocabulis discordet. Enim vero quum Deus res Telluris in omnium hominum usum creaverit, non est credibile, ita primis duobus hominibus earum usum dedisse, ut jus quoque dederit ceteros omnes excludendi, si vellent, præsertim, quum illud necessarium non fuerit. Vere ergo Cic. Lib. I. de offic. cap. 7. scripsit. *Sum privata nulla natura, sed aut veteri occupatione, ut qui quondam in vacua venerunt, aut victoria, lege* &c. Sic quoque S. Ambrosius lib. I. de offic. cap. 18. *natura*, inquit, *omnia omnibus in communi profudit: sic enim Deus generari jussit omnia, ut pastus omnibus communis esset, & terra foret quædam possessio communis. Natura igitur jus commune fecit, usurpatio jus fecit privatum*. Conferatur Pufendorff. Lib. 4. de jure naturæ & Gentium cap. 2.

§. VII. Nec vero dubitare possumus, quin in hoc

statu

ſtatu homines per aliquod temporis intervallum permanſerint. Eſt hoc conſorme primævæ hominum naturæ, & magna veterum conſenſione firmatum. Nam principio non eſt veriſimile paucos homines ſanguine & primæva caritate conjunctos, quum bona Telluris non ſolum ſufficerent, ſed abundarent, atque nec dum luxus, & ex luxu cupiditas & avaritia natæ eſſent, ab ea communione voluiſſe diſcedere. Accedit eodem, quod poſt diluvium veteris illius communionis veſtigia quædam reperiamus in familiis Patriarcharum. Sed reperimus & inter barbaras ac efferatas gentes utriuſque continentis, quibus nil dum proprii, niſi quod manu cepere. Tandem idem tradidere plures veterum ſcriptorum, præſertim Plato, Thucydides, Ariſtoteles, Horatius, Juſtinus, Seneca, & illi, qui ſeculum aureum deſcripſerunt. Huc pertinet locus Virg. Lib. 1. Georgicorum verſ. 125.

. . . . nec ſubigebant arva coloni.
Nec ſignare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant: ipſaque Tellus
Omnia liberius nullo poſcente ferebat.

§. VIII. Quibus autem ex cauſſis a primæva illa rerum communione diſceſſum ſit, pluribus ediſſerunt Grot. de jure Bell. & Pac., & Pufendorff. Lib. 4. Cap. 2. Nec vero id explicatu difficile eſt: nam jure naturæ, quod *permiſſivum* dicitur, potuiſſe homines, ubi illa rerum communio minime apta eſſet vitæ pacate tranſigendæ, ab ea diſcedere, nihil eſt quod dubitemus: totius enim juris naturæ finis, ut ſæpe dictum eſt, publica felicitate & tranquillitate continetur: communionem autem rerum adulto humano genere publicæ concordiæ & tranquillitati adverſari, præſertim ut ſunt hominum mores & affectus depravatiſſimi, quum per ſe manifeſtum eſt, tum barbaræ illæ nationes probant, quæ in ſtatu naturæ viventes, in mutuo etiam ac perpetuo ſunt bello. Ergo jure ſuo homines ab illa communione diſcedere potuerunt. Illud videtur in queſtionem adduci poſſe, fuerit ne naturæ conſentaneum, ut

pauci immensa spatia, & divitias occuparent, major pars in parvas particulas veniret: nisi exploratum est, id nun jure, sed cupiditate, nec ea necessaria, factum, positaque semina futuræ hominum improbitatis & miseriæ. Sed veterem hanc labem deflere licet, delere non licet.

§. IX. Jam justi modi, quibus olim dominium privatum inductum est, & potest etiamnum induci, in *originarios*, & *derivativos* secundum Grotium dividi solent. Primi sunt *occupatio*, & *accessio*. Secundi vero *divisio*, *cessio*, *traditio*. Scilicet vel a communione rerum negativa usurpatione ad dominium transitur, & modus acquirendi dominium dicitur *occupatio*: vel rebus occupatis natura vel industria aliquid adjungit, & appellatur *accessio*. At res, quæ in dominio sunt, vel sunt in *communione positiva*, vel in *proprietate*. Si primum ad proprietatem devenire licet *divisione*, & *cessione*: si alterum, *traditione*. Paucis hæc nunc sunt explicanda, ut quæ ex dominio nascuntur officia adversus alios, intelligi & dimetiri possint. Et in hoc quidem capite modos originarios expediemus: in sequente de derivativis differemus.

§. X. Ex iis, quæ dicta sunt, patet, licere sub dominium nostrum conferre, quæ vacua sunt, hoc est in medio posita, & usus finiti, saltem tot ac tanta, quot vitæ nostræ ac nostrorum commodæ degendæ necessaria sunt. Ea dicitur occupatio. Justa autem est & secundum naturæ leges sola occupatio rerum aut nullius, aut derelictarum. Quare si res dominum habeat, sitque ab eo vel amissa, vel abducta furto, rapina, incendio, vento, flumine, raptu feræ, vel invite projecta, nulla occupatione nostra fieri potest: nondum enim dominus animum eam possidendi abjecit, nec propterea vacua est. Contra vero, si vel animi gratia projecit, ut Polycrates annulum in mare, vel amissam sciens prudensque pro derelicta habeat, ea cedit occupanti; est enim vacua.

§. XI. Ex his sequitur, venationem, piscationem, aucupium esse species occupationis licitas, non modo in locis desertis, & vacuis, verum etiam in territoriis jam

occu-

occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium, aut avium multitudo, ut sufficere omnibus videantur. Nam quum eæ rerum species sunt ita copiosæ, ut inexhausti sint usus, semper in medio positæ censendæ sunt, præsertim si nullis locis cohiberi possint. Contra vero si sint tales rerum species, quæ non omnibus sufficere possint, eæque idcirco locis claudi possint, jure occupari possunt, nec in iis venatio, piscatio, aucupium locum amplius habere possunt, nisi quum ita evaserint e custodia, ut nulla domino sit amplius spes recuperandi.

§. XII. Quæritur hoc in loco, an Mare possit occupari? Quæstio istæc acerrime inter Grotium, & Seldenum, aliosque Belgas & Anglos, sæpe quoque inter Principes ferro & igne, disceptata est. Ejus controversiæ historiam contexuit Bæclerus ad Grot. lib. 2. de jure Bell. & pac. cap. 2. §. 3. Placuit quibusdam mare non posse occupari, quia corporali possessione retineri nequit; nam occupatio animo simul & corpore facienda est. Id falsum & ineptum jure censet Pufendorff. Nam mare navibus, portubus, propugnaculis, præsertim ad freta, & promontoria, non secus atque Tellus, corporali possessione occupari potest. Quare aut non licet per naturæ legem quidquam occupare, aut si licet & mare quoque quando in possessione non aliter atque Tellus esse potest. Dicere autem non licere quidquam, quod vacuum sit, occupare, est præsentem totius hominum generis statum nec jure, nec ullam ob utilitatem turbare velle. Distinguendi potius sunt duo marium usus, quorum alter est navigatio, alter piscatio piscium, aliarumque exhausti usus, cetarum, gemmarum &c. Primus usus natura liber esse debet: natura enim humana exigit, ut inter plures nationes commercium intercedat. Atque inde factum est, quemadmodum præclare observat Grotius, ut non omnibus ferat omnia Tellus, quo nationes dissitæ necessario commercio inter se jungantur. Hunc usum occupare velle contra naturæ legem est. Id tamen non vetat, quin si alicujus nationis navigatio possit esse infesta, vel perniciosa alteri, possit hæc altera illam impe-

dire, non jure occupationis maris, sed jure defensionis, quod ita nationibus adversus singulos. Alter vero usus, idest piscatio, quum est rerum finiti usus, jure naturæ occupari potest, nec licet adversus eos, qui semel occupaverunt, depugnare, ut de possessione ejiciantur.

§. XIII. Illud etiam quæritur, an occupatio bellica ex iisdem principiis justa demonstrari possit? Ex quo tempore Martis furor homines adversus homines armavit, captis urbibus, aut direptis, capientium existimata sunt non tantum urbes ipsæ, & agri, verum quoque homines, *divina humanaque omnia*, creditumque justas esse hujusmodi occupationes. Historici omnes, quum ea narrant, *jure belli*, *jure Gentium* ea omnia fieri victorum dicunt. Quum nulla occupatio justa esse queat, nisi rerum vacuarum, aut non jure occupatarum, ut demonstratum est, res vero in bello captæ nullo modo dici possint vacuæ, quinimmo quædam, ut homines, ne per fictionem quidem esse possint nullius; sequitur earum rerum omnium occupationem non posse esse justam ex eo principio, quod sit rerum vacuarum. Laborant igitur viri docti, ut tale inveniant principium juris naturæ, quo hujusmodi bellicas occupationes defendere possint a furto & rapina.

§. XIV. Pufendorff. de Jure Naturæ, & Gentium l. 4. cap. 6. §. 14. sic rem componere studet. In bello res hostium in ordine ad alium hostem redduntur dominio veluti vacuæ, non quod hostes per bellum ipso jure rerum suarum domini esse desinant, sed quia illorum dominium non obstat, quo minus hostis victor res eas auferre sibique habere possit. Quæ doctrina huc redit, eas res esse vacuas, quia alter hostis ob majorem potentiam jure quasi suo auferre potest. Quod si verum est, *omnia sunt virorum fortium*, ut illæ prædicabat, adeoque principium juris naturæ, id est justi & injusti criterium, positum est in armis & viribus, quod mere Hobbesianum est, quodque ne Pufendorff. quidem ipse dixerit.

§. XV. Ego rem sic explico. Occupationes bellicas non posse esse justas, nisi in bello justo, exploratum est.

Bel-

Bellum autem justum tum geritur, quum aut jura nostra defenduntur defensione inculpata, aut ablata repetuntur. In his casibus secundum principia superius demonstrata licitum est eo usque bellum protrahere, quousque hostis in eo statu constituatur, in quo aut non possit amplius nos injuria lacessere, aut nostra nobis jura refecerit. Quod si ad hostem comprimendum necessarium sit ei vires auferre, urbes, divitias, homines, quin id sit justum nemo dubitabit, non secus atque privato homini in naturæ statu licet auferre arma, quibus nos lædere sese parabat. Accedit quoque, quod justitia ipsa exigat, ut dum initur pax, tantum rerum hostilium retineatur, quantum sufficit ad belli impensas compensandas.

§. XVI. Præterea licitum est in bello justo retinere ea, quæ reddita hostes iterum adversus nos armare possint. Homines vero nisi refractarii & perpetuo contumaces, nullo modo retineri possunt sub servitute, licet in custodia haberi queant ii, qui bello originem dedere, aut milites, donec res pace componatur, ne scilicet si restituantur, hostem adversum nos potentiorem efficiant. Sic enim statuo, totam Ethnicorum philosophiam, qui opinabantur, posse in captis urbibus homines omnes aut ad internecionem usque delere, aut servare ad justam servitutem, falsam omnino esse, nec locum habere posse, nisi in uno tantum casu, quum scilicet nullus alius modus superest, quo ad justam pacem & obedientiam redigantur. Sed & imperium in homines in naturali statu viventes jure belli occupari nequit, nisi si occupetur, aut ad eos conservandos, ne scilicet illa naturali libertate abutentes in mutuam perniciem ruant; aut ad nos tutos reddendos ab eorum incursionibus. Horum omnium una est ratio, quod homines omnes liberi nascantur, nec liceat sub imperium mittere, nisi aut ob eorum crimina, quæ solo imperio expiari possint, aut ob eorum liberam deditionem. Ex his, quæ dicta sunt dijudicari facile potest, an S. August. de imperio Romanorum disputans recte scripserit, *Romanis, si vellent esse justi, redeundum fuisse ad casas*.

§. XVII.

§. XVII. Ad justam quoque occupationem pertinent Thesauri, de quorum prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio constat: ii enim naturaliter sunt inventoris, veluti res nullius. Quanquam aliter legibus quibusdam civilibus populorum constitutum quandoque est, id quod in antecessum fieri potest: nam potest populus, aut Princeps, cujus est territorii imperium, in antecessum hæc sibi reservare, & quodammodo occupare; quo casu inventor nihil juris habet in hujusmodi res. Sed leges Populorum civiles super thesauris videri possunt apud eos, qui ea de re ex instituto disseruerunt. In primis consuli possunt Grot. de jure Bell. & Pac. lib. 2. cap. 8. ibique commentatores, Seldenus lib. 6. Juris Naturalis & Gentium cap. 4., & Gotofredus tomo 3. codicis Theodos: pag. 286.

§. XVIII. Veniamus ad accessiones. Alter modus, ut dictum est, adquirendi dominium originarius est accessio, per quam intelligimus jus ea, quæ substantiæ a nobis acquisitæ accedunt, incrementa nobis vindicandi. Quum autem res nostræ incrementum accipere possint vel naturæ ipsius beneficio, vel industria nostra, vel natura & industria simul; inde factum est, ut jurisconsulti accessionem partiti sint in *naturalem*, *industrialem*, & *mixtam*. Sic, e. g. solius naturæ beneficio debemus fæturam animalium, accessionem per alluvionem, & similia: industriæ nostræ tantum speciem rei nostræ inductam, scripturam, sculpturam, picturam, & similia. Denique messem, vindemiam, aliosque fructus telluris nostræ naturæ, simul & industriæ debemus.

§. XIX. Quod autem pertinet ad justitiam hujusmodi accessionum; in naturali accessione distinguendum putat Grot., utrum res nostra tale cepit incrementum, de cujus origine & priori domino nullo certo argumento constet, vel aliquid, quod in alterius dominio est, rei nostræ accessit. Priori casu, quum res illa, de cujus domino nihil certi constat, pro re nullius merito habeatur, ea jure nobis cedit, veluti vacua, seu nullius. At in posteriori casu res habet dominum, qui alios usu

rei

rei suæ jure excludere potest; ea igitur nostra effici nequit. Quare si possit separari a re nostra, reddenda est priori domino: si non possit, dandum est pretium. Hæc omnia manifesto fluunt ex iis regulis, quæ superius positæ sunt.

§. XX. Porro super accessionibus industrialibus, & mixtis sequentes regulas, ex principiis juris naturæ statuit Heineccius de jure Naturæ, & Gent. lib. I. cap. 9. Quum agatur de accessione rei alienæ ad rem nostram nobis invitis, aut insciis, (nam si consenserimus, res utraque in communione positiva erit), distinguendum est, utrum ea accessione res nostra evaserit deterior, vel plane inutilis, an vero melior, præstantiorque. Primo casu, qui id efficit accepta re corrupta, ubi eam dominus concedere velit, tenetur ad omne damnum nobis resarciendum, id est, ad restituendum non solum rei pretium, etiam justæ affectionis, verum etiam quidquid in bonis nostris læsit. Id sequitur manifesto ex regulis de nemine lædendo, quas natura omnibus præscripsit, & quas superius explicuimus.

§. XXI. In secundo casu iterum distinguendum est, possint nempe res junctæ sine notabili dispendio & damno separari, necne. Primo casu, quum utriusque rei domino jus sit alterum rei suæ usu excludendi; id vero aliter fieri nequeat, quam rebus illis separatis; conficitur eas esse separandas. Posteriori casu alteri addicenda est, qui alteri pretium rei suæ reddat. Addicenda autem est ex regulis prudentium ei, cujus pars nobilior est, & præstantior. Scio Jurisconsultos Romanos censere, ubi duæ res dolo malo junctæ sint, accessionem sequi dominum principalis, qualis est ædificatio in solo alieno. Si id fit ex legibus societatis civilis, idque in pœnam ejus, qui prudens ac videns rem suam alteri conjunxerit, non audeo damnare, dummodo, ne res juncta sit magni pretii. At id ex lege naturali non sequitur, neque consentaneum est mutuæ hominum caritati. Ex his principiis responderi potest infinitis quæstionibus, quas super his rebus Jurisconsulti, & Theologi morales excitaverunt: nos principia explicanda suscepimus, non singulas species definiendas.

CA-

CAPUT VI.

De modis acquirendi Dominii derivatis.

§. I. QUæ in dominio jam constituta sunt, vel sunt in communione positiva, vel in proprietate, ut supra dictum est. A communione positiva ad proprietatem fit transitus, aut cessione. Divisione quidem, si quilibet partem rei juri suo proportionatam in proprietatem accipiat: cessione vero si rem totam reliqui socii ei cedant. Res vero in proprietate positæ transeunt in alterius dominium *traditione*, cujus nomine intelligo omnem omnino alienationem, quæ jure fit.

§. II. Alienationes dividi solent ab iis, qui hæc subtilius disputant, primo *in voluntarias*, & *involuntarias*, seu *necessarias*. Necessariæ appellantur eæ, quæ ex anteriori acquirentis jure proficiscuntur, quæ necessariæ dicuntur in effectu, non in caussa: neque enim ulla alienatio in caussa necessaria concipi potest; quia nemo rerum suarum Dominio spoliari potest, nisi aut voluntate sua, aut voluntario crimine. Voluntariæ vero sunt quæ de novo decernuntur, libere consentientibus tradente & accipiente. Secundo dividitur in *puras*, *& conditionales*. Primæ dominii translationem a nulla conditione suspendunt; secundæ vero a conditione aliqua vel circumstantia. Tertio dividuntur in alienationes de præsenti, & de futuro. Primæ sunt, quum nobis adhuc vivis rerum nostrarum dominium in alios transfertur: secundæ quum transfertur post mortem nostram. Jam consensus in futuram alienationem vel est expressus, & dicitur alienatio testamentaria: vel ex fine, intentione, & conjectura voluntatis colligitur, quemadmodum putat Grotius, & dicitur successio ab intestato.

§. III. Quum res in communione positiva est, jure naturæ, nisi aliud pactis constitutum sit, cuilibet licet provocare ad divisionem, portionemque suam repetere, præsertim si ea communio minus sit ei commoda, ut scili-

fcilicet dominium juris fui plenum habere poffit. Nifi enim id liceret, inutile effet rerum dominium. Quid, inquit aliquis, fi communio illa his legibus ftatuta fit, ut effe debeat perpetua? Refpondeo pacta fancte fervanda effe, fed eas communionis illius leges non poffe femper intelligi ita, ut etiam fi perniciofa fit fociis communio, perpetuo retinenda fit: neque enim credendum eft, focios his legibus communionem inire voluiffe; quia natura fit, ut quifque ftatum fibi pernicialem averfetur. Quare ea pacta interpretationem aliquam excipere poffunt. Id tantum vetat non pactorum modo fides, fed lex naturæ primaria, ne tunc a communione difcedere velimus, quum fieri nequit fine aliorum fociorum damno, aut non gravi incommodo, fed ad libidinem confictо.

§. IV. Res autem communis vel dividua eft, vel individua. Si primum nihil magis æquum eft, quam ut fcindatur in partes, ac fua cuilibet addicatur. Si pofterius, uni addicitur, qui ceteris fociis pro ratis portionibus fatisfaciat: neque enim ad divifionem jure provocari poteft, quippe qua res corrumpitur. In addicenda uni præ aliis re indivifibili, aut eligenda eft perfona ex communi fociorom confenfu, aut, ubi plures contendunt, forti, id commitendum eft. Nam quod quidam docent, rem addicendam ei perfonæ, quæ prærogativa aliqua ab aliis diftinguitur, id ex jure naturæ non eft, quando agitur de Juftitia commutatrice; quia naturæ jure omnes fumus æquales.

§. V. Sunt res quædam pluribus communes, ad quas licet omnes fimul jus perfectum habent, nemo tamen habet fingillatim. e.g. ad elemofinas, quas montes Pietatis dicti elargiri ex legato debent, omnes pauperes jus habent acquifitum ex eorum legatis, qui hujufmodi montes fundaverunt: fed nemo habet fingillatim jus perfectum. In his rebus dividendis locum non habet perfecta æqualitas rei dividendæ, fed proportio Geometrica; nec ex jure perfecto. Proportio Geometrica in hoc pofita eft, ut fit ratio dati ad jus ejus cui datur, ut ratio ejus, quod datur alteri ad ejus jus. Ita fi fit

6. ad

6. ad 2. in ratione tripla, erit 12. ad 4. in eadem ratione. Quare in his rebus dividendis servandum non est illud, ut totum ad totum, ita pars similis ad similem; sed potius illud, ut sit datum X. ad indigentiam, e.g., pauperis A., ut est datum Z. ad indigentiam pauperis B. Explicemus hoc exemplo: Mille pauperes habeant jus ad mille aureos natum ex alterius benignitate. In his aureis distribuendis non est servanda prior illa proportio, ut singulis pauperibus dentur singuli aurei; sed hæc potius, ut si pauperi A. cujus indigentia erat 6., datum sit 2.; pauperi B. cujus indigentia est 12., detur 4.: ita servabitur proportio Geometrica. Eadem porro proportio servanda est in justitia distributrice, quum agitur de pœnis, præmiis, aut officiis ex cujusque meritis distribuendis, modo nihil præcessit, quo jus justitiæ commutatricis. Ea vero quæ dicitur ab Aristotele proportio Arithmetica, quæ posita est in medio indivisibili & æqualiter ab utroque extremo distante, quale est 6. a. 2. & 10., locum in his rebus nullum habere potest, sed ne in iis quidem semper virtutibus, quæ nostri custodiam & culturam spectant, quod paulo post ipse Aristoteles animadvertit.

§. VI. Quæritur hoc in loco, quænam harum proportionum in pænis infligendis servanda sit. Distinguendum est: habent enim pænæ duplicem finem, satisfactionem injuriæ alterius datæ, & publicum exemplum, ne scilicet similiter peccetur. Quod ad primum finem, perfecta æqualitas servanda est; agitur enim de jure alterius perfecto reparando. Quod ad alterum finem Geometrica proportio locum habere debet: nam plerumque ob publicam utilitatem licet esse paullo severiorem seu gravius punire, quam crimine absolute consideratum meretur. Quandoque ob eandem rationem licet aliquid remittere de constituta pæna, si id futurum sit in publicam utilitatem.

§. VII. Si res communis uni sociorum attribuatur, ea vocatur cessio. Quum autem unus in reliquorum omnium locum succedat, sequitur eum succedere quo-

que

que in jura omnia eorumdem, atque idcirco subire debere, ut omnia commoda, ita incommoda. Ea quo naturali principio recte deduxerunt Jurisconsulti Romani, easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus adversus cedentem locus fuisset. Sed ex eodem principio sequitur, seu res dividatur, seu concedatur uni, intelligi traditum liberum dominium rei: ac propterea socios efficere debere. ut ne dominus in eo dominio impediatur a caussa aliqua antecedente. Id totum dicitur a Jurisconsultis *evictionem* rei præstare. Quocirca præstatio evictionis ex ipso naturæ jure proficiscitur.

§. VIII. Veniamus ad traditionem. Homines rerum dominos dominium patrimonii sui, aut totum, aut ex parte in alios transferre posse, juris est naturalis post introductum rerum dominium: inest enim hoc jus in ipsa dominii pleni natura, quæ posita est in jure omni modo re sua utendi. Itaque præclare Aristot. *proprietatis*, inquit, *definitio est*, *ubi penes nos & jus alienandi*. Ceterum nulli dubium est, quin possit per societatem, aut eum, qui in societate summum habet imperium, constitui, ut non nisi sub certis conditionibus dominium transferatur: nam rerum privatarum dominia non possunt ita administrari, ut publica civitatis felicitas lædatur. Quare jure prodigis alienare prohibetur: jure prohibetur alienare iis, qui nondum plenam rationem habent. Eadem de regula in quibusdam civitatibus prohiberi potest alienare in extraneos quædam rerum genera. Eæ autem prohibitiones naturæ dominii non adversantur: siquidem ipsa naturæ lex præcipit, ut ita rebus nostris utamur, ut neminem interea lædamus, ne ipsis quidem nobis exceptis.

§. IX. Ex doctrina Jurisconsultorum, dominium traditione translatum non intelligitur, nisi rei possessione tradita. Apud plerasque etiam Europæ Gentes exigitur, ut traditionis apud Populum, aut Magistratum fiat professio, & relatio in acta. Quæ omnia ex jure sunt civili, prudenter licet statuta ad fraudes cavendas. Nam alioquin jus naturæ hujusmodi formalitates ignorat: sufficit nem-

pe

pe nostra voluntas tradendi expressa per verba, aut alia signa externa, & consensus acceptantis item aliquo signo externo expressus. Externa autem esse debent signa dantis, & acceptantis: nam solus actus internus non est congruens naturæ societatis humanæ. Vide Grot. de Jure Belli, & Pacis Lib. 2. Cap. *6.* ibique CoccEii.

§. X. Sed ut transferatur dominium necessarium quoque est, ut qui tradit rem aliquam, habeat, aut habere possit transferendi voluntatem. Quocirca ex commodato, deposito, locato non intelligitur dominium transferri, multo minus si res tradatur præcario, vel alio titulo pro tradentis arbitrio revocabili: non enim qui tradit voluntatem habet alienandi. Præterea si animum tradendi vel alienandi habere quis nequeat, quo tempore tradit, ut infans, furiosus, mentecaptus, similes; nullo modo transfertur dominium: nam voluntas non est rationalis.

§. XI. Jam vero potest quis non integrum dominium transferre, sed sibi ex re sua commodum aliquod, aut utilitatem, reservare: potest ad tempus, aut sub conditione aliqua, vel obligatione transferre: id enim proprium est dominii pleni & absoluti. Inde natæ sunt servitutes, inde genera dominiorum, pleni, & minus pleni, directi, & utilis, de quibus diligentissime egerunt Jurisconsulti. Omnes hujusmodi alienandi species ex natura dominii consequuntur. Quare, quum dominium rite acquisitum vim habeat ex lege naturæ, inde quoque hæc omnia vim suam trahunt; quæ proinde servari necesse est ab eo, qui naturalis honestatis & justitiæ amans est.

§. XII. Inter species alienationis usitatiores & testamentum recensetur. Sed illud inter doctos summopere controvertitur, utrum ex jure naturæ, an vero ex jure civili vim suam habeant testamenta. Ea controversia non parvi est momenti. Etenim si testamenta jure naturæ rata sunt, nulla humana auctoritate aut rescindi, aut immutari possunt, sanctumque habendum est, quodcumque eum in modum statutum est. Contra vero si ex jure tantum civili vim suam habent, ubi summus imperans e Republi-

publica esse judicaverit, ea rescindere, vel immutare jure suo potest, velut summus Reipublicæ moderator.

§. XIII. Ut ea controversia rite componatur omnium primum constituenda est testamenti definitio, ut ejus constet natura. Grotius Lib. 2. de Jure Belli, & Pacis Cap. 6. §. 4. testamentum sic definit, *alienatio universi patrimonii nostri in mortis eventum, ante eam revocabilis, retento interim jure possidendi, & fruendi*. At Pufendorff. Lib. 4. de Jure Naturæ & Gent. Cap. 10. §. 2. aliique viri docti observarunt, Grotianam definitionem esse contradictoriam, seu constare ex repugnantibus: neque enim testamentum esse potest alienatio, ubi & revocabilis sit, & retineatur jus possidendi, & fruendi, ac consequenter alios excludendi. Hoc enim jus integrum dominium constituit, quod ubi non transfertur, ne alienatio quidem testamentum esse potest. Sane vero posita Grotiana definitione, rogant, quandonam testamentum alienatio sit, ante ne quam testator moriatur, an postquam objerit? non primum; quum adhuc retineatur dominium: nec alterum, quum jam dominio excesserit, quod idcirco transferre amplius nequit: morte enim rerum terrestrium finiuntur dominia. Itaque Puffend. testamentum ex mente Jurisconsultorum Romanorum definit, *declarationem voluntatis nostræ circa successores in bona nostra post mortem nostram; quæ tamen ante mortem pro libito nostro sit mutabilis, & revocabilis*. Est scilicet hujusmodi declaratio pollicitatio quædam, quæ nullum jus in heredem transfert: tales enim pollicitationes revocabiles esse ipse ostendit Grotius Lib. 2. de Jure Belli & Pacis Cap. 2.

§. XIV. Hac posita definitione, quæritur, an introducto legitime rerum dominio, ex ejus natura necessario consequatur, ut quis ita efficaciter testari possit, ut ejus testamentum jure naturæ vim & efficaciam habeat, quemadmodum omnis alia voluntaria alienatio, quæ inter vivos fit? Grotii mens est, testamentum, ut alios actus externos, qui societatem spectant, formam certam posse accipere a jure civili, secundum quam nisi instituantur, effectum nullum sint habituri: at substantiam ipsam testa-

menti cognatam dominio esse, eoque posito, esse juris naturalis. Sed dubia super ea re non levia movet Pufend. Henricus vero de Cocceii Commentario in eum Grotii locum, Samuel de Cocceii Dissertatione 12. proœmiali ad Grot. Lib. 4. Cap. 3. Sectione 4. Heinecc. Lib. I. Juris Naturalis & Gent. Cap. 2. aliique viri docti, rotunde negant testamenta juris esse naturæ.

§. XV. Nos sequentibus propositionibus rem expediemus, prima est, non potest jus naturæ rata habere testamenta tanquam alienationes in mortis eventum. Primum, alienatio non fit nisi voluntate rationali, qua volumus dominium transferre: quum autem testatores neque vivi dominium rerum suarum in heredem transferant, neque possint transferre postquam occiderunt, quia dominia morte finiuntur; sequitur testamentum non esse alienationem, neque idcirco velut alienationem a lege naturæ comprobari. Videntur hoc intellexisse Jurisconsulti Romani, qui ut huic difficultati obviam irent, ad fictiones confugerunt. Finxerunt enim momentum aditionis hereditatis cum momento mortis testatoris idem esse, & hoc momentum unum idemque cum momento testamentifactionis. Sed hujusmodi fictiones alienæ sunt a naturæ simplicitate & veritate.

§. XVI. Deinde omnis alienatio ut vim a natura habeat exigit in alienante voluntatem dandi, in excipiente recipiendi, quæ in testamento desunt. Tum dominium rerum terrestrium in usum præsentis tantum vitæ nobis concessum est; ergo morte finitur. Quare quum jus alienandi sequatur dominium, nullum nobis competere potest, postquam occidimus. Testator autem non alienat vivens, quia nullum jus transfert in heredem; ergo Testamentifactio vim habere nequit ex naturali lege tanquam alienatio.

§. XVII. Altera propositio est: consentaneum est juri naturæ rata servare testamenta, ubi nihil Reipublicæ interest: at si Reipublicæ intersit, potest illa summus imperans aut rescindere, aut permutare. Ratio primæ partis est, quia interest tranquillitati publicæ ita esse singulis

gulis persuasum, ut possint de rebus suis disponere post mortem. Ad rem Quintilian. Declamatione 308. *Neque enim aliud videtur solatium mortis, quam voluntas ultra mortem; alioquin potest grave videri & ipsum patrimonium, si non integram legem habeat. & quum omne jus in id nobis permittatur viventibus, auferatur morientibus.*

§. XVIII. Secundæ partis demonstratio omnium expeditissima est. Tota enim ratio, ob quam testamenta juri naturæ conformia pronunciamus, desumta est ex fine legum naturalium, publica scilicet tranquillitate: ergo ubi ejusmodi sunt testamenta, ut publicæ utilitati & tranquillitati adversentur, nullo modo æquum est, ut serventur rata. Jam vero quum judicium supremum earum rerum, quæ ad publicam civium utilitatem pertinent, in imperio civili sit summorum imperantium; efficitur eorum juris esse ejusmodi species perpendere, & secundum publicam utilitatem definire. Nec desunt exempla aduc veteres rescissorum testamentorum etiam secundum solemnitates juris civilis factorum, veluti quum testamentum Tiberii Senatus irritum declaravit, ut narrat Dion. Lib. 49. & testamentum Virgilii, quo constituerat, *sua rapidis aboleri carmina flammis*, invalidavit Augustus. Accedit, quod Romani ipsi Jurisconsulti & Imperatores non omnibus testamenti factionem concedunt. Ita e. g. deportatus non habet testamenti factionem, etsi retineat omnia, quæ sunt juris naturæ, Lib. 1. Cap. de bonorum possessione.

§. XIX. Quæ autem dicta sunt in priori propositione ita intellecta volumus, ut infinita illa testandi licentia, quam leges Romanæ induxerunt, quæ nullam aliam habeat regulam, nisi testatoris libidinem, non ex jure naturæ, sed civili tantum vim habeat. At liberorum, nepotum, aliorumque in linea recta successio in bona Paterna, vel avita, jure & ordine naturæ constat, quia ex jure & ordine naturali est, ut Parentes liberis, quos voluntarie genuerunt, provideant. Secundo quia in ordine naturæ est, ut Parentes in bonis acquirendis non sibi tantum, sed posteritati quoque suæ prospiciant, quo

sine defraudaretur natura, si eorum posteritas ab hereditate excluderetur. Tertio quia tota linea recta, dum superstes est, una cum stipite in eorum bonorum possessione est, ut idcirco una occupasse videatur. Quarto quia familia est unum corpus artificiale, cujus caput natura ipsa est Paterfamilias, aut, eo deficiente, is, qui Patri conjunctior est. Quare ut in Imperio familiæ naturaliter succedit is, qui Patri est conjunctior, ita quoque succedit in bonorum possessione, quæ est ratio Samuelis de Coccei. Hinc apud veteres quasque nationes non aliud ferme testamentum obtinuit, quam hoc, ut sui cuique liberi, aut sanguine conjunctiores, heredes essent. Apud Germanos, *heredes successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum*. (Tacitus de moribus Germanorum Cap. 20.) Idem antiquitus observatum Athenis colligi potest ex Plutarcho in Solone. Idem factitatum apud Hebræos demonstrat Seldenus de Successione ad leges Hebræorum Cap. 24. Idem legibus decem viralibus Roman. olim statutum.

CAPUT VII.

De Officiis, quæ ex dominio rerum proficiscuntur.

§. I. QUemadmodum bona Telluris juste & honeste nostra efficere possimus, iisque pacata uti conscientia in superioribus demonstratum est. Nunc in id inquirendum, quæ super iis adversus alios ex rerum dominio nascuntur, paucis regulis complexus est Pufendorff. de officio hominis & civis Cap. 13. Eas nos in medium proferemus paucis adnotationibus additis. Prima regula est, *ut quilibet teneatur alterum* (non hostem, adversus quem bellum justum gerat) *pati rebus suis quiete frui, neque vi, aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad se trahere*, qua regula furta, rapinæ, damna, injuriæ, fraudes, & alia crimina in res alienas tendentia, prohibentur. Ejus regulæ ratio ex omnibus systematibus juris naturalis desumi potest. Primo id exigit custodia societatis: ita enim societas sancte.

ĉte custoditur, si cuique sua jura serventur. Secundo id postulat amor, quo ex lege naturali omnes amare tenemur: is enim vetat cuique injustum dolorem inferre. Tertio non patitur contrarium natura dominii, quod, ut demonstratum est, leges naturæ probant. Tandem id gentium omnium leges civiles confirmant. Nam quanquam de Ægyptiis, & Spartanis contrarium referatur, quippe apud quos furta permissa fuisse dicuntur; ea tamen, quæ dicebantur furta, proprie dicta furta non erant, ubi omnes consentiebant: quandoquidem quibus in casibus bona dominorum voluntate veluti in medio posita sunt, nullum furtum admitti potest.

§. II. Sed quæri potest, utrum eadem lege prohibeantur usucapiones, itaut præscriptio longi temporis, vel immemorialis, non sit firma exceptio, qua res alienas nostras facere queamus? Usucapiones longi temporis vel immemoriales res alienas efficere nostras, legibus Romanorum civilibus statutum est. Quumque eæ leges evaserint jus commune gentium Europearum, hinc hujusmodi præscriptiones in tota Europa invaluerunt. Sed & apud Hebræos, & Græcos, aliasque antiquas Nationes idipsum approbatum legimus. Vide Grotium Lib. 2. de Jure Belli, & Pacis Cap. 4. Cicero in 2. de Officiis contra æquitatem esse pronunciat, *ut agrum multis annis, aut etiam seculis ante possessum, qui habuit, amittat*. Grotius idipsum sequentibus argumentis confirmat, quod scilicet & controversiæ nunquam finirentur, & omnium animi dominiorum incertitudine perturbarentur, & lites ex litibus sererentur, si longi temporis usucapiones alienas non faceret nostras.

§. III. At difficile est demonstrare ex principiis juris naturæ, usucapiones quantivis temporis justas evadere posse, nisi accedat voluntas legitimi domini. Ipse Grotius agnoscit, tempus suapte natura vim nullam effectricem habere: *nihil*, inquit, *fit a tempore quamquam nihil non fit in tempore*. Efficere ergo tempus nequit, ut quod meum est, sine voluntate, aut facto meo, evadat alienum. Quod si leges civiles id constituunt, censendum est id

efficere in qœnam, qua legitimus dominus ob suam negligentiam punitur. Ac vero, aut res, quæ usucapitur, a nobis sublata fuit furto, vel rapina, & tum lex ipsa duodecim tabularum negat usucapi posse: *Adversus furem æterna auctoritas esto*; aut casu vel fortuito in alienam possessionem transiit, & possessor posterior, quum legitimum ejus dominium non habeat, ne transferre quidem potest in alios, ut perspecte ratiocinatur Cujacius ad L. 2. de usucapionibus. Vide &. Samuelem de Cocceii Dissertatione 12. procemiale ad Grotium Lib. IV. Cap. III. Sect. V.

§. IV. Secunda Pufend. regula est: *Quando res aliena ad nos pervenit sine nostro crimine, & bona nostra fide, eamque adhuc in nostra potestate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis est, ut illa in potestatem legitimi sui domini redeat*. Scilicet id exigit natura dominii, & generica illa naturæ lex, quæ suum cuique jus tribuendum precipit. Ceterum non tenemur rem hanc restituere nostris impensis, si periit: nullo enim crimine eam habemus. Præterea si quas in ea servanda impensas fecimus, recte possumus repetere, aut tantisper, quo ad ille compensentur, retinere. Ad restituendam porro rem tunc actu tenemur, quum nobis innotuit, rem illam esse alienam. Sed quod justo titulo acquisivimus, non tenemur ipsi in dubium revocare, & velut publice denunciare, quousque solida dubitandi argumenta nos non sollicitent.

§. V. Et hoc quidem officium rem alienam legitimo domino restituendi prius est atque potius officiis ceteris quæ ex peculiari contractu nascuntur, ut si collidantur, illud servandum potius sit, quam hæc. E. g. si quis rem furtivam, me imprudente, apud me deponat, & interim mihi innotescat dominus, teneor furi restituere ex peculiari officio depositi, domino vero legitimo ex officio generico dominii: quum autem posterius officium sit potius & antiquius; efficitur ut nullus supersit locus officio peculiari, quod nascitur ex deposito. Neque necesse est distinguere inter jus civile, & naturale, quod efficit

Tri-

Triphoninus in L. 31. ff. depositi: Jus enim naturæ antiquius est & potius jure civili, ut si collidantur, prius servandum sit. Laudo ego Jurisconsultorum Romanorum sollicitudinem, qui his disputationibus bonam fidem inter cives firmare student: sed nego eam firmari posse officiorum naturalium violatione, ut civilia serventur.

§. VI. Regula Pufendorff. tertia est: *Si res aliena bona fide parta sit consumta, officii est naturalis tantumdem restituere domino, quantum ex eo patrimonio nostro accessit, seu in quantum facti sumus ditiores, ne scilicet ex immerito alterius damno lucrum capiamus*. Eam tatem regulam sic intelligendam docet, ut restituere teneamur id, in quo facti sumus locupletiores aut ex ipsius rei substantia, aut ex rei fructibus naturalibus, non vero si ex fructibus industrialibus. Oppugnat hanc regulam Barbeiracius adnotationibus in opus majus Pufendorffii, eo argumento, quod qui possidet bona fide, tantisper dum possidet loco domini est, ac propterea ut dominus omnem utilitatem ex re possessa jure capere potest. Sed, me saltem auctore, prævalere debet principium alterum, *neminem locupletari oportere immerito alterius damno*. Videri possunt, quæ ad hunc locum Pufendorffii adnotavit Everardus Otto.

§. VII. Superiorem regulam sequentibus aliis idem auctor illustrat: Prima est, *possessor bonæ fidei non tenetur ad ullam restitutionem, si res periit, nec quidquam ex ea patrimonio nostro accessit*. Nulla scilicet ratio exstat; quæ eum obligare possit ad restituendum.

Secunda, bonæ fidei possessor tenetur ad restituendam rem, si exstet, & simul fructus exstantes, naturaliter enim ad quem pertinet res, pertinent & fructus naturales. Licet tamen huiusmodi possessori detrahere omnes impensas in re ejusque cultura factas, saltem impensas necessarias, & utiles.

Tertia, bonæ fidei possessor tenetur ad restitutionem fructuum consumptorum, si alias ex rebus suis tantundem consumpturus fuisset. Regula est Grotiana, super qua itidem cum Barbeiraciolis est.

Quarta, bonæ fidei possessor non tenetur compensare fructus quos neglexit; quia nec re habet, nec quidquam inde rei suæ accessit.

Quinta, si bonæ fidei possessor rem alienam sibi donatam alii donaverit, non tenetur tantundem restituere, nisi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat: tunc enim lucrum fuit rei suæ pepercisse.

Sexta, si bonæ fidei possessor rem alienam oneroso titulo acquisitam, veluti emptione, commutatione &c., quocumque modo alienaverit, non tenetur restituere, nisi quatenus ex ea lucrum fecerit. Ratio eadem est.

Septima, bonæ fidei possessor etiam oneroso titulo rem alienam acquisitam tenetur restituere, si exstet, neque dominum id quod pro ea erogavit pretii reposcere potest, sed actionem adversus illum habet, abs quo eam rem accepit.

§. VIII. Regula tandem Pufendorffii quarta generalis est, hujusmodi, *qui rem alienam invenit, quam domino invito excidisse probabile est, non potest eam colligere hoc animo, ut domino repetenti deneget. Quanquam si dominus non appareat jure retinere potest.* Hujus regulæ ratio eadem est, atque superiorum. Singularis fuit super hac re Spartanorum lex, *quæ non posuisti ne tollas*. Quæ lex nullo modo commendari potest, ne dum in copiosis & frequentibus urbibus, sed ne in agris quidem, quum utrobique facillimum sit hujusmodi res jacentes corrumpi. Humanitatis potius jura docent, ut res jacentes tollantur, & loco depositi habeantur. Ex hac porro regula dijudicari potest, quid censendum sit de quarumdam Nationum lege, qua res naufragorum Fisco addicuntur: eam enim esse contra naturam ratio disertissime docet. Pluribus adversus hujusmodi leges declamaverunt Bodinus de Republica lib. 1. cap. 10. Grot. lib. 2. de Jure Bel. & Pac. cap. 7. Jacobus Gothofredus de imperio maris cap. 2., aliique. Ac revera quid est aliud hominem adversa fortuna conflictatum velut pro summa miseriarum spoliare.

§. IX. Quæri hoc in loco potest, ubi dominus non com-

compareat, quid faciendum sit de rebus inventis? quorumdam Theologorum opinio est, res hujusmodi erogandas esse in pauperes. Nempe id est de alieno esse benignum. Itaque si ex jure perfecto id docent, errant profecto: quum enim tales res non sint pauperum, nullo jure perfecto cogimur pauperibus dare. Si vero pronunciant ex jure beneficentiæ, tum id faciendum est, quum eæ res nobis necessariæ non sunt. Siquidem jura humanitatis a nobis incipiunt. Pertinet ad hanc rem illud Senecæ, *dabo egenti, sed ut ipse non egeam: succurram perituro, sed ut ipse non peream*.

CAPUT VIII.

De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus.

§. I. Hominum improbitas ac mala fides primam ut legibus, ita pactis, quæ sunt quasi privatæ leges, originem dedisse videtur: nam inter viros undequaque bonos, juris & honestatis amantes, ac propterea naturaliter & reciproce amicos, nullus nec legibus, nec pactis locus est; quia necesse non est. Præclare ab Aristotele observatum est, in locum amicitiæ civilem justitiam successisse, quæ ut legibus contineretur necessarium non fuisset, si homines, ut natura esse deberent, ita revera essent sinceri alii aliorum amici. Contractibus vero commerciorum tres, ut mihi videtur, causæ originem fecere, dominia, nostri immoderatus amor, & rerum ad vitam necessarium non ubique eadem copia. Nam primum cum res in proprietatem hominum devenerunt, ab earum usu ceteri omnes, præterquam possessores, sunt exclusi: ergo ubi earum rerum indigent, ad commercium, & contractus confugere debent. Deinde si inductis dominiis tanta esset hominum erga homines caritas, ut nihil, quod aliis deest, non statim a locupletioribus suppeditaretur, commercio, & contractibus locus non esset. Tandem *non omnis fert omnia Tellus*:

Hic

Hic segetes, illic veniunt felicius uvæ.

Ergo inde quoque factum est, ut dissitæ nationes rerum commercia inter sese instituerint, ut earum rerum, quibus ad usum vitæ indigebant, sibi copiam pararent. Scilicet nihil est aliud commercium nisi rerum superfluarum cum necessariis permutatio. Videatur Grot. sub initium libelli *De mari libero*.

§. II. Sed quo commercia inter homines mutuo sibi diffidentes cum aliqua securitate haberentur, ad contractus, quæ jurisjurandi religione sanciebantur, ventum est, habuitque iis simplicioribus temporibus, etiam inter feroces homines, eam vim sola pactorum religio, quam nostrorum temporum, quum religio magno publico malo contemni cœpit, atrocissimæ pœnæ non habent. Est autem contractus *duorum consensus de rebus operisve inter sese ex obligatione perfecta communicandis*. Itaque vis contractus nascitur ex mutua promissione, seu pacto, cui standum, nisi res commutentur, jus naturæ aperte docet: nam qui pactis & promissionibus non stat, eum lædit, cui promissum est, quod lex naturæ vetat. Communicantur autem aut res cum rebus, aut operæ cum operis, aut res cum operis: nam hæc tantum sunt in commercio. Sed ut in hac commutatione nemo lædatur, instituitur comparatio inter res & res; operas & operas; res & operas. Et quidem comparantur hæc omnia quantitate, pondere, intensitate, utilitate, publica æstimatione. Ea omnia nomine pretii veniunt. Itaque pretio instituuntur commercia omnia.

§. III. Est autem duplex pretium, *vulgare*, & *eminens*. Vulgare est, cum singulæ res singulis rebus æstimantur, aut operæ operis, quod usu venit in permutationibus, in quibus aut æqualis quantitas, vel æquale pondus, spectatur, si fuerint res ejusdem generis: aut proportio tantum, si diversi generis: Scilicet ut sint reciproce datum ad acceptum, ut genus acceptum ad genus datum. Eminens autem pretium est, cum electa una re, quæ sit nec nimis vulgaris, nec nimis rara, quæque non facile corrumpi possit, ea ceteræ æstimantur:

tur:

tur: talia sunt metalla. Dicitur autem eminens, quia continet pretium omnium rerum, quæ sunt in commercio. Constituendum autem pretium, seu æstimatio rerum, a fine. Is finis triplex est, vitæ necessitas, utilitas, & voluptas. Primo loco spectantur res, operæque necessariæ, idest eæ, sine quibus vita humana transigi nullo modo potest. Deinde utiles, sine quibus scilicet transigitur vita, sed cum incommodo, & ærumna. Tandem voluptuosæ, sine quibus commode quoque vivere possumus, sed sine luxu & superfluis voluptatibus. Quod spectat ad res necessarias, usus nationum ferme omnium est, etiam moratissimarum, majus, aut minus pretium iis statuere, & ex earum caritate, vel copia majori vel minori, & ex affectu ac desiderio eorum, qui eas res quærunt. Ita intenditur pretium, si aut qui quærunt magno earum amore teneantur, aut si earum rerum sit inopia: sin vero hæc fuerint contraria, pretium remitti solet.

§. IV. Sed quæritur, aut ob hujusmodi rerum raritatem, vel quærentium copiam jure intendi possit pretium? Id generatim fit etiam inter moratissimas nationes, ut dixi. Sed, si ex natura vivere velimus, ita faciendum est, ut indigi non excarnificentur, avari vero ditentur: id enim neque jus naturæ perfectum probare potest, quod utilitati non paucorum, sed omnium hominum prospicit: neque patitur jus imperfectum humanitatis. Ceterum ut interest Reip., ne publico damno in rerum inopia nimis intendatur pretium; ita quoque interest, ut ne nihil intendatur. Cum enim res paucæ sunt, pretium vero vile, usu plures consumuntur, quam oportet: quo fit, ut caritas deinde major, atque inopia nascatur; quum intenso pretio rebus parcere soleamus. Quantum vero intendi pretium, aut remitti fas sit, vel oporteat, ex rerum, temporum, locorum, personarum circumstantiis viri prudentes dijudicabunt. Animadvertatur autem hoc in loco, me de privatis officiis disputare: ceterum non ignoro causas physicas, quibus rerum pretia publice remittantur, aut intendantur non ab hominum voluntate esse, neque a lege, sed a re-

rerum natura, quod ego in Elementis Œconomiæ & Commercii, si vita suppetat demonstrabo.

§. V. In rebus utilibus. sed non absolute necessariis, majus etiam licet pretium intendere, cum sine iis possit quidem vita sustentari, licet cum incommodo aliquo. At in voluptuosis nihil præcipi video jure naturæ, nec perfecto, nec imperfecto. Non perfecto, quoniam eæ nec necessariæ sunt, nec majorem vitæ commoditatem faciunt; non imperfecto, quia amor generis humani neminem subigit, ut alterius luxum sua opera faciat. Itaque in his rebus censeo, ubi aliæ causæ e publica, vel privata re nullæ subsint, id pretium constituere licere, quod cuique placuerit. Ita picturæ, sculpturæ, gemmis, aliisque rebus licet per legem naturæ id pretium ponere, quod placeat, modo emptores adsint. Interim si voce & fama publica hujusmodi rerum pretia constiterint, non licet, nec carius vendere, nec vilius emere cum iis, qui eam ignorant. In his enim casibus tum qui emit, quam qui vendit ex publica hac regula emere aut vendere supponit; quem proinde non licet circumvenire.

§. VI. Antiquissimis mortalibus, antequam nummus reperiretur, pretio vulgari commercia omnia agitabantur: Id quod & ex veterum nationum memoriis constat, & ex pristino hominum statu comprobari potest: nam cum veteres illi maxima ex parte in statu viverent naturali, difficillime omnes in eodem instituto convenire poterant, quod necessarium erat ad usum nummi introducendum. Aucto autem luxu, adeoque commerciis provectis, necessitas, & utilitas commerciorum eos impulit ad pretium eminens instituendum: nam ita & facilius commercia omnia etiam cum exteris agere poterant, & singulos contractus expeditius ac commodius perficere. Scilicet permutatio, qua sola ante inventum nummum commercia omnia agebantur, nec semper locum habere potest, quum plerumque alter contrahentium earum rerum indigeat, quas alter non possidet; nec facile in dissitis commerciis semper observari. Sed perpendamus accuratius contractuum præcipuos.

§. VII.

§. VII. Simpliciſſimus, & antiquiſſimus contractuum omnium eſt, ut dictum eſt, permutatio, ideſt rei noſtræ pro re alterius dato. Id cum dupliciter fieri poſſit, primum ut neutra res æſtimetur, ideſt certum ei pretium ſtatuatur; deinde ut utriuſque rei ineatur ratio, conſtituaturque præciſum pretium: prior permutatio *ſimplex* vocabitur, poſterior *æſtimatoria*. Et illa quidem donationi reciprocæ, hæc emtioni venditioni quodammodo ſimilis eſt, quod Juriſperiti Romani agnoverunt in lege 1. §. 10. *de contrahenda emptione*. Quumque prior agitatiſſima veteribus & antiquiſſima fuerit; intelligitur inde, quanto ſimplicius veteres mortales, tanto inter ſe amiciſſime vixiſſe. Cultis tantum nationibus id olim ſervatum erat quod Horatius lib. 2. ſatyra 3. ſcripſit

.... *Omnis enim res,*
Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris
Divitiis parent.......

§. VIII. In priori permutatione neceſſe non eſt, ut æqualitas ſervetur, quoniam, ut dictum eſt, ſuapte natura eam non exigit, ſed reciprocæ donationi ſimilis eſt, cenſeturque alterum alteri donare, ſi quid res rem, aut opera operam excedat. Nemo præterea de læſione conqueri poteſt, niſi ubi dolus malus & circumventio interceſſit, aut ibi, qui pretioſiorem pro viliori permutavit, non gaudebat libera de rebus ſuis diſponendi facultate. Contra in contractibus æſtimatoriis, in quibus utriuſque rei pretium inſtituitur, neceſſario obſervanda eſt æqualitas, quia ea ſpectatur pacto ſeu expreſſo, ſeu tacito. Itaque in his, ubi læſio interceſſit, tenetur, qui læſit, alterum indemnem facere, niſi læſio admodum exigui momenti fuerit: nam hic contractus natura ſua perfectam, ut dixi, æqualitatem ſpectat. Jure Romano enormis læſio cenſetur, ſi ultra dimidium pretii publice conſtituti ſeu lege, ſeu fama, ſit, *lege XI. codice de reſcindenda emptione*. Sed putaverim etiam læſionem infra dimidium enormem plerumque eſſe. Quod de permutatione dictum eſt, diem dicendum eſt de contractibus, quos innominatos dixere, *do ut facias;*

fa-

facio ut des; *do ut des*; *facio ut facias*, qui ad permutationem procul dubio spectant. Scilicet distinguendi sunt ii in æstimatorios, & simplices: ac in primis perfecta æqualitas necessario servanda est, non item in secundis.

§. IX. Contractuum alter, qui & ante & post nummum inventum usum habere potuit, est commodatum quo nomine intelligitur pactum cum obligatione perfecta conjunctum de re nostra alteri sub conditione restitutionis in specie gratis præstanda. Ut officia circa commodatum explicentur distinctius, tria expedienda sunt: primum, an commodati substantia a solo contrahentium consensu pendeat, an etiam a rei traditione? Secundum, an aliquid accipi possit rei commodatæ caussa? Tertium, si res commodata pereat fortuito, idest nulla commodarii culpa, cui pereat? Quod ad primum attinet, dubitari non potest, quin si Jus naturale spectemus, commodatum substantiam suam a traditione rei capiat: antequam enim res tradatur, pactum potius commodati dici potest, quam ipsum commodatum.

§. X. Quod vero pertinet ad alteram quæstionem, vocatur quidem commodatum ab omnibus *contractus gratuitus*, quia scilicet ex origine sua talis est: sed usu receptissimum est, legibus civilibus non improbantibus, aliquid accipere, quo casu contractus commodati abit in locationem conductionem. Nec negari potest, si res commodata usu paullatim consumetur, ut vestes, aut similia, tantum posse nos jure pacisci, quantum usu ipso pretii de re consumitur. Nam quanquam commodatum ad actus beneficentiæ pertineat, nullo tamen jure perfecto obligamur ad beneficentiam cum notabili diminutione patrimonii nostri; id virtutis est, non stricti juris. Adde & excipere nos posse pretium commodi, quod præstamus: nam rerum pretia a commoda nata sunt. Sed excipiendus est casus summæ commodatarii necessitatis & inopiæ: inhumanum enim videri potest, ex paupere velle commodum suum facere. Quod autem diximus, ita intelligendum est, si agatur de rebus

bus vitæ necessariis, aut summe utilibus: nam si res fuerint meræ voluptatis, atque ad luxum potius, quam ad vitam pertinentes, tantum censeo posse nos jure pacisci, quantum alter paratus est dare. Quare in his casibus videri nequit adversus naturam, *commodatum in locationem* converti, omneque commodum emi.

§. XI. In tertia quæstione Jurisconsulti ipsi Romani non videntur sibi convenire, si credimus Heineccio. Nam Gajus lege 1. *ff. de obligationibus & actionibus* generatim pronunciat, commodatarium casum fortuitum non teneri præstare. At lege 21. & ff. *commodati* si res commodata furto sublata fuerit, actionem *commodati* dari supponit Africanus. Sed Gajus eos tantum casus excipit, *quibus humana infirmitas resistere non potest, veluti incendium, ruinam, naufragium &c.* non eos, qui exactissima diligentia vitari potuissent; inter quos est furtum. Quare ii Jurisconsulti minime inter se pugnant Grot. lib. 2. de Jure belli, & Pacis, cap. XII. §. XIII. ita distinguit: Si res apud dominum similiter peritura erat, commodatarium liberari ab ejus pretio solvendo: contra si peritura non fuerit. Hoc ultimum probat ex natura beneficentiæ: non enim ea patitur dominum rei ex beneficio damnum reportare. Grotium sequitur Pufendorff. lib. V. de Jure Nat., & Gent. cap. IV., §. VI. Grotii argumentum invictum est, si aut culpa commodatarii res periit, aut si id inter paciscentes convenerit: contra vero si casu mere fortuito res periit: cum enim ii casus a sola Providentia divina proficiscantur, adeoque nemini possint imputari; nullo jure perfecto cogi potest commodatarius ad hujusmodi casus præstandos.

§. XII. Sequitur depositum, cui locus esse potuit etiam ante nummum inventum. Est autem hic contractus ex origine & natura sua omnino gratuitus: exigit enim humanitas ac beneficentia, ut quocumque modo possumus, maxime cum parvo nostro incommodo, alterius bona conservemus. Nihil hoc contractu veteres habuere sanctius, quia deponens summam fiduciam

in

in depositarii fide ac diligentia collocat: nihil autem turpius excogitari potest & a Jure naturali magis abhorrens, quam amicum ab amico amicitiæ obtentu falli. Hinc insignis depositi religio non modo apud Hebræos. (Exod. XXII. v. VII., Josephus Judaic. antiquitatum lib. IV. cap. VIII.,) verum etiam apud Græcos, & Romanos. Vide Herodotum lib. VI. cap. LXXXVII., & Juvenalem sat. XIII. Præclare Cic. pro Rosc. Amer., *perditissimi*, inquit, *est hominis simul & amicitiam dissolvere, & fallere eum, qui læsus non esset, nisi credidisset*. Aristoteles in problematibus sectione XXIX. quæstione II., & VI. pluribus rationibes demonstrat, majorem esse perfidiam depositarii, quam mutuatarii. Hanc religionem, & fidem depositi confirmarunt leges Romanæ, & sanctissime custodiendam præceperunt, ut cum ex aliis locis Pandectarum, tum præcipue ex titulo *Depositi* constat.

§. XIII. Quod pertinet ad officia depositarii, paucis illa complexus est Heinec. lib. 1 de Jure Nat., & Gent. cap. XIII. §. CCCVI. Primum depositarius tenetur ad accuratam rei depositæ custodiam, non tamen majorem, quam qua utimur in rebus nostris conservandis, cum id nullo modo ex jure beneficentiæ sequatur, cujus depositum est actus, nisi tribus casibus, si aut res sit pretiosissima, aut ex ea omnes alicujus fortunæ pendeant, aut si super ea expresse ita sit conventum. Quærit hoc in loco Puffendorffius, si in isto casu sim constitutus nulla mea culpa, ut aut rem depositam, aut meam perdere sit necesse, quid mihi faciendum sit? paucis ea quæstio explicari potest ex iis, quæ superius sunt dicta. Scilicet nisi aliud conventum sit, etiamsi res deposita pretiosissima sit, aut ex ea fortunæ omnis deponentis dependeant, nostra non tanti, sola jura beneficentiæ & magnæ amicitiæ exigere possunt, ut illam nostræ præferamus: quod si æque nostra interest rem nostram conservare, ne illa quidem; nam neminem teneor amare plusquam me. Contra vero si te ad id pacto obligasti: id servare teneris.

§. XIV.

§. XIV. Secundum officium depositarii est, ut ne depositum involucris aut vinculis exuat, neve sine consensu domini in usus suos adhibeat, nisi ubi ea adigat necessitas, ut improbus sit amicus, si usum deneget: depositarius enim est, non usufructuarius.

§. XV. Tertium officium est, ut rem depositam dominio, quandocunque eam reposcit, reddat, nisi aliud recta ratio exegerit: nam alioquin *depositum* (inquit Philo Judæus de plantatione Noe,) *quod accepisti a sobrio, nec ebrio, nec prodigo, nec furenti reddideris..... proditio enim isthæc, non redditio est*. Vide & Tullium lib. III. de Offic., Senecam de Benefic. lib. IV., cap. X., & S. Ambrosium de Officiis lib. 1., cap. ultimo.

§. XVI. Quartum tandem officium depositarii est, ut si sua culpa depositum sit amissum, ejus æstimationem restituat. Romanæ leges in dubium damnant eum, qui depositum miserabile, seu quod propter imminens periculum tumultus, incendii, ruinæ, naufragii, depositum est, fuerit inficiatus, aut dolose detrectaverit restituere. Vide legem primam ff. depositi: ibi Prætor edicit, *Quod neque tumultus, neque incendii, neque ruinæ, neque naufragii causa depositum sit, in simplum: earum autem rerum, quæ supra comprehensæ sunt, in ipsum in duplum....... judicium dabo*. Id turpius furto recte pronunciat Pufendorff. loco superius laudato: cujus ratio est, quia magis amicitiam oppugnat, cujus vi res deposita est.

§. XVII. Contractuum, qui invento jam nummo præcipue obtinent, potissimus est *emtio venditio*, de quo hoc in loco per summa saltem capita dicendum est. Est autem emptio venditio contractus de re pro certo pretio tradenda. Permutationi æstimatoriæ similis est, si rei substantiam spectes; in modo tamen differt, quod emptio venditio non perficiatur, nisi pecunia numerata ex Jure Romano nam Jure naturæ quocunque pretio perfici potest: nec propterea naturaliter a permutatione æstimatoria differt. Quamquam inter ipsos Romanos Jurisconsultos, Sabinianos, & Proculejanos, acerrime

super ea re disceptatum est. Nos controversias Juris Civilis ejus interpretibus ommittimus.

§. XVIII. Præcipuum venditoris atque emptoris, & reciprocum officium est, ut utrique res, seu merces, & pretium sint probe nota. Proinde non modo venditor ejus qualitates, vitia, onera, cum in oculos, aliosque sensus non incurrunt, emtori indicare tenetur, verum etiam pati, ut hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret, ac propterea ut rerum, quæ ad gustum pertinent, venditio non prius perfecta sit, quam facta degustatione; rerum vero reliquarum, quæ exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio. Præclara sunt, quæ super hac re differit Cic. lib. III. de Officiis. Quo in loco illud præcipue monet, longius Philosophi honestatem progredi debere, quam legum civilium vim. Nam leges civiles his in rebus eas tantum fraudes vetant, quæ sensibus explorari possunt: Philosophus eas etiam, quas ratio, & intelligentia ex naturæ lege comprehendit. Uno hæc omnia principio confirmari possunt, nullo modo licere alium decipere. Sed & illud addit idem Auctor, etiam patentia vitia nominatim dicenda esse. In quo Ciceroni adsentio; nemini enim licere arbitror ex alterius negligentia, vel stupiditate lucrum facere.

§. XIX. Illa hoc in loco quæstio interferi solet, penes quem sit periculum rei venditæ, nec dum traditæ? Pufendorff. de Jure nat., & Gen. lib. V. cap. III. §. III. distinguendum putat, utrum traditioni certus dies constitutus sit, nec ne? deinde utrum elapsus sit is dies, nec ne? Si sit præfixus, nec dum elapsus, venditoris vult esse periculum: contra vero si elapsus sit. Si vero non sit præfixus dies, distinguit iterum, utrum mora, quæ inter perfectum contractum & traditionem intercedit, sit necessaria ad rem in loco sistendam, an ea mora a venditore proveniat, an tandem ab emptore. Primo, & altero casu venditoris esse periculum docet: postremo vero emptoris tantum: id quod ratio manifeste comprobat. Quod si emtor venditori tantisper

rei

rei venditæ custodiam commiserit, alter contractus instituitur, nimirum Depositi. Sed leges Romanorum generatim pronunciant, emptoris esse periculum omne, quia post emptionem venditionem peractam res emptoris est, adeoque ei perit, modo casu pereat fortuito.

§. XX. Inter contractus, qui & ante, & post inventum nummum locum habent, censendus est contractus *mutui*, idest gratuita præstatio rerum fungibilium ea lege facta, ut tantundem non quidem specie, sed genere restituatur. Dicuntur autem res fungibiles eæ, quas admunerare, admetiri, & appendere solemus. Earum ea est natura, ut nullus illarum sine abusu, idest sine consumatione, usus sit, accipiantque solutionem, sive in genere, sive in specie. Est autem manifestum ex ipsa mutui definitione, creditorem in mutuo alienare rem in specie, atque sibi cavere de genere, adeoque rei, quam alteri dat mutuo, dominum, & consequenter periculum esse penes eum, qui rem accipit.

§. XXI. Ex natura hujus contractus manifestum est, debitorem obligatum esse ad tantundem, non modo ratione quantitatis, sed etiam qualitatis reddendum. Quæsitum est, si pecunia mutuo data fuerit, ejusque valor postea vel auctus sit, vel imminutus, in ea restituendum. Quæsitum est, si pecunia mutuo data fuerit, ejusque valor postea vel auctus sit, vel imminutus, in ea restituenda cujus temporis ratio sit habenda, ejus ne, in quo est credita, an ejus in quo restituitur? Temporis ejus, in quo pecunia accepta est, rationem habendam esse pronunciat Grotius, eumque viri plures docti sectantur. Sed id difficultate non vacat; quia nimirum qui accepit se obligavit ex natura hujus contractus ad tantundem restituendum pretio, non quantitate naturali. Quare posteriorem opinionem æquiorem putaverim.

§. XXII. Cum mutuum instituatur in eorum comodum & utilitatem, qui accipiunt, dubitari non potest, esse contractum gratuitum ex jure humanitatis, & beneficentiæ proficiscentem. Sed observatum est superius, & alios contractus ex eadem beneficentia natos, refri-

gescente paullatim caritate; onerosos evasisse. Ita de mutuo quoque factum est, ut plerumque ultra sortem creditor aliquid sibi stipularetur, proter commodum, quod mutuatario præstat: hoc usuræ nomine venit. Celeberrima nunc agitatur quæstio, an lex naturæ hujusmodi usuras omnes vetet, & semper? Tum an saltem eas usuras vetet jus divinum positivum? Ingens super ea re volumen paucis ab hinc annis edidit Brœdersen Parochus Delphensis. Sub idem tempus Italica lingua doctum & eruditum opus procudit Maffei Veronensis, quod inscripsit *Dell' impiego del danaro*. Auctores isti post Grotium Commentariis in Lucam cap. VI. Salmasium de usuris, Pufendorff., aliosque, id ex instituto agunt, ut probent, non omnes usuras esse prohibitas, sed eas tantum, quæ aut nimis exuberantes sunt, aut extorquentur a pauperibus. Cum occasione operis Maffei Pater Concina doctus Dominicanus opinionem hanc exagitasset, & opus Maffei confutare adgressus esset, exortique essent rumores haud spernendi, Benedictus XIV. Pontifex maximus docta & accurata sua decretali Epistola ad Episcopos Italiæ data ita rem composuit, ut negaret ex mutuo vi mutui ullas accipi posse, quod is contractus suapte natura gratuitus sit, ac proterea perfectam æqualitatem inter datum & acceptum exigat: concederet vero posse accipi ratione aliorum contractuum aut *titulorum* cum mutuo conjunctorum.

§. XXIII. Nos rem sequentibus propositionibus explicabimus.

Propositio I. Pecunia est in commercio, ut res ceteræ in usum humanæ vitæ factæ, adeoque negotiatione frugifera est. Est hæc propositio propter continua commerciorum experimenta tam perspicua, ut mirum sit Aristotelem (siquidem ejus mentem tenemus) pecuniam sterilem vocare potuisse. Scilicet pecunia natura quidem sterilis est, idest nullos fructus naturales progignit; at viliter fœcunda est, progignitque fructus uberrimos, seu potius instrumentum est uberrimorum fructuum & commodorum.

Pro-

Propositio II. Commodum omne pretium suum habet: nam prætii origo a commodo est. Scilicet eas res, quæ nullam nobis utilitatem, nullum commodum præstant, nihili æstimamus: parvifacimus quæ parvam utilitatem afferunt: plurimi quæ multam. Qua ex re fit, ut omnis res, opera, actio quæ alteri commodum præstat, pretio sit digna.

Prop. III. Jus naturæ non prohibet usuras ex pecunia mutua, quæ negotiationi data frugifera est, modo non exigatur vi mutui. Id Agnoscit Benedictus XIV., qui concedit usuras accipi posse ex aliis contractibus negotiosis, aut aliis titulis cum mutuo conjunctis. Revera id nec vetat amor justitiæ, nec beneficentiæ. Principio, qui ex negotiosa pecunia aliquid sibi stipulatur, nullo modo alium lædit, qui lubentissime partem lucri, quod ex aliena pecunia comparat, alteri est concessurus. Deinde quid vetat de accessionibus patrimonii nostri aliquid alteri promittere, qui nos ad eas faciendas quocunque modo juvat? Quod si libentissime promittimus, alter sine ulla injuria accipere potest. Tum nec contra beneficentiam est, quæ spectat egenos, qui sumptam pecuniam in privatos usus consumunt, & quibus mutuum præstare lege beneficentiæ tenemur, non eos, qui novis accessionibus ditari volunt. Quæ enim ratio nos cogere potest, ut benefici simus iis, qui nostris beneficiis non indigent? Quod si beneficentia non exigit, ut nos indigis benefaciamus; ne mutuum beneficentiæ quidem erit quæ ei ad negotiationem pecunia præstatur, nec proinde ab eo acceptæ usuræ vi mutui accipientur. Nam hoc *vis mutui*, & *mutuum* qua *mutuum* nihil aliud significat, nisi eas præstationes, quas alteri vi humanitatis & beneficenttæ debemus. Quando igitur tales obveniunt casus, in quibus hos beneficentiæ actus tribuere alteri debeamus, id *mutuum est qua mutuum*, quod in alium contractum convertere non licet, nec proinde usuras ex eo ullas nec pacisci, nec accipere.

Propositio IV. Ius naturæ prohibet usuras ex pecunia mutuo data ei, in cujus manibus non est frugife-

ra, ideſt data pauperi, qui in uſum vitæ ſtatim eſt elargiturus. Primum id eſſet exigere uſuras ex mutuo ipſius mutui vi, ideſt beneficium converteretur in contractum minime gratuitum, id quod contra naturam eſſet. Deinde uſuræ illæ ex alterius patrimonio acciperentur, non ex fructibus pecuniæ, adeoque alterius patrimonium deterius efficerent, quod eſt contra jus naturæ perfectum; ut adeo,qui tales uſuras accipiunt,obligentur ad reſtitutionem.

Propoſ. V. Scriptura Sacra aperte prohibet uſuras, ſaltem in ſenſu ſuperioris propoſitionis, ideſt quæ ex mutuo vi muti, ideſt ex beneficio exiguntur. Nam Exod. XXII., v. XXV. aperte ſcriptum eſt: *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis eum, quaſi exactor, nec uſuris opprimes*. Similia leguntur Levitici XXV.v.XXXVI.&XXXVII.Deuter. XXIII. v. XIX., & XX. David quoque in Pſalmis beatum prædicat eum, *qui pecuniam ſuam non dedit ad uſuram*. Nec dicat quiſpiam hujuſmodi leges ſpectare Remp. Hebreorum, atque tempus ejus Reipublicæ, quemadmodum leges omnes civiles: non enim aut ceremonias ſpectant, aut formas judiciorum, quæ tantum leges cum Republica Hebraica & Sinagoga ſepultæ ſunt; ſed ſpectant mores, quæ leges eternæ eſſe debent. Præterea Lucæ VI. v. XXXV. legitur, *mutuum date, nihil inde ſperantes*. Nam quamquam Textus Græcus, atque ſuperiorum ſententiarum contextus videantur non loqui ſingulariter de uſuris, ſed generatim de omnibus officiis beneficentiæ, quæ præſtanda ſunt illis etiam, a quibus *mutuum*, ideſt paria, & reciproca officia expectare nequeamus; tamen Patrum omnium veterum conſenſus efficit, ut de uſuris ſit locus iſte interpretandus, præſertim quum inter cetera beneficentiæ officia, & mutuum locum habeat.

Propoſitio VI. Ex commodo pecuniæ præſtitæ licet exigere uſuras, modo ea præſtatio non ſit mutuum qua mutuum, ideſt ortus beneficentiæ ad quem lege naturæ teneamur. Quia per prop. II. commodum pretio dignum eſt.

Prepoſitio VII. A paupere nullo titulo exigi poſſunt uſu-

usuræ, nec ob lucrum cessans, nec ob damnum emergens, si vere benefici esse velimus: exactæ tamen his titulis justitiæ non adversantur, sed amicitiæ tantum generis humani. Nam pauperi jure caritatis tenemur benefacere gratis: qui autem usuras a paupere exigit, non eum sublevat, sed excarnificat, atque opprimit: minus ejus patrimonium efficit, etsi primo adspectu ei benefacere videatur. Interim qûum nullo jure stricto obligemur alteri benefacere cùm nostro damno, ubi in his casibus exiguntur, amicitiam, non justitiam lædunt.

§. XXIV. Quæsitum est hoc in loco, utrum usuræ ex pecunia mutua, quas exigere solent *Montes* qui *pietatis* dicuntur, sint licitæ? Usus horum *Montium*, ut appellantur, cæpit in Italia sub initium sæculi XVI. aut XV. exeuntis, nec cæpit sine gravissimis Theologorum ejus temporis querelis. In primis Card. Cajetanus doctum super ea re opusculum vulgavit, in quo hujusmodi usuras improbat. Idem fecere alii gravissimi Theologi, donec Leo X. P. M. a MDCXV. in Synodo Lateranensi hujusmodi usuras hac conditione probavit, ut moderatæ essent, & quatenus inservirent locorum Administris alendis. Nec eas improbare possumus, dum binas istas conditiones habeant, ut & moderatæ sint, & exigantur titulo administrationis, seu substentationis ministrorum: adde tertiam, pro commodo nempe, quod præstant, modo ei commodo sint proportionales, idest in ratione eorum pecuniæ fructuum, qui pro datis temporibus obtinent. Sed quoniam tres hujusmodi conditiones in majori horum locorum parte hodie desunt; nam & immoderatæ usuræ exiguntur, majores scilicet præsentibus pecuniæ fructibus; & hujusmodi loca in immensum divitiis aucta sunt, ut non egeant usurarum pro alendis Administris; non video, qui consentire possint cum Jure Naturæ, atque Legibus Evangelicis. Certe nisi æquioribus conditionibus exigantur, difficile est illas a crimine fœnoris defendere.

§. XXV. Jam & illud quæri potest, quibus modis a pactorum obligationibus honeste solvi possimus. Pacto-

rum omnium, contractuum & conventionum finis fides est, idest promissorum, conventorumque constantia & impletio. Quum hæc facta est, simul pactis satisfactum est. Hinc illud Jurisconsultorum, *facta solutione cessat omnis obligatio*. Intelligitur autem fieri solutionem, si integra fiat, si personæ cui debemus, aut alteri ex consensu principalis, si cum omnibus circumstantiis pacto adnexis. Atque hic est primus modus quo obligationes ex contractibus & pactis naturaliter cessant.

§. XXVI. Alter modus est compensatio. Si is, cui debeo, undecumque tandem tantundem acceperit, cessat in me obligatio solvendi, nisi forte pretium affectionis solvendum supersit. Non intelligitur autem facta compensatio, si quis alteri invito velut in solutum obtrudat, quod ei a tertio debetur.

§. XXVII. Tertius modus est condonatio, quum is, cui debeo, jure suo ultro se abdicat. Parum autem refert, verbis ne, an factis, veluti redditione, vel laceratione chirographi, aliisque, mentem suam exprimat creditor: modo tamen hæc laceratio non fiat veluti per furorem, aut animo novas tabulas scribendi.

§. XXVIII. Quartus modus est mutuus dissensus: quandoquidem nihil tam est naturale, quam eodem modo quidque dissolvi, quo colligatum est (lege XXXV. Dig. de Regulis juris). Intelligitur autem hoc, modo ne aut rei natura, aut leges huic dissensui obstent. Itaque matrimonium, quoniam ex natura sua individuam vitæ conjunctionem spectat ad prolis procreationem & educationem, quamquam mutuo consensu contractum est, non potest tamen, quum consumatum est, solo mutuo dissensu dissolvi.

§. XXIX. Quæritur utrum alterius perfidia mihi jus det discedendi a pacto? Dubitari nequit: pacta enim mutuo consensu stant: itaque altera parte dissidente, liber sum. Perfidus tamen, si alter pacto non renunciaverit, adhuc obligatus remanet; quia generatim nequeunt pacta dissolvi unius tantum partis dissensu.

§. XXX. Præterea si tempus constitutum præterierit,

aut

aut appositæ conditiones deficiant, aut alter paciscentium moriatur, solutum est pactum, nisi ita conventum fuerit, ut in rebus, & ad posteros obligatio demandetur. Quæ omnia sunt per se manifesta.

§. XXXI. Ad hæc, mutato rerum statu, in quo pactum inedificatum fuerit, aut re, de qua pactum initum erat, pereunte, pacti quoque obligatio cessat: stare enim nequit pactum, pacti fundamento destructo. Atque hi ferme sunt modi omnes naturales, quibus obligatio ex pactis cessat. Modos vero civiles Jurisconsulti docebunt.

CAPUT IX.

De Officiis adversus alios, quæ imperfecta dici solent.

§. I. Officia juris perfecti, ut vocantur, duobus illis regulis continentur, *neminem læde*, & *suum cuique jus tribue, ac integrum esse finito*: Ad ea jure stricto & perfecto obligamur, ut si violaverimus, eodem jure stricto damnum resarcire teneamur. Ea qui observaverit *justus dicitur:* neque enim ultra ea justitia quidquam aliud adversus alios nobis præcipit. Sed nondum tamen ad plenam honestatem pervenit, neque dum plene vir bonus & socialis est. *Quantillum est*, inquit eleganter Seneca, *alterum non lædere, cui prodesse debeas?* Itaque ad plenam honestatem efficiendam & hoc quoque necessarium est, ut & amice cum aliis vivamus, ut humani, utque liberales & benefici simus. De his ergo adversus alios officiis nunc disputaturi sumus.

§. II. Dicuntur autem officia hæc *imperfecta*, non quod eorum omissio, quum adest occasio ea tribuendi, naturæ morali & rationali adversa non imputentur, sed quod ad ea prestanda non possimus jure stricto cogi, quemadmodum ad priora, sed jure humanitatis tantum & caritatis impellamur. Præterea perfectorum officiorum violatio ad damni reparationem nos obligat, non item posteriorum. Sed tanto est turpius posteriora non præstare, quum possumus & occasio adest, quanto minus illa

illa juri coactionis subsunt. Itaque quum in præstatione priorum officiorum homo dicatur justus, quia alterius jus non violavit; ob præstationem posteriorum bonus & honestus dicitur, quia aliis quocunque modo potest, prodesse studet, solo amore societatis impulsus.

§. III. Officiorum juris imperfecti regula fundamentalis est, *quodcunque ab aliis tibi fieri vis, id ut aliis facito*. Quumque ea, quæ nobis ab aliis fieri volumus, duorum sint generum *humanitatis* scilicet, seu *innoxiæ utilitatis*, cum sine ullo facientis detrimento nobis succuritur, & *beneficentiæ* cum aliquo beneficientis detrimento nostra fit utilitas; utrumque aliis præstare debemus, si gloriari velimus, nos esse homines, nihilque a nobis humani alienum esse, ac si miseriam cavere velimus, quæ ut alias dictum est, perpetuo & naturaliter stultitiam & improbitatem comitatur. Hanc doctrinam omnia principia legis naturalis suadent. Principio Deus ad colendam societatem, mutuam concordiam, amorem, benevolentiam, naturæ ipsius voce nos exhortatur: nam cognationem quamdam naturalem inter nos constituit: similitudo autem naturæ & naturalis cognatio, quæ inter omnes est homines, mutuam amicitiam exigit. Deinde tranquillitatis & utilitatis nostræ caussa hæc officia aliis præstanda sunt: nam sine hujusmodi officiis & cognatio illa ac societas humani generis distrahitur, & ipsi, qui nullo amoris vinculo cum aliis conjungimur, nec tutam, nec tranquillam vitam agere possumus. Qui enim sperare possumus alios futuros nobiscum beneficos, qui cum omnibus inhumani simus?

§. IV. Præterea id abhorret non a natura tantum humana, sed etiam a belluina, nullo beneficio inter se homines copulari, quum videamus mutuam sibi opem in periculis etiam feras præstare. Turpissimum autem est, & contra naturam ipsam, homines ad societatem genitos ipsis esse animantibus brutis efferatiores. Quamobrem ut nihil est, quod magis homines efficiat illustres, & per omnia ora celeberrimos, quam humanitas, & beneficentia, ut recte Cicero gloriam definiverit *famam*

me-

meritorum in patriam, & genus humanum; ita nihil, quod magis dehonestet efficiatque execrabiles, quam truculentia, morum ferocitas, avaritia, & odium in genus humanum. Itaque barbarus sit oportet, & feris animantibus, quam hominibus, similior, qui aliis officia utilitatis innoxiæ denegat, ideft, qui sine suo detrimento, quum id facere potest, alterum vi, aut consilio non juvet, ejus res non servet pro virili, errantem non revocet in viam, sitienti aquam profluentem, algenti ignem, peregrino hospitium neget, aut similia detrectet, quæ aliis prosunt, nobis vero detrimento non sunt.

§. V. Præclara sunt, quæ super ea re veteres sapientes scripsere. Cicero in 1. de offic. cap. VII. utraque humanitatis & beneficentiæ officia accurate ex natura ipsa humana deducit: *Sed quoniam*, inquit, *ut præclare scriptum est a Platone, non nobis solum nati sumus, ortusque nostri patria vindicat partem, partem parentes, partem amici; atque, ut placet Stoicis, quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint; in hoc debemus naturam ducem sequi, & communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus devincire hominum inter se societatem*. Super iisdem principiis ratiocinantur veteres alii Philosophi. Philo judeus in Libro *Quod Deus sit immutabilis*; *Abominandi*, inquit, *sunt homines, qui propriam tantum utilitatem captant, contemptis ceteris, tamquam sibi solis nati, non item innumeris aliis, patri, matri, uxori, liberis, humano denique generi*. Eamdem rationem premit Marcus Antoninus Lib. III. paragr. 4. *Cognatum est*, inquit, *rationale omne, & natura ipsius humanæ ratio ab unoquoque hoc exigit, ut quorumvis hominum curam habeat*. Seneca quoque quum alibi, tum præsertim ep. XCV. ad Lucil. *Membra*, inquit, *sumus unius corporis magni*. Sed illud imprimis egregium, quod societatem humanam lapidum fornicationi simillimam dicit, *quæ casura, nisi lapides invicem obstarent, hoc ipso sustinetur*.

§. VI.

§. VI. Jam vero dubitare non possumus, quin hoc ipsum præcipuum sit Christianæ Philosophiæ dogma. Proximum enim nostrum sicut nos ipsos amare oportere Christianæ Religionis Libri docent. Dicitur in iis ex amore Dei & proximi universam legem pendere. Paulus caritatem vocat, *complementum legis*, & *summam legis*. Eam præfert etiam Fidei, & Spei, quum horum trium caritatem majus vocat. Alibi idem Apostolus scribit hominem sine caritate, etiamsi tantam habeat fidem, ut montes transferat, esse nihil, esse sicut *æs tinniens*. Addit præterea omnes alias virtutes & corporis castigationes, etiamsi quis se injiciat in ignem, sine caritate nihil valere. Scribens ad Colossenses cap. III. v. 14. postquam enumerasset pleraque alia officia hominis Christiani, concludit, *super omnia autem caritatem habete*. Totus quoque in ea doctrina prædicanda est Joannes in epistolis suis.

§. VII. Ut autem hoc efficere possimus, danda est opera, ut animum nostrum, corpus atque alia bona ita excolamus, ut aliorum commoda promovere possimus, velut si ingenii solertia talia reperiamus, quibus vita humana reddatur instructior, quum in literis & artibus, tum in iis omnibus, quibus ad commode & pacate vivendum indigemus: aut saltem si mercaturis, aut aliis modis publicam felicitatem juvemus. Perspecte Pufendorfius Lib. III. de jure natur. & gent. c. III. §. II. pronunciat, *in legem naturæ peccare eos, qui nulla honesta arte se excolunt, sibique ignavi, aliis graves, animam pro sale habent, ne putrescant, aliorum fruges consumere nati*. Vide eumdem de Offic. Hominis, & Civis lib. I. cap. VIII. §. II. ibique Everardum Ottonem.

§. VIII. Sapienter ignavis & inutilibus hominibus exstirpandis e Republica apud Ægyptios quondam cautum erat, ut omnes nomina sua apud Magistratum profiterentur, indicantes simul quo proventu, & vitę genere victum sibi quisque compararet. Voluntarii mendici, aut injustum quęstum agitantes, mortis pœna puniebantur. Vide Diodorum Siculum lib. I. c. LXVII. Similem legem apud Sardos recitat

Ælia-

Ælianus lib. IV. histor. nar. cap. I. Apud Massilienses medicis, qui vitam inertem mendicando agebant, portæ claudebantur, ut tradit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. Recenti memoria gravissimæ leges in mendicos & vagos tota Europa latæ sunt. Sed id desiderandum esset, ut quoniam nec possumus, nec, si possumus, fas est, eos e Tellure ejicere, qua cura, qui mendicam vitam agitant, e sapientibus Respublicis ejiciuntur, eadem ad artes & commercia adhiberentur: inutiles enim futuræ sunt hujusmodi leges, nisi prospiciatur accurate, quo genere vitæ hujusmodi mendici, & vagi societati esse possint utiles, atque in eo genere adhibeantur.

§. IX. Contra vero apud easdem veteres nationes celebratissimi semper fuerunt, qui utilia vitæ humanæ per solertiam excogitarunt, quique non sibi tantum retinuerunt, sed cum aliis communicaverunt, ac Deorum concilio adscripti fuerunt, quia scilicet utilibus inventis, aut salutaribus institutis vitam humanam reddiderunt instructiorem, & feliciorem. Vide Ciceronem in 1. de nat. Deor. Virgilius in VI. Æneidos Libro ex eadem persuasione iis apud Ælisios locum fecit peculiarem.

Inventas qui vitam excoluere per artes,
Quique sui memores alios fecere merendo.

Hujus humanitatis cum beneficentia conjunctæ egregia quædam antiquorum instituta leguntur. Plutarchus in quæst. Symposiacis lib. VIII. quæst. 4. quærit, cur antiqui Romani aliquid in mensa semper reliquerint, neque lampades extinxerint? Atque inter præcipuas rationes hanc profert, ut nempe humanitati & beneficentiæ assuescerent. Super qua re deinceps præclara quædam commentatur. Inter Pythagoræ præcepta exstat illud, *arborem fructiferam neque corrumpendam, neque violandam*, ne scilicet commodum aliorum, quod deinde nasci potest, præcludatur. Errant nempe ii, qui censent, jure suo res, quæ utiles aliis esse possunt, sibi vero inutiles sunt, quum in proprio dominio sunt constitutæ, corrumpere posse; quasi Natura res utilitati tantum nostræ progignat. Platonis lex est lib. VIII. de legib., *nec*

spici-

spicilegium in messe, nec racemationem in vindemia faciendam, ut scilicet habeant pauperes cives unde paupertati suæ succurrant. Eadem lex data fuit Hebræis, quemadmodum legitur Levit. cap. XIX. v. IX. & cap. XXIII. v. 32. & Deuteron. cap. XXIV. 2. 19.

§. X. Certum si officia humanitatis nobis noxia sint futura, aut nostris cognatis, amicis, civibus, aut si pluribus noxia, uni tantum utilia, aut cuicumque tandem noxia, ea præstanda non sunt, veluti peste laborantem admittere in Civitatem, ne pereat: nec si præstentur, beneficia, sed maleficia appellanda sunt. Nam principio nemo tenetur alium amare cum sui ipsius incommodo. Deinde nemo tenetur amare extraneum plus quam civem, aut cognatum. Tandem non licet alterum odisse, ut alterum ames. Non nego, quando de rebus nostris agitur, quandoque omnium virtutum heroicarum maximam esse ex principio amoris alterius vitam, aut commoda, viæ & utilitatibus nostris præferre. Sed nulla naturæ lege, nullo jure nec perfecto, nec imperfecto ad id obligamur, nisi fortasse quum de totius Reipublicæ salute agitur, quo in casu potius est ut pars, quam ut totum intereat, prospiciendumque est civitatis potius utilitati, & incolumitati, ex qua singularum incolumitas pendet, quam privatæ, quæ totam civitatem servare nequit. Hinc intelligitur, licere dedere civem innocentem, ne tota civitas pereat; quia scilicet is civis ipse se tradere debebat, si civis officia omnia implere volebat, quod quum neglexit, dignus evasit, qui traderetur.

§. XI. Atque hinc sequitur in bello ex parte nostra justo licere officia innoxiæ etiam utilitatis hostibus denegare, si ea præstita validiores efficiant ad nos lædendum. Itaque prohibere ab aquatione, corrumpere commeatus, aut alias commoditates intervertere, si id fiat, ut hostes debellentur in bello justo, licitum est. Vide Grotium lib. II. de jur. Bell. & Pac. cap. 2. In his enim casibus denegationes hujusmodi officiorum spectandæ sunt velut media, & arma, quibus nos adversus hostes defenda-

damus, aut velut punitiones injusti ulterius belli. Quod si ea officia præstita minime sint nobis nocitura, tum insignis esset inhumanitas denegare.

§. VII. Hoc ipsum tenendum est ubi humanitas, & beneficentia illi ipsi, cui in præsens placet, postea non leve damnum sit allatura, veluti pectore laboranti frigidam ministrare, quæ inde ei sit nocitura. Ratio semper eadem est, quod scilicet nemini malum faciendum est sub quocumque boni prætextu. Atque id etiam in officiis justitiæ obtinet: alteri enim jus suum tribuendum non est tum cum damno esse potest. E. g. non est reddendum domino depositum, si redditum ei nociturum sit. Vide ut hunc locum copiose pertractat Cicero in III. de offic.

§. XIII. Præterea officia humanitatis (idem de beneficentia dictum esto) ordinem quemdam requirunt, ut quum omnibus præstari nequeunt, iis primum præstentur, qui nobis sunt aut natura, aut loco conjunctiores. Primum parentibus, filiis, aliisque sanguine cognatis; deinde amicis interioribus: tertio popularibus nostris, tandem reliquis, si iis locus sit ullus. Qui sine ulla ratione hunc ordinem turbat, stulte adversus præceptum amicitiæ peccat. Præscripsere hæc veteres in *carmine aureo*, quod Pythagoræ tribuitur apud Stanlejum in histor. Philosophiæ part. VIII., cap. IV.

Primum immortales Divos pro lege colunto,
Et jusjurandum; Heroas clarum genus inde:
Dæmones hinc terris mixti sua jura ferunto:
Inde parentis honos sequitor: tum sanguinis ordo:
Post alii sunto, virtus ut maxima, amici.

§. XIV. Jam quum officia humanitatis non debeantur aliis ob ulla illorum erga nos merita, sed tantum ob naturæ æqualitatem, ac propterea ob naturalem omnium cum omnibus societatem & cognationem, qua fit, ut alios non minus, quam nos ipsos amare debeamus; inde sequitur iis etiam tribuenda esse, aut qui nullo modo essent paria relaturi, aut qui nos odio habent dummodo inimicum nostrum adversus nos potentiorem non efficiant, aut arment. Cavendum igitur est, ne in hujusmodi

di

di rebus non secundum rationem & naturalem honestatem, sed secundum affectus judicemus. Distincte hanc doctrinam præcipit Christus Salvator noster Matthæi V. & Lucæ VI. Sed Philosophi ipsi id cognoverunt. Extat præclarus Hieroclis locus, *unde fit*, inquit, *ut recte dicatur, virum bonum odisse neminem, solumque bonam & amicum existere. Quum enim bonum diligit, non eum, qui malus sit, putat inimicum. Sin autem virtute præditum quærit ad societatem, ex omnibus eum diligit, qui probus sit. Atque in amicitiæ legibus Deum ipsum imitatur, qui nullum quidem solet odisse, sed eum potissimum, qui bonus est, amplecti, & diligere;* Dignum Cristiano homine judicium! Sed pervulgata erat hæc apud veteres sententia, *totam Philosophiam esse imitationem Dei*, atque principium virtutum omnium esse hoc, *Deum imitator, & sequitor*. Vide ut hæc explicat Samuel de Cocceii in introductione ad Grotium Differt. XII.

§. XV. Accedit, quod multæ sint utilitates, quæ ex ipsis inimicis nostris capi possunt: quo in argumento luculenter versati sunt Aristoteles *ad Nicomachum lib. VIII.* Plutarchus *de Utilitate ex inimicis capienda*, & Cardanus in egregio opere *de utilitate ex adversis capienda lib. III. cap.* 13. Ego paucas attingam. Principio observandum est, neminem in societate Civili sine inimicis esse posse, non magis, quam sine amicis; nisi fortasse qui adeo abjectus sit & ignotus, ut misericordiæ potius, & contemtus, quam æmulationis, invidentiæ, odii objectum sit. Nam homines, præsertim illustres, si boni fuerint; necesse est ut omnes malos habeant inimicos, quod gloriosum est inimicitiæ genus: si vero fuerint mali, æquum est, ut aversos habeant omnes bonos.

§. XVI. Deinde inimici necessarii sunt ad virum bonum & illustrem efficiendum: stimulos enim addunt virtuti, & animi aciem intendunt: *marcet sine adversario virtus*, inquit eleganter Seneca. Ac vero quis sine lucta corpus ad labores induruit? Quis animum ad scientiam & virtutem sine contentione exercuit? Itaque inimici nostri, si sapimus, pædagogi nostri esse possunt tanto uti-

utiliores, quanto minus adulari parati. Experientia docuit adversarios illustrem esse magnorum virorum scholam quietem vero & perpetuam felicitatem homines etiam virtuosos corrumpere. Tertio, inimicitiæ hoc quoque viris bonis utilitatis afferunt, ut iis omnes virtutis amicos concilient, omnesque adjungant inimicorum suorum inimicos. Quarto si quis ulciscendi animum habeat, in promptu est illustre vindictæ genus, ex inimicorum calumniis aut dicteriis in melius semper proficere, atque sic, quæ sunt vitia, emendare. Quinto si quis gloriam ex virte quærat, quæ sola vera gloria est, nulla est illustrior virtus, quam animi mansuetudo, ut non solum inimicis generose parcamus, verum etiam ut iis liberalissime beneficiamus.

§. XVII. Jam transeamus ad officia beneficentiæ, quæ gradum amicitiæ continent sublimiorem, quam officia innoxiæ utilitatis. Obligari autem nos & ad hæc officia, & natura ipsa humana, & conditio societatis demonstrat. Primum, quum reciproce homines in hujusmodi officiorum indigentia reperiantur, aut possint reperiri; si volunt ea in his casibus sibi ab aliis tribui, necesse est, ut & aliis vicissim tribuant. Deinde talis est societatis natura, ut non possit illa esse perfecta, & tranquilla, nisi reciprocus sit bonorum inter omnes influxus, nisi scilicet bona omnia & commoditates vitæ, quoad fieri potest, cum iis communicentur, qui indigent. Ad hæc, vetus proverbium est. *Amicorum omnia esse debere communia;* oportet autem ut vir bonus in societate existens neminem odio habeat, idest ut omnibus sit amicus; ergo adversus omnes beneficus pro ratione graduum amicitiæ.

§. XVII. Hæc bonorum Communicatio *beneficium* appellatur, & studium benefaciendi *beneficentia*. Quare definiri solet beneficium *res, vel actio alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis, aut retributionis præstamus.* Dicitur autem *actio, vel res alteri profutura*, ut explicetur essentia ipsa beneficii: nisi enim beneficium alteri prosit, non est beneficium, ut si lædat, maleficium est.

Dicitur *sine spe retributionis*, non quidem, ut excludatur spes gratitudinis, sed ut caveatur, ne ea spes præcipua caussa sit beneficii impulsiva, aut ne ea spes in conditionem veniat, sub qua beneficium præstatur. Sunt enim hæc beneficia mercenaria, eaque ad commercium potius pertinent & mercaturam quamdam, quam ad beneficentiam. Vide Senecam lib. 6. de beneficiis cap. 14.

§. XIX. Ut autem beneficentia sit virtus, possitque merito imputari, proficisci debet ex directa voluntate alteri utilitatem deferendi: quæ si desit, aut indirecta tantum sit, beneficium inter virtutes recenseri nequit. E. g. si quis ludens, nolens mihi benefacere, impellat me ad agrum meum effodiendum, atque in eo thesaurum inveniam, non potest ille pro beneficio mihi facto imputare. Nec beneficium est, si quis me ad dignitatem aliquam promoveat, ut locum vacuum ei relinquam ad majorem, quam ille ambit. Minus quoque beneficium est, si quis volens me lædere, magnam mihi afferat utilitatem. Quare Josephi fratres non poterant illi pro beneficio imputare, quod eorum opera ad summam in Ægipto dignitatem evaserat. Elegans est super ea re Phædri Fabella. Mustela ab homine prehensa rogat, ut sibi parcat, quia molestis muribus purget domum. Cui villicus

.... *Faceres si caussa mei,*
Gratum esset, & dedissem veniam supplici:
Nunc quia laboras, ut fruaris reliquiis,
Quæ sint rosuri, simul & ipsos devores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

§. XX. Sed ut natura beneficii præstationibus & largitionibus conveniat, prudenter & sapienter dispensandæ sunt; prodiga enim rerum elargitio sine dispectu eorum, quibus præstantur, ac sine graduum amicitiæ distinctione, beneficium non est, sed stulta profusio. Discernendi igitur sunt in beneficiis tribuendis necessarii ab extraneis, intimiores a remotioribus indigentiores a minus indigentibus digniores a minus dignis. Itaque ceteris paribus præferendi sunt necessarii extraneis, intimiores minus

nus intimis, digentiores minus indigentibus, digniores minus dignis, ii qui non suo merito miseria laborant, iis, qui merito suo in eum statum prolapsi sunt. Præterea perspiciendum est, ne beneficentia plurimorum alat ignaviam, qua fiat, ut in societate homines ignavi, & celesti multiplicentur cum maxima Reipublicæ pernicie. Quæ benefaciendi prudentia nisi adhibeatur, hujusmodi largitiones maleficia potius sunt, quam beneficia. Quocirca si vere dictum est a Philosophis, nullam esse virtutem sine prudentia, tum potissimum de beneficentia dicendum est.

§. XXI. Inter cætera autem beneficentiæ officia locum præcipuum sibi vindicant ea, quæ dicuntur eleemosina, seu beneficia quæ ei præstantur, qui non suo merito miseria laborat. Inter hæc hospitalitas, id est peregrinos & viatores indigentes in domum admittere, & mensæ participes efficere, omnium beneficiorum nobilissimum est, & magis secundum finem legum naturalium: finis enim legum naturalium, ut alias dictum, est mutua caritas, ex qua tantum ea esse potest hominum beatitudo, quam in terra habere possunt. At ex omnibus virtutibus humanis nulla est, quæ arctius vinculum, & stabilius amicitiæ & caritatis efficit, quam hospitalitas, qua velut religione quadam sibi homines copulantur. Vide ut super ea re præclare disserit Aristoteles lib. 2. magnorum moralium cap. 2.

§. XXII. Egregia sunt judicia & exempla hujus virtutis apud eas nationes, tum antiquas, tum recentes, quæ barbaræ a nobis solent appellari. Tota vetustas ethnica credidit, & Deos plerumque peregrinari, & hospites omnes esse a Jove, ut ex Homeri Odissea, aliisque veteribus scriptoribus discimus. Ex iis principiis sibi persuaserunt, omnium virtutum humanarum hospitalitatem præcipue colendam. Ex fragmentis veterum historiarum Gentilium, atque ex Historia Mosaica illud etiam discimus, homines diluvio Noetico viciniores nihil tam impense coluisse, quam hospitalitatem: quo vero ab illis temporibus longius discesserunt, & civilius vivere cœperunt,

runt; eo magis aucto vitæ luxu, & habendi cupiditate, minus humanos evasisse. Persæ publica habent hodie constituta hospitia, & passim per totam Persidem, in quibus magna caritate viatores excipiuntur, quemadmodum narrant Petrus Vallensis, & Chardinus in Itinerariis Persicis.

§. XXIII. Jam vero quidam fuerunt Populi, qui legibus latis hospitalitatem præceperunt, ut peregrinis consulerent. Ælianus Lib. 4. Historiæ variæ Cap. 1. hanc legem Lucanorum recitat, *si sub Occasum Solis venerit peregrinus, volueritque sub tectum alicujus divertere, & is hominem non susceperit, mulctetur, & pœnas luat*. De antiquis Slavis Hermoldus in Chronico Slavorum, Lib. 1. Cap. 82. profert eorum hanc legem, ut *si quis peregrinum hospitio non excepisset, sed ejecisset, ejus domum vel facultates incendio consumere liceret*. Et jure quidem Populi isti de servanda humanitate solliciti fuerunt. Sed optandum fuisset, ut homines sponte sua nullis legibus coacti hujusmodi officia præstarent.

§. XXIV. Sed & hospitalitas passim quoque commendatur in Scripturis Sacris. Isaiæ Cap. 68. vers. 7. *Frange exurienti panem, & egenos, vagosque induc in domum tuam*. Jobus Cap. 31. inter ceteras virtutes suas recenset, *foris non mansit peregrinus, ostium viatori patuit*. Paulus Apost. ad Rom. 12. vers. 13. *hospitalitatem sectamini*. Petrus item Apost. Epist. 1. Cap. 4. vers. 9. *hospitales estote alii erga alios*. Dominus noster Matthæi 21. vers. 36. inter ceteras caussas, ex quibus sententiam salutis prolaturus olim est in die judicii extremi erga Electos, hospitalitatem refert: *Peregrinus*, inquit, *fui, & excepistis me*. Secundum hæc præcepta primævi Christiani, antequam luxus & avaritia, ut cætera sæculi vitia, in nos invasissent; vitam suam instituerunt, ut ex tota Historia Ecclesiastica patet.

§. XXV. Vitium huic virtuti oppositum est *inhospitalitas*, quæ & Naturæ, & Evangelio juxta repugnat, ut ex superioribus manifestum est. Veteres Poetæ, ut hoc vitium plene depingerent, finxerunt, Lycaonem de homine

mine in lupum fuisse transmutatum, quod peregrinos hospitio exceptos necaret, aut expoliaret. In duo autem capita hoc vitium dividitur: primum est hospitio peregrinos non excipere, quum adest occasio: alterum, postquam exceperis, violare. Et utrumque quidem inhumanum est, sed posterius proculdubio inhumanius, quia sancte initam amicitiam lædit. Ad rem Ovidius,

Turpius eiicitur, quam non admittitur hospes.

Inhospitalitatem severissime Deus ulciscitur; ejus exempla habemus in Sodomitas (Genesis Cap. 19.) & in Beniaminitas (Judicum Cap. 19.)

§. XXVI. Alterum & præcipuum beneficentiæ officium est, ut diximus, omnis actio eleemosinæ. Et generatim quidem eleemosina significat quidquid beneficii, aut humanitas in proximum nostrum ex commiseratione conferimus. S. Aug. in Enchyrid. ad Laurentium Cap. 72. eleemosinam generatim acceptam sic describit: *Dare exurienti cibum, sitienti potum, nudo vestitum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, ægroto, vel incluso visitationem, captivo redemtionem, debili subventionem, cæco deductionem, non sano medelam, erranti viam, deliberanti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti.* Ceterum cum significet eam elargitionem, quæ alteri indigenti, fit ex commiseratione; sequitur non mereri hoc augustum nomen largitiones, quæ ex vanitate fiunt non indigentia. Ad eleemosinam autem elargiendam nos obligari, ex iisdem principiis intelligimus, quæ nos admonent, ut aliis ea omnia faciamus, quæ volumus ab iis nobis fieri.

§. XXVII. Scripturæ divinæ passim eleemosinas præcipiunt, atque in iis tantam vim inesse dicunt, ut per eas ingentia crimina dimitti pronuncient. Extat super ea re S. Cypriani libellus *de opere & eleemosinis*. Sub initium ejus libri, postquam dixisset Cyprianus sordes post baptismum admissas eleemosinis ablui posse, addidit: *Loquitur in scripturis divinis Spiritus Sanctus & dicit elemosinis, & fide delicta purgatur....... Idem denuo dicit, sicut aqua extinguit ignem, sic elemosina extinguit peccatum.* Deinceps recitat testimonium ex cap. 2.

Lucæ, *date eleemosinam, & ecce munda vobis omnia*. Vide & S. August. cap. 37. Enchyrid.

§. XXVIII. Sed hoc in loco animadvertendum est primo, non divites tantum, eosque qui rebus abundant obligari ad eleemosinam, sed etiam eos, qui licet non multum possidunt, habent tamen, quod pro modulo suo erogare possint in pauperes. *Id* intelligitur primum ex naturæ ratione: nam in omnibus hominibus talis inest natura, ut ad alterius miseriam misericordia tangatur. Hunc vero affectum non omnibus dedisset natura, nisi voluisset, ut non affectu tantum omnes omnium misererentur, verum etiam re, quoad possent, omnibus capitularentur. Suadet idipsum naturæ æqualitas, & natura societatis, quæ virorum bonorum exigit communicationem. Deinde idipsum colligitur ex doctrina Evangelii, quæ extat cap. 21. Lucæ. Extat locus egregius S. Basilii Homilia *in siccitatem, & famem: licet*, inquit, *unus tantum tibi sit panis, ad fores autem mendicus adstet, deprome unicum illum ex cella pœnaria*.

§. XXIX. Deinde animadvertendum est, in elargienda eleemosina distinguendum quidem esse inter pauperes digniores, & minus dignos; non ita tamen, ut reputetur legitima caussa denegandi eleemosinam, quod is, qui petit, indignus ea sit, quæ fuit quorumdam Casuistarum opinio: eleemosina enim indigenti datur, non moribus indigentis. Illud certe distinguendum est, ut intelligatur, utrum is, qui petit ex ignavia in eo statu sit, án vero ex necessitate. Primo jure denegatur, ne scilicet nostra elargitione alterius ignaviam, & vitia alamus. At contra omne jus denegatur alteri. Confer Ciceronem lib. 1. de Offic. cap. 15.

§. XXX. Præterea cavenda est & altera quorumdam Casuistarum opinio, non esse dandam eleemosinam cum ullo nostro detrimento, sed tantum de mere superfluis. Ea doctrina cum altera conjuncta, nemini quidquam esse unquam superflui, comparata est ad omnem caritatem, & beneficentiam funditus ex animis humanis extirpandam. Enim vero si ex iis superfluis danda est eleemo-

mosina, quæ cupiditatibus nostris supersunt, quoniam nulla iis supersunt, (libidini enim nihil est unquam satis), nihil unquam erit, quod detur.

CAPUT X.

De Amicitia.

§. I. POstquam de Officiis humanitatis, & beneficentiæ, idest universalis erga genus humanum amicitiæ, disputatum est, operæ pretium est, perpauca de arctiori illa amicitia disserere, qua maximus benevolentiæ, & conjunctionis gradus inter homines continetur. Disseruit ea de re præclare & sæpe Plato, tum Aristoteles in octavo ad Nicomachum, & Cicero in Lælio. Ac quamquam magis eam, quæ esse inter homines deberet, quam quæ aut est, aut esse potest, amicitiam exornent; juvat tamen plurimum earum etiam virtutum elegantissima descripto habere exemplaria, quas cogitatione magis, quam opera complecti possumus: habent enim illa nescio quam vim, occultam quidem, sed prope divinam, ad animos permovendos atque incitandos: quæ si non licet semper assequi, sæpe utilissime imitamur. Quare quamquam ea est mortalium natura ut nihil videantur sincere amare posse præter seipsos, propterque se amare cetera, ac idcirco ejus amicitiæ, quam Plato, & Dullius tam pulchris coloribus dipinxere, minus sint capaces; intelligent saltem qui hujusmodi amicitiæ veræ præcepta legent, ad eam se quam proxime accedere oportere, si ea voluptate tangi velint, quæ ex reciproca animorum communicatione est, qua nihil ego jucundius, nec optabilius putaverim. Non ignoro fuisse plerosque viros eruditos & acutos, qui magnam industriam & diligentiam in eo posuere, totamque suam adhibuere eloquentiam, ut omnem humanæ naturæ fœditatem, omnia vitia retegerent: eam ad veram amicitiam & virtutem obstipam & contumacem demonstrarent, eaque in re nos longe brutis animantibus esse deteriores ostenderent, in quibus

 non

non exemplaria modo virtutum, in primis amicitiæ, sed virtutes ipsas, tanto pulchriores, quanto sine vitiorum mixtura, inesse opinantur. Qui si id efficiunt, quo in nobis comparatione cum inferioribus verecundiam concitent, eoque nos ad veram virtutem impellant, minus illi peccant: sed peccant tamen. Nam & tædium tam malignæ naturæ in nobis ingenerant, &, quoniam ut alii aliis diffidamus nos instruunt, omnia societatis & communionis inter nos vincula abrumpunt. At enim, φιλαυτία,

Quæ nunc nos coquit & versat in pectore fixa, prohibet quo minus alios sincere amemus: ita fit, ut eæ virtutes, quæ adversus alios sunt, speciem virtutis habere possint, naturam non possint. Sed hi æquo subtilius philosophantes non videntur id intellexisse, quod maxime cupiebant. Scilicet eas sibi excogitavere virtutes, quibus ad totum genus humanum perdendum nulla sunt vitia aptiora, quæque si hominibus concedantur, irato Deo genitos clamabimus. Nam si veræ virtutes ab omni nostro amore & cura esse sejunctæ debent, miseros esse oportet, qui virtuosi esse volunt; immo ne esse quidem, quia nec ut sint beati, nec ut sint, cogitare aut curare debent, quo iis exornentur virtutibus, quæ nullo modo ab utilitate aut felicitate nostra proficiscantur. Quod si probare nequeunt, fateantur, veram virtutem, ut non potest, ita ne debere quidem a nostri amore & utilitate esse separatam, in eoque esse virtutis præstantiam positam, ut nequeat nostri felicitatem efficere a felicitate aliorum sejunctam. Quamobrem in eo potius operam ponant suam, ut demonstrent, ita esse homines a Natura comparatos, ut tum se recte & sapienter ament, ac sui felicitatem sequantur, quum pro virili & aliorum felicitati student.

§. II. Sed inde, unde exorsi sumus, redeamus. *Amicitia est benevolentia mutua & manifesta, qua alter alteri ipsius caussa bonum cupit*. Quamquam autem sine benevolentia nulla esse possit amicitia, non tamen omnis benevolentia est amicitia. Est enim quædam benevolentia non mutua: quædam non manifesta alteri: quædam

de-

denique plane otiosa, hoc est non conjuncta cum desiderio convictus, neque cum cupiditate gratificandi alteri: quorum utrumque in vera amicitia requiritur. Ex eo vero oritur amicitia, quod alter in altero, vel re ipsa deprehendit, vel inesse credit ejusmodi bonum, quod amore, & benevolentia dignum sit, ac arctiorem cum eo nexum & conjunctionem exigit. Hæc enim persuasio impetum illum, quem natura nobis ad amicitiam indidit, excitat, & promovet. Nam homines natura ipsa ad se mutuo amandos; ut sæpe dictum est, geniti sunt: quia nempe sine mutuo amore non solum nec beate, nec bene esse possunt, sed ne esse quidem.

§. III. Sunt autem bona omnia, quæ amicitiam parere possunt, tria omnino, ut observat Aristoteles, *jucundum*, *utile*, *honestum*. Ex solo autem honesto stabilis, & vera nascitur amicitia: nam cum duo illa priora facili mutationi subjecta sint, necesse est ut amicitia dissolvatur, ubi illa cessaverint. Præterea, qui alterum amat jucunditatis, vel utilitatis ergo, se potius amat, quam alterum, ut idcirco ubi voluptas, & utilitas cessat, amor quoque omnis perit. Adde, quod in hac amicitia perfecta animorum conjunctio & fides mutua, sine quibus amicitia consistere nequit, nullæ esse possint. Contra vero, quæ virtuti & honestati tribuitur amicitia, & vera est, & æterna. Nam etiamsi contingat partem alteram deteriorem fieri, amicus ejus vitiis irascetur semper, sed amicum constantissime amabit, quem emendatum, non vero nullum volet.

§. IV. Amicitiam & in omni fortuna, & in omni ætate atque statu hominis esse necessariam, accurate prorsus demonstravit Aristoteles lib. 8. ad Nicomacum, cap. I. ut egregie pronunciet Cicero, *non aqua*, *non igni pluribus nos uti locis*, *quam amicitia*, *& Solem e mundo tollere videri*, *qui amicitiam e vita tollant*. Enim vero in secunda fortuna duabus potissimum de caussis opus est amicis. Prima, quia sine iis fructus bonorum propemodum perit, beneficentia, inquam, & jucunditas illa, quæ in amicos maxime exercetur. Præterea nullius

fius boni sine socio jucunda esse potest possessio, ita ut in maximis opibus colloquium & victum amicorum omnes homines desiderent. Secunda quia opus est custodia, & tutela bonorum, quæ quo majora sunt, eo plures nanciscuntur aucipes, & ægrius custodiuntur. Quo circa qui plus possident, plures quoque & majores amicos habeant necesse est.

§. V. In adversa fortuna opus esse amicis, cum solatii, tum perfugii, & auxilii gratia, nemo ignorare potest, nisi qui nihil unquam adversi in vita expertus est. Eleganter hæc omnia complexus est Cicero in libro de amicitia: *Cui*, inquit, *potest esse vita vitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, qui cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æque ac tu ipse, gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret.*

§. VI. Porro in omni ætate per necessariam esse amicitiam est exploratum. Nam, ut ab ipsis exordiamur incunabulis, in infantia nobis opus est amicitia & tenero parentum amore, quo rite educari possimus. Est enim hæc tenella, ac non corporis tantum vitiis, sed cum primis animi obnoxia, ut idcirco sinceri & magni educatorum amoris indigeat. Itaqua ita divina Providentia comparatum est, ut natura ipsa omnes homines tenerrimo erga liberos ferantur amore. Hunc amorem aufer, quid nisi aut brevi deserta Tellus, aut impiis & nefandis latronibus esset oppressa.

§. VII. Quod ad adolescentiam attinet, ei etiam amicis maxime est opus. Primo propter imbecillitatem judicii: secundo ob affectuum vehementiam: tertio ob rerum imperitiam. Itaque nisi adolescentes amice instituantur, artibus ingenuis erudiantur, moribus imbuantur honestis, revocenturque a vitiorum illecebris, ac sicubi exorbitare cœperint, moneantur, & in viam retrahantur, profecto aut crudi proveniunt lateres, aut indomitæ feræ. Quo circa nihil habere prius & majus ado-

le-

lescentes debent, quam ut viros probos, rerum peritos, prudentesque & doctos in amicitiam adsiscant. Incredibile dictu est, quam rite, & vehementer hac via proficiant. Hac arte educabantur nobiles juvenes Persæ. Vide Xenophontem in *Educatione Cyri*.

§. VIII. Sed & viri opus habent amicis, cum ad rerum cognitionem, tum maxime ad actionem. In cognitione quidem, & ad consilia ineunda, & ad ea exequenda: nam plus vident oculi, quam oculus, ut est in proverbio. Deinde ad res gerendas non mediocre præsidium est in amicorum benevolentia. *Virtutum*, inquit Cicero, *amicitia adjutrix a natura est data, non vitiorum comes: ut quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta & sociata cum altera perveniret*.

§. IX. Jam vero nulla ætas magis amicorum indiget, quam senum. Senes enim ob mentis & corporis imbecillitatem neque se, neque sua recte curare possunt, neque eas res obire, quæ aut animi, aut corpoais robur aliquod exigunt. Præterea quoniam hæc ætas quasi solitarios homines efficit, nisi convictu amicorum recreentur senes, vitam minime optabilem vivant necesse est: otium enim in solitudine mors quædam est hominis viventis.

§. X. De privata amicitiæ utilitate hucusque disseruimus: publica nunc paucis demonstranda est. Ac publice amicitiam esse non modo utilem, sed necessariam, inde facile perspicitur, quod ea tanquam vinculo civitates contineantur, & ad magnitudinem, & felicitatem suam perducantur. Efficit enim publica amicorum amicitia, ut alii aliorum commoda promoveant, ad præclara facinora sese mutuo adjuvent, comunibus viribus hostibus resistant. Itaque vetusti legumlatores plus in amicitia inter cives concilianda, quam in constituenda justitia adlaboraverunt, quemadmodum perspecte Aristoteles observat: quod scilicet non ignorarent, constituta amicitia, justitiam sequi sponte sua: cum e contrario posita justitia, non necessario sequatur amicitia. Præterea rerum publicarum gubernatores cum sciant quantum momenti ad tranquil-

quille civitatem regendam in opinionum etiam concordia positum sit, illud quoque curarunt, ut una esset in republica religio, ut eodem modo & cogitarent omnes, & agerent.

§. XI. Quæ cum ita sint, videamus modo, quæ sint præcepta amicitiæ, aut ineundæ, aut conservandæ, aut etiam dissolvendæ, ubi opus est. Ineundæ amicitiæ potissima præcepta sunt duo. Primum, ne statim quemvis in amicitiam adsciscamus, sed probe prius mores ejus, ac fidem exploremus, cum quo arctiorem contrahere amicitiam volumus: imprudentis enim est ei te, & tua concredere, quem non probe prius novisti. Vide Sen. Epist. 3. Huc pertinet vulgatissimum adagium, *multos salis modios una esse edendos, donec amicitia penitus coalescat*.

§. XII. Exploratur autem futurus amicus quinque præcipue modis, secretis, pecuniis & lucro, honoribus, adversa fortuna, & anteacta cum aliis amicis vita. Principio, *comissa tenere qui nequit, hic niger est, hunc tu Romane caveto*, quod præclare inquit Horatius: quantumvis enim quisquam natura bonus sit, tamen si garrulus fuerit, in arctiorem amicitiam admittendus non est; nam consistere nequit vera amicitia sine animorum perfecta conjunctione: nec perfecta conjunctio haberi potest, ubi altera pars levis est & garrula. Discimus autem alterum esse garrulum, primo si facile sua, & suorum patefaciat secreta: secundo si verbosus sit, & fabulator: tertio si percunctator molestus: hinc illud, *percunctatorem fuge: garrulus idem est*,

§. XIII. Deinde quoniam inter affectus vehementiores, quibus homines agitari solent, connumerandi sunt avaritia, seu lucri cupiditas, & ambitio, idest dignitatis immoderata cupido, qui amici caussa lucrum, & dignitates contemnit, ut se non patiatur ab iis abstrahi & separari ab amicitia, proculdubio, si ceteræ adsint dotes, in amicitiam adsci sci potest. At si lucri cupidus fuerit, aut nimis ambitiosus, omnia lucro & dignitati postponet. Itaque omnium hominum ad amicitiam ineptissimi sunt avarus, & ambitiosus. *est enim amicitia*, inquit præclare Cicero, *nihil aliud*, *nisi omnium divinarum humana-*

manatumque rerum cum benevolentia, & caritate summa consensio. Qui autem hæc consensio cum avaro, & ambitioso esse potest? Atque id in primis animadvertendum est, ambitiosum, si intelligat, te aptum ambitioni suæ instrumentum esse posse, mirifice amicitiam simulare: neque enim inter omnes homines quisquam est ambitioso magis adulator. Accurate igitur hæc adulatio perpendenda est, & ab amicitia, cui simillima est, discernenda. Exstat super ea re egregium Plutarchi opusculum, *quomodo discerni queat adulator ab amico*.

§. XIV. Sed nulla magis in re exploratur animus ad veram amicitiam compositus & aptus, præterquam in adversa fortuna: in eo enim hominis statu aperte intelligitur, quantum quisque se, quantum amicum amet. Inde illud est proverbium, *Amicus certus in re incerta cernitur*. Nam qui amicum in re incerta deseurit, is magis fortunæ, quam personæ amicus fuisse videtur. Quocirca minime amici putandi sunt illi, de quibus Ovidius ait,

Tempore felici multi numerantur amici.

Sed ii tandem veri amici sunt, qui in adversa fortuna constantissime adhærent. Prudentis autem hominis est, priusquam intimas amicitias contrahat, hujusmodi confingere casus, qui incerti & dubii videantur, ut ita, ficta calamitate, exploret quid sperare liceat in vera.

§. XV. Præterea omnium tutissima & compendiosa explorandi amicos ratio est inquirere, quomodo illi adversus alios amicos se gesserint, aut adhuc gerant? *Talem*, inquit perspecte Isocrates, *erga te fore amicum intellige, qualis erga alios fuit*. Exploratio autem hæc, de qua in hoc primo præcepto locuti sumus, ad amicitiæ stabilitatem plurimum facit: quia quem explorasti, ei non diffides, non male de eo suspicaberis, nec ab eo metues, non facile conquereris, nec aliorum de ipso querelas admittes, quæ amicitias disturbare solent. Lege Ciceronem de amicitia, & Senecam in Epistola III.

§. XVI. Secundum præceptum ineundæ amicitiæ est, ut tot tibi copules amicos, quot una tecum, atque inter se fa-

se familiaritatem colere commode possint, & libenter velint, ac quorum usibus inservire queas. Utrumque enim horum jus veras amicitiæ postulat. Non probo igitur magnum intimorum amicorum numerum. Primo, difficile est unius hominis mores explorare: quid plurium? Secundo, cum omnibus convictus, & frequens conversatio haberi nequit; unde est necesse, ut brevi tempore amicitiæ evanescant. Tertio omnibus inserviri non potest, quod amicitiæ jura exigunt. Itaque quisque sui, ac conditionis suæ rationem inire debet, ut intelligat, quot sibi amici intimiores esse queant. Intimiores dico: nam vulgares qui dicuntur amici, quorum tamen amicitia ad animi penetralia non pertingit, multo plures haberi possunt, seu potius hanc amicitiam cum omnibus iis, quibuscum versamur, percolere debemus.

§. XVII. Præcepta amicitiæ colendæ & conservandæ ad sequentia conferri possunt. Primum, ut in amicitia amor fervorem habeat, & constantiam. Amoris fervor in hoc primum dignoscitur, ut alter alteri optima quæque cupiat non secus atque sibi, & ut ea consequatur amicus, sedulam det operam. Deinde in eo, ut alter alterius rebus secundis æque lætetur, ac suis; adversis autem æque tristetur. Demonstrabit vero amoris constantiam, si nulla de caussa patiatur ab hoc erga amicum amore divelli, non lucro, non honore, non labore, & periculo, non temporis diuturnitate, nec locorum distantia.

§. XVIII. Secundum præceptum est, ut maxima sit inter amicos voluntatum consensio. Hæc consensio in eo primum manifestanda est, ut amicus amici studiis, & propensionibus, modo nihil turpis contineant, non solum non adversetur, sed ultro obsequatur, & iisdem delectari se ostendat. Secundo, ut sententias ejus & consilia non carpat, sed vel approbet, vel, si non rectas putet, ut modeste ac urbane repugnet, ac flectere potius blande amicum studeat, quam vi, aut jurgiis alio rapere. Præterea, ut non acerbe, non ambitiose, nec pertinaciter opiniones suas adversus amicum propugnet: omnium enim hominum amicitiis ineptissimi sunt, qui dicuntur

con-

contradictores perpetui, & acerbi. Tandem amicus amicum aliqua in re dissentientem æquo ferat animo: quædam enim indulgenda sunt constitutioni animi, vel corporis, loco, tempori, aliisque circumstantiis. Sed cavenda est scurrilis assentatio. Perbelle Horatius lib. 1. Epist. 18.

Ut Matrona meretrici dispar erit, atque
Discolor, infido scurræ distabit amicus.

§. XIX. Tertium præceptum est, ut officiorum sit inter amicos vicissitudo, & paritas quoad utriusque fortuna, conditio, ætas patitur. Observabitur autem hoc præceptum, si tales in amicos nostros nos esse satagamus, quales eos in nos vellemus. Quæ autem amicus amico officia debeat, ex iis, quæ superius de beneficentia dicta sunt, intelligi potest: est enim amicitia maximus & reciprocus benevolentiæ gradus. Possunt autem amicorum officia ad duo potissimum capita conferri, consilium, & auxilium. In consilio promtitudo, & sinceritas eluceant. Quod ad auxilium pertinet, illud amico in dubia, aut adversa fortuna præcipue debemus. Inter auxilia vero maximum est, & quod amicitiam heroicam constituit, ut minime vereamur bona, libertatem, & vitam denique pro amico in causa justa & honesta impendere. Hinc laudatur in Evangelio hujusmodi amicitia: *Nemo majorem charitatem habet, quam ut animam suam ponat pro amicis suis.*

§. XX. Quartum præceptum est, ut sepe & libenter cum amicis conversemur, & colloquamur, coram quidem, si præsentes sint, per litteras vero, si absentes. Qui hoc officium transgrediuntur, ostendunt se amicitiæ pœnitere, aut amicum negligere; quo fit, ut amicitia paullatim intercidat. In conversatione autem cum amicis sequentia sunt observanda. Primum in sermonibus veracitas, candor, & fides: simulatio omnis, & assentatio absto. Sed & parva mendacia a conversatione amicorum abesse debent: ea enim efficiunt, ut paulatim amicus amico diffidat. Secundo comitas, suavitas, & elegantia morum: vitanda ergo est rusticitas, incompta asperitas, & quidquid hominibus politioribus grave esse potest. Tertio taci-

taciturnitas: capitale enim in amicitia est non solum secreta reserare, sed etiam familiares sermones vulgare. Nam ea est amicitiæ natura, ut amicus cum amico velut cum altero se agere possit. Duo hæc amicorum officia præstantissima binis versibus complexus est Horatius in Epistola superius laudata.

Arcanum neque tu scrutaberis ullius unquam;
Commissumque teges & vino tortus & ira.

§. XXI. Quintum est præceptum, ut ne facile sinistris de amico suspicionibus aures accommodemus, neve ejus virtuti, ac fidei temere diffidamus: *nam multi fallere docuerunt: dum timent falli, & aliis jus peccandi suspicando fecerunt*, quod præclare observat Seneca in laudata Epistola tertia. Non quælibet amici dicta, aut facta, quæ incauto fortassis exciderunt, in crimen trahenda sunt, quasi in nostrum contemptum dicta, aut facta. Equitas in judicando adhibenda est, atque omnia in meliorem partem interpretanda, quousque clare non pateat, alterum ab amicitia discessisse, ac nos lędere voluisse.

§. XXII. Sextum præceptum est, ut ne criminationes, aut querelas de amicis facile admittamus, sed eorum, præsertim absentium, famam summo studio, ac fide contra calumniatores defendamus. Præterea ipsi amicos numquam criminemur, nec facile apud quemquam de iis conqueramur. Si quid vero contingat, de quo amicos velimus admonitos, illud servemus vetus dictum, *secreto amicos admone, lauda palam.*

§. XXIII. Jam septimum est, ut nemo reprehensiones, atque admonitiones amicorum spernat: ut nemo illis monentibus succenseat: ut recte monentibus libenter pareat: ut salutaria, consilia & quærat apud amicos prudentiores, & avide arripiat. Enim vero qui hoc præcepto continetur, præcipuus est amicitiæ & pulcherrimus fructus, scilicet amicorum reprehensionibus, admonitionibus, consiliis in melius proficere.

§. XXIV. Octavum præceptum est; ut si quos amicus habeat nævos, quos corrigere non possimus, quique tanti non sint, ut amicitiam idcirco dirimere debeamus, eos æquio-

æquiori feramus animo. Præterea, ut ejus in nos delictis lubentèr ignoscamus, dum non constat, ea ex averso animo proficisci: ut dissimulemus ea, quæ salva virtute & honestate dissimulari possunt. Atque hoc præceptum iis potissimum observandum est, qui cum amicis paullo iracundioribus, aut morosioribus agunt, quales in primis solent esse senes.

§. XXV. Postremum tandem conservandæ amicitiæ præceptum est, ut consentaneum amicis honorem exhibeamus: ut eos in honoris significatione prævenire studeamus: ut omnia, quæ eorum contemtum demonstrare possent, diligenter vitemus. Ceterum inter amicos fugienda est nimis anxia cæremoniarum, ut vocantur, superstitio, quæ adulantis potius est, quam amici. Danda est opera, ut in vultu, voce, ac gestu familiaritatis, & fiduciæ mutuæ inter amicos signa exstent.

§. XXVI. Hæc autem, quæ recensuimus præcepta, amicitiam inter pares potissimum spectant. Sed quoniam amicitia inter inferiores quoque & superiores esse potest, amicorum imparium officia paucis nunc sunt compræhendenda. Principio in dispari amicitia, qui opibus, aut alio bonorum genere abundant, quod in inferiorum amicorum usum convertere possunt, id libenter efficiant: in hoc enim præcipue amicorum communio posita est, ut quoad rerum natura patitur, omnia inter amicos æquentur. Secundo, ut ii, qui dignitate antecellunt, si se ad inferiores amicos demittant, comitate, facilitate, modestiaque sua eos erigant, non vero supercilio suo, ac nimia gravitate deterreant. Tertio ut quocumque possunt modo amicos, quos virtus, aut sapientia commendat, honoratiores semper reddant, illis dignitatem suam quodammodo communicantes.

§. XXVII. Inferiores vero superioribus amicis hæc debent officia. Primum, ut ne iis invideant id, quo superiores sunt. Secundum ut perpetuo honorent & colant, caveantque, ne ob familiaritatem, mode-

stiam, & humanitatem eorum, illos contemnant: sed cum illis facilitate, modestia, & verecundia certent. Verecundia enim cum ceterarum omnium virtutum, tum in primis amicitiæ custos est. Tertium ut si superiores amici jure regendi præsint, justum iis semper obsequium præstent, nec amicitia abutantur ad criminum impunitatem. Quartum, ut eorum beneficiis, cum paria referre nequeunt, gratum semper animum ostendant.

§. XXVIII. Quamquam autem natura veræ amicitiæ, quæ virtute innititur, & conservatur, exigit, ut sit æterna; tamen hujusmodi casus intervenire possunt; quibus necesse sit, omnem amicitiam dissolvere. Ac plures proferri solent dissolvendæ amicitiæ caussæ, quæ non omnes justæ, aut honestæ sunt. Sed una est in primis honesta, & justa, si amicus ad insanabilem improbitatem deflexerit: si nos criminum comites obstinate velit. Amicitia enim adjutrix virtutum a natura data est, non comes vitiorum, sceleratissimique sunt ii, qui ne amicitiæ renuncient, amico ad crimina & vitia vires suppeditant. Ceterum omnia primum blande sunt pertentanda, ut ad bonam frugem amicum perducamus. Ubi nihil succedit, palam amicitiæ nuncium mittendum est. Quod ita est intelligendum, ut ab amicitiæ vinculo dissiliamus, non ut veterem amicum oderimus: neminem enim odisse ex naturæ lege licet. Memorandum illud, quod superius admonuimus, virum bonum odisse neminem, amicitiam vero cum iis tantum copulare, qui itidem boni sunt. Sed legatur Aristoteles, & Cicero.

CAPUT XI.

De Statu hominis sociali, deque variis officiis, quæ ex variis societatum generibus proficiscuntur, ac primum virorum & uxorum, parentum & liberorum.

§ I. Oportet nunc hominem in statu sociali contemplari; atque in eo ad officia formare, quod nos hoc capite summatim, quatenus elementorum angustiæ sinunt, efficiemus. Societatum ab Aristotile tria statuuntur genera, minimarum ac simplicium, mediarum ac paulo compositiorum, & magnarum, seu Civitatum, & Regnorum. Minima societas posita est in unione Maris & Fœminæ per legitimas nuptias contracta. Hæc omnium societatum simplicissima est & prima. Itaque idem philosophus eleganter nuptias appellat *Elementa Civitatis prima*, quemadmodum atomi prima sunt corporum elementa. Mediæ societates sunt familiæ, quæ paulo compositiores sunt, quam primæ illæ, constantque ex Patre, & Matrefamilias, liberis, atque servis. Hæ societates si extra majora imperia civilia vivant, cum civili imperio sunt monarchico: Pater enim velut princeps familiæ & Rex est, ac familia tota parvum Regnum, quod antiquis mortalibus non ignotum fuit, ut ex regimine Patriarcarum discimus, atque non uno in loco indicat Homerus Etnicorum omnium scriptorum antiquissimus & alterius mundi originibus vicinior, dum Cyclopum mores describit. Societates majores sunt Civitates, Regna, Imperia, quæ ex pluribus primi, & secundi generis conflantur.

§. II. De causis, ut vocant, impulsivis societatum minorum haud valde disputatur, inter doctos. Nuptiarum enim duas impulsivas causas reperimus, unam *internam*, appetitum Veneris, quo animantia ipsa Bruta ad sobolem procreandam impelluntur: alteram *externam*, Deum nempe, qui primas nuptias, quæ

essent exemplar ceterarum, & constituit, & benedixit, atque fœcundavit, quod nos Historia Sacra docet. Secundum Nuptias vero provenere Familiæ, quæ societates sunt secundi generis. Eæ proculdubio tribus causis ortum debent, *necessitati*, *naturali* cuidam erga parentes *obsequio*, & *gratitudini*. Nam principio Infantes, & Pueri, dum in minoribus sunt, ad omnia officia vitæ animalis ac civilis majorum indigent auxilio, & institutione. Itaque hæc necessitas parentibus illos arctissime conjungit. Deinde omnes homines cum naturali quadam erga parentes veneratione a natura gignuntur: inde item unio cum parentibus, atque parentum ergo amor inter semet. Tandem beneficiorum acceptorum memoria gratos liberos erga parentes efficit. Ea tertia unionis causa.

§. III. Sed de causis impulsivis Civitatis, atque Imperii civilis, magna est inter doctos disceptatio. Sunt qui putant, opus Naturæ esse Civitates & Imperia civilia, ut Joannes Fridericus Hornius de Civitate lib. I. cap. IV. §. VI, quod scilicet naturali quodam, ac a Deo disposito rerum ordine, & consequutione naturæ, primum sint natæ, hodieque nascantur civitates, & Imperia civilia. Nimirum primum par mortalium, ex quo totum genus humanum fuit propagatum, amore conjugali captum fuit ad nuptias: inde vero natura ipsa soboles naturali erga parentes amore iis adhæsit: hinc familiæ paulatim multiplicatæ manserunt inter se conjunctæ, expertæ commoda, ac voluptates vitæ civilis: quæ paullatim auctæ integras gentes constituerunt, quod Sacræ historiæ consentaneum est: hunc enim in modum illa docet plerasque Asiæ & Africæ gentes coaluisse. In Arabia notæ adhuc tribus, tribuumque eadem origo atque Hebraicarum. *Bolenvilliers vita Muham.* Non igitur, nisi commentum habet, quod Thucidides, Plato, Aristoteles, Cicero, aliique retulerunt, olim genus humanum per silvas vagam, ac solitariam vitam ferarum more egisse; quod id commentum in eorum tantum Philosopho-

phorum systemate locum habere potuerit, qui homines e Tellure genitos sibi persuasere, alioquin consectarium esset sine principio. Ac vero gentes omnes, quæ nuper orbi nostro innotuerunt, aliqua inter se civilis societatis saltem imagine conjunctæ sunt repertæ; Vide Kolbi in descriptione *capitis bonæ spei*, & Itineraria Americæ recentissima.

§. IV. Alii vero, ut Plato, & Cicero, ut ne quid dicam de Philosophis Epicureis, quum constituissent, homines olim vagam & ferinam vitam agitasse, (id quod qui negat, in nationum originibus hospes sit necesse est), censuerunt indigentia & utilitate motos fuisse ad Civitates, & Imperia civilia statuenda, quippe a quibus ea commoda haberent, quæ aliunde frustra sperarent. Pufendorffius genuinam hanc ponit coeuntium in civitates hominum causam, ut scilicet præsidia vitæ sibi compararent contra mala, quæ homini ab homine imminent. Sunt qui putant, nefarios primum homines Imperia civilia inter se constituisse ad bonos opprimendos, bonosque impulisse ad idem efficiendum quo se tuerentur Plerasque Græciæ civitates ita coaluisse docet Thucidides lib. I. *de bello Pelop.* Inprimis vero ingeniosum est Vici nostri sistema, qui ex ferino statu tonitru homines ad nuptias, & hinc familias, impulsos fuisse contendit. Inde vero partim amore naturali, partim nefariorum metu natas Civitates, & Imperia civilia. Ego sic sentio, ex omnibus his causis aliquas natas civitates, & imperia civilia, quod nos veteres nationum historiæ condocent. Praeclare Cicero *lib. II. de off. cap. 6. atque etiam*, inquit, *subjciunt se homines imperio alterius, & potestati pluribus de causis. Ducuntur enim aut benevolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe sibi id utile futurum, aut metu, ne vi parere cogantur, aut spe largitionis promissionisque capti, aut, ut sæpe in nostra Republica videmus, mercede conducti.*

§. V. Jam societatibus omnibus, cujuscunque eæ sint generis, id comune est, ut sint veluti *personæ*

morales & artificiales. Scilicet qui in societatem coeunt, in hunc finem consentire omnes debent, ut sese mutuo juvent, atque defendant, quemadmodum in persona naturali partes omnes in unam conspirant harmoniam. Atque ut ex harmonia personæ naturalis ejus salus existit; ita ex concordia in iisdem mediis, atque conspiratione in eundem finem, eorum, qui societatem constituunt, nascitur, & conservatur salus. Ita singulorum in societate coeuntium quasi unus esse debet intellectus, atque una voluntas; neque enim aliter inter eos concordia ulla esse potest. Hæc autem unitas intellectus, & voluntatis a legibus seu naturæ, seu civilibus, aut a pactis progignitur; quæ leges decretis eamdem in omnibus civilem sapientiam ingenerant; sanctione vero ad idem volendum permovent. Itaque nullo modo esse potest civitas ubi aut leges, aut pacta omnes homines non omnes ad eadem velle, eadem nolle incitaverint. Ex quo illud sequitur consectarium diligentissime observandum, omnes socios obligari ad actiones suas fini societatis conformandas: nisi enim conforment, dissoluta sit societas necesse est. Itaque ex fine societatis officia sociorum sunt deducenda. Officia autem dico, quæ societatem ipsam spectant: nam de officiis societatis adversus societatem idem omnino dicendum est, quod de officiis hominis adversus hominem præcepimus, quoniam singulæ societates velut personæ morales sunt.

§. VI. Ut autem per summa capita præcipua societatum officia prosequamur, initium faciemus a simplicibus; idest a conjugio, & familia, quæ sunt majorum societatum & civitatum seminaria. Ita autem hæc officia explicabimus, ut cum iis quæ ratio & jus naturæ præcipiunt leges etiam christianorum sacras conjungamus aliquando: philosophamur enim, sed Christiani, & inter Christianos. Conjugii, seu nuptiarum naturales fines duo statui possunt, procreatio ac educatio prolis, & vitæ socialis voluptas, quos fines & ratio naturalis dictat, & aperte docet Scriptura, quum ali-

alibi, tum præcipue initio Geneseos. Enim vero & sine conjugio genus humanum *unius esset ævi turba*, ut ille eleganter dixit: & fas non est, ut qui sunt ratione præditi ferocia animantia in civitatem invehant, quales futuri essent homines sine cultura, & educatione. Quare non ut generent solum liberos, sed & ut educent excolantque, mas & fœmina nuptias ineunt. Sed & socialis conjugum vita, præsertim si mores & temperamenta utriusque sibi sint concordia, vitam efficit lætiorem & jucundiorem, habetque vim amicitiæ incredibilem quum in prospera, tum in adversa fortuna, quod ex iis, quæ superius de amicitia disseruimus, facile intelligitur, ut hic tertius vitæ conjugalis finis constitui possit. Quod autem ajunt quidam, & Veneris usum nuptiarum esse finem, non possum probare: impetum enim veneris velut instrumentum procreationis nobis Natura indidit, ut medium sit potius nuptiarum, quam finis. Nam quod Apostolus ait, *propter concupiscentiam unusquisque habeat uxorem suam*, id sic accipio, ut quoniam omnes homines hoc naturæ stimulo incitantur: nec possit ei satisfieri sine nuptiis, quin aut hominum procreatio omnis impediatur, aut omnes Civitatis ordines perturbentur; nuptiis potius fiat, quam ullo alio modo. Ita autem fit, ut ad sobolis procreationem, & vitæ pacem, & tranquilitatem ordinetur.

§. VII. Ex iis finibus deducenda officia virorum & uxorum, quæ nos paucis indicabimus. Ac principio viri debent amare uxores suas. Eum enim Amorem & natura conjugii exigit, quod amicitiæ genus arctissimæ est; & Scriptura divina præcipit (ad Ephesios cap. V. 23. ad Coloss. cap. III. v. 19.) II. debent eas curare, ut seipsos, earum saluti, incolumitati, prosperitati studere, tamquam si essent una persona, qua ratione intelligendum est illud Dei verbum in Genesi, *quamobrem relinquet homo patrem & matrem suam, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne una*, III. Debent eorum malis succurrere. IV. Omnia externa amoris

testimonia ipsis dare. V. tribuere illis honorem, ut infirmioribus, quod præcipit Apostolus epistola I. ad Corinth. cap. III. v. 7. VI. Imperium suum in eas ita moderari, ut pateat eos cum ipsis cohabitare, tamquam cum amicis non tanquam cum ancillis. VII. Nævos tolerare, si corrigi non possint. VIII. Non eas excipere verbis asperis, aut minacibus & ab humanitate abhorrentibus, non vultu austero, morosо, torvo, & iram, odiumve spirante, non factis ab ira, & odio profectis, non verbis, aut gestu, quibus contemtus significetur: sunt enim hæc amicitiæ contraria, quæ inter conjuges esse debet & arcta & sincera. IX. debent ipsis servare fidem, quia eam promiserunt, & quia non sunt Domini sui corporis, ut monet Paulus Apostolus I. ad Corinth. VII. v. 4., & 5. Virorum itaque virtutes esse debent Dei amor, prudentia, mansuetudo, ac lenitas, vigilantia, diligentia, animus fortis. Horum omnium una ratio est, quia nec vita hæc socialis pacata & tranquilla sine his virtutibus esse potest, nec prolis procreatio, & educatio legitime fieri.

§. VIII. Officia uxorum sunt. I. Debent subjici maritis in omnibus, quæ a Deo prohibita non sunt: quia viri natura ipsa prærogativam quasi Principis gerunt in familia: quocirca nullo modo uxores auctoritatem sibi usurpare in maritos fas est. Vide ut hæc inculcat Scriptura I. Petri v. 3. cap. I., ad Ephes. V. v. 4.; I. ad Timoth. cap. II. v. 12. I. ad Corinth. cap. II. v. 8. II. Quod ex antecedente sequitur, revereri debent maritos, &, ut verbis Petri Epist. I. cap. III. v. 6. utar, *colere, ut Sara Abrahamum*. III. Tenerrimo amore complecti, & omni obsequio legitimo ipsorum benevolentiam sibi conciliare. IV. Fidem ipsis inviolatam servare. V. Eorum malam indolem sua mansuetudine, & prudentia vincere. VI. Condonare ipsis, si quid duri adversus eas præstiterint. VII. Eos sedulo curare, & iis opem fere in omnibus. VIII. Eorum bona, vel pessima oeconomia, vel malis artibus numquam dila-

dilapidare, & consumere. IX. Eorum saluti æternæ sermonibus piis consulere. Præclare quidem ad hæc significanda veteres Germani, ut ex Tacito discimus *de moribus Germ.* consueverant in nuptiis mariti juxta & uxores dona hæc sibi mittere, boves jugatos, hastam, equum phaleratum. Virtutes igitur necessariæ in mulieribus sunt lenitas, castitas, fides, diligentia, prudentia, modestia, œconomia, pietas.

§. IX. Porro officia parentum erga liberos sunt. I. Parentes debent amare liberos, non tamen stulte deperire: is enim amor necessarius est & ad societatem familiæ pacatam conservandam, & ad probam educationem. II. Honeste educare debent. Complectitur autem honesta educatio quum rectam atque honestam intellectus & voluntatis institutionem, tum alimenta, & cultum corporis, quorum utrumque debet esse frugi, liberali tamen homine, ac puero dignum. Vitanda itaque sunt luxus, & sordes, quæ extrema sunt educationis vitia. III. In veritatibus Christianis accurate eos instruere debent, Dei in illis amorem, & pietatem instillare, horrorem vitii ingenerare, non solum verbis, & adhortationibus, verum maxime exemplo vitæ suæ: dici enim vix potest quantopere animi puerorum ab exemplo majorum commoveantur: sunt enim infantes & pueri molli ceræ simillimi in quibus quidvis vultu, gestu, verbis, actione quacumque facile impresseris. IV. Castigare, quum est opus, licet non ultra modum: neque enim id natura, neque prudens institutio exigit: quippe nimia pœna ingenium liberorum obtunditur, & de liberali fit servile. Ceterum ut severius in liberos imperium paternum non est secundum naturam; ita nimia ejus imperii deminutio, quæ apud eos paulatim veteri disciplinæ successit, rectæ liberorum educationi adversatur. Ac quemadmodum veteres nationum leges nimia severitate peccarunt, ita recentia instituta nimia indulgentia. V. Nullis eorum vitiis blandiri, ne pueri sibi persuadeant, majora etiam licere. VI. Affectus

eorum,

eorum, quum erumpunt, reprimere, sed rationibus & facili mechanica, non injuriis, in quo imprudentes patresfamilias plerumque peccant. VII. Eos non irritare, vel honesta atque æqua illis denegando, vel nimis severe eos tractando, vel immerentes verberando, vel nihil condonando. Nam illud, summum jus est summa injuria, & huc quoque pertinet.

§. X. Porro VIII. parentum erga liberos officium est, numquam iis aliquid mali præscribere; ita enim auctoritate parentum scelesti fieri incipiunt, ac deinceps vix ulla medicina corrigi possunt. IX. eorum nævos tolerare, quum corrigi nequeunt. X. Ipsis comparare bona necessaria: impelluntur enim eo a natura ipsa, quæ non tantum affectum erga commoda liberorum in parentibus ingenerat, verum etiam aperte docet, quoniam liberum fuit parentibus abstinere a conjugio, liberis non fuit nasci, ut eorum sustentationi prospiciant. Scilicet postquam voluisti finem, necesse est ut & media velis.

§. XI. Officia autem liberorum erga parentes sunt sequentia. I. Amare parentes tenerrimo amore, & hunc amorem omnibus occasionibus testari. Est enim id consequens non naturæ tantum, verum etiam beneficiorum parentum in liberos. Ceterum non plus amare oportet, quam Deum, quod Christus Servator noster præcipit Matth. X. v. 37. II. Revereri eos, & omnia reverentiæ officia exhibere, ore, gestu, & opere, non solum tanquam vitæ nostræ auctoribus, verum etiam, ut ætate majoribus. Dici vix potest, quantum hujusmodi reverentia erga majores conferat & ad honestam disciplinam, & ad publicos mores, ac civitatis tranquillitatem. Si Spartanorum hac in re Adolescentium pudorem, & reverentiam erga majores natu referre vellemus, quod facit Plutarchus pluribus in locis, puderet nos, qui Christiani sumus, longe ab iis superatos. III. Obedire iis in omnibus, quæ Dei legibus non sunt contraria. IV. In necessitatibus iis subvenire (Matt. XV. 4.) Duæ superiores propositiones per-

spicue

fpicue derivantur, & ex dependentia liberorum a Parentibus, & ex jure gratitudinis. V. Eorum nævos tolerare, nec irridere, ut Cham, qui id circo in filio fuit maledictus a Deo. VI. In ipfos nunquam aut audaciter, aut iracunde infurgere: eft enim id e diametro oppofitum reverentiæ, quam natura parentibus debemus. VII. Nihil alicujus momenti aggredi abfque fuis confiliis, præfertim nuptias. Præclara funt hujus honeftatis exempla & in familiis Patriarcharum, quorum hiftoriam Moyfes in Genefi defcripfit, & in vetuftis Romanorum familiis. Dici non poteft fatis, quantopere id conferat ad finem familiæ. VIII. Eorum famam quum fieri poteft, tueri: quippe quorum exiftimatio ad nos quoque pertinet. IX. Præcibus Deo commendare.

§. XII. Officia fratrum & fororum funt. I. Ut fe mutuo amore profequantur; is enim amor ad concordiam familiæ neceffarius eft; neque quidquam familias magis diffipat, ac evertit, quam hujufmodi inter fratres bellum civile. II. Ut nunquam fibi invicem invideant, quæ caufa fuit primi, quod in Tellure contigit, fratricidii, unde tot mala in fecta Cainitarum pervenere. III. Ut delatoribus aures non præbeant: funt enim inter homines quidam ita comparati, ut gaudeant difcordias ferere, ut ex aliorum malis fibi confulant. Itaque cum hujufmodi referuntur res a malignis hominibus, prudentiæ & amoris, ac finceritatis fratrum erit ftatim aperire blandis verbis, ne occulta glifcant mala, fed patefacta evanefcant. Eft enim animus corporis tumori fimilis: nifi fcilicet evacuetur, perpetuo inflatur, ufquedum perrumpat. IV. Ut mutuis comodis invigilent, & fibi auxilium præftent. V. Ut ad virtutem, & pietatem fe mutuo excitent, atque adhortentur. VI. Ut minores majoribus deferant honorem: majores vero blandiffime cum minoribus agant. Eorum omnium una femper eft ratio, quia fcilicet id exigit finis familiæ, cui contraire eft jus omne naturæ pervertere.

§. XIII. Jam pertinent ad familias & servi. De servorum adversus dominos officiis nihil interest quidquam hic præcipere: iis enim non scribimus. Dominorum vero officia uno verbo comprehenduntur ab Apost. ad Coloss. IV. v. 1. ut scilicet *æquitatem servis exhibeant*. Posita autem est hæc æquitas in sequentibus officiis. I. Ut nihil, nisi justum, & æquum præcipiant, nihil, nisi honestati consentaneum, nihil, nisi cujusvis viribus, ætati, ingenio adaptatum; & in his præcipiendis non utantur verbis asperis, vultuque torvo, sed blandis, ac subridenti. Maximæ enim prudentiæ est, cum amore aliquid a servis exigere possis, ne modis petas, qui odium pariant. Nihil pulchrius est Dominis, quam amari a servis; ita familiæ concordiæ & paci prospicitur: Ita familia ex hominibus honestis, atque ex virtute viventibus conflatur. Ad rem Cicero *lib. 2. de offic. cap. 7. rerum omnium nec aptius est quidquam ad opes tuendas, quam diligi, nec alienius, quam timeri. Præclare Ennius.* Quem metuunt oderunt: quem quisque odit perisse expetit ... *Malus enim custos diuturnitatis metus: contraque, benevolentia fidelis est vel ad perpetuitatem.*

§. XIV. Alterum dominorum adversus servos officium est, ut ne in eos absolutum imperium exerceant, nec sibi permissum imaginentur, sed dominium limitatum, cujus rationem reddere debeant Deo, ut Domino communi ipsorum, & servorum, quemadmodum docet Paulus Apost. ad Ephes. III. v. 9. Tale sane imperium manifesto contrarium est naturali hominum æqualitati, de qua superius dictum est. II. Ut iis suppeditent humanissime, quæ ad eorum victum, & vestitum pertinent. III. Ut eos instituant in doctrina religionis, & morum: in quo officio exercendo, vix dictu est facile, quam sint præsentes domini pigri, atque immemores, quantaque eam ob rem improborum & perditissimorum hominum colluvie majores urbes inquinatæ sint. IV. Ut erga eos sint humani & lenes, non cum ipsis tanquam cum pecudibus agentes,

in

in quo item publice peccatur. V. Ut ab iis immoderatos labores non exigant. VI. Ut eos mercede justa non fraudent. VII. Ut in morbis aut senectute eorum rationem habeant: exigit enim id & gratitudo, & peculiaris societatis dominorum, ac servorum amor: itaut jure inhumanus is habeatur, qui in hujusmodi necessitatibus servos dejicit, aut deserit. VIII. Ut protervos corrigant, & eorum contumaciam blande primum, mox etiam severe, curent, inemendabiles autem expellant domo. IX. Ut non patiantur eos ignavos, ebriosos, blasphemos, aut erga alios injuriosos.

CAPUT XII.

De Imperantibus, tum de Subditorum officiis.

§. I. Divisio statuum hominum in societate civili viventium praecipua nascitur ex ratione imperii, ut alii scilicet sint Principes, alii subditi, alii Magistratus, alii populus. De quorum officiis nunc eodem compendio, quo superiora sunt explicata, dicemus. Sed primum paucis explicanda est origo summorum imperantium. Duo sunt in summis imperantibus consideranda, persona, quae imperat, & jura, quibus imperat. Personae electio a populo est, qui sive expresse consentit, ut ea potius quam altera regnet, ut in regnis electivis; sive tacite, ut in regnis hereditariis, perinde est. Quod pertinet ad jura summorum imperantium, ea duum sunt generum, *Immanentia*, & *Transeuntia*, ut vocant. Immanentia sunt, quae respiciunt internam constitutionem & pacem imperii: Transeuntia vero, quae spectant externam securitatem. Utraque a Naturae fontibus proficiscuntur, adeoque jura sunt divina. Atque hoc sensu Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII. scribit, *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, quia non est potestas, nisi a Deo*. Hinc fit, ut in istiusmodi juribus Principes soli Deo subsint, ac propterea ut a nemine in eo-

eorum exercitio impediri queant: non enim a subditis, quorum in obsequio tantum gloria relicta est: nec ab aliis Principibus, cum quibus sunt in statu naturæ, adeoque æqualitatis.

§. II. Porro jura majestatis immanentia sunt. 1. Leges ferre. 2. earum effectum imputare, pœnam scilicet vel præmium civile. 3. Magistratus constituere. 4. Tributa, aut vectigalia imponere, si id Reip. gubernatio exigat. 5. Invigilare circa commercia, adeoque mensuras, pondera, rerum qualitates, monetas, ut scilicet & copia, & justitia in civitate cunctis modis regnet. 6. Tutelam religionis suscipere, summoque imperio uti in omnes, per quos Reip. finis turbari potest. Hæc ex civitatis, cui præest, fine intelliguntur, nempe publica salute & felicitate. Transeuntia sunt. 1. Jus militiæ. 2. Jus belli & pacis. 3. Jus legatorum mittendorum. 4. Jus fœderum feriendorum, ac cetera, quæ spectant externam securitatem civitatis. Ex fine civitatis officia Imperantium deduci debent, quæ his duobus continentur. 1. Omnia efficere, quæ ad tranquillitatem, prosperitatem & securitatem civitatis necessaria sunt. 2. Ab iis omnibus, quæ civitatem deteriorem efficere possunt, cavere. Alioquin Deo aut negligentiæ, aut injuriæ datæ pœnas redditurí sunt acres. Sed de his differere politicæ scientiæ est, quam hoc in loco tradere animus non est (*a*). Populorum ergo, quod nostra interest, officia explicemus.

§. III. Primum itaque populi officium est Principes honorare, quia eorum jura, & potestas divinæ sunt originis, ut ex superioribus constat. Diserte id quoque præcipit Scriptura sacra Prov. VIII. v. 13. ad Rom. XIII. v. 1. Nam quemadmodum Episcopi sunt mini-

[a] *Sequentes libri plene eam rem tradent*, Menochii, & Bossuetii, Politicæ, Marianæ de Principe, Institutio Principis Dughet, Gordon ad Tacitum, Huberus de jure Civitatis. *Ex his alios discere non est difficile*.

ministri Dei in iis quæ ad religionem Christianam pertinent, quos Spiritus Sanctus posuit rectores Ecclesiæ; ita Principes sunt Dei administri in regimine politico, ut ordinata, & pacata sit hominum vita. II. Amare eos, ut patres populi, a quibus multa commoda ad nos redundant. Amare porro non tantum amore amicitiæ, velut homines nobis natura æquales, verum etiam amore obsequii, qui scilicet cum timore filiali sit conjunctus, ut statu superiores. Hæc duo officia ex ipso publico societatis fine demonstrari possunt. Nam quoniam imperantes reipub. bono constituti sunt, quidquid officii in eos a subditis præstatur, in bonum publicum confertur. Præterea veneratio, amor, ac timor communis civitatis Patris ac Principis in membra ipsa politici corporis diffunditur: probi enim & obsequiosi erga Principem cives se mutuo quoque merentur ac amant; ex quo reciproco amore publica fluit felicitas. III. Iis obedire in omnibus, quæ Naturæ non obstant. Nam Jure naturæ imperant, cui contraire sine crimine nequimus. Docet idipsum aperte Paulus Apost. in Epist. ad Rom. cap. XIII. ut intelligere possimus falsam esse & seditiosam quorundam Casuistarum doctrinam, *Leges civiles non obligare in conscientia*, nisi ubi constat, eas leges non esse e publica utilitate, sed privata. IV. Iis solvere tributa; nam ea seu expresse, seu tacite pacti sumus: neque vero sine iis Principes onera imperii portare possunt. Præcipit hoc ipsum idem Paulus eodem loco. V. Iis servare fidem, non sovere seditiones nec rebelles: sunt enim hæc omnia contra obsequium, quod principibus debemus. VI. Precari Deum pro iis (1. ad Timoth. cap. II.) Nec refert, si quandoque minus sint honesti, & justi; nostri enim non est, sed Dei id dijudicare, quum Deum tantum in terris superiorem habeant Principes. Sed & discimus ex Tertulliano, aliisque veteribus Christianæ religionis apologistis, priscos illos Christianos Deum præcatos fuisse etiam pro iis Romanis imperatoribus, qui Christianos exquisi-

tis

tis modis vexabant. Accedit, quod eorum, si quæ forte sunt vitia, magnis commodis, quæ inde in civitatem redundant, compensanda sunt. Tum egregium illud Taciti memorandum est, *toleranda regum ingenia, nec usui esse crebras mutationes.*

CAPUT XIII.

De Officiis Magistratuum.

§. I. Dicamus nunc de officiis Magistratuum. Quantopere Reip. intersit ab optimis magistratibus gubernari, nemo est qui non intelligat. Nihil enim juvat ad publicam felicitatem bonos habere Principes, ac sapientissimas leges, nisi magistratus quoque, qui præsunt, idonei sint, & boni: sunt enim magistratus non tam ministri legum, earumque interpretes, &, ut Jurisconsultus ait, *Sacerdotes justitiæ*, quam vivæ leges, *aut vivæ legum voces*, quemadmodum eleganter vocat Marcianus lege 8. §. *de justitia, & jure*, ex quibus proinde totus Reip. ordo pendet. Itaque optimi, & sapientis Principis est non solum civitatem sanctissimis legibus ornare, sed in primis idoneos magistratus ei præficere. Pertinet huc Platonis illud vulgatissimum, *felices Respublicæ, in quibus aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur*. Philosophos autem dixit non eos, qui in sterili contemplatione versantur, sed qui versantur in mundo hominum, quique didicerunt & hominum mores, & quæ civitatibus utilia, quæ noxia sint, quique ipsi viri boni sint, idest & in jure dicendo incorrupti, exprompti, fortes, & aditu faciles, & in rebus gerendis multæ patientiæ. Itaque in magistratibus amplissima cognitio, & *incoctum generoso pectus honesto*, & magnus animus ac fortis exigitur.

§. II. Primum igitur officium magistratus est, ut legum scientiam habeat, ita ut in eo legum ignoratio

ratio sit semper culpabilis. Animadvertendum autem est, non sufficere eam legum scientiam, quae ex compendiolis discitur, quae sunt hodie Legum & Politicae studia ferme omnia, sed necessariam esse omnigenam prudentiam civilem, & politicam, quae sive ex natura ipsa hauritur, sive ex doctorum hominum commentariis, sive ex historia nationum, sive ex legibus, & moribus propriae gentis. Alterum officium est, ut prudentiam, solertiam, vigilantiam, maximamque animi attentionem adhibeant in hominum actionibus expendendis, & ad praescripta legum exigendis. Tertium est, ut se liberos contineant ab omni affectu amoris, irae, odii, avaritiae, metus, &c. neque enim bene judicare potest corruptus judex. Quartum officium est, subditorum saluti consulere, eamque pro viribus curare, tum Religioni verae patrocinando, tum pacem & tranquillitatem civilem conservando, tum Principi suppeditando sapientissimas leges, & secundum eas prudenter, fortiter, & incorrupte jus dicendo. Plura sunt super ea re a Jurisconsultis Romanis egregie tradita, quae Tribonianus collegit in primo digestorum libro a titulo IX. ad ultimum, quae si ut lectu dignissima sunt & leguntur a pluribus, ita opere ipso exigerentur, nae eae felices Resp. quibus hujusmodi praeessent mortales.

§. III. His dotibus, & virtutibus qui fuerint destituti ad Rempublicam gerendam accedere sine gravissimo crimine non possunt. Quid enim est aliud eam personam velle gerere, quam nescias? Quid autem Reipub. illudere? Quid aliud Deum, & homines contemnere? Nam non idem est magistratum gerere, atque vilissimas quasque artes mechanicas, in quibus sive excellas, sive sis mediocris, aut ineptus, haud magno publico fit malo: est enim nobilissimam Reip. partem manu tenere, &, si nescias, totam pessumdare.

§. IV. Officia populorum erga magistratus sunt, primum, iis obedire in omnibus, quae conscientiam

non lædunt: nam vices Principum gerunt, quibus ex jure naturæ obedientia debetur. Secundum, timere, revereri, honorare velut administros Dei in regimine politico. Diserte id docet Paulus Apostolus in sæpe laudata Epistola ad Rom. cap. 13. Tertium est, iis resistere, si aut Religioni Christianæ quidquam adversum jubeant, cum oporteat obedire Deo magis quam hominibus; aut leges Reip. fundamentales improbo conatu evertere moliantur: ratio est, quia tunc magistratus non sunt, sed Reip. hostes clandestini, eoque nocentiores. Non est autem difficile, reliqua capita officiorum nostrorum adversus magistratus ex his paucis principiis derivare.

CAPUT XIV.

De Officiis quæ ex variis animi aut corporis statibus proficiscuntur, ut senum & juniorum, divitum & pauperum, ægrorum & sanorum.

§ I. Sunt quædam alia hominum officia, quæ proficiscuntur ex diversis statibus, animi, ætatum, bonorum fortunæ, & corporis; de quibus hic eodem compendio differemus. Ac principio senum officia enumerabimus. Præclara sunt, quæ de senum officiis præcipit Cicer. in lib. de Senectute. Is liber attente legendus est. Nos paucis, ad exitum hujus libelli properantes. I. Senum officium est, ut sint graves: ea enim gravitate auctoritatem sibi apud juniores conciliant. Posita est autem gravitas in sermone, & gestu. Sermo esse debet parcus, & sententiarum plenus: gestus rarus, nec ludicrus: nihil enim turpius esse potest sene scurruli. II. Debent esse sobrii; quod præter rationes Naturæ, quas protulit Cicero in laudato libello, Scriptura quoque sacra docet in Epist. ad Titum cap. 2. vers. 2. III. Oportet ut sint patientes, nec facile in iram erumpant, quod officium major pars senum prætergrediuntur, atque ita odium sui

in

in minoribus excitant. Præstat ad hanc patientiam adquirendam memorare sæpissime, quæ nobis, aut aliis in anteacta vita acciderint. IV. Affectus suos debent moderari; perridiculi enim sunt in senibus juveniles affectus, non secus atque vestes juvenum: quumque præcipuus senum affectus sit avaritia, omnibus modis conari debent, ut avaritiæ medeantur, præsertim quum absurdum sit eo tempore rebus parcere, quo brevius iis utendum est. Itaque ob hanc rationem tolerabilior videri posset in adolescente in longam spem a natura facto, quam in sene, omnia mox relicturo, avaritia, nisi in iis affectibus partem majorem temperamentum haberet, quam ratio. Nam temperamento fit, ut adolescentes lætiores, eoque liberales sint: senes vero tristiores, eoque iracundi, & avari. Sed potest plurimum in temperamenta proculdubio ratio, eaque cum omnibus, tum senibus præcipue utendum est.

§. II. Non esse debent queruli de vitæ brevitate: idem enim dici posset & ab eo qui octingentesimum annum vixisset; quia nempe præterita ætas quamvis longa, quum effluxit, nulla consolatione permulcere potest stultam senectutem. Quocirca oportet recte, & sapienter vixisse eum qui sapienter mori velit. Quibus enim nihil opis est in ipsis ad bene beateque vivendum, iis (inquit Cato apud Ciceronem) omnis gravis est ætas. Qui autem omnia bona a se ipsis petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas ferat. Sed certe sunt hac in re hominum mores ac judicia prorsus perridicula. Iidem enim nos, qui sæpe de vitæ brevitate conquerimur, quum aut otium est grave, aut vel levissimæ molestiæ angunt, aut spes agitat, temporis quasi æternitatem lamentamur. Ita fit, ut ne ipsi quidem sciamus qualis sit optanda ætas. V. Instruere Juniores in vitæ præceptis, ac regulis, ac in eo efficiendo & ætatis auctoritate, & veterum rerum memoria uti. Sed in eo cavere debent a vitio senibus prope communi, lo-

quacitate, & acti temporis laudatione, insectatione præsentis: id enim aut a rusticitate provenit, aut ab indignatione non justa erga præsens, quod statim sunt relicturi. Quocirca omnia ratione, & maturo judicio expendere debent. VI. Petere a Deo quotidie peccatorum suorum veniam, scientes quoniam vitæ humanæ terminus appropinquat.

§. III. Officia juniorum sunt sequentia. I. Studiosæ vitare juveniles cupiditates, quæ hanc ætatem transversum agere solent. II. Audire rationem in omnibus, & monita sapientum, ac seniorum, quam suos privatos affectus. Nisi autem id quotidie perpendeant, a natura paullo fervidiore, atque ab exemplis corruptorum juvenum, facile a virtute abstrahuntur, atque in vitia eunt præcipites. III. Deo sacrare florem juventutis, nec expectare, ut postquam juventutem per scelera omnia traduxerint, fæcem senectutis illi offerant. IV. Revereri seniores, & iis obsequi: senectus enim non gravitate tantum, verum etiam experientia vitæ, longe venerabilis est. Pudet me, quum juvenum Spartanorum & Sinensium reverentiam & obsequium erga senes animo volvo, præsenti juvenum nostrorum impudentiæ, & immodestiæ. V. Ambitionem, prodigam effusionem, otium, luxuriem, quæ solent esse juvenum vitia, summo studio compescere, aut vitare. VI. Fugere multiloquentiam, & jactantiam, in quæ item vitia prona est juventus. Egregium illud est, & memoratu dignissimum, quod de Zenone Stoico retulit Diogenes Laertius. Quum enim adolescens jactabundus & loquax per multam horam caput obtudisset graviorum Philosophorum, tum Zeno gravissime, vide, inquit, ut natura duas aures nobis tribuit, oculosque duos, unum autem os, ut nimirum audiremus, ac videremus multa, loqueremur vero paucis. Tu igitur cave, ne cerebrum per os effundatur. Digna Philosopho vox!

§. IV. Est & alius hominum status respectu bonorum fortunæ: nam alii divites sunt, alii pauperes. Divitum

tum ergo officia sunt. I. Divitiis suis non efferri, nec superbire. Quam enim stolidum est, ea re superbire, quæ repente abire potest? Iis enim rebus homo fit vere magnus, quæ non extrinsecæ sunt, sed quæ intrinsecæ, idest ratione & virtute. Vide, ut hoc ipsum monet Paulus Apostolus in prima epistola ad Timotheum cap. VI. vers. 13. II. expendere accurate, an bonis artibus divites evaserint; nisi enim id fit, aliena consumunt. Quod eo libentius moneo, quod pauci sunt mortalium, qui postquam ad summa fortunarum evaserunt, retro respiciant. III. non collocare in divitiis fiduciam suam, sed in uno Deo vivo, quod præcipit Apost. in eadem Epistola ad Timoth. Ejus officii duæ sunt rationes. Prima quia incerta est divitiarum possessio, atque esse potest Nisus, qui modo Cresus erat, ut eleganter ait Ovidius. Altera quia nec vitam præsentem tranquilliorem, & diuturniorem efficere possunt sine virtute, nec animum expolire, & instruere. Hinc illud Salomonis: *Quid prodest stulto habere divitias, quum Sapientiam emere non possit?* Pr.17. Accedit, quod in Scripturis Sanctis fiducia in divitiis vocetur idolatria (ad Ephes. V. vers. 5.) dicanturque divitiæ esse obstaculo saluti nostræ (Matth. XIII. v.22.) IV. non nimium gloriari ob possessionem divitiarum, siquidem non meliorem reddunt animum, nec corpus ab innumeris malis liberant. Itaque præclare Horatius,

. . . . . . valeat possessor oportet,
Si comportatis rebus bene cogitat uti.

V. Divitiis non abuti, ad luxum, compotationes, atque ad frœnum affectibus reliquis laxandum. Nempe earum finis unica est vitæ substentatio & commoditas: quocirca qui alium in finem divitiis abutuntur, naturæ adversantur. VI. Nunquam contemnere pauperes, in quod vitium divites pronissimi sunt, quod se una cum divitiis metientes, majores pauperibus, erroneo judicio, esse putant, basim scilicet cum statua

tua conjungentes, ut eleganter Nicolius inquit. Esse ergo debent cum pauperibus liberales, eorumque amantes. VII. Iis uti ad honorem Dei, in publicos usus, & ad veræ pietatis promotionem; scilicet inter officia vitæ humanæ præcipua illud locum tenet, *omnia in gloriam Dei facite*, ut docet Apost. VIII. Contenti esse debent iis, quas possident, divitiis, nec immoderata cupidine novas adquirendi cruciari. Sane ex sapientum omnium scitis, nihil inter homines stolidius est, quam dum novis semper bonis studemus, non uti præsentibus.

§. V. Officia vero pauperum sunt I. non murmurare adversus Divinam Providentiam, nec despondere animum. Qui enim sibi persuasit, Deum sapientissime, & effusione maxima suæ bonitatis omnia gubernare, intelligere statim debet, Deo justas esse rationes, ob quas nos in paupertate detinet: scilicet, aut ut irritamenta & illecebras peccatorum nobis eripiat: aut ut fidem, & constantiam exploret: aut ut castiget, quod suis bonis abusi sumus: aut ut ab amore mundi nos divellat: aut ut formet ad patientiam. Uno verbo, ita divina providentia comparatum est, ut paupertas & miseria natura ipsa fere semper aut proles sint erroris & malitiæ, aut sepes. Elegantissime Plautus in Trinummo *Luxuriæ* sororem germanam esse voluit *Inopiam*. II. Apud se reputare plurimas secum utilitates paupertatem conjunctas habere: scilicet gravissimis ac molestissimis affectibus, quibus solent angi divites, nos paupertas liberat. Egregium est, quod de Creso Lydorum Rege retulit Herodotus lib. 1. cui tantum abest, ut Solon immensas divitias inviserit, ut potius beatiorem illo reputaverit pauperem quendam Atheniensem. III. Victum sibi comparare honesto labore. IV. ob paupertatem suam, dummodo a vitiis non processerit, nec vitiis alatur, non erubescere. Poplicola, qui primus Romanorum Consul fuit, in tanta paupertate obiit, ut de publico ærario deferri debuerit: neque interim ea paupertas

tanto

tanto viro de parta gloria quidquam detulit, Phocion, quum a Rege Philippo munera magnæ pecuniæ repudiaret, legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam, his ille; *Si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sint futuri, nolo meis impensis illorum ali, augerique luxuriam*. Nepos in Phoc. V. Non debent esse superbi: pauper enim superbus intolerabilis est. VI. Non abuti eleemosynis ad intemperantiam, & luxum, quod qui faciunt, graviter peccare censendi sunt contra finem eleemosynarum. VII. Non mendicare, si aliter sibi victum quærere possunt: est enim id manifestum furtum in Civitatem. VIII. Precari Deum perpetuo, ut ipsis det, quo patienter ferre paupertatem possint.

§. VI. Ratione corporis alii homines sunt sani, alii ægroti. Sanorum officia sunt. I. Incumbere quantocius virtuti, dum valent, neque expectare, ut Horatius eleganter dicit, *dum defluat amnis*. Id enim est temerario de vita longæva judicare. Præterea nemo certus esse potest se deinceps commode facturum, & difficilius fit, quum vitiorum habitus profundas jecerint radices. II. Nunquam sibi blandiri, sed quotidie se mori posse cogitare. Digna lectu sunt, quæ super hac re passim præcipit Seneca in Epistolis. III. Sua negotia omnia, dum bona valetudine possunt, ita disponere, ut nihil eos turbet instante morte: enim id prudentiæ est œconomicæ. IV. Frequentibus precibus omnia ad bene moriendum subsidia a Deo implorare.

§. VII. Ægrorum autem sunt. I. Reputare secum Deum ipsis morbos immisisse, quibus aut purgaret a vitiis, aut præpararet ad virtutem. Dici vix potest, quantopere ægrotos levet, atque constantiores efficiat hæc cogitatio. II. Deum benedicere, quemadmodum Sanctus Job, nec murmurare, illud secum cogitando, quod Salomon dicit, *meliora sunt vulnera diligentis*,

quam oscula odio habentis. III. Quin gratias Deo agere, qui quum jure severius possit animadvertere, tam leviter puniat. IV. Vitam suam, quum præsentem, tum veterem accurate expendere, num singulari aliquo crimine eum morbum meruerint. V. Remedia necessaria non negligere, ne videantur obsistere Divinæ providentiæ, saltem dum remedia non sint magis intolerabilia, quam mors. VI. Non quærere sanitatem malis artibus. Itaque omnino rejicienda est eorum opinio, qui docent, si morbus sit ex maleficio, licere maleficium maleficio dissolvere. VII. Se ad mortem sponte componere. Quid enim turpius, & Christiano potissimum homine indignius, quam expectare ut ab aliis vix vi disponatur ad mortem, ad quam continenter tendimus?

AD-

ADHORTATIO
AD STUDIA LITERARUM,

Habita in Neap. Lyceo, in solemni Studiorum instauratione an. 1749.

I.
Ui hodie ad literarum studia aggrediuntur, ac vereor ne eorum quoque plerique, qui longius sunt progressi, de humanitatis Disciplinis ita vulgo disserunt; ut habere illas videantur quasi distractas, quæque per se constare possint; humanæ rationis particulas, ut natura & constitutione diversas, ita officio & fine discrepantes, ac domicilio tantum, non secus atque plantas, quæ communi solo committuntur, cognatas. Quam late hæc opinio pervagata sit, scire hinc licet, quod ex tanta hominum copia, qui litteris animum applicant, vix unum aut alterum reperiamus, qui tota earum spatia percurrat, quique se tum demum in singulis profecisse agnoscat, quum omnes uno veluti vinculo, &, qua sunt a Natura factæ, concatenatione conjunxerit. Reliqua turba, & Philosophorum plebes id sibi pensi datum credunt, ut ceterarum incuriosi, partem quampiam decerpant, seu quam sors obtulerit, seu quam domesticæ rationes suaserint, seu præjudicata veterum auctoritas probaverit, atque in ea, nihil de communi earum fine & officio solliciti, utcumque se exerceant, suæ, ut pecora utilitati, aut voluptati addicti, generis humani publicæ obliti. Accedit altera, ut magis quoque falsa, ita pestilentior, non discentium modo, sed quorundam etiam Doctorum vetus persuasio, litteras ita menti acuendæ, augendæ, infor-

mandæ natas, ut contra earum sit officium, aut animum quoque attingere, ac ad honestatem componere, aut in Civitatem descendere, artes & instituta humana perfecturas. Itaque rite, ac sancte quoque, si Diis placet, tradi illas, aut disci etiam in summa morum pravitate arbitrantur: atque nonnulli sunt, qui tum perbelle sibi plaudunt, tanquam egregie profecerint, quum impudentiores in criminando, in lacessendo audaciores, in humanis divinisque rebus miscendis promtiores evaserunt. Hinc Scientiarum distractio, discidium, vasticies venit: hinc tot in litteraria republica seditiones, & singulorum adversus singulos machinationes: hinc doctrinarum quarumdam primum contemtus, mox etiam aversatio, & odium: hinc alii super alios congesti ad stupendas moles libri, partim inepti, & perridiculi, partim avitæ religionis, aut antiquorum morum turbatores, ut ad veram sapientiam contendentibus non solum periculi plenum, verum etiam implicitum & undequaque obsessum iter esse videatur: hinc tandem tot monstrosi errores, quibus a fine suo revocatæ litteræ, sæpe in publicam perniciem sunt conversæ. Atque unde, quæso vos, Auditores, plurimorum animis hæc nuper incessit suspicio, plusne utilitatis, an damni, generi humano litteræ afferant? Unde quidam ut ne colerent absterriti, non pauci abalienati, ne tuerentur? Intelligo nunc, Auditores, præclare & sapienter majores nostros egisse, qui sanctissimis legibus constituerunt, nemini ad summos honores in Scientiarum Academiis aditum patere posse, qui supra morum probitatem, primum per universum litterarum curriculum non fuisset ipse manductus, tum singulas earum partes alios cum laude docuisset. Scilicet experimento didicerant, & inutiles esse Disciplinas, nisi humanitatem, honestatem, justitiam importent; & unum esse Scientiarum omnium quasi corpus, ut nisi partes ejus omnes sibi mutuo opem præstent, ac officia reciprocent, continuo alias ab aliis præcisas distrahi & dissipari, at-

que

que a fine suo longissime aberrare. Quamobrem hanc ego sapientium præcipuam esse debere diligentiam censeo, ut in id operam ponant omnem, quo opiniones illæ ex vulgarium Philosophorum animis tandem aliquando eradicentur. Sublata enim eorum malorum, quæ vulgo litteris tribui solent, causa, ecquis præterea usque adeo futurus est iniquus, ut litteras, ac litterarum studiosos homines criminetur? Nam earum in rempublicam non solum utilitatem, sed necessitatem quoque satis demonstrant, & Rationis humanæ natura, & natura Legum ac Imperiorum, & necessitas atque utilitas Artium. Sed quoniam ea nunc de re mihi dicendum est, ut nobiles adolescentes, qui huc frequentes convenerunt, intelligant, nulla in re se utilius operam suam collocare posse, quam in ea, qua una sibi, patriæque cari vivant: vos oro, atque obtestor sapientes, publicæque felicitatis amantissimi viri, ut quando ego tantæ caussæ dicendæ nec ingenii viribus, nec eloquentia ullo modo par esse possum, ipsi judicio ac favore vestro quasi succenturiati adsitis.

II. Rationem, idest insitam illam in natura vim, qua sentiamus intelligamusque, quaque quæ percepta, & comprehensa sint, conferamus inter sese, & ad calculum adducamus, hanc, inquam vim & facultatem in communem generis humani utilitatem nobis a Deo esse datam, eo minus dubitari potest, quo majorem illa & ampliorem finem spectat, quam cujusque est privata utilitas. Nam quid nobis adtinuisset, tam longe lateque vagantem tribuere, nec præsentia modo comprehendentem, sed & remotissima prospicientem, antecedentia cum consequentibus connectentem, & communes causas ac fines indagantem, si privatæ cujusque utilitati & abdomini tribueretur? Neque enim Deus supervacua machinatur. Certe in brutis, quæ neque in societate omnium ad omnia a Natura procreantur; neque ejus ineundæ dotes ullas habent, tam late cognitio patet, quam sensus; tam vero late sensus, quam

finis, ideſt ſuus cujuſque venter. Nulla apud ea generalis communium cauſarum & finium, nulla reciprocorum officiorum, eorumque regulæ & menſuræ, nulla abſtracta, & ab omni corporearum rerum ambitu ſegregata cognitio: humi prona fingit Natura, & ventri obedientia, ut neceſſarium non ſit vitæ agendæ & tuendæ inſtrumenta habere patentiora. Ariſtoteles vir in primis acutus & doctus hominem ad communitatem generari ſic colligit, quod inter tot animantium genera is tantum præditus ſit ſermone, quo animi ſenſa diſtinguere poſſit, notare, & cum aliis communicare. Quorſum, inquit, hæc niſi cœtum & ſocietatem ſpectarent? At idem, ac magis etiam neceſſario, ex ratione, cujus ſermo apud alios interpres eſt, colligere potuiſſet. Nam aliorum intellectus ergo loquimur, & continuo conticeſcimus, ubi id eſſe ſupervacaneum ſentimus. Accedit, quod ubi nulla etiam noſtri utilitas agitur, loqui tamen aliquid, vel audire velimus. Quæ ſollicitudo & curioſitas, quæ in iis animantibus, quæ ad ſocietatem non ſunt facta, nulla eſſe deprehenditur; ſatis, ut opinor, perſpicuum argumentum eſt, rationem humanam non ad noſtri tantum & privatam utilitatem, ſed ad generis humani publicam pertinere. Quo modo ſi oculi diſſerere poſſent, illi intelligerent profecto, ſe non ſui tantum, ſed totius corporis cauſa in eo eſſe conſtructos: neque enim niſi ita eſſet, tam late ac longe intueri oporteret, nec in eo eſſe poſitos loco, unde totum corpus modico flexu moderari poſſent: ex quo illud efficerent, tum rite ſe videndi munere perfungi, quum toti corpori vident, ac videndo toti conſulunt. Conficio, ſi quid cerno, & rationem communitatis ergo nobis datam, & tum recte & ſapienter ea nos uti, quum non nobis tantum ſcimus, ſed parentibus, patriæ, amicis, toti denique hominum generi, quocum naturali quadam cognatione & amicitia continemur. Qua in re ſic ego judico, Auditores, eos omnes, qui non hoc ſibi rationis munus proponunt, ratione abuti, atque Naturæ ipſi vehementer adverſari.

III.

III. Sed quæ erit via recte ratione utendi, ut ne ea extra munus suum evagetur? nempe aut nulla omnino, aut solæ litteræ, disciplina nimirum & institutio sapientiæ. Est enim ratio formanda, est augenda, est instruenda arte & regulis. Formatur autem & instruitur præceptis, & habitu ratiocinandi: augetur rerum notionibus. Has velut materiem rationis; illam artem dicere possumus. Nempe Natura simplicem nobis, & nudam sentiendi, cogitandi, intelligendi facultatem tribuit: materiem studio & industria comparandam præcipit: artem exercitio contrahendam. Jam quæ Artium aut Scientiarum est, quæ in rationem aut instituendam & formandam, aut augendam non aliquid conferat? Nam inveniendi & ratiocinandi, tum disserendi & docendi facultatem Logica, Rhetorica, Poetica efficiunt: accuratius etiam & subtilius demonstrandi & concludendi Geometria & Algebra. Materiem suppeditat Naturæ & hominum historia: hanc in artem effingunt Physica, Ethica, Theologia, Jurisprudentia. Sed & necessarium est rationi formandæ & augendæ ut cum aliis communicemus, quæ didicimus, & ab aliis vicissim sua accipiamus, ut ita ex omnium mentium humanarum velut confluentibus rivulis sapientia coalescat. Eo comparata sunt Grammatica, & Linguarum studia. Quæ quum sint, quam Scientiarum, quam Litterarum partem contemnemus, quum nulla sit, a qua humana ratio non excolatur, informetur, augeatur? Aut potius, quum nihil aliud sint Scientiæ omnes, nisi una formata & adulta ratio, qui illas aut negligamus, aut oderimus, qui non toti tantum hominum generi, sed nobis irati & infensi simus? Est enim, per Deum immortalem, qui pejus sibi conciliatus esse videatur, qui vehementius utilitati, & felicitati suæ adversetur, quique solemnius insaniat, quam qui intellectum & rationem communis & privatæ vitæ instrumenta, sibi invideat? Quamobrem, Auditores, nisi pœnitet, nos non belluas, sed homines, idest rationales & sociabiles

ani-

animantes esse natos, intelligamus, naturalis esse officii; summis studiis litteras percolere, sine quibus ut vix rationis participes, ita ne homines quidem & sociales esse possumus.

IV. Non sum autem nescius, esse qui clamant, a Diis iratis homini rationem esse tributam, quæ parva atque undequaque fallaciis obsessa, non modo nullam utilitatem nobis afferat, sed summas inducat calamitates. Quid? nulli ne ii nati esse vellent? an stipites & bruti? an constante & infinita rerum comprehensione præditi? an potius cum ea, qua gignuntur ratione, sed ab iis malis, quæ pravus rationis usus haud dubium peperit plurima, immunes? Detur optio. Est quisquam, qui diu deliberandum in re minime perplexa arbitretur? Neque enim eo insaniæ evadere nos posse puto, ut aut nulli, aut stipites ac bruti, aut Dii nati esse velimus. Nam & ut non simus, & ut Dii simus, idest undequaque perfecti atque absoluti, cum tota pugnat rerum natura, quippe extra genitarum rerum conditionem: itaque ut non adpetere, nisi stulte, ita super iis deliberare sapienter non possumus. Non ergo rationem accusare isti videntur, si recte adhibuerimus, sed rationis abusum; quum maximæ sint & in singulos homines, & in totam societatem rationis utilitates, ubi ea positas a statura regulas adrogans non transiliverit. Quis autem ignorat, tum esse maximos rationis abusus, ac tum maximas hominum ab hominibus calamitates existere, quum neglecta ratio brutescit? Necesse est enim, ut, inculta ratione, sensus & adfectus dominentur, ex quorum imperio cuncta, quæ patimur, mala derivantur. Nam sic natura comparatum est, ut, quum adpetitus sint vehementes præter rationem, aut contra rationem animi commotiones, tum imperent, quum ratio parit, pariant, ubi illa imperat. Ac quemadmodum generosus equus imperat, nisi parit; ita nisi ratio a sensibus sese extricat, & se sibi vindicat, ut alteram hominis partem regere possit, fieri nequit, quin in vile servitium

tium a libidine rapiatur. Una ergo via, una ars est hujusmodi mala averruncandi, rationem excolere, atque loco & dignitati suæ restituere! quod qui efficere negligunt, non ii sane rationem accusent, sed suæ aut ignaviæ, aut libidini irascantur. Et vero ad rationem perficiendam, & adfectus intra suos cancellos coercendos datæ sunt leges, non tantum antiquiores illæ, quæ naturales dicuntur, & a quibus sunt ceteræ aut expressæ, aut conrivatæ, sed illæ etiam populorum tam multiplices & variæ, quæ civiles appellantur. Sed quid quæso vos, Auditores, sunt leges, nisi scita sapientum; qui earum finis, nisi ut rationi præsidio sint? Nam quum in omni lege Decretum sit, & Sanctio; illo mens efficitur & informatur ratio; hac velut fræno, compescitur cupiditas. Utrumque autem quantæ intelligentiæ, providentiæ, & sapientiæ opus esse putabimus?

V. Sed quando ad res humano generi propiores me detulit oratio, efficiam, ut ex hoc imprimis loco intelligatis, Auditores, quantopere toti Reipublicæ necessariæ sint litteræ. Nullam esse societatem, ac ne latronum quidem & piratarum, quæ sine legibus aut primum coire, aut deinde se conservare possit, id equidem neminem ignorare arbitror, Auditores. Nam unus esse debet sociorum omnium finis, una mens, una officia: nulla hominum communitas, ubi singulis sui fines, ubi alii ab aliis diffident, vitalis esse potest. Ut si unumquodque corporis humani membrum sensum hunc haberet, ut posse putaret se valere, etiam a reliquis præcisum, quapropter seditionem ab aliis faceret; debilitari, & interire totum corpus necesse esset. In tanta autem hominum varietate, tamque multiplici decretorum & opinionum copia, quæ esse potest ratio & via, qua in concordiam adducantur, qua idem sapiant, idem velint omnes? Nempe aut nulla, aut lex, ut ea quasi quadam virgula divina omnes regantur. Non inscite igitur quidam sapientes dixere, non societatem tantum, sed omnem eam humanitatem,

quam

quam in Civitatibus videmus, & qua a belluarum vita discernimur, descriptis legibus deberi acceptam. Quis enim vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, ut quodam tempore homines juris naturæ negligentes, civili nondum descripto, fusi per agros, ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per cædem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam perpolitam humanitate, & illam immanem, nihil interest, quam jus, atque vis: necesse enim est, ut vis imperet, ubi lege homines non æquantur.

VI. Quæ quum ita se habeant, ubi nulla etiam adsint alia argumenta, quibus litterarum in rempublicam necessitatem & utilitatem demonstremus, certe est hoc palmare, non constare sapientiam sine litteris, nec sine sapientia leges, nec porro sine sapientissimis legibus rempublicam consistere. Quod adeo verum est, ut præclare veteres, esse leges munus Deorum dixerint: quod ego sic accipio, non ut mendacio legibus auctoritatem & majestatem conciliare voluerint; sed ut ostenderent, inter curas humanas nullam esse debere consilii, rationis, sapientiæ pleniorem, neque idcirco aliam Deo digniorem, quam legislationem. Scilicet quum leges populis in societate continendis, ac securis & beatis efficiendis dentur, non illæ esse possunt ratione destitutæ, sed expressæ a natura ipsa populorum, locorum, temporum vitæ regulæ. Ac quemadmodum quæ moventur & aguntur machinæ naturis & constitutionibus suis consentanee aguntur, franguntur que citius, quam permoventur, ubi contra impulerimus; eodem modo nisi naturæ & constitutioni singularum societatum, tum populorum moribus & temperamentis, viribus quoque & opibus, loco præterea & tempori, tandem finibus & ordinibus leges adaptentur; sunt populis graves, principibus molestæ, periculi plenæ, & ubertissimæ irarum, bellorumque causæ. Quid quod ne supremus quidem ille Deus rerum

om-

omnium opifex & moderator, nisi ex rerum ipsarum natura velut manantes, leges ullas intelligit, aut sancit? Itaque qui res Naturæ contemplantur, ii non sine incredibili quadam animi voluptate animadvertunt, iis esse singulas legibus constructas, iisque gubernari, ut nihil aptius, nihil sapientius, nihil præstantius excogitari possit.

VII. Quapropter intelligitis, Auditores, ut nihil tam vitæ, & societati hominum necessarium, quam leges, ita nihil esse inter homines, quod majorem sublimium rerum intelligentiam; plurimarum & diversarum prudentiam, mentem perspicaciorem, & ampliorem, adeoque Artium omnium & Scientiarum opem desideret, quam propriis quemque populum legibus moderari. Quod nisi verum esset, qui tanta doctorum hominum consensione dicere Plato potuerit, tum beatas fore respublicas, quum aut Philosophi regnant, aut Reges philosophantur? Certe inter omnes nationes eæ opibus, imperio, & publica felicitate semper præcelluerunt, quæ sapientioribus legibus gubernatæ sunt, ut olim Ægyptii, Judæi, Græci, Persæ, Romani; nunc vero maxima Europæ pars. Atque, quod præcipue animadvertendum est, eæ ipsæ gentes, quarum imperium sempiternitatem spectare videbatur, non primum imperium & libertatem amiserunt, quam quum vetustis legibus nullus apud lascivientes juniores honos, nulla dignitas, nullus amplius fuit locus. Adeo illud verum est, quibus primum fundamentis res humanæ increverunt, iisdem stare, nec cadere, nisi quum illa prolabuntur! Oro autem vos, Auditores, quid erant tot populorum leges, nisi veluti succus ac spiritus temporis diuturnitate consumatæ sapientiæ? Quid nisi Philosophiæ partus? Alioquin cur non eo quoque imperii & felicitatis venere penitissimi Schythæ, & Lapones, Peruviani, Brasilianique, Caffari, aut interiores alii Africæ populi, moribus & vitæ consuetudine efferati, litteris ac legibus destituti, ac una pene dixerim forma cor-

corporis a belluis discriminati? Quod si quidam venere, aut longa domi bellique schola edocti venere, ut olim Romani, nunc Rutheni: aut ab iis, quos belluina vi devicerant, absorpti, & paulatim exculti fuere, ut penitissimi Schythæ; aut quasi turbines repente dissipati sunt & dispersi, ut Gothi; aut non Regnum, sed vis & immanitas eorum fuit, ut Turcarum. Nam Turchæ impetu primum & robore corporum, proruperunt: tum nostrorum lascivie, atque superbia scilicet iis, quæ secundæ res amant, ferociores facti, dominationem constituerunt: sed eam qua vi bruta occupaverunt, eadem retinent. Quumque nihil tyrannidi tam sit contrarium, quam sapientia, leges, justum imperium; omnia disterminanda putaverunt, quæ rationem perpolire possent, metum populis detrahere, ac libertatem, opes, felicitatem importare. Non corpora tantum, sed ingenia hominum fecere mancipia, ut una armorum vis, unus metus regnaret. Itaque ut sibi imperium firmarent, tot gentes ac populos in miseram servitutem dedere, perpetuis opprimunt ærumnis, atque pecorum indolem induere cogunt. Est quispiam, qui ubinam gentium hanc rempublicam exoptet? Est qui hanc populorum felicitatem vocet? Est ergo perspicuum nec imperium esse posse, ubi nullæ sunt litteræ; & si quod est, id non populis beandis, sed iis opprimendis ac disterminandis aptius esse.

VIII. Nec vero ob id tantum litteræ in publicam felicitatem influunt, quod sapientiam legislatricem gignunt, sine qua respublica aut non esse, aut non nisi discors, & in seipsa ruens esse potest, sed eo etiam plurimum, quod Artes humanæ vitæ necessarias aut pariunt, aut acceptas provehunt longissime, aut repertas perpoliunt, efficiuntque faciliores & utiliores. Atque utinam pro ejusmodi argumenti dignitate nobis aut oratio & facultas, aut tempus suppeteret. Sed Adolescentibus ingenii acumine & diligentia præstantissimis vel rerum capita indigitasse satis superque

erit.

erit. Artium alias esse humano generi necessarias, alias longe utiles, alias ad commoditatem ac vitæ ornatum & decus conferre, id in perspicuis est. Necessarias Natura ipsa, eorum, sine quibus esse non possumus, alacris indagatrix, excogitavit; utiles hominis sollertia; reliquas amor voluptatis invexit. Quædam quoque sunt, quas fortunæ cuidam & casui debeamus. Quæritis quas litteris? sunt haud dubium suæ. Sed ubi nullæ sint, parva ne Ars est solertia & sapientia ipsa, quam litteræ & efficiunt & alunt? Est enim ceterarum omnium suprema quædam Ars & regula. Ac ut Artes suis quæque instrumentis opera perficiunt: ita sapientiæ instrumenta sunt Artes. Ea perpoliuntur; ea perficiuntur: una illas regit sapientia: una agit, ac quasi animat. Sapientiæ est, quod paucioribus instrumentis, & usu facilioribus, quam olim, utantur Artes: quod paucioribus viribus & breviori tempore indigeant, uni debemus sapientiæ: a sapientia didicimus Artes ad ea adhibere, ad quæ apud veteres minime pertingebant; eadem usus Artium antiquioribus ignotos adinvenit. Ita factum est, ut & publice sint apud nos pervagatæ, & populares, ut ita dicam, evaserint. Inde privatis quoque opes tantæ, quantas vix integræ olim gentes habuerunt: inde commoditates ac voluptates eæ, quibus si majorum nostrorum vita comparetur, videri possimus non modo a summa inopia ad summam copiam, sed ab immanitate ad humanitatem translati. Artium harum pleræque antiquis notæ: notæ barbaris; at quotus eorum quisque, quo ire possent, perspexerat? Quotus quisque omnes earum usus comprehenderat? Itaque quum illi, tum isti etiam in Artium apparatu, vitæ dulcedinem, cui illæ efficiendæ natæ sunt, ignoraverunt. Nempe quia nec litterarum apud illos commercium, nec ratio adulta & perfecta. Nam ex quo Typograficæ artis (quam ego de Cœlo delapsam semper putabo) beneficio factum est, ut rationis humanæ cogitata & inventa inter dissitas terra marique regiones tam facile communicarentur,

tur, atque ex singulorum intelligentia, veluti ex collatis succis, cujusque mens succresceret; incredibile dictu est, quantum augumentum Artibus omnibus, quanta facilitas, quanta promtitudo accesserit: incredibile quam illæ longe lateque defluxerint; quam uberes fructus, ac quantas vitæ commoditates adduxerint. Quis ignorat, eo intra bina sæcula ventum esse opum & voluptatum, quo per infinita anteacta minime veneramus? Equidem, Auditores, mecum ipse quandoque præ lætitia illacrimari soleo, dum præsentem totius Europæ quum faciem atque habitum, tum in primis interiorem spiritum & mentem, tacitus meditor, & cum veteri Europa contendo. Nam olim obsideri tantum, nunc tandem habitari & coli mihi videtur. Orbes, quos Oceanus a nobis disterminaverat, junximus: terras ac maria emensi sumus: iis quoque, quæ superna nobis sunt, & quorum admirandorum tantum causa natum se dicebat Anaxagoras, Cœlo & Astris, ad commercia agitanda, devehendas opes, & pretiosiora quæque ultimarum gentium in Europam deportanda, usi sumus. Debemus hæc navigationi: hanc Nauticæ & Geographiæ: has Opticæ & Astronomiæ; istas Geometriæ: omnes Philosophiæ, idest amori & studio sapientiæ. Quo igitur ego alio argumento totius Philosophiæ idest litterarum omnium in rempublicam utilitatem demonstrabo, quum videam ita populorum felicitatem cum sapientia esse conjunctam, ut altera alteram perpetuo sequatur? Culmen attigisse videntur hac nostra ætate litteræ: eodem evasere commercia, artes, vitæ commoda, opes, voluptates. Humiliores illæ superiori jacebant: minor erat Europæ ubertas, minor publica felicitas: supererant adhuc antiqui ruris vestigia. Si vetustissima tempora respiciamus, nullas reperiemus, aut modo natas. Sed videre quoque possimus homines quasi terris prorepentes, propter glandem & cubilia unguibus & fustibus pugnare. Cur ergo totam hanc Europæ felicitatem litteris non retulerim acceptam.

IX. Sed

XI. Sed audiamus litterarum vituperatores. Ii non unius ſunt generis, nec ex eodem omnes loco in nos impetunt. Nam quidam ſunt, qui rerum ignari humanarum perridiculos eos vocant, & homines reiblicæ inutiles, qui tota vita in Cœlo & Aſtris contemplandis intenti ſunt. Hos ego morabor? Qui ſi ſciant, nec ſine Aſtronomia Geographiam, nec ſine Geographia Nauticam, nec ſine Nautica ingentes, quibus jam luxuriamur, opes eſſe poſſe, minus illi leves & inconſiderati ſint. Alii ſunt, qui in Mathematica ſtudia magis etiam invehuntur. Hos ego humanæ vitæ peritos dicam? Qui ignorant, quantum tota Mechanica emolumenti humanis laboribus afferat? Qui commerciorum ſcientiæ, quæ nobiliſſima eſt & utiliſſima, ſunt expertes? Qui & Bellicæ, & Architectonicæ artis ſunt inſcii? Qui fortaſſis ne Muſica quidem capiuntur? Alioquin qui ignorare poſſunt, has omnes Artes a Mathematicis diſciplinis eſſe progenitas, ab iis ali, iis propagari, expoliri, perfici? Jam ſunt alii, qui adverſus Linguarum, & Antiquitatum ſtudioſos debachantur, quaſi homines ſibi nimium arrogantes, intempeſtive loquaces, intempeſtive arcanos, nugigerulos, reipub. fucos. Sed ſecernamus, amabo vos, hominum mores a litteris: neque enim illud nunc agitur, ut quorumdam litteratorum vitia, ſi quæ ſunt, defendamus. Rerum antiquarum ſtudia & publico regimini, & Artibus conferre, is dubitare poteſt, qui hiſtoriam quoque omnem inutilem eſſe cenſeat. At qui non ignorat, quantæ ſint in totam humanam vitam, ejuſque partes omnes, hiſtoriæ utilitates, quanta acceſſio Artibus ex veterum, aut peregrinorum repertorum collatione ſit facta, is eam diligentiam quam viri antiquitatum ſtudioſi in antiqua aut peregrina hiſtoria e tenebris eruenda, collocant, non modo utilem, ſed neceſſariam quoque fateri cogetur. Ac vero non intelligo, Auditores, quid ſit, ut vetuſtatis rudera quædam nummos, picturas, ſtatuas, harumque rerum fragmenta tantopere æſtimemus, ac veluti ſacra

vene-

veneremur, & plurimis invideamus; eos vero, qui inde hominum, rerumque feriem longa ætate turbatam restituerunt, qui, quousque majores nostros imitari possemus, docuerunt, contemnamus? Alii tandem Physica studia, velut incerta, atque id circo inutilia traducunt. Sed ut nihil dicam de eorum, quum in alias Artes, tum præsertim in Medicinam utilitate, parum ne illa privatæ publicæque felicitati conferunt? Hæc enim nos quum ceteras res plurimas, tum, quod est difficillimum, docuerunt, ut nosmetipsos noscceremus: hæc ut Deum contemplaremur: hæc ut humanitatem & justitiam coleremus. Nam quum Cœlum, Terras, Maria, rerumque omnium Naturam perspexerimus, eaque unde generata, quo modo obitura, quid in iis mortale, & caducum, quid divinum æternumque sit viderimus, ipsumque omnia moderantem & regentem Deum pene prehenderimus, nosque non unis circumdatos mœnibus populares alicujus definiti loci, sed cives totius mundi, quasi unius urbis agnoverimus; in hoc conspectu & cognitione tum totius, tum nostræ præsertim naturæ, quam ipsi nos moderamur, quam justitiæ & pietati obsequentes sumus, quam denique beati? At enim minutiora sunt quandoque hæc studia, quam ut iis ingenuum hominem, & communi bono natum incumbere par sit. Mores sunt isti hominum, non litterarum, Auditores. Quid quod ad nullius rei summam, nisi parvis præcedentibus initiis perveniri potest? Teritur quoque minutis quibusdam, & ab hominum commercio velut semotis qnæstionibus ingenium, acuitur, ac ad severiora exercetur. Tum nonnulla hujusmodi cum sublimioribus aut utilioribus dogmatibus quasi necessariam habent concatenationem, ut non posse videatnr ad hæc deveniri, nisi illis emensis. At ubi cetera desunt, genus quoddam sævitiæ est, postquam quis majorem curarum partem in seria contulerit, prohibere, ne & suo ingenio indulgeat, neve aliquando, quod Thebanus Epaminondas solitus erat, equitet in arundine longa. Detur hæc naturæ venia:

sint

fint animorum quædam diverticula, in quibus, veluti foluti & liberi, fpatiemur.

Sunt igitur, fi quid confeci, litteræ omnes hoc etiam nomine reipub. utiles, quod & Artes perficiunt, fine quibus illa effe nequit; & peregrinas important; & feros mores emolliunt, ac focietatem faciunt jucundiorem. Quod fi qui funt, qui præterea non folum ut inutiles, fed publice etiam perniciofas eas accufare pergunt, eos oro, ut quoniam aut rerum ignoratione, aut morum quadam ferocia peccant, fuæ in primis naturæ ftudiofiores effe velint: tum in Civitatem, & Imperiorum indolem, Legum, & Artium neceffitatem diligentius inquirere. Intelligent ii profecto, nifi ftipites fint & bardi, & rationem, qua a Deo ornati fumus, totius generis humani felicitatem natura fua fpectare; & tum ad id effe aptam, quum adulta eft, ideft litteris formata & corroborata: & nullam hominum focietatem, ut non fine Legibus, Artibus, Religione coalefcere primum, tum confiftere poffe; ita non fine litteris & fapientia, fine quibus nec Leges, nec Artes, nec Religio, qua nihil carius habere debemus, effe & confervari poffunt. Me quod attinet, Auditores, id nunc unum a Deo optimo maximo optaverim, ut quandoquidem confueta faftidimus, nec bona nifi quum amiferimus, æftimare didicimus, in barbaras terras, ac ultra Oceani fines repente tranfvehamur, indeque, quafi de fpecula quadam, res humanas contemplemur, ac noftra cum feris nationibus conferamus. Tum enim vero animadvertere poffimus, quanta fit earum nationum felicitas, ad quas tantum Dei beneficium, quantum funt litteræ & fapientia, delatum eft: tum fentire quantæ fit immanitatis factum effe, ut quod natura, & majeftate fua barbarorum quoque admirationem & amorem excitat, apud nos egeat patroni; illud nempe, quod fi gentibus non omnino ftupidis exprobremus, rem fuapte natura amabilem, utilitatis & commodi plenam, qua una belluis præcellimus, exceptam femel avidiffime, difterminatam

tam velle, nullam illæ atrociorem sibi factam injuriam putent: tum tandem intelligere, nullum esse inter Dei munera quod gratiori animo excipere debeamus; quod vehementius percolere; quo magis lætari.

Vos nunc, generosi Adolescentes, appello. Vos reipub. seminarium: Vos tolerandis & agendis fortibus & magnis natos: Vos præclara & inter omnes nationes præstantissima indole genitos. Heu! pergite qua cæpistis. Quod acrius incitamentum expectatis? Si qua gloria nominis: si qua patriæ caritas; si quis vestri, fortunarumque vestrarum amor: si incredibilis animi voluptas vos tangit: ite, defensate litteras, Imperii rectrices, altrices Artium, tutrices Pietatis. Eo vos parentes, eo tota vocat Italia. Italia gentium olim domina: Italia artium, legum, humanitatis quondam propagatrix. Agite dum: & postquam fortunante Deo Regem & Imperium recuperavimus, nobis vindicate & litteras: sancte colite: alacres, quo tendunt, ducite.

F I N I S.